

PROTIPOMENSKOST
V SLOVENSKEM
KNJIŽNEM JEZIKU

MARJETA HUMAR

MARJETA HUMAR
PROTIPOMENSKOST V SLOVENSKEM
KNJIŽNEM JEZIKU

**PROTIPOMENSKOST
V SLOVENSKEM KNJIŽNEM JEZIKU**

NA PRIMERU TERMINOLOŠKIH
SLOVARJEV

Marjeta Humar

LJUBLJANA 2016

Zbirka: Lingua Slovenica 7
Urednica zbirke: Helena Dobrovoljc

Marjeta Humar
PROTIPOMENSKOST V SLOVENSKEM KNJIŽNEM JEZIKU
NA PRIMERU TERMINOLOŠKIH SLOVARJEV

Recenzentki: Irena Stramljič Breznik, Andreja Žele

Oblikovanje: Brane Vidmar
Prelom: Simon Atelšek

Izdal: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Zanj: Marko Snoj
Založila: Založba ZRC, ZRC SAZU
Zanjo: Oto Luthar
Glavni urednik: Aleš Pogačnik

Tisk: Collegium Graphicum, d. o. o.
Naklada: 300 izvodov
Prva izdaja, prvi natis
Ljubljana 2016

Izid knjige je podprla Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS s sredstvi za sofinanciranje izdajanja znanstvenih monografij v letu 2015.

Digitalna verzija (pdf) je pod pogoji licence <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/> prosto dostopna: <https://doi.org/10.3986/9789610504078>.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

811.163.6'271.1
811.163.6"373.422

HUMAR, Marjeta

Protipomenskost v slovenskem knjižnem jeziku : na primeru terminoloških slovarjev / Marjeta Humar. - 1. izd., 1. natis. - Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2016. - (Zbirka Lingua Slovenica ; 7)

ISBN 978-961-254-891-9
284286720

To delo je na voljo pod pogoji slovenske licence Creative Commons 4.0 CC BY NC-ND, ki ob navajanju in priznavanju avtorstva dopušča reproduciranje in distribuiranje, ne dovoljuje pa dajanja v najem, priobčevanja v javnosti za komercialni namen in nobene predelave.

VSEBINA

Predgovor	7
Zahvala	7
1 Uvod.....	9
1.1 Opredelitev problematike.....	9
1.2 Metoda dela	11
1.3 Terminološka problematika.....	12
2 Zgodovinskorazvojni pogled na pojmovanje pomenskih nasprotij	13
2.1 Pomenska nasprotja kot temelj človekovega mišljenja in dojetanja sveta.....	13
2.2 Pomenska nasprotja v filozofiji	15
2.3 Pomenska nasprotja kot prvine logike	16
2.4 Pomenska nasprotja kot prvine v govorništvu in literaturi	18
3 Obravnava protipomenk v jezikoslovju.....	21
3.1 Teoretična izhodišča in spoznanja jezikoslovcev o protipomenkah v splošni jezikoslovni literaturi.....	23
3.2 Pregled delitev protipomenk	65
3.3 Obravnava posameznih vidikov protipomenskosti.....	70
4 Slovaropisna teorija o obravnavi protipomenk v slovarjih	77
4.1 Protipomenke v splošnih slovarjih	77
4.2 Protipomenke v terminologiji	79
4.3 Navajanje protipomenk po nekaterih terminografskih priročnikih	80
4.4 Vrste terminoloških protipomenk.....	82
4.5 Protipomenke v splošnem jeziku in v terminologiji	83

5 Izhodišča za obravnavo protipomenk	
v slovenskih terminoloških slovarjih	85
5.1 Nosilci protipomenskosti terminov	85
5.2 Delitev in poimenovanje terminoloških protipomenk	
po gradivu v slovenskih terminoloških slovarjih.....	86
5.3 Dvojna, večkratna protipomenskost	92
6 Protipomenke v slovenskih slovarjih	95
6.1 Protipomenke v starejših slovenskih slovarjih	95
6.2 Protipomenke v <i>Slovarju slovenskega knjižnega jezika</i> (SSKJ).....	119
7 Protipomenke v novejših slovenskih terminoloških slovarjih.....	141
7.1 Poimenovanje in označevanje protipomenk	
v novejših slovenskih terminoloških slovarjih.....	143
8 Prikazovanje in vrste protipomenk	
v novejših slovenskih terminoloških slovarjih.....	147
8.1 Način obravnave protipomenk	147
8.2 Protipomenke v slovarjih naravoslovno-matematičnih ved.....	148
8.3 Protipomenke v slovarjih tehniških ved	166
8.4 Protipomenke v slovarjih medicinskih ved.....	237
8.5 Protipomenke v slovarjih biotehniških ved	250
8.6 Protipomenke v slovarjih družboslovnih ved	253
8.7 Protipomenke v slovarjih humanističnih ved	309
9 Sklepne ugotovitve	321
9.1 Splošne značilnosti obravnavanih terminoloških slovarjev.....	322
9.2 Nekateri slovaropisni problemi, vidni pri navajanju	
protipomenk v slovenskih terminoloških slovarjih	323
9.3 Pregled značilnosti protipomenk	
v analiziranih terminoloških slovarjih	326
9.4 Nadaljevanje slovenske slovaropisne tradicije	
z navajanjem protipomenk.....	335
Antonymy in Standard Slovenian	
on the Example of Terminological Dictionaries	337
Viri in literatura	343
Imensko kazalo.....	355

Predgovor

Monografija je priredba doktorske disertacije z naslovom *Protipomenkost v slovenskem knjižnem jeziku na primeru terminoloških slovarjev*, ki je nastala kot plod dolgoletnega leksikografskega in terminografskega dela na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša pri Znanstveno-raziskovalnem centru SAZU v Ljubljani – najprej ob redakcijskem delu pri pripravi *Slovarja slovenskega knjižnega jezika*, kasneje pa zlasti pri vodenju komisij za izdelavo razlagalnih terminoloških slovarjev (farmacevtskega, gemološkega, geografskega, gledališkega, papirniškega, planinskega, pravnega, tolkalnega in urbanističnega izrazja) in nerazlagalnega slovensko-italijanskega in italijansko-slovenskega slovarja elektronike, elektrotehnike in telekomunikacij.

S pregledom protipomenk v slovenskih slovarjih sem poglobila poznavanje slovenskega slovaropisja in spoznala dobre in slabe strani slovarjev ter težave njihovih piscev, ki so morali obvladati veliko količino slovaropisnega gradiva brez pomagal, ki so na voljo danes. Pri težavnem delu so vztrajali, ker so želeli, da se popiše in uveljavi slovensko strokovno izrazje.

Zahvala

Zahvaljujem se vsem, ki so mi pomagali pri izvedbi tega obsežnega projekta. Tematiko sem z veseljem obdelala, saj mi je odprla nov pogled zlasti v slovensko terminološko slovaropisje.

Najprej se iskreno zahvaljujem red. prof. dr. Ireni Stramlič Breznik s Filozofske fakultete Univerze v Mariboru, ki me je pri raziskavi proti-

pomenskosti v slovenskem slovaropisju, zlasti terminološkem, veskozi usmerjala, podpirala in spremljala delo s prijazno naklonjenostjo in razumevanjem. Tudi to je bilo potrebno, saj sem nalogo delala ob svojem rednem delu, zato je trajalo kar nekaj časa, da sem prišla do konca. Hvala ji tudi za zamisel, da bi obdelala protipomenke. Tema je bila nova in zanimiva.

Hvala sodelavcem z Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Zelo sem hvaležna prof. dr. Andreji Žele, ki me je s svojim človeškim razumevanjem, strokovno pomočjo in pivškim humorjem spodbujala pri delu. Zahvaljujem se tehnični sodelavki Karmen Nemeč, ki je za novi tehniški slovar skoraj v celoti poskenirala oba dela *Splošnega tehniškega slovarja* in mi tako olajšala izpisovanje protipomenk iz obširnega besedila, knjižničarki Alenki Porenta za pomoč pri iskanju in pregledu literature, sodelavcu Mitju Trojarju za pregled angleškega povzetka, dr. Silvu Torkarju za pregled in korekturo slovanskih navedenk. Hvala sodelavcem Sekcije za terminološke slovarje za podporo pri delu.

Najlepša hvala urednici dr. Heleni Dobrovoljc, ki je delo pregledala, uredila za izdajo in ga sprejela v zbirko *Lingua Slovenica*.

Hvala tudi predstojniku Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša izrednemu članu SAZU prof. dr. Marku Snoju za vso podporo pri rednem delu in delu za to monografijo.

Hvaležna sem asistentu Simonu Atelšku, ki je besedilo kljub svojim delovnim obveznostim in pozni oddaji postavil.

Hvala dr. Jožici Narat in njenemu možu prof. Jakobu Müllerju za spodbude pri delu, za pregled besedila in strokovno pomoč pri reševanju marsikaterih vprašanj.

Delo mi je vzelo veliko časa. Morda sem se zato komu od mojih treh otrok, šestih vnukov in pokojnemu možu kdaj premalo posvetila. Hvala vam, da ste mi stali ob strani. Veliko mi pomenite.

Marjeta Humar

UVOD

1.1 OPREDELITEV PROBLEMATIKE

V monografiji *Protipomenskost v slovenskem knjižnem jeziku na primeru terminoloških slovarjev* so obravnavane protipomenke, kot jih izkazujejo zlasti slovenski terminološki slovarji. Ker pa ima izkazovanje protipomenskosti korenine v zgodovini slovenskega slovaropisja, se pregled začenja pri protestantih, nadaljuje s Cigaletovim in Pleteršnikovim slovarjem ter *Slovarjem slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ).

Protipomenskost (antonimija) je eden od temeljnih pomenskih odnosov med leksemi, tj. med posameznimi besedami ali besednimi zvezami. Obstaja med formalno različnimi in pomensko nasprotnimi leksikalnimi enotami. Leksemi, ki izražajo nasproten pomen, so protipomenke (antonimi). Te imajo enake kategorialne (KPS) in uvrščevalne pomenske sestavine (UPS) ter nasprotne razlikovalne pomenske sestavine (RPS). Najpreprostejša definicija protipomenke je beseda z nasprotnim pomenom v odnosu do druge besede (po SSKJ).

Protipomenskost temelji na značilnem načinu človekovega pogleda na svet. Kot ugotavlja psihologija, človek dojema svet v nasprotjih (*dober – slab, tema – svetloba*). S t. i. dvočlenskimi pari, ki se lahko razširijo v tri- ali veččlenske, lahko izrazi celoto sveta, sistem vrednot, človekove lastnosti ipd. (Musek 1990: 41–47).

Praktično obravnavanje protipomenk, zlasti njihovo prikazovanje v slovarjih, je veliko starejše od protipomenske teorije in temelji na antični filozofiji, logiki in retoriki. Pojem nasprotnosti obravnavata

Aristotel (*Retorika, Metafizika*) in Platon in kasnejše filozofske teorije (Spinoza: *Etika*, Hegel), kot enega od temeljnih odnosov med pomeni ga upošteva logika (Šarić 2007: 10–18). Opozicija je pomemben element retorike (Faganel 1996), ki je bila razvita tudi na slovenskem govornem območju.

Jezikoslovna znanost posveča več pozornosti protipomenkam od 60. let prejšnjega stoletja naprej. Obstajajo različne delitve in poimenovanja. Slovensko jezikoslovje se je začelo teoretično ukvarjati s protipomenskostjo s Toporišičevo slovnico (1976). Teorijo protipomenskosti so v razpravah razvijali avtorji Ada Vidovič Muha, Marija Golden, Irena Stramljič Breznik, France Novak, Majda Merše, Irena Orel, Francka Premk, Zvonka Praznik, Jerica Snoj, Branka Lazar, Martin Ahlin, Marjeta Humar in drugi. Protipomenkam v slovarjih jezikoslovci niso posvečali teoretične pozornosti, sploh pa ne v terminoloških slovarjih. Pregled slovarjev je pravzaprav presenetljiv, saj so protipomenke pogosto del mikrostrukture slovenskih slovarjev. Praktično prikazovanje protipomenskosti v slovarjih tako sega v čas začetka slovenskega knjižnega jezika, ko jih navajajo t. i. neknjižni slovarji (Gjurin 1987) v protestantskih delih, nadaljuje pa se v splošnih in terminoloških slovarjih 19. in 20. stoletja. V nobenem od slovarjev protipomenke niso v celoti zajete, tudi ne sistematično, zato so verjetno nekako neopazne.

Slovenci še nimamo slovarja protipomenk. Protipomenke bodo, kot kaže poskusni snopič, navedene v *Slovarju jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja* (Merše idr. 2001). Tudi v *Slovarju sinonimov slovenskega jezika* (Ahlin idr. 2003), ki nastaja na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša, bodo ob sopomenkah, delnih sopomenkah in podpomenkah prikazane protipomenke.

Z raziskavo želim pokazati, da je slovensko slovaropisje, odkar obstaja, registriralo tudi protipomenke. Skušala bom ugotoviti slovenski prispevek k teoriji protipomenskosti in oceniti praktične leksikografske rešitve v slovarjih, podati zgodovinskorazvojni pregled slovenskih slovarskih del, ki izkazujejo protipomenke, in s podrobnejšo analizo ugotoviti, od kod – kljub manjši teoretični pozornosti jezikoslovcev do tega pomenskega razmerja – prihajajo pobude za prikazovanje protipomenk v slovarjih, na kakšen način so te prikazane, kakšne so glede na izvor, tvorbo in vrsto, katere vrste protipomenk so najpogostejše, katere slovaropisne napake in nedoslednosti se pojavljajo v zvezi s tem. Ker

me zanima, ali so protipomenke v različnih strokah različne, bom primerjala protipomenke in njihov prikaz v naravoslovno-matematičnih, tehniških, medicinskih, biotehniških, družboslovnih in humanističnih vedah, kolikor jih izkazujejo terminološki slovarji.

Mnenja teoretikov glede prikazovanja protipomenk v terminoloških slovarjih so različna. Ker jih slovarji razmeroma pogosto upoštevajo, so gotovo tudi protipomenke pomemben del terminološke leksike. Poskušala bom podati načela za ustrezno prikazovanje protipomenk zlasti v terminoloških slovarjih. Eden od ciljev raziskave protipomenk pa je gotovo tudi izdelava slovarja protipomenk, kot je o nalogah slovenskega slovaropisja in jezikoslovja zapisal P. Weiss (1993/94):

Po dokončanju *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* leta 1991 se je pokazala možnost in potreba za izdelavo nekaterih potrebnih slovarjev, kot so odzadnji, pogostnostni, odzadnji morfemski, besedotvorni, slovnični, frazeološki, sinonimni in antonimni slovar, ki jih v slovenskem jeziku še ni.

Slovar, ki bi bil lahko vključen v sinonimni, naj bi uporabniku »pomagal tvoriti besedila in širiti besedišče ter izbirati prave ali posebne pomenske odtenke« (Weiss 1993/94: 349).

1.2 METODA DELA

Pri raziskovanju sta bili uporabljeni analitična in sintetična metoda. Najprej bom predstavila pregled tuje in domače literature o protipomenskosti, razlike v pojmovanjih, lastna teoretična izhodišča in temelje za analizo. Kot gradivo za analizo sem uporabila izpise iz slovenskih slovarjev, ki navajajo protipomenke. Iz slovarjev sem izpisala vse navedene protipomenke in jih analizirala glede na različna merila.

Pri analizi protipomenk je poudarek na terminoloških slovarjih, izdanih od 70. let 20. stoletja naprej. Starejši slovarji, bodisi neknjižni ali knjižni, tudi *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, so privzeti za prikaz tradicije navajanja protipomenk v slovenskem slovaropisju.

Ločeno sem analizirala protipomenke, navedene v splošnih slovarjih, in protipomenke v terminoloških slovarjih s stališča strukture, tvorbe, izvora in vrste po posameznih znanstvenih področjih, da sem prikazala:

1. tipe protipomenk splošnega knjižnega jezika,
2. tipe protipomenk v posameznih terminoloških slovarjih,
3. tipe protipomenk, značilne za posamezna znanstvena področja.

Način slovarske predstavitve protipomenk v sodobnih terminoloških slovarjih sem natančneje prikazala z dobre in slabe strani. To naj bi bil temelj za pripravo navodil, kako prikaz protipomenk v terminografiji izboljšati.

1.3 TERMINOLOŠKA PROBLEMATIKA

Za pomensko nasprotne lekseme se uporablja mednarodni izraz antonim, za odnose med njimi pa antonimija, antonimnost, slovenski poimenovanji sta protipomenka in protipomenskost. V besedilu bom, razen v dobesednih navedbah in pri razdelitvi protipomenk pri nekaterih avtorjih, uporabljala slovenska poimenovanja. Največji terminološki problemi in razlike med teoretiki se pojavljajo pri razdelitvi protipomenk na vrste, kar bo prikazano v pregledu literature o protipomenkah. Delitev protipomenk na vrste pa je sploh problematična, ker so pomenski opisi včasih zelo skromni ali pa jih sploh ni. Ob analizi terminoloških protipomenk sem postavila svoja izhodišča za delitev, ki se mi zdijo bolj pregledna in se nekako ujemajo tudi z besedotvorno podobo protipomenk.

Eden od problemov je tudi razmerje med merizmom in protipomenkami, na katerega bom opozorila pri analizi protipomenk pri protestantih.

ZGODOVINSKORAZVOJNI POGLED NA POJMOVANJE POMENSKIH NASPROTIJ

Pomenska nasprotnost je temelj človekovega načina razmišljanja in dojemanja sveta, zato se z njo ukvarjajo filozofija in logika od antike naprej, psihologija, jezikoslovje in druge znanosti.

2.1 POMENSKA NASPROTJA KOT TEMELJ ČLOVEKOVEGA MIŠLJENJA IN DOJEMANJA SVETA

Psihologija ugotavlja, da je bipolarnost osnova človekovega dojemanja sveta. Psiholog Janek Musek (1990: 41–47) je v delu o simbolih zapisal, da je bipolarnost začetek in temelj delovanja človekovega razuma, da je prav polariziranje, razčlenjevanje stvarnosti v bipolarne dimenzije, princip diadičnega, bipolarnega predstavljanja stvarnosti začetek vsakega človekovega spoznavanja.

Temelji sistemov simbolike so po Musku vselej parne predstave naših izkustev stvarnosti: *svetlo* in *temno*, *živo* in *mrtvo*, *dan* in *noč*, *belo* in *črno*, *glasno* in *tih*, *toplo* in *hladno*, *suho* in *vlažno*, *bližina* in *oddaljenost*, *sredina* in *obrobje*, *zgoraj* in *spodaj*, *levo* in *desno*, *duh* in *materija*, *nebo* in *zemlja*, *roditelj* in *rojenec*, *oče* in *mati*, *moški* in *ženska*, *oče (mati)* in *sin (hčerka)*, *človek* in *žival*, *kultura* in *narava*.

S temi bipolarnimi pojmi lahko označimo »vse najpomembnejše binarne aspekte notranje in zunanje stvarnosti«. Bipolarnost je značilna tudi na področju vrednot.

Diade se s tretjim členom razširijo v triade. Srednji člen lahko predstavlja prehod med skrajnima točkama: *rojstvo, življenje, smrt; otroštvo, zrelost, starost; belo, sivo, črno; jutro, dan, večer; mladost, zrelost, starost*; lahko pa ima posredovalni ali povezovalni položaj med skrajnima elementoma: *nebo – zemlja – podzemlje, bog – polbog (angel, mitični heroj) – človek*. Nekateri triade simbolizirajo generacijske odnose: *oče – mati – otrok*. Tretji člen je lahko spoj dveh substanc (»spajanje dveh nasprotij v najbolj izvirnem smislu pojmovanij dialektične tradicije, za coincidentio oppositorum«): *voda – ogenj – alkohol*. Triada nastane tudi takrat, ko se pojav lahko razdeli na tri temeljne kategorije: *dolžina – širina – višina; življenje – smrt – večno življenje*.

V nekaterih kulturnih tradicijah so se oblikovali simbolni sistemi s štirimi (tetrade) ali petimi členi (pentagonalni sistem). Za kitajsko kulturno izročilo so značilni: *čutenje – čustvovanje – mišljenje – intuicija; spredaj – zadaj – levo – desno*. Tetradni sistemi so po Musku značilni tudi za zahodno kulturno izročilo, npr.: strani neba: *vzhod – jug – zahod – sever*, letni časi: *pomlad – poletje – jesen – zima* ipd.

Da je temelj izražanja z nasprotnopomenskimi besedami v človekovem načinu dojetja sveta, kažejo raziskave asociacij. Človek asociativno povezuje sopomenke, podpomenke, protipomenke, homonime. To izkazujejo tudi primeri v slovarjih asociacij. Protipomenske asociacije so na vrhu pogostosti v ukrajinskem slovarju asociacij (Butenko 1979).¹ Za ta slovar so anketirali študente.

Na asociativno povezovanje protipomenk opozarja tudi Bolgar Gočev (1989), ki v študiji o protipomenskosti v bolgarskem jeziku navaja primere t. i. asociativnih protipomenskih dvojic: *bel – črn, nizek – visok* in protipomenske vrste: *star* (človek, obleka) – *mlad* (človek) – *nov* (obleka). Pogostost protipomenskih asociacij izkazuje tudi bolgarski asociativni slovar (Baltova-Ilieva idr. 2003).²

¹ Prva asociacija na *dolg* (988 vprašanih) je *dan* (140 vprašanih), druga je *kratek* (102 vprašanih), na *lačen* (980 odgovorov) je prva asociacija *volk* (385 vprašanih), druga *pes* (74 vprašanih) in tretja *sit* (73 vprašanih), na *kisel* (979 vprašanih) je asociacija *sladek* prav tako na tretjem mestu (82 vprašanih), pri *mehek* (987 odgovorov) sta na prvem in drugem mestu *divan* (178 odgovorov) in *krub* (156 odgovorov), na tretjem pa *trd* (133 vprašanih) ipd.

² Pri pridevniku *bogat* so se vprašani najprej spomnili na *reven* (204 vprašanih), pri *bolan* na *zdrav* (107 vprašanih), pri *brat* na *sestra* (154 vprašanih), pri *bel* na *črn* (103

Srbski jezikoslovci so opravili več anket, s katerimi so želeli ugotoviti, katerih poimenovanj se človek najprej spomni. Mirjana Krizmanić³ (po Dragičević 2005: 61) je pri raziskovanju protipomenskosti primerjala asociacije mladih in starih ljudi. Z anketo je ugotovila, da študentje najpogosteje navajajo kot asociacije protipomenke, starejši (povprečna starost 77,4 leta) pa sopomenke. Tudi z drugimi anketami asociacij je bilo, kot navaja Dragičevićeva (2005: 61–62), ugotovljeno, da so anketiranci pri leksemih, ki imajo protipomenke, najpogosteje navajali te. Pomenska nasprotnost je »eden od vodilnih logičnih odnosov, ki ima najmočnejši vpliv na paradigmatično organizacijo leksike na jezikovnem ali kognitivnem področju«. Pri nadaljnjih anketiranjih so skušali ugotoviti, na katere protipomenke se ljudje spomnijo. Dragičevićeva deli protipomenke na prave in neprave. Prave ali tipične so tiste, ki se nanašajo na izhodiščni pomen besede, za katere se brez sobesedila ve, kaj pomenijo: *star – mlad/nov, debel – tanek/sub, poln – prazen/mršav* (za *nov, sub, mršav* je potrebno sobesedilo). Trditev so potrdili tudi anketiranci, ki so se navadno najprej spomnili t. i. pravih protipomenk.

2.2 POMENSKA NASPROTJA V FILOZOFIJI

Princip nasprotja je značilen za evropske in druge filozofije. V kitajskih filozofijah sta znana *jang* (svetlo, prisojno) in *jin* (tema, temno). Jang je »princip svetlega, moškega, aktivnega, belo polje na črno-belem znaku tajjitu«, jin pa »princip temnega, ženskega, pasivnega, črno polje na črno-belem znaku tajjitu« (*Veliki slovar tujk* (2002), iztočnici *yang* in *yin*). V *Slovenskem pravopisu* (2001) sta *jang* in *jin* predstavljena kot filozofska termina, ki izražata nasprotje: *jang* je »svetlo (moško, pozitivno) počelo«, *jin* pa »temno (žensko, negativno) počelo«. V *Slovarju novejšega besedja slovenskega jezika* (2013) pa sta pojma izrecno označena kot nasprotje:

vprašani), pri *črn* na *bel* (73 vprašanih), pri *vesel* je *žalosten* na tretjem mestu (38 vprašanih), pri *življenje* pa je na prvem mestu *smrt* (81 vprašanih) ipd.

³ Mirjana Krizmanić: Ispitivanje konformnosti slobodnih asociacija kod mladih i starih osoba, *Revija za psihologiju*, 1971, vol. II, št. 1–2, 17–21.

jang [...] moški princip v kitajski dualistični filozofiji, nasprotje jin: *Pomlad je začetek janga, energija se prebuja, vse se širi, dokler poleti, ob sončnem obratu, ne doseže vrhunca dviganja*

jin [...] ženski princip v kitajski dualistični filozofiji, nasprotje jang: *Jin pomeni temo, vodo in žensko*

Tudi na izviru evropske filozofije, v filozofiji stare Grčije, je nasprotje. Po Heraklitu iz Efeza (ok. 540–480 pred Kr.) »vse stvari opredeljujejo nasprotja, ki se nenehno bojujejo med seboj« (Veliki splošni leksikon, geslo *Heraklit*). Za vsak pojem obstaja nasprotje (*sodo – liho, moško – žensko*). Boj med nasprotji povzroča gibanje sveta. Nasprotja, med katerimi je neka napetost, sestavljajo celoto in jo držijo skupaj. »Nasprotja prehajajo iz enega v drugo (kar je vroče, se ohladi).«

Podroben pregled pojmovanja nasprotja kot temeljnega elementa evropske filozofije od Platona naprej (427–347 pred Kr.) podaja Ljiljana Šarić (2007: 10–18) v delu o protipomenkah v hrvaškem jeziku. Pri Platonu se že pojavlja prehod iz enega nasprotja v drugo, kar se ohranja v t. i. srednjem členu v kasnejših teorijah o protipomenskosti. Platon loči linearno (*lep – grd*) in ciklično nasprotnost (*spanje – bujenje – bedenje*). Po Aristotelu (384–322 pred Kr.) je protiutež zdravja bolezen, nasprotje poguma pa strahopetnost. Nasprotja so tudi osnova Spinozove (1632–1677) filozofije. Na ideji o dialektiki nasprotnosti pojavov v naravi in človekovem mišljenju temelji Heglova (1770–1831) filozofija. Karl Marx (1818–1883), predstavnik dialektičnega materializma, je razlikoval nasprotja znotraj ene biti (*vzhod – zahod, toplo – hladno*), ki se med seboj dopolnjujejo, in med dvema bitma (*človeški – nečloveški*), med katerima ni nič skupnega. Po Friedrichu Engelsu (1820–1895) so nasprotja temelj naravnih procesov, ki jih je treba opazovati v njihovem gibanju, spremembah in vzajemnem delovanju. Med nasprotji poteka stalen boj.

2.3 POMENSKA NASPROTJA KOT PRVINE LOGIKE

Nasprotje (protivje, oppositio) je zelo pomemben element v logiki (Janžekovič 1957: 29–30). Pri sopostavljanju sodb logika loči štiri vrste nasprotij: protislovje (contradictio), nasprotje (contrarietas), dozdevno nasprotje (subcontrarietas) in podrejenost (subalternatio).

- a) V protislovnem odnosu sta sodbi, ki imata isti osebek in povedek, različni sta v kakovosti ali količnosti, lahko tudi obojem. Če je ena splošna trdilna, je druga delna nikalna ali obratno. Primera: *Vsi ljudje so dobri – Nekateri ljudje niso dobri.*
- b) V nasprotnem odnosu sta dve splošni sodbi, ki imata isti osebek in povedek in se razlikujeta v kakovosti. Primera: *Vsi ljudje so dobri – Noben človek ni dober.*
- c) V dozdevnem nasprotju sta sodbi, pri katerih je osebek samo navidezno isti, razlikujeta se po kakovosti: *Nekateri ljudje so dobri – Nekateri ljudje niso dobri.*
- č) V podrejenem nasprotju sta sodbi, ki sta enaki v kakovosti in različni v količnosti: *Noben človek ni dober – Nekateri ljudje niso dobri.*

Pojem je po logiki terminus (konec umske zaznave in zaključek analize). Pojem je nekaj umskega (terminus mentalis), na zunaj pa se pogosto izraža z besedo (terminus oralis). Glede na vsebino logika deli pojme na enovite in sestavljene (*stroj – pisalni stroj*), samostojne ali določujoče (*stena – bel*), konkretne ali abstraktne (*tale bela – belost, belina*), pozitivne ali negativne (*živ – neživ*), končne (finitans) in nekončne (infinittans), ki označujejo določen predmet tako, da izključujejo druge: *človek – nečlovek, rdeč – nerdeč, pravičen – nepravičen* (če *nepravičen* pomeni *krivičen*, torej v absolutnem smislu, ne sodi sem, ampak v prejšnjo kategorijo), poimenjujoče (denominans) ali poimenovane (denominativus) (*petica – petičen*), primae intentiones ali secundae intentiones (človek živi; človek je samostalnik) in categorematicus ali syncategorematicus (pomen dobi šele v zvezi s subjektom ali predikatom: ves, neki) (Janžekovič 1957: 8). Za našo tematiko sta zanimivi zlasti naslednji vrsti pojmov: pozitivni in negativni, končni in nekončni, za t. i. nosilce protipomenskosti, kar bo navedeno kasneje, pa samostojni in določujoči.

Glede na medsebojni odnos logika ločuje več vrst pojmov z nasprotnimi lastnostmi:

- a) kontradiktorni (protislovnji), kadar prvi zanika to, kar vsebuje drugi, in med njima ni prehodov (*človek – nečlovek, mogoče – nemogoče*);
- b) privativi, ki zanikajo to, kar je kdo/kaj sposoben imeti, mu po naravi pripada in prvi ima, drugi pa nima (*slep – videč*);
- c) kontrarni (protivni), kadar to, kar izraža prvi, drugi zanika in obenem izraža nekaj stvarnega, kar je od zanikane stvarnosti čim bolj

- oddaljeno (*črn – bel*); ti termini se delijo na neposredno kontrarne, če med njimi ni vmesnih členov (*zdrav – bolan*), in na prehodno kontrarne, pri katerih so vmesni prehodi (*črn – siv – bel*);
- č) relativni (relativi), kadar se drug brez drugega ne dajo razumeti, pa se vendarle izključujejo (*oče – otrok, vzrok – učinek*) (Janžekovič 1957: 11–12).

V logiki so mogoče še drugačne razdelitve t. i. nasprotij. *Veliki splošni leksikon* (geslo *nasprotje*) navaja naslednja nasprotja: kontradiktorno, »tj. popolno n.[asprotje] med trditvijo in njenim zanikanjem«, in kontrarno nasprotje »dveh pozitivnih vsebin, ki se nanašata na nekaj skupnega (*črno – belo, veselje – žalost*)«. S stališča biti, obstoja je kontrarno nasprotje privativno (nasprotje »med popolnostjo biti in njeno pomanjkljivostjo: *zdrav – bolan*), relativno (nasprotujoča si stanja stvari, ki se nanašajo druga na drugo: npr. *oče – sin*) in polarno (n.[asprotje], ki v določenem pogledu pušča odprte vmesne stopnje, npr. *moški – ženska*)«.

Iz logike izhajajo jezikoslovci pri določanju protipomenskosti.

2.4 POMENSKA NASPROTJA KOT PRVINE V GOVORNIŠTVU IN LITERaturi

Nasprotje je zelo pomemben govorniški element. Na razvoj govorništva ali retorike – umetnosti javnega govorjenja in teorije o tem – je vplival razvoj demokracije v starogrških Atenah. V 5. st. pr. Kr. je na Siciliji nastal prvi grški retorični učbenik. Za razvoj retorike je pomemben pripadnik sofistične retorike Gorgias (480–375 pr. Kr.), ki je utemeljil uporabo figur in tropov. Med figurami, ki jih izrecno pripisujejo Gorgiasu, so antiteza, isókolon, homoiotéleuton. Študij retorike je bil osrednja značilnost izobraževanja v antiki (*Slovenski veliki leksikon*, geslo *retorika, Gorgias*; Kennedy 2001: 153).

Retorika je bila razvita tudi na slovenskem govornem območju (Faganel 1996). Govorniške elemente je imel obred ustoličevanja karantanskih knezov v 7. stoletju. Pridigarsko govorniško tradicijo pa že v 10. stoletju kaže pridiga o grehu in pokori, zapisana v 2. brižinskem spomeniku. Potrjujejo jo glose v rokopisih 14. in 15. stoletja ipd. Tradicijo nadaljujejo protestanti (Primož Trubar, Sebastijan Krelj, Jurij

Juričič, Jurij Dalmatin, Felicijan Trubar) in katoliški pridigarji (Janez Svetokriški, Rogerij Ljubljanski, Jernej Basar). Zlasti v 19. stoletju se na narodnobuditeljskih kulturnih prireditvah besedah in na taborih razvijejo še druge vrste govorov, zlasti politični govor. Vaje za navajanje opozicij vsebujejo tudi starejše slovenske slovnice in drugi jezikovni priročniki (npr. Malavašič 1849). Antiteza se uporablja v leposlovju. Silva Trdina (1958: 53) v klasičnem slovenskem delu o besedni umetnosti antitezo takole opiše: »Nasprotna stava ali antiteza veže dva nasprotujoča si pojma v miselno celoto, da ju bolj osvetli.« Znana je slovanska antiteza, ki ima dva dela: vprašanje, ki ponuja več možnosti, in odgovor, ki zanika neustrezne možnosti in na koncu pove, kaj je pravo.

Uporaba pomensko nasprotnih leksemov – protipomenk – je tako veliko starejša od jezikoslovne teorije in temelji na človekovem načinu mišljenja, dojemanja in predstavljanja sveta.

OBRAVNAVA PROTIPOMENK V JEZIKOSLOVJU

Kaj je protipomenka? Najpreprostejši odgovor je, da je to beseda ali besedna zveza z nasprotnim pomenom. Tako definirajo protipomenke tudi novejši leksikografski priročniki.

Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ), ki daje prednost rabi izraza antonim pred protipomenko, v prvi knjigi (1970: 51) tega razloži: *beseda z nasprotnim pomenom v odnosu do druge besede*, Jože Toporišič v *Enciklopediji slovenskega jezika* (1992: 233) pa takole:

Beseda (besedna zveza) nasprotnega pomena, npr. v parih: *črn – bel, pameten – neumen, veren – neveren, angel – hudič, dan – noč, življenje – smrt, mladost – starost, dobro – zlo* ipd.

Nekaj več pove definicija, da so *to leksikalne enote, ki so formalno različne in pomensko nasprotne* (Mistrík 1985: 121–125). Bližje pravi definiciji protipomenk je verjetno naslednja: *protipomenke so besede ali besedne zveze, ki so nasprotne glede na določeno sestavino v svojih pomenih* (O'Grady 1997: 246–247).

V slovaropisnem priročniku *A Practical Guide to Lexicography* (2003), ki ga je uredil Piet van Sterkenburg, je na koncu slovarček, v katerem so razloženi naslednji termini: *protipomenka, slovar protipomenk, protipomen in protipomenskost*. Protipomenka je opisana kot: *ena od dveh besed iste besedne vrste, ki pomeni nasprotno kot druga beseda*; slovar protipomenk je slovar, ki opisuje samo protipomenske leksikalne enote; protipomen je pomen,

nasproten drugemu v istem jeziku; protipomenskost pa kot: *razmerje med dvema besedama iste besedne vrste, ki sta nasprotnega pomena* (str. 390).

Za vsakdanje razmišljanje te razlage zadoščajo. Ni pa dovolj, če želimo o protipomenkah natančneje govoriti ali jih navajati v slovarju. Dejansko namreč ne gre za besede, ampak za poimenovanja pojmov z eno- ali večpomensko besedo ali besedno zvezo. Tako sta v protipomenskem razmerju pomenski sestavini pojmov (navadno po ena pri vsakem od dveh), izraženih z enopomenskima besedama, z enopomenskima besednima zvezama ali pa s posameznima pomenoma dveh večpomenskih besed ali zvez.

Z razvojem pomenoslovja, zlasti pa od 60. let 20. stoletja naprej (Kaldieva-Zaharieva 1980: 261–269), posveča jezikoslovje protipomenkam večjo pozornost (Ducháček 1965; Lyons 1968, 1991, 1995; Apresjan 1974, 1997, 2000; Danilenko 1977; Novikov 1966, 1973, 1982, 1988; Filipec 1985; Gočev 1989; Dolník 1990; Kobozeva 2000 ipd.).

Zanimivo je zelo počasno širjenje vedenja o protipomenskosti v nekdanji Jugoslaviji. Celo pričakovanega pritoka literature in idej iz vzhodnih držav v jugoslovanskem prostoru ni bilo. Zamudniki nismo bili samo Slovenci, ampak tudi Srbi, Hrvatje in drugi narodi. Irena Grickat⁴ (Grickat 1961/62: 87) je npr. zapisala, da se v srbski znanosti sploh ni razpravljalo o tem, kaj so protipomenke in kaj je protipomenskost. Milica Mihaljević in Ljiljana Šarić (Mihaljević in Šarić 1994: 213) pa za Hrvaško navajata, da problemu protipomenskosti do tedaj v terminološki literaturi niso posvečali večje pozornosti, čeprav večina razlagalnih terminoloških slovarjev navaja sopomenke in protipomenke. Od nekdanjih narodov v okviru Jugoslavije se je pri Srbih s to jezikoslovno tematiko že v 60. letih 20. stoletja ukvarjala Grickatova, kasneje pa Gortan-Premkova (1997), sicer pa največ Hrvatje. Ti niso raziskovali samo protipomenskosti na splošno in ne samo v hrvaškem jeziku (Menac 1988, 1993; Šipka 1990; Šarić 1992, 1994, 1994a, 2007; Turk 2002, 2005), pač pa tudi protipomenske odnose v terminologiji (Mihaljević in Šarić 1994). Največji vpliv na razvoj teorije o protipomenkah imajo Apresjan, Novikov, Lyons, na katere se pogosto sklicujejo različni avtorji.

Poudariti je treba, da protipomenskost v slovenskem jezikoslovju do J. Toporišiča (1976, 1984, 1991, 1992, 2000), M. Golden (1997, 2001), zlasti

⁴ V uvodu v *Slovar' antonimov ruskogo jazyka*, ki je izšel leta 1988, napisan pa je bil 1984, Novikov od jugoslovanskih avtorjev navaja Ireno Grickat.

pa A. Vidovič Muha (1997, 2000, 2005) in I. Stramljič Breznik (2004, 2007, 2009, 2010), ni bila deležna večje pozornosti, čeprav jo starejši in novejši splošni in terminološki slovarji kar pogosto izkazujejo. V nasprotju s protipomenkami pa se je slovensko jezikoslovje posvečalo sopomenkam. Te so obravnavane tudi v samostojni publikaciji (Zorman 2000).

Toporišič v *Slovenski slovnici* iz leta 1976 protipomenke bolj omejuje kot obravnava. V stvarnem kazalu je navedena samo zveza »antonimen pridevnik«, antonima ali protipomenke ni, čeprav v poglavju Besedoslovje, natančneje v podpoglavju z naslovom Pomen besed (Toporišič 1976: 95), avtor obravnava protipomenke, ki jih opiše kot besede, povezane med seboj po nasprotju. Kot primere navaja naslednje dvojice: *velik – majhen, bel – črn, spredaj – zadaj, zgoraj – spodaj*. Protipomenke v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* je v diplomski nalogi analizirala M. Knezoci (2001). S sopomenkami se ukvarjajo soavtorji poskusnega snopiča *Slovarja jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja* (2001), soavtorji poskusnega snopiča *Slovarja sinonimov slovenskega jezika* (2003), F. Novak (2004), M. Humar s slovaropisnega stališča (2005, 2007, 2009) in drugi.

3.1 TEORETIČNA IZHODIŠČA IN SPOZNAVNA JEZIKOSLOVCEV O PROTIPOMENKAH V SPLOŠNI JEZIKOSLOVNI LITERaturi

Kako prikazuje protipomenskost ali antonimijo pomembnejša jezikoslovna literatura? Kaj so protipomenke ali antonimi? Na vprašanji bom poskušala odgovoriti najprej s pregledom del srbskih, ruskih, slovaških, čeških, bolgarskih, hrvaških, nemških, angleških, ameriških teoretikov o tej problematiki. V drugem delu pa bom pregledala slovensko literaturo. Upoštevala bom časovno zaporedje izdaj.

3.1.1 Tuji jezikoslovci o protipomenskosti

3.1.1.1 Irena Grickat

Pri južnoslovanskih narodih se je s protipomenskostjo, kot je bilo rečeno, razmeroma zgodaj (že v začetku 60. let prejšnjega stoletja) ukvarjala

Irena Grickat (Grickat 1961/62: 87–90), ki je zapisala, da se v srbskem jezikoslovju o protipomenkah še ni razpravljalo. To pa bi bilo po njenem potrebno, ne zaradi teoretičnih, ampak zaradi praktičnih razlogov: zaradi leksikografije, ki se razvija v več centrih. Vsak izčrpnější slovar naj bi navajal tudi protipomenke. Protipomenskost je specifična za posamezen jezik. Za protipomenskost je značilna neenakost ene pomenske sestavine. Grickatova opozarja, da besede z negativno predpono niso nujno protipomenke. V nasprotnem pomenu sta *resničen – neresničen*, ne pa nujno *nevelik* in *velik* (*nevelik* ni nujno *majhen*), *poln – nepoln*.

Za protipomenskost je značilna nasprotnost. Kaj pa je nasprotno, je mogoče odgovoriti iz splošnega védenja posameznika in s pomočjo različnih znanosti, npr. kaj je *trdo* in *mehko*, lahko odgovori fizika. Kaj je za posameznika ali jezik protipomenka, je odvisno tudi od vzgoje, okolja, socialne, geografske, podnebne, strokovne pripadnosti.

Grickatova loči popolne in nepopolne protipomenke. Pri popolnih sta pomena oz. so pomeni v protipomenskem odnosu: *levo – desno* (tudi v prenesenih pomenih), *raven – upognjen*, *stvarjen – nestvarjen*, *harmonija – disharmonija*, *sinhronija – diahronija*. En leksem od para predstavlja v celotnem pomenskem polju protipomenko proti drugemu. V primerih *dan – noč*, *nebo – zemlja*, *kopno – morje* gre za nepopolno protipomenskost: v protipomenskem razmerju so samo določeni pomeni (*dan* – del dneva, ko je svetlo, *noč* – del dneva, ko ni svetlo). Ista beseda ima (lahko) različne protipomenke pri različnih pomenih.

Grickatova opozarja še na eno vrsto parov besed, ki so v disjunktivnem, ne pa v protipomenskem odnosu. *Žival – rastlina* – tu gre za disjunktivni odnos: vsako živo bitje je ali žival ali rastlina. Ne obstaja samo en element, po katerem bi se razlikovale živali in rastline, ampak jih je več in te lastnosti niso nasprotne. Disjunkcija ima lahko več od dveh členov.

3.1.1.2 Louis Guilbert

Francosko jezikoslovje ima, kar zadeva raziskovanje protipomenk, dolgo tradicijo – zlasti od 60. let 20. stol. naprej. Guilbert (1964: 29–36) izhaja iz Ballyja (*Traité de stylistique française*), po katerem so nasprotja latentni del našega mišljenja, tvorijo dvojice idej, ki si nasprotujejo ali

se izključujejo. Za izhodišče razpravljanja postavi vprašanje, ali obstaja protipomenski morfološko-leksikalni sistem.

Protipomenskost obstaja na ravni pomenoslovja, tudi pri večpomenskih leksemih. Protipomenke pripadajo isti slovnični in besedotvorni vrsti (npr. dve zloženkki). Realizirajo se v istem pomenskem polju (*monociklični* in *policiklični* nista protipomenki, ker se prvi termin uporablja v biologiji, drugi pa v elektrotehnikii). Dvo- ali večbesedne lekseme sestavljajo enake osnovne (jedrne) besede in različna pojasnila, ki so v protipomenskem razmerju (npr. *zračna navigacija* – *morska navigacija* = navigacija je skupna obema leksemoma, v nasprotju sta pridevnika). Pri sestavljenkah sta v protipomenskem razmerju predponi (npr. *protiameriški* – *proameriški*, *hipertenzija* – *hipotenzija*), pri zloženkah pa prvi del zloženk. Guilbert po slovarju *Petit Larouse* navaja tudi seznam protipomenskih parov prvih delov zloženk grškega in latinskega izvora: *mono* – *poli*, *neo* – *paleo*, *arheo*, *uni* – *pluri*, *multi* ipd. Nekateri prvi deli imajo tudi sopomenke, ki pa se realizirajo v različnih strokah, če so iz različnih jezikov: *mono* – *poli* (grško), *multi* – *uni* (latinsko). Avtor zaključuje, da je iz vseh teh razlogov mogoče govoriti o morfološko-leksikalnem sistemu opozicij.

3.1.1.3 John Lyons

Po Lyonsu (prva izdaja 1968; ¹³1991: 460–470; 1995: 128–130) je protipomenskost ali nasprotnost pomena zelo pomemben pomenski odnos. Pri njegovem pojmovanju pa je kar precej zmede, deloma zato, ker so ga obravnavali kot nasprotje sopomenskosti, deloma zato, ker pomenoslovci niso posvečali dovolj pozornosti vrstam pomenskih nasprotij. Loči tri vrste pomenskih nasprotij ali opozicij: komplementarnost, protipomenskost in konverzijo.

- a) **Komplementarnost** je nasprotje med pari poimenovanj, pri katerih zanikanje pomena prvega da pomen drugega in zanikanje drugega da pomen prvega: *samski možki* – *poročen možki* (moški, ki ni samski, je poročen, tisti, ki ni poročen, je samski). Sem šteje tudi barve: *rdeč* ima komplementarna para *moder* in *zelen*. Komplementarni izrazi se ne stopnjujejo, pogosto se obravnavajo kot vrsta protipomenskosti.

- b) **Protipomenskost** je pomensko nasprotje med pari poimenovanj, pri katerih ima drugo poimenovanje nasprotni pomen od prvega: *velik – majhen, dober – slab*, zanikano drugo poimenovanje pa pomensko ni prvo (*slab* je nedober, *neslab* pa ni dober). Protipomenski izrazi se stopnjujejo. Po Lyonsu je zato to opozicija par excellence.
- c) **Konverzija** je pomenski odnos, ki se pogosto poimenuje kot opozicija. Tu gre za različne osebkke: *kupiti – prodati*. Lyons to zapiše: NP_1^5 kupi NP_3 od NP_2 , kar vključuje NP_2 prodaja NP_3 NP_1 .

V delu *Linguistic Semantics. An introduction* (1995: 128–129) Lyons obravnava protipomenskost v okviru pomenske nezdružljivosti (inkompatibilnosti), kamor prišteva: komplementarnost, protipomenskost in konverzijo. Loči protipomenskost v ožjem in širšem smislu. Tem pojavom posveti manj pozornosti, vendar ostaja pri pojmovanju, ki ga je predstavil v prvi knjigi (Lyons 1968: 460–470). Kot primer pomenske nezdružljivosti vzame *rdeče in modro*: če je nekaj rdeče, obvezno ni modro in obratno.

Poseben primer nezdružljivosti je komplementarnost, za katero pravi, da se navadno obravnava kot vrsta protipomenskosti. Ilustrira jo s primerom: *poročen in neporočen*.

Protipomenskost v ožjem smislu, imenuje jo tudi polarna protipomenskost (*dober in slab*), se razlikuje od komplementarnosti po stopnjevanju. Pri parih *boljši (more good)* in *slabši (more bad)* govori o dvojni konverziji.⁶

Razmerje med *kupiti* in *prodati* šteje k trojni (leksikalni) konverziji,⁷ kar ponazarja: *kupiti* (x, y, z) *prodati* (z, y, x). (Marija (x) je kupila avto (y) od Pavla (z) ima za posledico Pavel (z) je prodal avto (y) Mariji (x).)

3.1.1.4 Jurij Derenikovič Apresjan

Za Apresjana (1974: 284–315; 1997, ²2000: XX), ki je protipomenke analiziral zelo podrobno, sta pomembni paradigmatična in sintagmatična stran protipomenk. S paradigmatičnega stališča⁸ se protipomenke

⁵ NP (angl. *noun phrase*) je samostalnik oz. samostalniška besedna zveza.

⁶ Angl. *two-place converses* – str. 129.

⁷ Angl. *three-place (lexical) converses* – str. 129.

⁸ Paradigmatika po *Velikem slovarju tujk*: proučevanje razmerij med izrazi, ki lahko v izjavi zasedejo isto mesto in so odvisni od govorčeve izbire.

navadno opisujejo kot besede, ki imajo nasprotno ali obratne pomene. Apresjan je najprej povzel nekatere avtorje: za protipomenke je značilna posebna semantična skupnost, ki se kaže v »soodnosnosti pomenov« (Šanskij 1964: 62) ali v njihovi pripadnosti k isti »leksikalno-semantični paradigmi« (Šmelev 1964: 145), v tem, da izražajo sorodni pomen (Novikov 1966: 80, Rodičeva 1968: 204). Protipomenke izražajo nasprotno razumevanje, pomen, imajo polarne pomene (Novikov 1966: 81). Protipomenke, ki izražajo lastnost, je mogoče stopnjevati, tako da je med dvema protipomenkama zmeraj mogoč srednji (ničelni) člen, od katerega sta obe enako oddaljeni (simetričnost). Glede na svoje lastnosti se protipomenke lahko uporabljajo v istem sobesedilu.

Razvrstitve protipomenk so različne. Osnova za razvrstitev so po Apresjanu naslednje lastnosti:

- točnost nasprotja (točno – približno),
- stopnja pomenskega sovpadanja – nesovpadanja (popolno – delno),
- število nasprotnih pomenov dveh leksemov,
- morfološka struktura protipomenk (enakokorenske – raznokorenske),
- tip jezikovnih enot, s katerimi je predstavljen protipomenski par (gramatična – leksikalna, besedna – frazeološka protipomenskost).

Po Apresjanu so v protipomenskem odnosu leksemi, ki imajo nasprotni pomen v prvem koraku pomenske razstavitve. Glede na to je protipomenke razdelil na naslednje tipe:

- **Anti**₁: začetek – prenehanje:
 - a) *vliti – izliti, vstopiti – izstopiti* (začetek – prenehanje nahajanja znotraj česa);
 - b) *povzpeti se* (na goro) – *spustiti se* (začetek – prenehanje nahajanja na vrhu česa);
 - c) *nabiti* (obroč na sod) – *izbiti* (začetek – prenehanje nahajanja na zunanosti česa);
 - č) *pripeljati* (otroka v šolo) – *odpeljati, priti v* (mesto) – *oditi iz* (začetek – prenehanje nahajanja na določenem prostoru);
 - d) *steči se – razteči se, sniti se – raziti se* (začetek – prenehanje nahajanja veliko oseb na enem mestu); *zlepiti – odlepiti* (začetek – prenehanje stika);
 - e) *vključiti se* (v delo) – *izključiti se, zazvoniti – odzvoniti, zacveteti – odcveteti* (s pomenom čistega začetka – prenehanja);

- podvrsta tipa **Anti**₁: delovati, da kaj nastane – uničiti rezultat tega delovanja:
 - a) delovati, da nastane predmet – uničiti predmet: *zavezati – razvezati* (vozel), *splesti – razplesti* (lase), *skleniti – razkleniti*, *formirati – razformirati* (polk);
 - b) delovati, da nastanejo zunanje fizične sestavine česa – uničiti te sestavine: *obvezati – razvezati* (roko), *zaviti – odviti*, *otovoriti – raztovoriti* (osla);
 - c) delovati, da nastanejo notranje fizične sestavine česa – uničiti te sestavine: *zamrzniti – odmrzniti* (meso), *zganiti – razganiti* (bankovec);
 - č) delovati, da nastanejo nefizične sestavine česa – uničiti te sestavine: *šifrirati – odšifrirati*, *privaditi – odvaditi* (koga od kajenja);
 - d) delovati, da nastane stik – uničiti stik: *prilepiti – odlepiti* (znamko), *prikovati – odkovati*, *združiti – razdružiti*, *speti – razpeti* (vagona).

Ti dve vrsti protipomenskih glagolov imata pomensko strukturo: ‘začeti R’ – ‘začeti ne R’ ali bolj splošno ‘X’ – ‘ne X’.

- **Anti**₂: tip ‘R’ – ‘ne R’ ali ‘z – brez’ (zanikana je celotna razlaga izhodiščne besede): *vlažen – suh* (ki ne vsebuje vlage), *živ – mrtev*, tudi *neživ*, *dober – slab*, *logičen – nelogičen*, *alkoholen – brezalkoholen*, *racionalen – iracionalen*, *poleten – nepoleten* (vreme), *jezikovni – zunajjezikovni*;
- **Anti**₃: pridevniki, prislovi, samostalniki, predlogi, glagoli, predpone, ki označujejo konkretne in abstraktne lastnosti (obseg, razsežnost, število, količina, razdalja, čas, sila, hitrost, temperatura) s stališča skrajnih polov lestvice: *majhen – velik*, *velikan – liliputanec*, *makro- – mikro-*, *mraz – vročina*, *zapleten – preprost*;
- **Anti**₄: usmerjenost v prostoru: *horizontala – vertikalna*;
- **Anti**₅: pomen pola: *moški – ženski*, *samec – samica*.

Možni tipi protipomenskosti, ki pa jih Apresjan zavrača kot neustrezne:

- *prej – zdaj*, ni protipomenka, ker je *zdaj* središčna in ne polarna točka;
- *veliko mesto – mestece*, ni protipomenka tipa Anti, ker ne gre za razliko, ampak zaradi modalnosti za oceno.

Še nadaljnje lastnosti protipomenk:

1. Protipomenke se uporabljajo v enakih besednih okoljih.
2. V ruščini se kot regularna sredstva oblikovanja protipomenk uporabljajo predpone (*a-*, *anti-*, *proti-*, *brez-*, *ne-* ...) in podstave.
3. Pri protipomenkah s predpono *ne-*, ki pomenijo lastnosti, lahko govorimo o neostri meji: *nevisok* (razmeroma visok, ne pa nizek).

Apresjan analizira tudi t. i. **kvaziprotipomenke (kvaziantonime)**. Te nimajo enako nasprotnih pomenov. Avtor npr. loči naslednje vrste:

- različna stopnja nasprotja: *poslabšati se* – *izboljšati se*;
- različnost v količini: *brupen* – *tih*;
- odklonilna ocena – odsotnost ocene: *zapravljati* – *kopičiti denar*;
- ponovljeno dejstvo – nasprotno dejstvo: *vrniti nazaj* – *vzeti*, *ustanoviti* – *razrušiti mesto*, *spomniti se* – *pozabiti*;
- samopovzročitev – konec, samoukinitev – začetek: *pozdraviti se* – *zboleti*, *priiti na oblast* – *izgubiti oblast*;
- neopredeljena – opredeljena količina: *mного-* – *eno-*: *mnogoboštvo* – *enoboštvo*, *mnogopomenski* – *enopomenski*; *poli-* – *mono-*;
- nesimetrično – simetrično dejstvo: *oddaljiti se* (z ene strani) – *zblížati se* (z obeh strani), *ločiti* – *zmešati*;
- sredina lestvice – pol, tečaj: *pravočasni* – *zapotzneli*, *sedanji* – *prihodnji*, *prej* – *potem*;
- povzročitev potrebe – uresničitev potrebe: *proizvajati* – *uporabljati*, *postaviti* (uganko) – *razrešiti*, *sejati* (sume) – *razrešiti*.

3.1.1.5 Lev Alekseevič Novikov

Novikov obravnava protipomenskost v *Semantiki russskogo jazyka* (1982: 243–255). Najprej opredeli, kaj je protipomenskost: ne glede na različna pojmovanja protipomenke izražajo nasprotnost v jeziku. Protipomenke so kategorija leksikalno-pomenskega sistema jezika. Kot pomembnejše avtorje, ki so raziskovali protipomenke, navaja Komissarova (1964), Vvedenskajo (1971), Kolesnikova (1972), Apresjana (1974), L'vova (1978) in Lyonsa (1968).

Pri opredelitvi leksikalne protipomenskosti je najpomembnejša nasprotnost. Glede na pogoje, tako jezikovne (vrsta sobesedila, pomenski

poudarki, sredstva izražanja ipd.) kot nejezikovne (situacija, izobrazba, specialnost ljudi), protipomenskost lahko pomeni različne predmete, pojave in ustrezne lekseme. Znanstvena opredelitev nasprotnosti temelji na filozofski in logični razlagi. Nasprotnost, ki je osnova protipomenskosti, je različnost znotraj ene in iste podstati (lastnosti, značilnosti, odnosa, vsebine, položaja ipd.), skrajna nasprotnost predstavlja njeno polarno opredelitev: *lahek – težek, bližnji – daljni, zdravje – bolezen, dvigati se – spuščati se* ipd.

Logično osnovo protipomenskosti predstavlja nasprotnost različnih vrst (kontrarna in komplementarna). Dva pomena sta nasprotna (kontrarna), »če pojavi, poimenovani z njimi, vsebujejo največjo razliko glede na vrstni pomen«. Za vsakega od teh pomenov je značilna konkretna vsebina. Kontradiktorni pomen predstavlja preprosto negacijo, ne pa skrajne oblike značilnosti, lastnosti. Taki leksemi izražajo oslABLJENO nasprotnost: *velik – nevelik* (prim. *majhen*), *mlad – nemlad* (prim. *star*).

Za pomenoslovje in leksikografijo je značilno široko pojmovanje pomenske nasprotnosti. Vrste nasprotnosti:

Kontrarna nasprotnost (A₁) izraža skrajne simetrične člene primerjane množice, med katerimi je srednji člen: *mlad* <*nestar nemlad, prileten*> *star, hladen* <*netopel, mlačen, topel*> *vroč*. To je najpogostejša vrsta nasprotnosti, značilna za lekseme, ki izražajo lastnost. S pridržkom lahko sem štejemo tudi nasprotnost osnovnih pojmov koordinat, ki predpostavljajo sredino: *levi – desni, vrh – dolina, tukaj – tam*. Za kontrarno nasprotnost je značilno stopnjevanje. Polno protipomenskost izražajo krajni simetrični členi, srednji kažejo rastočo stopnjo lastnosti: *lahek, netežek, srednje težek, nelahek, težek*. Leksikalne enote s predpono *ne-* so protipomenke, če so krajni člen protipomenskega niza (*okusen – neokusen, zanimiv – nezanimiv*). Predpona *ne-* izraža nasprotno (tipa *mlad – nemlad*, tj. X – ne-X) in protipomenske pomene (*uspešen – neuspešen*, tj. X – Y), kar jim določa mesto, ki ga ima beseda z nikalno predpono v protipomenskem nizu:

(+)X	ne-X	Y(-)
<i>mlad</i>	<i>nemlad</i>	<i>star</i>
<i>uspešen</i>	<i>ne povsem neuspešen</i>	<i>neuspešen</i>

Pri **komplementarni** ali **dopolnilni nasprotnosti** (A_2) med nasprotnimi členi (vrstnimi pomeni), dopolnjujočimi drug drugega v celoto (vrstnega pomena), ni srednjega člena: *živi – mrtvi, resnični – lažni, veliko – nič ...* Komplementarna nasprotnost se razlikuje od kontrarne tipa *mlad – nemlad* (tj. srednjih let, prileten, star), ki predstavlja oslabljeno nasprotnost zaradi neopredeljenosti drugega člena in ne izraža prave protipomenskosti. Da bi izrazil pravo nasprotnost, mora biti drugi člen bolj opredeljen (*nemlad* → *star*). Komplementarno protipomenskost izraža malo protipomenk. Tu ni stopnjevanja, ampak sta le dva nasprotna člena, dopolnjujoča drug drugega tako, da zanikanje enega da pomen drugega: *nesamski – oženjeni*. Prim.: *vlažen – suh, končen – neskončen, svoj – tuj, resnica – laž, moški – ženska* itd.

Vektorska nasprotnost (A_3) predstavlja raznosmerna dejstva, gibanja: *vstopiti – izstopiti, revolucionaren – kontrarevolucionaren*. Večinoma izražajo vektorsko nasprotnost glagoli, pridevniki, izglagolski samostalniki, prislovi, kategorije besed, izražajoče usmerjenost dejstev in lastnosti: *povečevati – zmanjševati, zagrinjati – odgrinjati, vstopiti – izstopiti, prodati – kupiti, siromašeti – bogateti, začeti – nehati* itd. Tega tipa nasprotnosti avtorji pogosto ne upoštevajo, navadno jo obravnavajo kot kontrarno. Semi leksikalnih enot (s) izražajo v tem primeru nasprotno usmerjenost:

(+) (s→) – (s) (–)

Bistvo protipomenskosti je skrajno zanikanje v razlagi enega od členov protipomenskega para: 1) *mlad – star* (*star* = skrajno *nemlad*), 2) *resničen – lažen* (popolnoma nasproten *resničnemu*), 3) *vstopiti – izstopiti* (začeti biti v X – nehati biti v X; *začeti – prenehati*, kar lahko predstavimo kot *začeti – začeti ne*).

Lahko se govori o t. i. protipomenskih konverzijah, ki opisujejo določeno situacijo, dejstvo, odnos s stališča različnih udeležencev: *brat mlajše sestre = sestra starejšega brata*. Konverzne protipomenke označujejo tudi obratne odnose med udeleženci dogajanja, npr.: *V začetku je on izgubljal boj, potem pa zmagoval* (protipomenke tega tipa se nanašajo na isto osebo).

Nasprotja tipa *stati – ležati* po Novikovu ne sodijo k protipomenkam, ker ne pomenijo medsebojne nasprotnosti za razliko od odnosnih parov protipomenskih glagolov *vstajati – legati*, ki izražajo vektorsko nasprotnost. Večpomenska beseda lahko vstopa z različnimi leksikalno-pomenskimi variantnimi zvezami v več protipomenskih nasprotij. Glede na to se protipomenskost opredeljuje kot pomenski odnos nasprotnih pomenov, izraženih s formalno različnimi besedami. Dve (ali več) formalno različnih besed sta protipomenski, če gre za različne znake (leksemi) in nasprotne pomene (sememi). Novikov nadalje ugotavlja, da se protipomenke zelo pogosto pojavljajo v dialoških kontekstih, zlasti t. i. kontrastno sopostavljanje: *Vi ste mladi, jaz pa star*.

S stališča strukture Novikov deli protipomenke na: (1) **raznokorenske**, ki izražajo nasprotnost z različnimi koreni (*dan – noč, visok – nizek, širok – ozek*), in (2) **enakokorenske** (*pritti – oditi, znanstveni – antiznanstveni, pravilen – nepravilen*). Posebno različnost protipomenskosti po njegovem predstavlja nasprotnost pomenov znotraj iste besede – enantiosemita (znotrajbesedna protipomenskost).

Manjšo skupino besed, ki izražajo posebno vrsto nasprotnosti, tvorijo t. i. pragmatične protipomenke. Nasprotnost se tu ne izraža čisto semantično, ampak preko simbolične rabe besed nasprotnih leksikalnih enot: *očetje – otroci = (predniki – potomci = staro pokolenje – mlado pokolenje), zemlja – nebo, duša – telo, um – srce*. Enake ali zelo podobne protipomenske odnose lahko izražamo s pomočjo formalno različnih sredstev, variant. V tem primeru se eni in isti protipomenki (v enem in istem pomenu) protipostavljata dve ali več besed, npr.: *močan – šibek, nemočen; resnica – laž, neresnica*.

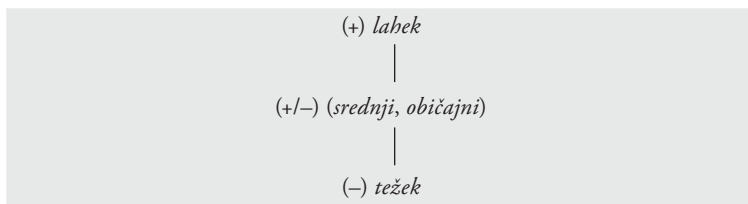
Novikov tako kot Apresjan opozarja na **kvaziantonime**. Od točnih protipomenk je po njem treba razlikovati približne, ne povsem točne po sestavinah in razlagi ali po drugih osnovah besed. Kvaziantonimi so pomensko neenaki, nesorazmerni, nesimetrični, stilistično raznorodni, časovno različni in izražajo druga nasprotja: *ženiti se – ločiti se* (zastarelo, pogovorno). Kvaziantonimi imajo podobno kot pravi antonimi pomembno vlogo v jeziku kot sredstvo izražanja kontrasta.

V uvodu v *Slovar' antonimov russskogo jazyka* (5–30) M. R. L'vova, ki ga je Novikov napisal leta 1984, slovar pa je izšel leta 1985 in 1988, je teorijo o protipomenkah še poglobil.

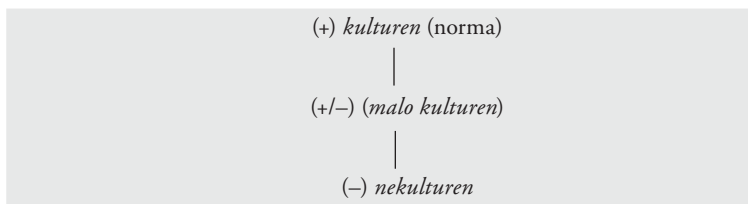
Jedro ruske protipomenskosti predstavljajo po Novikovu besede, ki pomenijo kakovost (*dober – slab*) ali usmerjenost (*vstopiti – izstopiti, svetleti – temneti*). Protipomenke so lahko raznokorenske (*visok – nizek, živ – mrtev*) ali enakokorenske (*kulturen – nekulturen*), po pomenskih odnosih pa so sorazmerne⁹ (*lahek – težek: X – (0) – Y; dejstvo – protidejstvo: X → ← Y*) in nesorazmerne (*začeti – prenehati, zažigati – gasiti: X → | – Y*, ki izražajo povzročiti in odpraviti kaj, take so tudi: *demokratski – antidemokratski, zakoniti – protizakoniti*).

Glede na to loči šest tipov besed z nasprotnim pomenom:

1. raznokorenske in sorazmerne protipomenke, ki označujejo lastnosti; Ta tip protipomenk, ki so sorazmerne in simetrične glede na neko premico, točko (normo), od katere so pomensko enako oddaljene in kjer se nevtralizirajo, uravnesijo, je najbolj značilen. Primer:

2. enakokorenske in sorazmerne protipomenke, ki označujejo lastnosti; Drugi tip protipomenk so enakokorenski kakovostni pridevniki: *kulturen – nekulturen, močen – nemočen*. Pri primerjanju takih tipov protipomenk se s stališča norme pojavlja izhodiščna beseda, katere pomen se nevtralizira, npr. s prislovom.

⁹ Sorazmerne so glede na neko točko ali premico. Na eni strani so pozitivne vrednosti, na drugi pa negativne.

3. enakokorenske in sorazmerne protipomenke, ki označujejo usmerjenost;
Tretji tip protipomenk obsega raznokorenske besede s sorazmernim nasprotjem usmerjenosti dejstev (značilnosti, lastnosti itd.): *vstajati – legati, bogateti – siromašeti*. Srednja točka pogosto nima posebne oznake in se poda opisno: *debeliti se – (ostajati pri isti teži) – slabeti*.
4. raznokorenske in sorazmerne protipomenke, ki označujejo usmerjenost;
Sorazmerne odnose nasprotno usmerjenih dejstev, izraženih z enakokorenskimi besedami, podaja ta tip protipomenk s pomočjo predpon: *vstopiti – izstopiti, dejstvo – protidejstvo*.
5. raznokorenske in nesorazmerne protipomenke, ki označujejo usmerjenost;
6. enakokorenske in nesorazmerne protipomenke, ki označujejo usmerjenost.

Peti in šesti tip predstavljajo razno- in enakokorenske besede z nesorazmerno enostransko usmerjenostjo (*zažigati – gasiti, misliti – razmisliti*). Mnoge besede, na zunaj spominjajoče na protipomenke, dejansko ne izražajo nasprotnega pomena: *svinčnik, knjiga, telefon, ura, kolo*. Vse leksikalne enote, ki izražajo protipomenskost, morajo imeti splošni znak: skrajno nasprotje v razlagi ene od protipomenk: *mlad – star* (skrajno nemlad), *resničen – lažen, vstopiti – izstopiti, začeti – nehati* (lahko opišemo kot ne začeti) (Apresjan 1974: 288).

Mogoča je tudi pomenska razvrstitev protipomenk – po osnovnih temah. S tega stališča je več vrst nasprotnih besed, ki izražajo naravne pojave (*zamrzniti – odtajati*), fizične lastnosti predmetov (*lahek – težek*), količino, vrstni red (*mnogo – malo, prvi – poslednji*), dviganje, premeščanje, menjavo položaja, različne vrste konkretnih dejanj (*nadevati – snemati*), videz in fizične lastnost človeka (*širokopleč – ozkopleč*), spremembo fizikalnega stanja (*zamrzniti – segreti se*), emocije, čustva, voljo, intelekt (*veseliti se – ogorčiti se*), vedenje in karakter človeka, socialne pojave (*kolektiven – individualen*), etično in estetsko oceno (*dobro – zlo, očarljiv – odvraten*).

Bolj zanimiva po Novikovu je funkcionalno-derivacijska razvrstitev protipomenk. Za razliko od besedotvorne ta temelji na globinskih zvezah nasprotnih besed in se ne opira na njihovo formalno podobo.

Novikov meni, da se različni protipomenski odnosi uresničujejo v omejenem številu besednih zvez. Tako se spodnji pari protipomenk pojavljajo v različnih jezikovnih izrazih v pomenu *velik/majhen*:

- (žica) = *dolg – kratek*
- (prehod) = *širok – ozek*
- (sloj) = *debel – tanek*
- (mraz) = *močen – šibek*
- (tek) = *hiter – počasen*
- (glas) = *močen – tih*

S pomenskega stališča je za protipomenke značilen nasprotni pomen. Leksemi vstopajo v različne zveze, npr. ljubezen: *velika, silna, vzajemna, večna* ...; ti pridevniki dalje vstopajo v zveze s širokim krogom besed: *čustvo, sila, pojav* ..., tudi z glagoli: *izražati, skrivati; zapolnjevat, napolnjevat (srce, dušo)*. Pri razlaganju besed v slovarjih se premalo upoštevajo prvine protipomenskosti. Par *ljubezen – sovraštvo* naj bi imel tako razlago: *ljubezen*: čustvo, za katero je značilna silna želja delati dobro objektu tega čustva; *sovraštvo*: čustvo, za katero je značilna silna želja prizadeti objekt tega čustva.

Ena od pomembnih nalog slovarja protipomenk je razkritje njihovih raznovrstnih pomenskih in stilističnih funkcij v jeziku. Protipomenskost se lahko prikazuje v protipomenskih besedotvornih gnezdih: *reven – bogat; revež – bogataš; revnost – bogatost* ipd. Novikov (1988: 28) opozarja na to, da pri prehodu od središča protipomenskega besedotvornega gnezda k njegovi periferiji pomensko nasprotje besed lahko oslabi. Avtor navaja kot primer konec protipomenskega gnezda *bel – črn*, kjer *belovik* (čistopis) in *černovik* (koncept) nista ali sta sumljivi protipomenki. Pri teh besedah se izgubi tudi osnovna lastnost pridevnikov *bel* in *črn*. Ena od nalog ruske leksikografije je po njegovem izdelava slovarja protipomenskih gnezd.

3.1.1.6 *Thea Schippan*

Thea Schippan (1984: 229) izhaja iz Lyonsa in njegove delitve pomenskih odnosov na protipomenskost, komplementarnost in konverznost. Navaja nasprotnostne pare *star* in *mlad*, *oče* in *mati*, *vroč* in *mrzel*, *zunaj* in *notri*, *iti ven* in *pri noter*.

Temelj **protipomenskosti** so pozitivno in negativno (+/-) stopnjevani semi. S stališča vrednotenja je pozitiv navadno na prvem mestu.

Področje	Ničta točka
velikost	<i>velik</i> ← → <i>majhen</i>
vrednotenje	<i>dober</i> ← → <i>slab</i>
	(etično) <i>dober</i> ← → <i>slab</i>
	(estetsko) <i>lep</i> ← → <i>grd</i>
Zaznavanje	(pragmatično) <i>uporabno</i> ← → <i>neuporabno</i>
	(optično) <i>svetel</i> ← → <i>temen</i>
	(akustično) <i>glasen</i> ← → <i>tih</i>
	(temperatura) <i>hladen</i> ← → <i>topel</i>
	(okus) <i>sladek</i> ← → <i>kisel</i>

Komplementarnost

Zanjo je značilno razmerje, ki ga povezuje veznik *ali* (nem. Entweder-oder-Beziehung): *poročen* ali *samski*, *mož* ali *žena*, *brezbarven* ali *barvast*, *razumljiv* ali *nerazumljiv*. V nemščini se komplementarnost pogosto tvori z obrazili *un-* ali *-los*.

Konverzija

Sem sodita dva glagola, pri katerih gre za dve dejanji dveh osebkov: *kupiti* in *prodati*, *dati* in *vzeti*. Posebej obravnava glagole, pri katerih je treba biti pozoren še na smer (Lyons govori o smernih opozicijah). Ti glagoli izražajo nasprotno smer dejanja: *zavezati* – *odvezati*, *zgraditi* – *porušiti*. Opozarja na Lyonsa, ki deli protipomenske glagole v tri velike skupine glede na predpone. Pri glagolih brez predpon prevladujejo nasprotna smer: *priiti* – *oditi*, *stati* – *pasti*, začetek in konec: *začeti* – *končati*.

3.1.1.7 Jozef Mistrík

Jozef Mistrík obravnava protipomenskost v delu o stilistiki (Mistrík 1985: 121–125). K protipomenkam šteje leksikalne enote, ki so formalno različne in pomensko nasprotno. Loči protipomenskost in

opozicijo. Opozicija je pomensko širši pojem, ki zajema tudi protipomenskost. Pari *pisati – brati*, *učitelj – učenec*, *brat – sestra*, *kupiti – prodati*, *jutro – večer*, *jaz – ti* so po njegovem sicer nasprotja, nimajo pa nasprotnih pomenov. Pari *dober – hudoben*, *star – mlad* izražajo nasprotja in so pomensko nasprotni leksemi. Zaključuje pa, da se v leksikologiji protipomenski pojavi in pojavi opozicije imenujejo protipomenke, ki jih deli na:

- kontrarne ali korelativne,
- kontradiktorne ali komplementarne,
- konverzne,
- kontekstualne, asociativne ali pragmatične.

Kontrarne protipomenke so simetrično na pomensko nasprotnih polih, med njimi so stopnjevalni členi, ki izražajo različne stopnje pomena: *mlad – ne mlad – ne mlad ne star – ne star – star*. Protipomenski par tvorita prvi in zadnji člen: *mlad – star*.

Kontradiktorne protipomenke so tiste, med katerimi ni prehodne stopnje ali stopnjevanja pomena in se dopolnjujejo. Negacija ene da drugo: *živ – mrtev*, *resnica – laž*, *dan – noč*, *mož – žena*.

Konverzne protipomenke pojmuje širše kot drugi teoretiki. Sem šteje tudi leksikalne enote, ki izražajo nasprotno usmerjenost dejanj: *vstopiti – izstopiti*, *začeti – končati*, *prihajati – odhajati*, in leksikalne enote, ki opisujejo isto situacijo s stališča različnih udeležencev: *Eva je mlajša kot Olga*, kar se lahko pove obratno: *Olga je starejša kot Eva*. *Peter kupuje knjigo od Jana – Jan prodaja knjigo Petru*.

Kontekstualne protipomenke se v sobesedilu pogosto pojavljajo kot nasprotni dvojice: *učitelj – učenec*, *nebo – zemlja*, *roka – noga*, *zima – poletje*. Te lahko tvorijo *polisemantične verige*:

<i>danes – včeraj</i>	<i>sladek – grenek</i>	<i>mati – oče</i>
<i>jutri</i>	<i>kisel</i>	<i>hči</i>
<i>pojutrišnjem</i>	<i>trpek</i>	<i>sin</i>

Kontekstualne protipomenke so po Mistríku pogosto v sinekdotičnem odnosu, v odnosu različnega spola (*profesor – profesorica*), metafore (*krožnik – mesec*), različne količine (*vsí – nihče*) ipd.

Po Mistríku so protipomenke s formalnega stališča izražene (1) s posebnimi leksikalnimi enotami z različnimi koreni ali (2) z enakimi koreni in različnimi predponami. Loči:

1. prave (*soglasje – nesoglasje*),
2. oslABLJENE (*ovenel – neovenel*) in
3. absolutne protipomenke (*kovina – nekovina*).

Ko govori o protipomenskosti in sopomenskosti, nadalje definira absolutne protipomenke. To je taka dvojica protipomenk, v kateri noben člen nima sopomenke (*živ – mrtev, lahak – težek*). Če v odnos protipomenskosti vstopajo različne sopomenke, imajo posamezni členi različno stilno vrednost.

3.1.1.8 Josef Filipec

Josef Filipec obravnava protipomenskost v delu *Česká lexikologie*, in sicer v 4. poglavju z naslovom »Odnosi med leksikalnimi enotami« (Filipec 1985: 128–149). Med pomenskimi odnosi opiše: protipomenskost, sopomenskost, polisemijo, homonimijo, hipernimijo, hiponimijo in kohiponimijo. Izhaja iz Novikova, Lyonsa in drugih.

Protipomenskost je po Filipcu poleg sopomenskosti osnovni pomenski odnos leksikalnih enot, ki temelji na logičnem nasprotju, opoziciji dveh stvarnosti, njenem odrazu v mišljenju in besedah, ki to nasprotje označujejo. Pri razvrščanju protipomenk je treba upoštevati logične razlike kontrarnosti in kontradiktornosti in jezikovno gledišče. Protipomensko nasprotje je lahko ostro ali neostro. Ostro nasprotje obsega polarne in komplementarne protipomenke, neostro nasprotje pa nekatere sekundarne in periferne pod tipe protipomenskosti. Značilni tovrstni nasprotji sta konverzivnost in enantioseimija.

Vrsto protipomenk določajo: razlaga pomena, temelječa na analizi semov, izražajočih simetrijo in asimetrijo, označenost – neoznačenost, odnos do sopomenk, negacija, besednovrstna pripadnost, tip poimenovanja, frekvenca ipd.

Filipec loči naslednje glavne vrste protipomenk: polarne, kontrarne, kontrastne. K tem tipom sodijo zlasti kakovostni pridevniki, redkejši so prislovni, samostalniški in drugi: *mlad – star, mlajši – starejši; visok – nizek; vsak – nihče; nad – pod* (mizo). Med krajnimi členi je neki srednji člen

minuli – sedanji – bodoči, ki ponekod predstavlja nevtralno točko (*začetek – sredina – konec, hiter – pravočasen – pozen*). Označujoča lastnost teh protipomenk, zlasti pridevniških, je stopnjevanje, gradacija (*mlajši – starejši; leden – zelo mrzel – hladen – topel – gorek – vrel*). Protipomenke tega tipa, v glavnem pridevniške, sodijo k različnim pojmovnim skupinam: npr.:

- prostorski pojmi: *vrhnji – gornji – spodnji – dolnji, prednji – zadnji, levi – desni, bližnji – daljni*;
- časovni: *pretekli – bodoči*;
- fizične lastnosti predmetov: *dolg – kratek, velik – majhen, lahek – težek, mehek – trd, oster – top, bel – črn*;
- pojmi vrednotenja: *šibek – močen, dober – hudoben, hraber – bojazljiv*.

Razen gradacijskih protipomenk tvorijo podskupino polarnih protipomenk **vektorske protipomenke**, ki označujejo nasprotno smer in se ne stopnjujejo. V tej skupini prevladujejo predposnski glagoli. Drugi člen protipomenske dvojice ima samo del razlage pomena prvega, npr. *priti – oditi* (tj. *začeti – nehati biti tam*), pri prejšnji vrsti protipomenk pa drugi člen negira celotno razlago prvega: *moker – suh* 'ki vsebuje vlago – ki ne vsebuje vlage'. K vektorskim protipomenkam sodijo zlasti:

- poimenovanja gibanja: *približevati se – oddaljevati se, vstopiti – sestopiti*;
- poimenovanje dejavnosti: *izkopati – zakopati, obleči se – sleči se*;
- oznake socialne stvarnosti: *zapreti – osvoboditi, hvaliti – karati*. Sem sodijo tudi predpone: *do – zls, na – zls, k – od, pred – za, nad – pod*.

Posebna skupina so **kontradiktorne** protipomenke, temelječe na odnosu $A - neA$. Niso stopnjevalne, so komplementarne, dopolnjujejo se v višjo celoto in obsegajo celoten obseg pomena pojma, npr. stanje: *življenje – smrt*, odnos: *mož – žena*. Med te protipomenke ni mogoče vložiti srednjega člena. Te protipomenke imajo lahko sopomenko z večjo ali manjšo stopnjo pomenske zaprtosti: *videč – nevideč, slep; resničen – ne-resničen, lažniv; da – ne, stalen – občasen*.

Sekundarno skupino tvorijo **nekontrastne, nepolarne protipomenke**, ki predstavljajo vmesno pozicijo med dvema protipomenkama: *nemlad – nestar, nevelik – nemajhen ...*

Protipomenskost je odvisna tudi od obsega zanikanja. To se v prvem tipu nanaša na celo razlago, pri drugem samo na njen del, nadalje gre za pomensko nasprotje in končno za označenje nedovoljne mere, kakovosti

srednje stopnje. K enopomenskemu smislu protipomenke prispevajo še kontekst, besednovrstna omejitve: npr. glagoli se za razliko od samostalnikov in pridevnikov večinoma nanašajo na celotno poved. Zanikane protipomenke se razlikujejo tudi po distribuciji, polisemiji in frekvenci.

Pri enakokorenskih, predponskih, protipomenkah, k njim sodijo tudi tiste z negativno predpono (*političen – ne-la- političen*), Filipec loči štiri tipe:

- a) predpanske, vektorske;
- b) delno predpanske (en člen je brez predpone): *komunizem – antikomunizem*;
- c) zložene: *dobromiselen – zlomiselen, mikrostruktura – makrostruktura*;
- d) protipomenskost drugih delov zloženk je redka: *anglofil – anglofob, centrifugalni – centripetalni*.

Najpogostejša sta prvi in tretji tip. K prvemu tipu sodijo predpone glagolov (*do-, pri-, od-*: *-leteti, -iti, -nesti, -vleči*); pridevnikov (*nad- – pod-*: *-normalen, -normativen, -meren, -zemen*); samostalnikov (*prihod – odhod, dedukcija – indukcija*).

K podtipom protipomenskosti Filipec šteje konverzivnost in enantioseemijo. Konverzivnost je pomembna, enantioseemija je docela periferen pojav. Konverzivnost je pomenski odnos dveh nasprotnih poimenovanj z obratnega stališča. Kot primer navaja *kupiti – prodati*. Enantioseemija je nasprotje dveh različnih pomenov večpomenskega leksema, npr. latinski *altus* pomeni visok in globok. Pomensko nasprotje v pomenih enega leksema je v sodobnih jezikih redko in se pojmuje kot neprimerno. Večpomenski leksemi vstopajo v protipomenski odnos z vsakim svojim pomenom, vendar imajo tedaj različne protipomenke. Pri njih pride do večprotipomenskosti (poliantonimije): *oster – top nož, ostro – mirno povelje ...* Gre za pomensko simetrijo.

Kontekstualne protipomenke so pomembno stilistično sredstvo. Na njih temeljijo kontrast (*Zahod in Vzhod*), oksimoron (*živ mrtvak*), evfemizem (*nemlad* namesto *star*) in ironija (*zlata mladina*).

3.1.1.9 Gočo Gočev

Bolgarska študija o asociacijah potrjuje, da so protipomenke značilne za človeško mišljenje. Nasprotje je element logike, protipomenskost element jezikoslovja. Gočev (1989: 1–119) izhaja iz bolgarske, ruske

in francoske literature. Protipomenke analizira z različnih stališč. Svoja dognanja utemeljuje na številnih primerih iz bolgarskega jezika. Protipomenki imata enake in različne seme – ti izražajo nasprotja. Pomensko nasprotni semi morajo biti diametralno nasprotni: *lahek* (ki ima majhno težo) – *težek* (ki ima veliko težo). Pravi protipomenki morata biti gramatično in stilistično enaki. Stilistične razlike namreč prinašajo nove pomenske elemente: oceno, odnos, čustvo. Značilen je semantični paralelizem: enako število skupnih semov in enako nasprotnih semov:¹⁰

zakleпам – odkleпам
zapiram kaj s ključem – odpiram kaj s ključem (1)
delati, da nastane rezultat – delati, da se uniči rezultat (2)
 $a_1 a_2 a_3 - a_4 a_2 a_3$

Semantični paralelizem, ki se izrazito pokaže pri abstraktni razlagi (2), je enaka oddaljenost od osi: *težek* in *lahek* sta dva pola enote.

Gočev loči štiri tipe protipomenk:

- **komplementarne:** *logičen – alogičen, pozitiven – negativen, odprt – zaprt*; Leksema sta v komplementarnem odnosu, če enega lahko označimo z –, drugega s +. Zanimanje enega da drugega. Ni pomensko srednjih izrazov.

bolan – zdrav
 – – +
Peter ni bolan = Peter je zdrav
 – (-) = +

- **gradacijske (stopnjevalne):** *nov – star, mrzel – vroč*; Med leksemoma je več členov s stopnjevano lastnostjo.
- **koordinatne:** *sever – jug, vzhod – zahod*; Izražajo razprostranjenost v prostoru in času. Med leksemoma je sredinska točka: *sever – ekvator – jug, včeraj – danes – jutri*.
- **vektorske:** *vpregati – razpregati, vstopiti – izstopiti, vprašanje – odgovor*.

¹⁰ Seme označuje s črko a.

Izražajo nasprotno smer gibanja, delovanja, dejavnosti, ni vmesnega člena. Gočev loči ne samo dvojice protipomenk, ampak protipomenske nize:

1. Besedotvorne protipomenke nastanejo z različnimi besedotvornimi postopki (*hrapav – gladek, gladko – hrapavo, hrapavost – gladkost, hrapavolisten – gladkolisten*) in ni nujno, da vse tvorijo protipomenske dvojice. Protipomenski niz ni enak besedotvornemu. Protipomenski par tvorita besedotvorno enaka leksema.
2. Semantične protipomenke sodijo na določeno semantično področje, v protipomenskem odnosu so besednovrstno enaki leksemi v zvezi s tretjim elementom (*polnjenje: nalivam, nasipavam, nato-varjam – praznjenje: raztovarjam, izlivam, izsipavam, začetek – konec, življenje: rojstvo – smrt, bolezen: zboleti – ozdraviti*).
3. Tematski protipomenski nizi ubesedujejo določeno tematiko (npr. *človek: življenje, videz, rasa, psihična podoba; človek in družba: zakon – ločitev, moralen – nemoralen; človek s stališča dejavnosti: znanost, kultura . . .*). Zanimiva je analiza večpomenskih besed. Pomeni se razvijajo z metonimijo in metaforiko. Za protipomenske pare je značilen semantični paralelizem, tj. protipomenskost večine ali vseh pomenov.

Gočev nadalje raziskuje besedne zveze, v katerih se uporabljajo protipomenke. Vse besedne zveze niso mogoče. Pri paru *vojna – mir* je mogočih veliko vzporednih besednih zvez, ne pa vse: *medsebojna vojna*, ne pa *medsebojni mir*, pri *sovražnik – prijatelj* se uporablja zveza *zakleti sovražnik*, ne pa *zakleti prijatelj*. Kot protipomenke so v bolgarskem jeziku najpogostejši kakovostni pridevniki in glagoli. Gočev zaključí svojo analizo protipomenskosti v bolgarskem jeziku s pregledom besedotvornih značilnosti protipomenk: korenske protipomenke imajo različne korene (*vesel – žalosten*), zloženke imajo enak koren in protipomenske prve dele (*beloglav – črnoglav*), pri sestavljenkah temelji protipomenskost na predponah (*voden – brezvoden*).

3.1.1.10 Juraj Dolník

Slovak Dolník (1990) je kritično pregledal delitev protipomenk Novikova (1973), Mistríka (1985), Filipca (1985). Osnova protipomenskosti po njegovem ni odnos kontradiktornosti, kot je definirano pri Mistrí-

ku 1985 ali v delu *Česká lexikologie* (Filipec 1985), temveč je logična osnova protipomenskosti binarna členitev vrstnega pojma, tj. odnos komplementarnosti. Loči komplementarne, vektorske in gradacijske protipomenke:

- **komplementarne:** *enak – različen, polnoleten – mladoleten, vojna – mir;*
- **vektorske:** *vleteti – izleteti, zlepiti – razlepiti, zvečati – zmanjšati;*
- **gradacijske:** *velik – majhen, star – mlad, minuli – bodoči.*

Komplementarni odnos je odvisen od binarnega členjenja pojmovnega pola in se veže na formalno-vsebinsko členjenje, kontradiktornost pa se veže samo na formalno binarno členjenje. Formalno členjenje temelji na negaciji. Razlika je vidna iz primerjav: *X ni majhen, ampak je velik; X ni oster, ampak je top; X ni Slovak (Madžar, Nemeč), ampak Čeh.* Pri kontradiktornem odnosu se zaključni izraz ne veže na formalno-vsebinsko členjenje: *X ne govori, ampak molči; X ne vidi, torej je slep.* To torej niso protipomenke, ampak sopomenke.

Naslednje vprašanje, ki si ga zastavlja Dolník, so konverzne besede. Ni dvoma, da so *kupiti – prodati* ipd. v protipomenskem odnosu, če označujejo nasprotna dejanja istega delovalnika. Pri protipomenskem odnosu je implikacija povezana z negacijo, pri implikacijskem odnosu med konverznimi besedami je negacija nepomembna (prim. *če X kupuje od Y-a Z, tako Y da X-u Z*). V konverznih izrazih se ne izraža nasprotje, ampak se izraža ista situacija z različnih gledišč.

Komplementarni odnos med pojmi se odraža v pripadajočih leksikalnih pomenih tako, da eden od protipomenskih pomenov vsebuje negativno prvino. Z lingvističnega stališča se poudarja, da je negacija semantična invarianta protipomenskosti. Pri različnih skupinah protipomenk se nasprotje izraža z različnimi sredstvi, in sicer eksplicitno ali implicitno. Eksplicitno izražajo protipomenskost besede z nasprotno predpono, npr. *ne-, a- ...: alogičen, indiskreten*. Pri implicitnem načinu izražanja pa je zanikanje izraženo v opisu pomena protipomenskega izraza v slovarju, npr. *sub* 'ki ne vsebuje vode, vlage', *mrtev* 'neživ', 'brez življenja'. Nižjo stopnjo implicitnosti predstavljajo primeri, ko zanikanje ni izraženo v razlagi protipomenske besede, ampak je implicitno izraženo z nekaterimi izrazi v razlagi pomena, ki se lahko še nadalje razčlenijo kot zanikanje.

Če sprejmemo, da nikalna sestavina v pomenu besede ustvarja semantično asimetričnost protipomenk, je treba opozoriti na tiste primere, ko ni semantične asimetrije. Dolník uvaja presupozicijsko (presupozicija je predpostavka, v pragmatiki nekaj, kar se z ubesedenim razume kot logična predhodna ali pozneje spremna okoliščina) sestavino leksikalnega pomena, ki se dobi s pomočjo negacijskega testa: presupozicija je tista sestavina, ki se je negacija ne dotika. Npr. protipomenki *združiti* in *razdružiti* sta semantično asimetrični, če njun pomen opišemo 'delati tako, da bi bilo kaj združeno, ali delati tako, da kaj ne bi bilo združeno'. Pri pregledu presupozicijskih sestavin se izkaže, da je ta dvojica semantično simetrična. Izraz *A združiti X* predpostavlja, da *X* ni spojen, izraz *A razdružiti se* veže na presupozicijo 'X je združen'. Vidimo, da so presupozicijske sestavine značilne pomenske sestavine teh besed s stališča negacije. Presupozicijska sestavina enega člena dvojice se ujema s sestavino značilnega pomena drugega člena. Te besede so v protipomenskem odnosu s svojo prepozicijsko in lastno pomensko sestavino, pri čemer asimetrija v presupoziciji in v lastnem pomenu ustvarjata simetrijo. Podobno je to pri dvojicah *vleteti* – *izleteti* ipd., ki obsega v lastnem pomenu nasprotne sestavine: 'začeti se nahajati notri' in 'začeti se ne nahajati notri' in presupozicijske nasprotne sestavine 'ne nahajati se notri' (*vleteti*) in 'nahajati se notri' (*izleteti*). Glede na to, da so v protipomenskem odnosu presupozicijske sestavine njihovih leksikalnih pomenov, jih označujemo kot presupozicijske protipomenke.

Pri iskanju razlike med opozicijo in protipomenko Dolník primerja negativni obseg nasprotnih pomenov. V razlagi se pomen nekaterih besed izraža z izrazi z negativno predpono, npr. *kriv* = *neraven*, *molčati* = *ne govoriti*. Pri drugih besedah se srečujemo samo z negativnim opisom: *prost* (opozicija *oženjen*) 'ki ni vezan z žensko'. Pri pravem protipomenskem paru ima en člen negativen, drugi pozitiven opis: 'tak, ki ga je znotraj mogoče napolniti s količino, odgovarjajočo celemu obsegu' (*prazen*) – 'tak, ki ga ni mogoče napolniti ...' (*poln*).

3.1.1.11 Ljiljana Šarić

Na Hrvaškem se je s protipomenkami veliko ukvarjala Ljiljana Šarić. O tej tematiki je objavila več člankov in magistrsko delo. Izhaja (1992:

177–191) iz dejstva, da človek misli v opozicijah. Protipomenskost obravnava kot odnos med jezikovnimi enotami. Protipomenski odnos je lahko na leksikalni, sintagmatski ali sintaktični ravni.

Avtorica izhaja iz Lyonsa, sklicuje pa se tudi na druge avtorje, npr. Sapira (1921), po katerih je stopnjevanje bistvena lastnost protipomenskosti. V protipomenskem odnosu sta tako samo leksema, ki se stopnjujeta oziroma med katerima je beseda, ki izraža srednjo vrednost (*pijan – trezen*, vmesne stopnje so: *polpijan, poltrezen, opit*). Asociativno nasprotno so tudi besede *mačka – miš, sonce – dež*. Popolne protipomenke imajo nasproten pomen tudi v prenesenih pomenih. Večpomenski leksem ima lahko za vsak pomen različne protipomenke. Protipomenskost je značilna za besede, ki izražajo časovne in prostorske odnose, kakovost in količino.

Odnos pomenske različnosti vključuje nasprotnost, ki se lahko uresničuje kot binarni odnos. Komplementarni leksemi poimenujejo pomensko področje, ki ga delijo na dva komplementarna dela (*lažen – resničen, živ – mrtev, človek – žival, moški – ženska*). V komplementarnem odnosu so leksemi, ki vsebujejo pomensko sestavino, ki je pri enem pozitivna, pri drugem negativna. Kontradiktorni leksemi niso protipomenke: *rdeč – moder, pes – drevo*. Šaričeva pri analizi pritegne logiko. Razlikovanje kontrarnih in kontradiktornih pojmov v logiki do neke stopnje odgovarja razliki med besedami, ki se lahko, in tistimi, ki se ne morejo stopnjevati. Za protipomenke so značilna tudi pomenska polja, na katerih se lahko pojavljajo: obstajanje – neobstajanje, snoven – nesnoven, kvaliteten – nekvaliteten (*kreacija – imitacija*), povezanost – nepovezanost.

Svojo teorijo o protipomenkah je Šaričeva poglobila v magistrskem delu (1994a: 69–102, izdano 2007¹¹: 80–121), v katerem deli protipomenke na splošno na kolektivne in kontekstualne, navidezne,¹² strukturno na raznokorenske in enakokorenske (najpogosteje glagolske), sem sodi tudi enantiosemita, pomensko pa glede na enako ali različno denotacijo, usmerjenost ali neusmerjenost in stopnjevalnost ali nestopnjevalnost na:

¹¹ Delo so kot velik prispevek k hrvaškemu jezikoslovju ocenili Brlobaš (2007), Bučar (2007) in Mičanović (2009).

¹² Po Apresjanu *kvaziantonimi* (Apresjan 1974).

- **konverzivne** (ocenjevanje s stališča nasprotnih udeležencev): *nakup – prodaja, izgubiti tekmo – dobiti tekmo*;
- **vektorske** (nasprotna smer): *greti – hladiti, zakrivati – odkrivati*;
- **kvalitativne** (stopnjevanje kakovostne nasprotnopomenskosti, značilen srednji člen): *mlad – star, topel – hladen*;
- **koordinacijske** (ne smer, ampak položaj v prostoru, času): *sever – jug, vedno – nikoli, prvi – zadnji* (vrsta), *jutro – dan – večer – noč*;
- **komplementarne**: *močen – močnejši, najmočnejši, pravilen – nepravilen, smrt – življenje*.

Šaričeva (1994: 69–72) opozarja na Apresjanovo poimenovanje »kvazi-antonimi« in na njegovo kategorijo »vzajemno dopolnjevanje« (*potencialen – realen, splošen – poseben, potrošnik – proizvajalec*), ki se po njenem mnenju približuje terminološkim protipomenkam (Šarič 1994: 69–72). Šaričeva podaja pregled pojmovanih protipomenskih odnosov pri različnih avtorjih:

- raznokorenski in enakokorenski (Šanskij 1964, Novikov 1973 in 1985, Apresjan 1974, Ahmanova 1957, Menac 1953/54, 1988);
- pravi in nepravi, pravi so lahko leksikalni in gramatični, leksikalni so popolni in približni (Ducháček 1965);
- komplementarnost, protipomenskost (značilna stopnjevalnost), konverzivnost (Lyons 1978);
- binarni, obratni in stopnjevalni (Hurford in Heasley 1985);
- obratna komplementarna nasprotja (*roditi se – umreti*), recipročna komplementarna nasprotja (*ukazati – zavriniti*), izpolnjevalna komplementarna nasprotja (*poskušati – uspeti*), nasprotidelujoča komplementarna nasprotja (*napad – protinapad*) (Cruse 1980);
- protipomenke, nasprotja nasprotne usmerjenosti, recipročna nasprotja (konverzivi) (Nida 1975).

Avtorica meni, da se protipomenke pogosto opisujejo s strukturnega stališča (raznokorenske, enakokorenske, enantioseemija), manj pa s semantičnega. Dva nasprotna pomena se lahko izrazita tudi v zloženkah: *kupoprodaja*,¹³ *sadomazohizem*, *realidealizem*. Pri enakokorenskih besedah se protipomenskost izraža s predponami (pri glagolih, pridevniki, samostalnikih).

¹³ Po *Slovenskem pravopisu* 2001 se med sestavinama piše vezaj: *kupo-prodaja*.

Nadalje so predstavljeni pomenski tipi protipomenk:

- isti/različen referent: *zmagati – izgubiti* (tekma), *kupovati – prodajati* (kaj) – značilna konverzivnost, protipomenke se nanašajo na isti subjekt, pri *poročen – neporočen* pa na različna subjekta;
- usmerjenost/neusmerjenost: nasprotno usmerjenost izražajo pari *vstopiti – izstopiti*, *ciklon – anticiklon* – značilna komplementarnost, *mlad – star* pa npr. ne izražata usmerjenosti;
- stopnjevalnost/nestopnjevalnost (*mlad – star*) – značilna kontrarnost.
 - **Konverzivne protipomenke** (pri konverziji gre za različen logični poudarek)

$$R(x, y) - R^{-1}(y, x)$$

kupiti – prodati

Konverzivne so komparativne in superlativne oblike pridevnikov: *on je tekel hitreje od mene*. Konverzivni so prislovi: *ti si za mano, jaz sem pred tabo*.

- **Vektorske protipomenke** (izražajo nasprotno delovanje, zlasti glagoli)

$$(+o) X \rightarrow \leftarrow Y (-o)$$

greti – hladiti, oblačiti se – slačiti se

Vektorske protipomenke izražajo:

- naravne pojave: *vzhajati – zahajati, vedriti se – oblačiti se*;
- dviganje, spuščanje, spremembo položaja, mesta v prostoru: *približevati se – oddaljevati se*;
- delovanje z nasprotnim rezultatom: povečevanje – zmanjševanje, spajanje – razdvajanje, spuščanje – dviganje: *vstajati – sedati, zavezovati – odvezovati, sezuvati se – obuvati se, širiti – ožiti, zidati – rušiti, rojevati se – umirati*;
- spremembo človekovega fizičnega stanja: *opijati se – trezniti se, rediti se – hujšati*;
- občutke, voljo, intelektualne procese: *pozabljeni – spominjati se, soglašati – nasprotovati*;
- odnos človeka in družbe: *poročiti se – razvezati se*.

Vektorske protipomenke lahko ustvarjajo krožne odnose: *militarizacija – demilitarizacija – remilitarizacija*.

- **Kvalitativne protipomenke** (*mlad – star, mrak – polmrak – svetloba*; značilno stopnjevanje) izražajo:
 - opis fizičnih kvalitiet, lastnosti in sestavin predmeta: *bel – črn, temen, lahko – težko*;
 - opis količine česa, uvrstitve predmeta in pojava v času: *nov – star, zgoten – pozten, prazen – poln*;
 - opis pojavov v naravi in vremenskih razmer: *veder – oblačen, mraz – toplota*;
 - opis fizičnih lastnosti človeka: *mlad – star, šibek – močen*;
 - opis značaja in vedenja človeka: *pozoren – grob, zgovoren – molčeč, deloven – len*;
 - opis človekovih psiholoških in fizioloških lastnosti: *vesel – žalosten, lačen – sit, spočit – utrujen*;
 - opis intelektualnih lastnosti: *nadarjen – nenadarjen*;
 - etično in estetsko oceno: *originalen – šablonski, očarljiv – odvraten*;
 - značilnosti pojavnosti in socialnega izvora: *bogat – reven, razkošje – beda*.
- **Koordinacijske protipomenke** izražajo koordinate prostora, položaj v prostoru in času: *sever – jug, povsod – nikjer, vedno – nikoli, tu – tam*; pri vseh je neki srednji pojem, od katerega subjekt gleda; značilni so zaprti cikli, ki pa se ne obravnavajo povsod kot protipomenke: *jutro – dan – večer – noč, poletje – jesen – zima – pomlad*.
- **Komplementarne protipomenke** izražajo dva logično nasprotna pomena, določeno polje vsebine, oba v popolnosti vsebujeta določeno lastnost ali odnos; ni srednjega člana, značilna disjunkcija *ali – ali*: *zdrav – bolan, živ – mrtev, pozitiven – negativen, moški – ženska*.

Šaričeva nadalje deli protipomenke na vrste glede na stike in zveze med njimi:

- I. vrsta: najbolj jasne so protipomenke, ki izražajo stopnjevalno kakovostno nasprotnost (*topel – hladan, mlad – star*) – kontrarna nasprotnost;

- II. vrsta: izražajo nasprotno usmerjenost delovanja, lastnosti (*vstopiti – izstopiti*) – vektorska nasprotnost;
- III. vrsta: nestopnjevana nasprotnost, komplementarnost, komplementarno dopolnjevanje (*oženjen – neoženjen, moški – ženska, resničen – lažen*);
- IV. vrsta: kontrarna nasprotnost koordinacijskih pojmov (*sprednji – zadnji, levi – desni, dan – noč*);
- V. vrsta: konverzivna nasprotnost, s stališča nasprotnih udeležencev situacije (*prodati – kupiti*).

V nadaljevanju so predstavljeni enantioseimija, tj. protipomenskost med pomenoma večpomenske besede, kontekstualne protipomenke, frazeološka protipomenskost, protipomenskost in leksikografija.

3.1.1.12 *Darinka Gortan-Premk*

S protipomenkami so se, zlasti v 90. letih, ukvarjali tudi srbski jezikoslovci. Gortan-Premkova obravnava protipomenskost v delu *Polisemija i organizacija leksičkog sistema u srpskome jeziku*, in sicer v poglavju »Polisemija i antonimija« (146–149). Protipomenskost je po njenem leksikalni mehanizem, temelječ na asociativnem povezovanju dveh leksemov, ki poimenujeta vsebini, ki si nasprotujeta. V protipomenski odnos vstopajo:

1. leksemi iz iste leksikalno-semantične skupine,
2. leksemi, ki pomenijo lastnosti,
3. leksemi določene semantične vsebine,
4. zlasti pridevniki, glede na to, da lahko tudi druge kategorije besed izražajo lastnost, pa tudi samostalniki in glagoli.

Nasprotnost temelji na možnosti splošnih in simetričnih odnosov dveh leksemov. Protipomenke, katerih nasprotnost temelji na odnosu sorazmerja *znatna zastopanost – neznatna zastopanost*, so stopnjevalne (gradabilne), tiste pa, katerih nasprotje temelji na odnosu *prisotnost – odsotnost*, so nestopnjevalne (negradabilne).

Stopnjevalne protipomenke so lahko enoreferencialni pridevniki iz leksikalno-semantične skupine z arhisemom, 'ki ima kakšno fizično

lastnost': *velik – majhen, visok – nizek, dolg – kratek, globok – plitev, debel – tanek*. V takem odnosu so lahko tudi pridevniki iz leksikalno-semantične skupine prostorskih in časovnih relacij, enoreferencialni ali dvoreferencialni, ali tisti, pri katerih je v tvorbeni osnovi celotna vsebina besede: *bližnji – daljnji, gornji – dolnji*, pa tudi *levi – desni, severni – južni* (pod pogojem, da se tu predpostavlja smer raztezanja). Protipomenski odnos se realizira tudi pri prenesenih pomenih: *visok človek – nizek človek → visoka morala – nizka morala, daljne dežeze – bližnje dežeze → daljni prijatelji – bližnji prijatelji*. Pari v tem protipomenskem odnosu večinoma paralelno razvijajo svoje polisemantične strukture.¹⁴ Enak odnos stopnjevalne protipomenskosti ustvarjajo tudi glagoli iz leksikalno-semantične skupine z arhisemom *spremeniti (menjati) kakšno fizično lastnost: rasti – zmanjševati se, krečiti se – slabeti* kot tudi tisti iz skupine z arhisemom *zamenjati kakšno relacijo: približevati se – oddaljevati se*. Glagoli obeh skupin z metaforizacijo prav tako prehajajo v skupino z arhisemom *zamenjati, spremeniti kakšno duhovno lastnost: človek raste – človek se zmanjšuje → čustva rastejo – čustva se zmanjšujejo*. V enakem protipomenskem odnosu so tudi samostalniki, izvedeni iz teh pridevnikov ali glagolov: *bližina – oddaljenost, jačanje – slabenje* ipd. Leksemi, ki vzpostavljajo stopnjevalne odnose, vzpostavljajo tudi t. i. kvaziprotipomenske odnose, vstopajoč v nesimetričen odnos nasprotja: *znatna – neznatna zastopanost* s katerim od leksemov iz vrste besed enakega arhisema v nasprotju, kot je npr. *hladen, mlačen, topel, vroč, vrel*; tak je npr. odnos *hladen – vrel*.

Odnos **nestopnjevalne** protipomenskosti se ne ustvarja regularno v členih določene leksikalno-semantične skupine oziroma se ne vzpostavlja v vseh členih, čeprav leksemi v tem odnosu vedno pripadajo isti leksikalno-semantični skupini, torej imajo isti arhisem. Nasprotnost njihovih semantičnih vsebin je v *prisotnosti – odsotnosti* enega sema: *zdrav – bolan* = 'ki ni zdrav', pa tudi *zdravje – bolezen, živ – mrtev, radosten – žalosten, svetloba – tema, dan – noč*.

Med nestopnjevalnimi protipomenskimi pari je verjetno največ tistih, v katerih se drugi leksem dobi z negacijo prvega: *srečen – nesrečen*,

¹⁴ O primerih neparalelnega in paralelnega razvoja polisemantične strukture protipomenk je I. Grickat pisala v članku Priloške reči posmatrane kroz fenomen antonimije, *Južnoslovanski filolog*, knj. 45, Beograd 1989, 20.

moralen – nemoralen, prijeten – neprijeten, obziren – neobziren ali *obziren – brezobziren*, kar je že nepravna protipomenskost (kvaziantonimija).

Razen stopnjevalne in nestopnjevalne protipomenskosti, ki ju določajo elementi semantične vsebine, obstaja še tretji tip protipomenskosti – **pragmatična protipomenskost**. V tem odnosu so zlasti leksemi, ki imenujejo pojme, ki so simboli najrazličnejših nasprotnosti: *Bog – hudič, raj – pekel*. Ti protipomenski pari so praviloma ekspresivni. V takem odnosu so praviloma leksemi, ki poimenujejo pojme, ki so v naši zavesti povezani po katerikoli nasprotnosti – po različnosti dela, ki ga opravljajo, po medsebojnem negativnem odnosu ipd.: *roka – noga, volk – jagnje, mačka – miš*.

Gortan-Premkova zaključuje, da se protipomenskost kaže tako v osnovnih, enoreferentnih leksemih kot v tistih, ki izkazujejo polisemijo in derivacijo in izključujejo sopomenskost (kot sekundarni leksikalni pojav). To vodi k zaključku, da je tudi protipomenskost, skupaj z variranjem (polisemantičnim in derivacijskim), osnovni mehanizem organizacije leksikalnega sistema.

3.1.1.13 William O'Grady

Po Williamu O'Gradyju (1997: 246–247) so protipomenke besede ali besedne zveze, ki so nasprotne glede na določeno sestavino v svojih pomenih: *temen – svetel, deček – deklica, vroč – mrzel, gor – dol, notri – zunaj, priti – oditi*. V vseh dvojicah sta dve besedi nasprotni v najmanj eni sestavini svojega pomena. Tako je pomen leksemov *deček* in *deklica* različen glede na spol.¹⁵ Podobno sta glagola *priti* in *oditi* nasprotna glede smeri, čeprav se oba nanašata na gibanje.

3.1.1.14 Irina Mihajlovna Kobozeva

Rusinja Kobozeva pri obravnavi protipomenk izhaja iz Novikova (Kobozeva 2000: 104–105). Loči naslednje osnovne tipe protipomenskosti:

¹⁵ Takih tipov teoretiki navadno ne štejejo k protipomenkam.

odnos dopolnjevanja ali **komplementarno protipomenskost**, značilno za pare leksemov, kadar je zanikanje tega, kar označuje eden od njih, nasprotno temu, kar označuje drugi: *oženjen – samski, spati – bedeti, z – brez*. K protipomenkam pa ne moremo šteti besed, ki ju loči neka bistvena lastnost: *študent in šolar* sta v odnosu nezdržljivosti, ne pa v odnosu dopolnjevalnosti. Odnos **vektorske protipomenskosti** povezuje lekseme, ki označujejo raznosmerna dejstva: *vleteti – izleteti, zamrzniti – odmrzniti, pozdraviti se – posloviti se*. **Kontrarna protipomenskost** je značilna za pare leksemov s pomenom ocenjevanja, merjenja: *velik – majhen, širok – ozek, vročina – mraz, visoko – nizko, polzeti – teči* (o času) ipd. Med leksemoma so srednji členi. Prikazani tipi protipomenk so osnovni, druge vrste obsegajo manj besed. Kobozeva konverzije, ki izražajo situacijo s stališča različnih udeležencev, ne šteje k protipomenkam.

3.1.1.15 Olga Alekseevna Mihajlova

V uvodu v šolski slovar protipomenk avtorica (Mihajlova 2006: 5–7) definira protipomenke kot besede, ki pripadajo isti besedni vrsti in imajo nasprotni pomen. Protipomenke lahko izražajo lastnosti ali značilnosti predmetov (*visok – nizek*), dejavnost (*pozabiti – pomniti*), stanje (*zdravje – bolezen*), razmerje v prostoru (*levo – desno*) in času (*zgodaj – pozno*). Besede, ki poimenujejo konkretne predmete, navadno nimajo protipomenk (*stol, svinčnik*). Samostalniki imajo redkeje protipomenke kot druge besedne vrste. V protipomenskem odnosu so lahko besede, ki imajo skupno splošno pomensko sestavino, npr. pri *topel* in *hladen* je skupna temperatura. Protipomenke so v tesni zvezi s sopomenkami. Sopomenska vrsta ima navadno vzporedno protipomensko vrsto.

3.1.1.16 Rajna Dragičević

Rajna Dragičević v delu *Leksikologija srpskog jezika* (2007: 265–290) nameni protipomenskosti veliko pozornosti. Poglavlje o protipomenkah ponuja tudi pregled srbskih in deloma hrvaških raziskav. Avtorica pravi, da se marsikdo sprašuje, ali v jeziku obstajajo sopomenke,

o protipomenkah pa ni nobenih dvomov. Sklicuje se na Grickatovo (1961/62: 88), ki pravi, da človek dojema, kaj je nasprotno glede na svojo vzgojo, socialno in kulturno okolje, kjer živi. Strinja se tudi z Novikovom (1973: 18), da so v protipomenskem odnosu tisti leksemi, ki jih tako razumejo vsi uporabniki določenega jezika. Na to kažejo tudi raziskave asociacij, saj so po teh reakcijah prav protipomenke del mentalnega leksikona človeka (2007: 289). Prave, tj. leksikalne protipomenke so del besednega zaklada določenega jezika. Nekatere dvojice leksemov pa so v protipomenskem odnosu samo v določenem kontekstu, to so t. i. kontekstualne protipomenke, npr. *volk – ovca*, kadar pomenita določen tip človeka. Pri pravih protipomenkah so v nasprotju osnovni pomeni, sicer govorimo o nepravi ali kvaziprotipomenskosti. Prave protipomenke so v pomenskem soodnosu, ki se izkaže z negativno definicijo: *kratek – dolg* (*kratek*: ki ni dolg; *dolg*: ki ni kratek). Pri večpomenskih leksemih sta/so lahko v protipomenskem odnosu primarna/i pomena/i, primarni in sekundarni ali sekundarna pomena (*volk – ovca*). Če so v protipomenskem odnosu vsi pomeni, gre za popolne protipomenke, sicer za nepopolne. Po Ivanovi (1982) navaja formulo $V = 2c : a + b$, po kateri se izračuna stopnja protipomenskosti.¹⁶ Glede na raziskave imajo v srbskem jeziku večpomenski protipomenski leksemi malo pomenov v protipomenskem odnosu. Zanimivo je, da večpomenskost enega leksema protipomenskega para vpliva na razvijanje pomenov pri drugem leksemu. Enantiosemija je po Ivanovi (1982) ostanek starih skupnih korenov in ne sodi v protipomenskost, po Novikovu pa gre za protipomenke. Pri dvojicah *nebo – zemlja*, *um – srce*, *duša – telo* ne gre za prave protipomenke. Dragičevićeva jih po Novikovu (1973: 154) uvršča k pragmatičnim protipomenkam, pri katerih nasprotnost temelji na predstavah, asociacijah ali tradicionalnem prepričanju govorcev (2007: 271). Razmeroma veliko pozornosti avtorica posveti nepravim protipomenkam. Opozarja pa, da imajo tudi tu teoretiki različna stališča. (1) Pravi protipomenki morata imeti istovrstne pomenske elemente, taka sta npr. *živ – mrtev*, ne pa *živ – ubit*, ker pri drugem paru ni mogoče enostavno zanikanje, saj ima še dodatni pomenski element: na kakšen način je osebek po-

¹⁶ V = koeficient semantičnega odnosa nasprotnosti, c = število vzajemnih protipomenskih pomenov, a in b = neprotipomenski pomeni.

stal mrtev. (2) K nepravim protipomenkam sodijo tudi pari, ki imajo drugačno pomensko izhodišče: *ledeno mrzel* – *vroč* (ki je zelo mrzel, mrzel kot led – ki ni hladen). (3) Z negacijo ne nastanejo vedno pravi protipomenski pari: *lep* – *nelep* (nelep ni vedno grd). (4) Posebnost je t. i. sinantonimija, pri kateri gre samo za navidezno protipomenskost, saj sta leksema sopomenki, npr. *polprazen* – *polpoln*.

Avtorica sprejema trditev nekaterih teoretikov, da so protipomenke in sopomenke najbolj sorodne besede v jeziku. Analiza sestavin namreč pokaže, da imajo sopomenke in protipomenke večino enakih pomenskih sestavin. Sopomenke se razlikujejo med seboj po enem semantičnem elementu nižjega ranga, protipomenke se razlikujejo po zelo pomembnem semu. Razlika je tudi v tem, da imata sopomenki samo različna sema, protipomenki pa nasprotna.

Protipomenski par sestavljata dva člena, ki imata v leksikalnem sistemu enako vrednost ali pa je eden označen (markiran) in drugi neoznačen (nemarkiran), pri čemer gre za izhodišče, na katerem temelji protipomenskost: *globok* – *plitev* se nanašata na globino, ne na plitvost: ki ima veliko globino – ki ima majhno globino. Tako je nemarkirani člen v tem primeru *globok*. Nemarkirani člen vsebuje nominalno in kontrastno komponento, je pomensko superioren, navadno pozitiven, markirani pa ima samo kontrastno sestavino. Pri večpomenskih protipomenkah imajo nemarkirane protipomenke več pomenov kot markirane: *dober* – *slab* (11 : 6),¹⁷ markirane pa več derivacij.

Prave protipomenke avtorica deli:

1. glede na strukturo semov: protipomenke z leksikaliziranim arhisemom in protipomenke z neleksikaliziranim arhisemom: *moški* – *ženska* (leksikalizirani sem: oseba), *poletje* – *zima* (leksikalizirani sem: letni čas); *vojna* – *mir* (neleksikalizirani sem: stanje z oboroženim spopadom – stanje brez oboroženega spopada);
2. glede na vsebino osnovnih pomenov, izključujoč arhiseme, torej glede na nasprotnopomenske seme, npr. *prisotnost* – *odsotnost*, *aktivnost* – *neaktivnost*, *pozitivno* – *negativno*, *velik* – *majhen*;

¹⁷ Število velja za srbsčino. Pri nas takih analiz po mojem vedenju še ni.

3. glede na stopnjevanje in nestopnjevanje:
 - a) stopnjujejo se gradacijske protipomenke oziroma protipomenke, katerih pomeni so v kontrarnem odnosu; samo gradacijske protipomenke imajo markirani in nemarkirani člen in se lahko stopnjujejo,¹⁸ z njimi se lahko uporabljajo izrazi za količino;
 - b) protipomenke, katerih pomeni so v komplementarnem odnosu, se ne stopnjujejo; negacija enega člena je pomensko enaka drugemu členu (*živ – mrtev, neživ = mrtev*);
4. glede na strukturo: na enakokorenske¹⁹ (tudi: gramatične ali afiksalne) in raznokorenske (ali leksikalne). Z negacijo lahko nastane navidezna ali prava protipomenka. Lahko npr. dobimo pridevnik, ki nima točno določenega pomena (*velik – nevelik*), za te pomene se pogosteje od predpone *ne-* uporabljajo izpeljave z *-ast*. Protipomenski pridevnik s predpono *ne-* ima točno omejen pomen in se ne stopnjuje (*živ – neživ*). Lahko pa nastane pridevnik z novim pomenom.

Na koncu je obravnavana še **konverzija**. V konverzivnem odnosu so lahko glagoli: *vzeti – dati*, samostalniki: *mož – žena, sestra – brat, učitelj – učenec*, pridevniki: *ožji – širši, svetlejši – temnejši, mlajši – starejši* (*če je Marko starejši, je Peter mlajši*), predlogi: *izpod – iznad*. Avtorica navaja nekatere avtorje, ki med konverzive štejejo glagole dajanja (*dati – vzeti*) in samostalnike, ki izražajo sorodstvene odnose (*brat – sestra, ded – vnuk*). Sama pa zaključuje, da so konverzivi lahko protipomenke, lahko pa ne. Zadnji del razprave je posvečen protipomenkam v kontekstu in v t. i. mentalnem leksikonu. Slovarji asociacij in druge raziskave potrjujejo, da je v leksikalnem sistemu verjetno najmočnejša pomenska zveza med praviimi protipomenkami.

3.1.1.17 B. T. Sue Atkins in Michael Rundel

Avtorja priročnika *The Oxford Guide to Practical Lexicography* obravnavata protipomenskost v poglavju »Smer odnosa: razlike« (2008: 141–144). Ugotavljata, da je sopomenskost razmeroma redka, proti-

¹⁸ Avtorica opozarja, da se tudi negradacijski pridevniki lahko stopnjujejo: *zdrav – bolan*.

¹⁹ Nekateri jezikoslovci štejejo k protipomenkam samo enakokorenske (npr. Simeon 1969).

pomenskost pa pogostejša. Ločita tri vrste protipomenskosti: **komplementarno**, kjer ni mogoče stopnjevanje (*mrtev – živ*), **polarno**, kjer so med izrazoma vmesne pomenske stopnje (*dober – slab*), in **smerno**, kjer je več tipov protipomenk: smerne (*sever – jug, gor – dol*) (angl. *directions*), parne (*moški – ženski, konveksen – konkaven*) (angl. *counterparts*), diametralno nasprotne (*začetek – konec, vrh – dno*) (angl. *antipodals*), reverzivne (*pojavit se – izginiti, zapakiran – nezapakiran, tesen – netesen, vroč – leden*) (angl. *reversives*). Konverzijo štejeta k pomenskim razlikam, ne pa k protipomenkam.

3.1.1.18 Lana Hudeček, Milica Mihaljević in Bruno Nahod

Avtorji dela *Hrvatski terminološki priručnik* (2009: 36–41) definirajo protipomenke kot besede z določenim številom skupnih pomenskih sestavin (semov) in eno različno sestavino. Protipomenskost je simetričen odnos. Večpomenske besede vstopajo v več protipomenskih odnosov z deli svojih pomenov.

Protipomenke delijo glede na:

1. besedno vrsto nosilca protipomenskosti (samostalniki, pridevniki ipd.),
2. tvorjenost (netvorbene/raznokorenske ali prave protipomenke, tvorbene/enakokorenske ali neprave protipomenke),
3. število členov protipomenskega niza (dvočlenske, tročlenske, veččlenske),
4. možnost stopnjevanja in medčlene (komplementarne in kontrarne).

Komplementarne protipomenke imajo dva člena (*živ – mrtev*), se ne stopnjujejo in nimajo vmesnih členov. Stopnjevalne ali kontrarne imajo vmesne člene.

Glede na pomen se lahko protipomenke delijo še drugače: (1) glede na smer delovanja so vektorske (usmerjeno delovanje: *izstopiti – vstopiti*) in nevektorske (neusmerjeno delovanje: *govoriti – molčati*), (2) glede na vrsto delovanja in aktante (isto delovanje, različni aktanti: *kupovanje – prodajanje*, različno delovanje, isti aktanti: *zgraditi – porušiti*).

3.1.2 Slovenski jezikoslovci o protipomenkah

V nadaljevanju podajam kratek pregled obravnave protipomenk v slovenski jezikoslovni literaturi: v slovnica, slovarjih, razpravah.

Izhodiščna dejstva: (1) Slovenci še nimamo protipomenskega slovarja, sopomenski pa je v nastajanju oziroma bo kmalu končan. (2) S protipomenskostjo smo se ukvarjali manj kot drugi slovanski narodi (Hrvati, Srbi, Slovaki, Čehi, Rusi). V seznamu uporabljene literature, ki ga na koncu svojega magistrskega dela *Antonimija u brvatskome jeziku* navaja Ljiljana Šarić (Šarić 1994), ni npr. nobenega slovenskega navedka. (3) Leta 2001 je Manuela Knezoci na mariborski Pedagoški fakulteti pod mentorstvom dr. Irene Stramljič Breznik napisala diplomsko nalogo z naslovom *Antonimija in antonimi v SSKJ*. Avtorica je v uvodu zapisala:

Antonimi so vsekakor zanimiv jezikovni pojav, ki pa mu v slovenskem prostoru ni bilo namenjene veliko pozornosti (sodeč po dostopni literaturi, ki obravnava antonimijo), kar pa ni presenetljivo, če upoštevamo dejstvo, da je tudi pomenoslovje relativno mlada veda. (Knezoci 2001: 7)

Pri analizi protipomenk v SSKJ se Knezocijeva sklicuje na Ljiljano Šarić ter na slovenski avtorici Marijo Golden in Ado Vidovič Muha. Na koncu pregleda slovenske jezikoslovne literature o protipomenkah zaključí:

Iz tega pregleda je razvidno, da so antonimi v slovenski strokovni literaturi in v novejših učbenikih ter slovnica definirani bolj ali manj podobno, nekoliko podrobneje jih je predstavil J. Toporišič, najbolj pa sta jih razčlenili M. Golden in A. Vidovič Muha [...]. (Knezoci 2001: 12)

(4) Morda razmeroma dolgo vztrajanje pri preprostem definiranju protipomenk (*besede z nasprotnim pomenom*) pojasni dejstvo, da so tuji avtorji, ki so protipomenskost natančneje raziskali in razčlenili (npr. Apresjan, Novikov, Lyons itd.), navedeni šele v literaturi pri Goldnovi (1997) in Muhovi (2000).

Lyonsovo teorijo protipomenskosti povzema in kaže na razvijajočo se teorijo o protipomenkah prevedeni Knaurov *Veliki splošni leksikon v osmih knjigah* (1997). Slovar daje prednost protipomen-

ki, ki jo definira kot besedo z nasprotnim pomenom, loči kontradiktorne (*ljubezen – sovraštvo*), kontrarne (*vprašati – odgovoriti*) in komplementarne protipomenke (*brat – sestra*), ki pa jih ne pojasni natančneje. Na pojmovanje protipomenkosti pri Hrvatih (Ljiljana Šarić) in na začetku pri Slovencih (Marija Golden) je verjetno močno vplival Lyons (Lyons 1991, 1995). Zanimivo je, da se ruska teorija pri nas ni uveljavila. Novejše ali izčrpnije informacije ne prinašajo niti *Slovenski veliki leksikon* (prva knjiga 2003), ki je izšel pet let kasneje in protipomenke definira kot pomensko nasprotno besede ali besedne zveze. Kot primere navaja *bel – črn, hudič – angel, svetlo sonce – temni oblaki*.

3.1.2.1 Prikazovanje protipomenkosti v slovenskih slovnica, pravopisih, slovarjih

V starejših slovenskih slovnica, ki še ne obravnavajo pomenoslovja, se tudi protipomenkosti ne omenja, čeprav bi protipomenske zglede sicer lahko našli. Antonim se kot iztočnica ali jezikoslovni termin prvič pojavi v slovarju v 60. letih, v slovenskih slovnici pa v 70. letih 20. stoletja.

1. *Kratka slovenska slovnica za pervence* J. Muršca (1847) ima na koncu poglavje »Razen pomen besed«, kjer prikazuje večpomenskost: *rak t. j. žival, t. j. bolezen*, zadnji zglede je protipomenki: *suho t. j. ne mokro*.
2. Anton Breznik v slovnica iz let 1921 in 1924 protipomenk ne omenja. V *Slovenski slovnici* iz leta 1934 v poglavju »Stilistika« govori o sinonimih ali istoznačnih izrazih (str. 247), ki slabo vplivajo na slog, saj ga razblinijo. »Ker se z naslednjo besedo zabriše vtis prejšnje besede, n. pr. pri meni imaš še vedno pribežališče in zavetje (Jurčič, Grad Rojinje [...]).« Protipomenk še ne navaja, pač pa tako v tej izdaji slovnice kot v prejšnjih v poglavju o figurah govori o antitezi, paradoksonu, klimaksu in oksimoronu: »Včasih stavimo dve besedi v nasprotje, da jih poudarimo [...]: *Ne združenja – ločitve zdaj so časi! Prej bogstvo mi – zdaj lepa stvar*.«
3. Tudi *Slovenska slovnica za tretji in četrti razred srednjih in soro-dnih šol* (1941), pri kateri je ob Brezniku sodelovalo še več avtorjev, v dodatku piše o rabi besed in navaja trope in figure. Pri stavč-

nih figurah (str. 106) govori o antitezi, ki jo slovensko imenuje nasprotna stava in opiše takole:

Antiteza veže dva nasprotujoča si pojma v miselno celoto: *Ko bi rad zmerjal, se priklanjaš; ko bi rad klofotal, božaš; ko bi moral govoriti resnico, lažeš. – Ne združenja, ločitve zdaj so časi. – Pepelni dan ni dan več tvoj, tvoj je vstajenja dan.*

4. *Slovenska slovnica*²⁰ iz leta 1947 ima poglavje »Pomen besed« (str. 43), posebej pa obravnava samo sopomenke.
5. V slovenskih pravopisih 1950 in 1962 se protipomenka ali antonim ne navajata kot iztočnici niti kot slovaropisna elementa.
6. Bajec-Kolarič-Ruplova *Slovenska slovnica* iz leta 1968 protipomenk ne omenja. V *Slovenski slovnici* istih avtorjev iz leta 1973 je v poglavju »Pomeni besed« razdelek Soznačnice (str. 117), ki so definirane kot »Take besede s podobnim pomenom, čeprav so iz različnih korenov, imenujemo soznančnice ali sinonime.« Slovnica opozarja na to, da v nekaterih stalnih zvezah zamenjava soznačnic ni mogoča.
7. V prvi Toporišičevi slovnici *Slovenski knjižni jezik*, ki je izhajala po delih (1965., 1966., 1967. in zadnji del 1971. leta), je v drugi knjigi poglavje »Nauk o besedi« (str. 87–92), kjer so prikazani pomeni besede *jezik*. Na druga področja pomenoslovja avtor še ni segel.
8. Iztočnica *antonim* se prvič pojavi v *Slovarju tujk* Franceta Verbinca (1968), kjer je pojasnjena kot *pomensko nasprotna beseda*. Navedeni pa so naslednji primeri: *belo – črno, resnica – laž, dober – slab*. Tu je tudi opozorilo, da je nasprotje antonima sinonim, uporabnik pa naj primerja še homonim in paronim.
9. V prvi knjigi SSKJ, izdani leta 1970, sta iztočnici *antonim* in *protipomenka*. SSKJ daje prednost antonimu, ki je prikazan kot: *beseda z nasprotnim pomenom v odnosu do druge besede*: antonim od bel je črn. V gradivu za slovar sta bila po *Besedišču slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki* (1998) še dva leksema iz te besedne družine: *antonimija* in *antonimen*, iz besedne družine *protipomenka* pa *protipomenski*. Ker je bilo premalo izpisov, ti leksemi niso iztočnice.

²⁰ Avtor/avtorji niso navedeni, pač pa je zapisano »sestavil uredniški odbor«. Iz besedila je jasno, da gre za delo Antona Bajca, Rudolfa Kolariča in Mirka Rupla. Jakob Šolar zaradi ideološke neprimernosti ni zapisan kot avtor.

10. Protipomenke so razmeroma skromno prikazane tudi v Toporišičevi *Slovenski slovnici* iz leta 1976. V stvarnem kazalu je navedena samo zveza *antonimen pridevnik*, antonima ali protipomenke ni, čeprav v poglavju »Besedoslovje«, natančneje v podpoglavju z naslovom »Pomen besed« (str. 95), avtor protipomenke obravnava: »Besede so med seboj povezane še drugače, npr. po nasprotju (prim. *velik – majhen, bel – črn, spredaj – zadaj, zgoraj – spodaj*) – take imenujemo antonimi [...]« Vodilka *antonimen pridevnik* pravzaprav kaže na protipomenske pridevniške dvojice, ki jih je Toporišič definiriral kot dvojice, »ki izražajo nasprotujoči si lastnosti predmetov, npr. *mlad – star, dober – slab, velik – majhen*« (str. 265).
11. Od *Nove slovenske skladnje* (1982) dalje Toporišič uporablja slovensko izrazje, na kar je opozoril v opombi (str. 347). V stvarnem kazalu se tako še pojavlja *antonim*, ki opozarja na stran, kjer je avtor pojasnil, da se je odločil za domača poimenovanja. V drugem delu vseh podomačenih imen je *-pomenka* (*protipomenka – antonim, sopomenka – sinonim, večpomenka, nadpomenka – hipernim, podpomenka – hiponim*), ne pa *-imenka*, kar bi bilo dobesedno prevedeno, in je tako »v ospredju pomen« (str. 347). V poglavju »Strukturalno pomenoslovje besed« je Toporišič s stališča strukturalnega jezikoslovja navedel zelo pomembno vlogo protipomenk pri pomenski analizi:

Strukturalno nam je tisto pomenoslovje besed, ki pomene določa s t. i. pomenskimi sestavinami (PS), določenimi z medbesednimi nasprotji; poleg tega uporablja še metodo kontroliranja s so- in protipomenkami v identičnem besedilu, odgovarja pa si tudi na vprašanje o nad- in podpomenkah.

12. V šolski slovnici Franceta Žagarja (Žagar 1985: 56) so v poglavju »Besedoslovje« protipomenke opisane kot besede nasprotnega pomena, kot primer je naveden par *veselje – žalost*.
13. Kot zanimivost omenimo še Žagarjevo delo *Pouk slovenske slovnice in pravopisa v višjih razredih osnovne šole* iz leta 1987, ki ga avtor imenuje »empirična didaktika poučevanja slovenske slovnice« (str. 7) in kaže na širjenje vedenja o protipomenkah v šolah. Avtor v poglavju »Besedoslovje in besedotvorje« po raziskavi ugotavlja (str.

98), da so »protipomenke [...] podobno kot nadpomenke učencem zlahka prihajale na misel«. Učenci so ob pričakovanih protipomenkah navajali tudi nepričakovane: ob *gladek – hrapav* tudi *gladek – naguban, gladek – grob*.

14. Toporišič je v *Enciklopediji slovenskega jezika* (1992) dal prednost protipomenki pred antonimom. Pri definiranju pa je ostal pri splošnem opisu:

Beseda (besedna zveza) nasprotnega pomena, npr. v parih: *črn – bel, pameten – neumen, veren – neveren, angel – budič, dan – noč, življenje – smrt, mladost – starost, dobro – zlo, delati – počivati, gor(i) – dol(i), plus – minus*, v nekem smislu tudi *v – iz, od – do*; prim. še *majhen – velik, majhen – odrasel, vse – nič*.

15. V učbeniku *Slovenski jezik in sporočanje 2* (1998) Toporišič obravnava protipomenke (str. 93) kot besede z nasprotnim pomenom. Za ilustracijo primerja zveze z *velik* in *majhen* ter *mali* v SSKJ, jim poišče sopomenke in tem protipomenke.
16. V četrti, prenovljeni in razširjeni izdaji Toporišičeve *Slovenske slovnice* (2000) v stvarnem kazalu ni več besede *antonim*, ampak sta navedeni *protipomenka* in *protipomenskost*. Protipomenke so obravnavane kot podpoglavje besedoslovja in so definirane kot besede z nasprotnim pomenom (120–121), ki jih poznajo vse besedne vrste. Kot primeri pa so navedene različne vrste protipomenk, ki pa jih avtor ne poimenuje in ne loči, ampak si sledijo po abecedi. K protipomenkam ne šteje t. i. inverznih izrazov. Toporišič sopolstavlja primere iz SSKJ (*velik človek/veliko mesto – majhen človek/majhna vas/majhen dom*), ki jim poišče še sopomenke, tem pa spet protipomenke. Iz tega sledi zaključek, da so protipomenke »v slovaropisju pomembne tudi zaradi tega, ker z njimi lahko nadzorujemo, ali so različni pomeni katere besede določeni pravilno«. V poglavju o protipomenkah Toporišič obravnava tudi posebno skupino besednih parov, ki jih ne šteje k protipomenkam. Te imenuje »inverzne (obrnjene) pomenke, tj. po dve besedi, ki tvorita nekaj par na podlagi določene različnosti«: *mož – žena, kupovati – prodajati, dajati – jemati, ženin – nevesta*.
17. *Slovenski pravopis* (2001) protipomenk ne navaja, v slovarskem delu pa daje prednost *protipomenki* pred *antonimom*. Prav tako v

Slovarčku izrazja (Pravila, str. 205), kjer je protipomenka iztočnica, opisana kot beseda (besedna zveza) z nasprotnim pomenom, npr. *črno – belo, dan – noč, gori – doli, sem – tja, leči – vstati, imeti rad – sovražiti, biti všeč – ne ugajati*.

18. V drugi, dopolnjeni in deloma prenovljeni izdaji SSKJ (2014) sta antonim in protipomenka prikazana enako kot v prvi izdaji.

3.1.2.2 Prikazovanje protipomenskosti v slovenski jezikoslovni teoriji

Natančnejše razčlenbe protipomenskosti, navezujoče se na pomembne tuje jezikoslovce (Lyons, Filipec, Apresjan in drugi), prihajajo v slovenski jezikoslovni prostor od 90. let 20. stoletja naprej. Uvajajo jih zlasti Marija Golden, Ada Vidovič Muha, France Novak in drugi.

Marija Golden

Marija Golden (1997: 218–219; 2001: 261–263) pri določanju protipomenskih razmerij izhaja iz tega, koliko leksemov je v protipomenskem razmerju. Leksem »navezuje toliko protipomenskih razmerij, kolikor ima (binarnih privativnih) pomenskih oznak, po katerih se njegov pomen sistematično²¹ razlikuje od pomenov drugih leksemov« (str. 218). Tako kot Lyons loči tri protipomenska razmerja: dopolnjevalnost, nasprotnost (antonimnost) in konverznost. Pomensko nasprotje je lahko binarno ali nebinarno:

1. **dopolnjevalno pomensko nasprotje** je binarno, tvorita ga dva (*živ – mrtev, poročen – samski, moški – ženska*) nestopnjevalna leksema, kjer zanikanje enega od izrazov v paru protipomenk (*ne živ, ne poročen, ne moški*) implicira zatrjevanje drugega (*mrtev, samski, ženska*);
2. **protipomensko** (antonimno) **razmerje** je **nebinarno**, obstaja med dvema leksemoma, ki se stopnjujeta, tj. med njima obstaja več leksemov, ki izražajo večjo ali manjšo stopnjo izhodiščne ali končne lastnosti: npr. *mrzel – mlačen – topel – vroč*;

²¹ Sistematična so po Goldnovi (1997) tista pomenska razmerja med leksemi (ne tipa *knjiga – dež*), ki omejujejo pomenska razmerja drugega leksema. To ponazorí s primerom *star*. Kruh je *star* ali *svež*, človek je *star* ali *mład*, obleka je *stara* ali *nova*.

3. **konverznost**, kjer gre za različna osebka, je binarno protipomensko razmerje (*kupiti – prodati*).

Nebinarno razmerje, ki ga »nekateri poimenujejo s splošnim izrazom nezdružljivost (inkompatibilnost)«, tvori več leksemov, npr. podpomenke določene taksonimije: *narcisa, marjetica, zvonček, vrtnica ...*

Ada Vidovič Muha

Drugačno razdelitev protipomenk je predstavila Ada Vidovič Muha v uvodu v *Slovar slovenskih homonimov* Júlije Bálint (Vidovič Muha 1997: 8). Loči štiri tipe protipomenskosti (antonimije): (1) **zamenjavna** (konverzna): *dati – dobiti* (»obe protipomenki se nanašata na isto predmetnost, ki pa je različno osmišljena«); (2) **usmerjena** (vektorska): *priiti – oditi* (»ena protipomenka pogojuje drugo«); (3) **skrajnostna** (polarna) z obveznim vmesnim členom: *velik – (srednji) – majhen*; podskupina te je **stopnjevalna** (gradacijska): *vrel – vroč – topel – (mlačen)/srednji – hladen – mrzel – leden*; (4) **dopolnjevalna** (komplementarna): *moški – ženska, oče – mati, dan – noč* (»en člen tvori z drugim celoto«).

Podrobneje pa je protipomenskost prikazana v monografiji *Slovensko leksikalno pomenoslovje* (Vidovič Muha 2000: 169–174) in nekoliko dopolnjeno v članku »Medleksemski pomenski razmerji – sopomenskost in protipomenskost« (Vidovič Muha 2005: 215–220). Za protipomenskost je značilna parnost. Znotraj istega večpomenskega leksema so lahko različni protipomenski pari. Denotati protipomenskih parov pripadajo skupnemu pojmovnemu ali pomenskemu polju (npr. razsežnost v prostoru: *dolg – kratek*). Vidovičeva deli protipomenke glede na aktantske vloge v povedi na:

1. **zamenjavne** ali **konverzivne** (značilna sprememba delovalniških vlog): *dati* (prvi aktant (A¹) da kaj (A³) drugemu aktantu (A²)) – *dobiti* (drugi aktant (A²) dobi kaj (A³) od prvega (A¹)), *prodati – kupiti* ipd.;
2. **dopolnjevalne** ali **komplementarne** (množica z dvema elementoma, med katerima je ločno razmerje, ločni veznik *ali*): *moški* ali *ženska, noč* ali *dan, vojna* ali *mir, zunaj* ali *notri, tu* ali *tam*;

- a) podskupina t. i. **razmerne svojilnosti** (če je nekdo brat, mora imeti sestro/brata, če je nekdo stric, mora imeti nečaka/nečakinjo ipd.): *brat – sestra, stric – nečak, mož – žena*;
3. **skrajnostne** ali **polarne** (trielementna množica – med obema skrajnostma je srednja vrednost): *velik – nevelik – srednji – nemajhen – majhen*. Sem sodijo zlasti lastnostni pridevniki, ki poimenujejo merljive razsežnosti v prostoru, času, teži: *dolg – kratek, mlad – star*; prislovno izražene prostorske in časovne razsežnosti (ki ne sodijo k dopolnjevalnim protipomenkam), lahko glede na absolutno orientacijo v prostoru: *sever – (vzhod – zahod) – jug, vzhod ... , stari vek – (srednji vek) – novi vek, začetek – (sredina) – konec*, ali relativno glede na govorečega *zgoraj – (tu) – spodaj, levo – (tu) – desno*;
- a) podskupina **stopnjevalna** ali **gradualna protipomenskost**, pri kateri gre za hkratno in vzporedno leksikalno premikanje po skali ene in druge protipomenke proti srednji vrednosti: *vrel – vroč – topel – (srednji) – hladen – mrzel – leden*;
4. **usmerjena** ali **vektorska protipomenskost** (trielementna množica, pri kateri je srednja vrednost zakrita, med dvema glagoloma je vzročno-posledično razmerje, uresničitev enega dejanja je pogojena z uresničitvijo drugega): *priti – oditi, zapreti – odpreti, roditi – umreti*.

A. Vidovič Muha je protipomenskost še podrobneje prikazala v članku »Medleksemski pomenski razmerji – sopomenskost in protipomenskost« (Vidovič Muha 2005: 215–220). Natančneje opredeli t. i. razmerno svojilnost kot vzročno-posledično razmerje: *stric – nečak* (moški je stric, ker/če ima nečaka). Podskupino skrajnostnih protipomenk imenuje **stopnjevitostna protipomenskost** (prej: stopnjevalna).

France Novak

France Novak obravnava protipomenke v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja v okviru pomenske skupine. Pomen sestavljajo glavne in posebne pomenske sestavine. Protipomenke se razlikujejo po posebnih pomenskih sestavinah:

Pomenska skupina združuje tudi antonime ali protipomenke, ker je glavna pomenska sestavina ista, posebna pomenska sestavina pa je ravno nasprotna. Protipomenskost je postavljena na sestavino, ki je v okviru kake skupine najpomembnejša. Ko smo na nivoju pomenske skupine, stopi glavna pomenska skupina, na podlagi katere se je skupina izoblikovala, v ozadje, odločilne pa postanejo sestavine, ki urejajo razmerja med posameznimi členi skupine. (Novak 2004: 50)

Kot primer protipomenskosti navaja zveze za *prijatelj* in *sovražnik* (Novak 2004: 50). Protipomenke so po Novaku pomembno slogovno sredstvo. V poglavju »Figuralne stalne zveze« namenja veliko pozornosti merizmom in dvo- ali veččlenskimi nizom. Tu obravnava tudi t. i. protipomenski niz, ki bi ga po mnenju avtorja »lahko prišteli« k navadnemu vezalnemu nizu. Taki nizi poživljajo pripoved z nasprotnimi izrazi: *Deklice inu Hlapzhizhi, Moshye, Shene inu Vduue*. (Novak 2004: 204–211)

Novak ugotavlja v protestantskih besedilih še rabo posamezne besede v »nasprotnem (antonimnem) pomenu« v določenem sobesedilu, kar imenuje preobrnitev. To jezikovno sredstvo je sorodno z besedno igro in je močno slogovno označeno. Takih primerov pa ni veliko. Sem bi lahko šteli besedo junak, ki ima v sobesedilu pomen protipomenke: *ty nashi superniki, ty Papefniki so ty ifti Lunaki, kir so staro prauo Boshyo vero ... preobrnili preftauili*. (Novak 2004: 173)

3.2 PREGLED DELITEV PROTIPOMENK

Izbor besednih dvojic, s katerimi so ilustrirane vrste pomenskih nasprotij v jezikoslovni literaturi, je razmeroma ozek. Da bi prikazala, kako različni ali podobni so pogledi na protipomenskost, sem za zelo shematičen pregled izbrala nekaj primerov in izdelala preglednico: kateri avtor navaja to (ali podobno) dvojico, v katero kategorijo pomenskega razmerja jo uvršča in kako poimenuje vrsto protipomenskosti.

Preglednica 1: Delitev protipomenk pri nekaterih avtorjih glede na navedene primere

Primer	<i>priti – oditi</i> <i>ustopati –</i> <i>izstopati</i>	<i>zlepiti –</i> <i>nazlepiti</i> <i>zavezati –</i> <i>odvezati</i>	<i>vlažen – sub</i>	<i>majhen – velik</i>	<i>horizontala –</i> <i>vertikala</i>	<i>moški – ženska</i>	<i>kupiti –</i> <i>prodati</i>
Lyons 1968, 1991, 1995				protipomenka par excellence		komple- mentarnost <i>ni protipomenka</i>	konverzija <i>ni protipomenka</i> menka
Apresjan 1974, 1997, 2000	protipomenka <i>začeti biti kje –</i> <i>prenehati biti kje</i>	protipomenka <i>delovanje –</i> <i>uničenje rezultata</i> <i>tega delovanja</i>	protipomenka menka tip R' – 'ne R'	protipomenka <i>skrajna pola</i> <i>lestvice</i>	protipomenka <i>nasprotna</i> <i>usmerjenost</i> <i>v prostoru</i>	protipomenka <i>pola neke enote</i>	
Novikov 1982	protipomenka <i>vektorska nasprot- nost</i>		protipomenka komplementarna <i>nasprotnost</i>	protipomenka <i>kontrarna</i> <i>nasprotnost</i>			protipomenka <i>konverzija</i>
Schippan 1984	protipomenka	protipomenka	protipomenka	protipomenka		komple- mentarnost <i>ni protipomenka</i>	konverzija <i>ni protipomenka</i> menka
Mistrik 1985	protipomenka <i>konverzost</i>		protipomenka <i>kontrarnost –</i> <i>umes gradacijski</i> <i>členi</i>	protipomenka <i>kontrarnost –</i> <i>umes gradacijski</i> <i>členi</i>		protipomenka <i>kontradiktornost</i> <i>– ni prehodne</i> <i>stopnje ali</i> <i>udeleženci</i> <i>gradacije pomena</i>	protipomenka <i>konverzost</i> <i>nazlični</i> <i>udeleženci</i>

Primer	<i>priti – oditi</i> <i>ustopati –</i> <i>izstopati</i>	<i>zlepiti –</i> <i>nuzlepiti</i> <i>zavezati –</i> <i>odvezati</i>	<i>vlažen – sub</i>	<i>majhen – velik</i>	<i>horizontala –</i> <i>vertikala</i>	<i>moški – ženska</i>	<i>kupiti –</i> <i>prodati</i>
Filipec 1985	protipomenka <i>vektorska</i>	protipomenka <i>vektorska</i>	protipomenka <i>vektorska</i>	protipomenka <i>stojnjevahna</i> <i>(gradacijska)</i>	protipomenka <i>vektorska</i>	protipomenka <i>kontradiktorna</i>	protipomenka <i>konverzija</i>
Gočev 1989		protipomenka <i>komplementarna</i>		protipomenka <i>gradacijska</i>	protipomenka <i>vektorska</i>	protipomenka <i>komplementarna</i>	protipomenka <i>če gre za isti</i> <i>osebek, sicer ne</i>
Dolnik 1990	protipomenka <i>vektorska</i>	protipomenka <i>vektorska</i>	protipomenka <i>gradacijska</i>	protipomenka <i>gradacijska</i>	protipomenka <i>vektorska</i>	protipomenka <i>komplementarna</i>	
Šarić 1994	protipomenka <i>vektorska</i>	protipomenka <i>vektorska</i>	protipomenka <i>kvaliativna</i>	protipomenka <i>kvaliativna</i>	protipomenka <i>koordinacijska</i>	protipomenka <i>komplementarna</i>	protipomenka <i>konverziva</i>
Golden 1997			<i>nebinamo</i> <i>razmerje</i> <i>pomenska</i> <i>nasprotnost</i> <i>(protipo-</i> <i>menskost)</i>	<i>nebinamo</i> <i>razmerje</i> <i>pomenska</i> <i>nasprotnost</i> <i>(protipo-</i> <i>menskost)</i>		<i>binamo</i> <i>dopolnjevalnost</i>	<i>binamo</i> <i>razmerje</i> <i>konverznost</i>
Vidovič Muha 2005	protipomenka <i>usmerjena ali</i> <i>vektorska</i>	protipomenka <i>usmerjena ali</i> <i>vektorska</i>	protipomenka <i>skrajnostna</i>	protipomenka <i>skrajnostna</i>	protipomenka <i>skrajnostna</i>	protipomenka <i>dopolnjevalna ali</i> <i>komplementarna</i>	protipomenka <i>zamenjavna ali</i> <i>konverziva</i>

Preglednica 2: Delitev protipomenk pri nekaterih teoretikih glede na vrsto

Avtor	Vrste protipomenk ali pomenski odnos	Druga razmerja
Grickat	glede na razmerje med pomeni večpomenskih leksemov <i>popolne</i> <i>nepopolne</i>	disjunkcija: <i>žival – rastlina</i>
Lyons	<i>protipomenskost</i>	<i>komplementarnost</i> <i>konverzija</i>
Apresjan	<i>začeti – prenehati</i> <i>delovanje – uničenje rezultata</i> <i>R – ne R, z – brez</i> <i>skrajna pola</i> <i>usmerjenost v prostoru</i> <i>pola</i> <i>kvaziantonimi</i>	
Novikov	<i>kontrarna nasprotnost</i> <i>komplementarna nasprotnost</i> <i>vektorska nasprotnost</i> <i>pragmatične protipomenke</i> <i>kvaziprotipomenke</i>	
Schippan	<i>protipomenskost</i>	<i>komplementarnost</i> <i>konverzija</i>
Mistrik	<i>kontrarne (korelativne)</i> <i>kontradiktorne (komplementarne)</i> <i>konverzne</i> <i>kontekstualne</i>	
Filipec	<i>polarne</i> <i>gradacijske</i> <i>vektorske</i> <i>kontrarne</i> <i>kontrastne</i> <i>kontradiktorne</i> <i>nekontrastne</i> <i>nepolarne</i> <i>konverzivnost</i> <i>enantiosemija</i> <i>poliantonimija</i>	
Gočev	<i>komplementarne</i> <i>gradacijske</i> <i>koordinatne</i> <i>vektorske</i>	

Avtor	Vrste protipomenk ali pomenski odnos	Druga razmerja
Dolník	<i>komplementarne</i> <i>vektorske</i> <i>gradacijske</i>	
Šarič	<i>konverzivne</i> <i>vektorske</i> <i>kvalitativne</i> <i>koordinacijske</i> <i>komplementarne</i> <i>raznokorenske</i> <i>enakokorenske</i> <i>enantioseemija</i>	
Kobozeva	<i>komplementarne</i> <i>vektorske</i> <i>kontrarne</i>	
Dragičević	<i>prave</i> <i>neprave</i> <i>kontekstualne</i> <i>popolne</i> <i>nepopolne</i> <i>pragmatične</i> <i>navidezne</i>	<i>konverzija</i>
Golden	<i>protipomenskost</i>	<i>dopolnjevalnost</i> <i>konverznost</i>
Vidovič Muha	<i>zamenjavne (konverzivne)</i> <i>dopolnjevalne (komplementarne)</i> <i>razmerne svojilnosti</i> (podskupina dopolnjevalnih ali komplementarnih protipomenk) <i>skrajnostne (polarne)</i> <i>stopnjevalne/stopnjevitostne</i> <i>(gradualne)</i> (podskupina skrajnostnih protipomenk) <i>usmerjene (vektorske)</i>	

Pregled obravnave protipomenk pokaže, da je na pojmovanje, kaj so protipomenke, močno vplival Lyons s svojo delitvijo (Schippan, Golden), ki je komplementarnost in konverzijo izločil iz protipomenskosti. Prav tako jo izloči Dragičevićeva, sicer pa jo jezikoslovci uvrščajo k protipomenskim odnosom. Samostojno delitev ima Apresjan.

3.3 OBRAVNAVA POSAMEZNIH VIDIKOV PROTIPOMENSKOSTI

Splošnim razpravam, kaj so protipomenke, so sledile podrobnejše analize njihovih lastnosti. Več člankov je posvečenih t. i. srednjemu členu, tvorbenim značilnostim ipd.

3.3.1 Tvorba protipomenk in sredstva protipomenskosti

3.3.1.1 Stefana Kaldieva-Zaharieva

Bolgarska jezikoslovka ugotavlja (str. 261–269), da so protipomenski pari iz raznokorenskih leksemov nastali neodvisno drug od drugega – kot odraz mišljenja. To je značilno za osnovne, stare protipomenke, npr. *visok* – *nizek*. Kasneje so nastale t. i. enakokorenske protipomenke, tvorjene npr. z različnimi predponami. Pojav se imenuje leksikalna protipomenskost in ga raziskuje besedotvorje. Protipomenke nastajajo po določenih vzorcih in imajo pomembno vlogo v besedotvorju. Pri enakokorenskih protipomenkah je najpogostejše tvorbeno sredstvo predponjenje tako pri pridevnikih, samostalnikih na *-ost* in glagolih. V bolgarskem jeziku sta pri pridevnikih in samostalnikih zelo pogosti protipomenski predponi *ne-* (okoli 200 primerov) in *brez-* (okoli 60 primerov): *brezsistovski* – *sistovski*, *brezgrešen* – *grešen* ali tuja *a-*, kot par sta mogoči predponi *ne-* – *pre-*: *nenasiten* – *prenasiten*. Avtorica navede predpone, ki se v bolgarščini za protipomenskost pridajajo enakokorenskim glagolom: *iz-*, *do-*, *na-*, *od-*, *pod-*, *za-*, *raz-* ipd.

3.3.1.2 Antica Menac

Hrvaška jezikoslovka Antica Menac se ukvarja s primerjanjem protipomenk v hrvaškem in ruskem jeziku. V prvem članku (1988: 221–226) je raziskovala srednji člen pridevniških protipomenk, v drugem (1993) pa pridevniške protipomenke s predpono *ne-*. Srednji člen, če je en sam, je lahko pomensko bolj oddaljen od ene od protipomenk. Če protipomenski niz tvorijo trije leksemi, so ti v ruščini lahko (1) raznokorenski: *mład* – *priletěn* – *star*; (2) srednji člen pri raznokorenskem

protipomenskem paru se tvori z dodatkom predpon *ne-*, *brez-*, npr.: *visok – nevisok – nizek*, (3) prvega dela zloženek *pol-*, *malo-* ali (4) s pripono izhodiščni protipomenki: *star – starejši – nov* ipd. Tudi v hrvaščini so lahko vsi členi raznokorenski (1), manj pogost kot v ruščini je tip srednjega člana s predpono *ne-* (2), ki je v hrvaščini najpogosteje pomensko bližje enakokorenskemu členu brez nikalne predpone, (3) mogoče ga je tvoriti s predpono *pol-*: *trd – poltrd – polmehek – mehek*, kjer sta srednja člana pomensko blizu, (4) ali s pripono: *bel – belkast – črn*. Srednji člen je lahko primernik pridevnika, kar v ruščini ni mogoče: *blizek – bližji – dalek*. Pri enakokorenskih protipomenkah lahko temelji protipomenskost na različnih prvih delih zloženek: *kratkoročen – srednjeročen – dolgoročen*. Kot srednji člen se glede na pomen lahko uporabljajo pridevniške manjšalnice s predponami *na-*, *o-*, *pri-*, *pro-*, npr.: *malen – omalen – velik*.

V članku (1993: 221–226) o problematiki pridevniških protipomenk Menčeva ugotavlja, da so pridevniki s predpono *ne-* pogosti tako v ruščini kot v hrvaščini. S predpono *ne-* se lahko izrazi (1) protipomenskost: *miren – nemiren*, (2) pri čemer imajo nekateri pridevniki tudi vzporeden raznokorenski par: *poln – prazen* in *poln – nepoln*,²² (3) lahko se negira vsebina, prava protipomenskost pa se izraža z raznokorenskim pridevnikom: *čist – nečist* nasproti *čist – umazan*, (4) pridevnik z *ne-* je srednji člen med dvema raznokorenskima protipomenkama: *enak – neenak – različen*, kar je v hrvaščini pogostejše kot v ruščini.

3.3.1.3 Ljiljana Šarić

Ljiljana Šarić (Šarić 1992: 177–191) v že omenjenem članku opozarja tudi na besedotvorne značilnosti protipomenk v hrvaškem jeziku. Šarićeva loči morfološko povezane in nepovezane protipomenke (*dobro – slabo*, *oženjen – neoženjen*). Za angleščino so za tvorbo protipomenk npr. značilne predpone *un-*, *in-*, *a-*, *non-*, *i-* in poponski par *-less – -full*. V hrva-

²² V teh primerih gre lahko za različne pomene: *zdrav – bolan* se nanašata na zdravje bitja, organizma, *zdrav – nezdrav* pa na hrano, zrak, razmere. Lahko pa ne gre ne za negacijo ne za protipomenskost: *sumljiv* (ki vzbuja sum): *sumljiva oseba*, *nesumnjiv* (ki ne vzbuja dvoma): *nesumnjiv uspeh*.

ščini ni protipomenskih popon. Morfološko povezani pari protipomenk imajo enako osnovo. Protipomenski pari se tvorijo s predponami *a-*, *ab-*, *anti-*, *brez-*, *dis-*, *i-*, *ne-*, *protu-*, *ultra-*, *super-*, *pre-*, *vele-*, *visoko-* ipd., srednji členi protipomenske verige pa s *polu-* (*polusan*), *medu-* (*medukat*), *o-*, *po-*, *na-*, *pa-*, *ne-* ipd. Za protipomenke, ki izražajo čas, so značilne naslednje predpone: *post-*, *pred-*, *pre-*, *prije-*, *poslije-* ipd.

3.3.1.4 Danko Šipka

Šipka (1990: 139–145) opozarja na problem definiranja protipomenk. Protipomenskost je zanj pojav v sistemu leksemov, ki poleg enakih vsebujejo tudi kontradiktorne in kontrarne seme.

Loči **leksično** (v protipomenskem odnosu so raznokorenski leksemi: *črn* – *bel*) in **tvorbena protipomenskost** (protipomenskost se realizira med leksemoma z isto osnovo: *napad* – *protinapad*). Šipka predstavlja sredstva tvorbe protipomenk v hrvaškem jeziku. Upošteva primere, v katerih gre za en način tvorbe (zlaganje ali sestavljanje), bodisi simetrični ali asimetrični. Pri simetričnem načinu dobita obe besedi predpono (*amoralen* – *hipernormalen*), pri asimetričnem pa ena (*asimetrija* – *simetrija*). Avtor navaja seznam ugotovljenih protipomenskih predpon, značilnih za hrvaški jezik (*a* – 0, *a* – *hiper*; *ab* – 0; *ad* – *sub*; *anti* – 0, *anti* – *pro*; *brez* – 0; *de* – 0, *de* – *re*; *dis* – 0; *do* – *po*, *do* – *od* ... – 0 pomeni, da predpone ni).

3.3.1.5 Irena Stramljič Breznik

Po letu 2000 nastajajo tudi v slovenskem jezikoslovju podrobnejše analize lastnosti protipomenk. Mednje sodijo zlasti prispevki Irene Stramljič Breznik o besedotvorni podobi protipomenk.

Irena Stramljič Breznik se osredotoča na besedotvorno podobo protipomenk v slovenskem jeziku na podlagi SSKJ in *Slovenskega pravopisa* 2001 (Stramljič 2007). V slovenščini so značilne predponsko tvorjene protipomenke, ki sestavljajo različne pare:

1. asimetrične iz nepredponjene in predponjene besede (*simetrija* – *asimetrija*),

2. simetrične iz predponjenih besed brez obstoječe vmesne nepredponjene besede (*eksteren* – **teren* – *interen*),
3. simetrične iz predponjenih besed z vmesno nepreponjeno besedo (*aseksualen* – *seksualen* – *heteroseksualen*).

Predpovski morfemi so prevzeti (*a-*, *dia-*, *kontra-* ...) in neprevzeti (*ne-*, *pred-*, *pod-* ...). Posebej so prikazani domači predpovski morfemi v glagolskih sestavljenkah (*do-*, *iz-* ...) in v tvorjenkah iz predložne zveze za vse samostalnike, glagole in pridevnike (*brez-*, *pred-*, *nad-* ...). Pri zloženkah lahko tvorita protipomensko razmerje prevzeti korenski sestavini prvega dela samostalniških ali pridevniških zloženek (npr. *dia-* – *mono-*), korenski sestavini drugega dela samostalniških ali pridevniških zloženek (*anglofil* – *anglofob*), domači korenski besedi v prvem ali, redkeje, v drugem delu zloženek (*mehkolisten* – *trdolisten*, *delojemalec* – *delodajalec*). Kot posebnost slovenščine so navedene protipomenske priredne zloženke, ki se pišejo z vezajem (*črno-bel*) ali podredne, pisane skupaj (*sladkokisel*). Avtorica ugotavlja, da slovenščina tako kot drugi slovanski jeziki omogoča tvorbo protipomenk. Protipomenski par lahko sestavljajo besedotvorno različni pari besed: netvorjenka – tvorjenka, tvorjenka – tvorjenka, ki je lahko iste ali različne besedotvorne vrste. Precej protipomenk je prevzetih, t. i. internacionalizmov (*ekstravertiran* – *introvertiran*), del je tudi hibridov iz prevzetih morfemov in domačih korenov (*delec* – *antidelec*) ali iz domačih in prevzetih morfemov ob istem korenu (*alkoholen* – *anti/protialkoholen*). Veliko protipomenk je tvorjenih z domačimi tvorbenimi morfemi z vsemi besednimi vrstami, omejen je del protipomenk, tvorjen iz predložne zveze (*cveten* – *brezcveten*). Pri zloženkah prevladujejo pridevniki. V SSKJ so po mnenju avtorice navedene le redke najsplošnejše protipomenke, zlasti dvočlenske dopolnjevalne. Pri terminologiji protipomenskost ni označena.

3.3.2 Srednji člen in binarnost

3.3.2.1 Miloš Kovačević

Bosanski jezikoslovec Miloš Kovačević (Kovačević 1993: 189) izhaja zlasti iz ruske teorije in Irene Grickat. Ukvarja se s srednjim členom

med dvema protipomenkama, ki je po njegovem znak pravih protipomenk. Samo gradacijske protipomenke so protipomenke v ožjem smislu, ker je med dvema skrajnima pojmom srednji pojem kot točka, od katere so simetrično oddaljeni protipomenski pojmi. V srbsko-hrvaškem jeziku to vlogo redko prevzemajo zanikane oblike ene od raznokorenskih protipomenk (*velik – nevelik – majhen*). Taka srednja oblika tudi ni pomensko enako oddaljena od obeh krajnih, ampak je bližje tisti protipomenki, ki jo zanika. Pogosteje se za izražanje srednjega pojma uporablja sintaktična negacija (*dober – ni dober – ni slab – slab*). To je značilno tudi za kontradiktorne protipomenke (*nezadovoljen – ni nezadovoljen – zadovoljen*). Pri komplementarnih protipomenkah se kot srednji člen pojavlja litota (*mrtev/neživ/ni živ – ni mrtev/živ*), lahko izražena s konstrukcijo *niti – niti* (*dober – niti dober niti slab – slab*).

3.3.2.2 Marija Turk

Hrvaška jezikoslovka Marija Turk (2002: 519–528) ugotavlja, da poimenovanje srednji člen za vse vmesne člene med dvema protipomenkama ne ustreza, saj je to le en člen, ki je pomensko enako oddaljen od obeh protipomenskih pojmov. Pravi srednji člen je pri raznokorenskih gradacijskih protipomenkah poseben leksem (*topel – mlačen – hladen*), pri enakokorenskih, tvorjenih s protipomenskimi predponami, pa nemotivirani leksem (*predinfarktni – infarktni – postinfarktni*). Ta tip imenuje znotrajleksemski. Člene, ki so pomensko različno oddaljeni, imenuje medčleni. Avtorica se v nadaljevanju navezuje na Kovačevića, po katerem je srednji člen pri gradacijskih protipomenkah, kjer ni posebnega izraza za srednji člen, lahko izražen s sintaktičnimi sredstvi: *je jasno – je nejasno – ni jasno, neumen – niti neumen niti pameten – pameten*; pogoste so litote: *Ivan je visok, Peter je nizek, Marko pa ni niti visok niti nizek*. Litote dobijo vrednost srednjega člena oziroma imajo vlogo nevtralizacije pomena protipomenk.

Avtorica loči več načinov tvorbe medčlenov:

1. pri zloženkah z negacijo prvega člena: *dobročudan – nedobročudan – zločudan*;²³

²³ Primeri so neprevedeni, če prevod ni mogoč oziroma bi zmanjšal njihovo ilustrativnost.

2. pri raznokorenskih protipomenkah s tvorbo zloženke s prvim delom *pol-*: *tvrd – polutvrd – mek*; z dodajanjem obrazil: *lijep – ljepuškast – ružan, sladak – slatkast – gorkast – gorak* ali predpon: *nizak – oniži – visok*.

V komunikaciji se lahko pojavi medčlen tudi pri komplementarnih protipomenkah, ki se ne stopnjujejo (*resnica – polresnica – laž, resnica – niti resnica niti laž – laž*), mogoča je tudi litotizacija: *To ni resnica. = To je laž/neresnica*.

V enem od novejših člankov M. Turk (2006: 87–94) raziskuje protipomensko simetrijo v hrvaškem jeziku. Pri analizi upošteva teorijo informacij. Protipomenski odnos predpostavlja simetričnost, binarni odnos. Odstopanja se lahko pojasnijo s temeljnimi pojmi teorije informacij: predvidljivost, redundantnost,²⁴ entropija²⁵ in informacija. Če je predvidljivost večja, je informacija manjša. Pri večji redundanci je predvidljivost večja, informacija pa manjša. Popolna predvidljivost pomeni popolno redundanco in nično informacijo. To se na področju protipomenskosti kaže z odstopanjem od binarnega načela:

1. jezik za predvidljive pojme pogosto nima izraza, npr.: *neženja* (= neoženjen moški) nima para *ženja* (= oženjen moški), nekateri pridevniki s predpono *ne-* nimajo brezpriponskega para, npr.: *nemaren*;²⁶

²⁴ Po SSKJ je *redundanca* lingvistični in matematični termin: *lastnost znaka, sistema znakov, da prenaša določeno obvestilo z več znaki, prvinami, kot je nujno potrebno*. Po *Velikem slovarju tujk* v jezikoslovju pomeni: *preobilje, prevelika količina slovničnih ali pomenskih obvestil*, v informatiki pa: *prisotnost odvečnih elementov v poročilu*. Turkova navaja razlago iz Kiševega slovarja *Englesko-hrvatski informatički rječnik* (Zagreb 1993: Školska knjiga:), po katerem je redundanca »lastnost jezika, sestava kodiranja ali sestava znakov, da se v jeziku ali navedenih sestavi pojavlja ponovljajnje informacij z različnimi sredstvi«.

²⁵ Po SSKJ je *entropija* fizikalni termin: *termodinamična količina, ki nastane iz nič pri ireverzibilnih premembah in se ne da uničiti*. Po *Velikem slovarju tujk* pa je to v fiziki: *termodinamična količina sistema, ki se povečuje pri ireverzibilnih procesih znotraj sistema, mera za delež energije sistema, ki ni na razpolago za opravljanje dela*; v matematiki: *mera za neurejenost sistema*; splošno pa: *proces širjenja nereda, stopnjevanja neurejenosti, nazadovanje ali stanje sistema, ki je posledica naključnih motenj in ima tendenco razpadanja*.

²⁶ V slovenščini po SSKJ obstaja starinska beseda *maren*, ki pa ni protipomenka *nemaren*. Ta pomeni *neskrben, malomaren, neprizadeven, maren* pa *marljiv, delaven*.

2. nekateri pari pridevnikov, pri katerih ima eden predpono *ne-*, niso v protipomenskem razmerju: *slavan* – *neslavan*;²⁷
3. pomeni večpomenskih besed so lahko v protipomenskem odnosu, lahko pa se uporabljajo v različnih kolokacijah, kjer ne gre za protipomenskost: *parlamentaran* (*stranka*) – *neparlamentaran* (*stranka*), *neparlamentaran sugovornik* (ki ne mara dialoga) pa nima para;
4. praznina na mestu srednjega člena je prav tako posledica predvidljivosti, da jezik za običajne pojme nima izrazov: *sveznalica* – *neznalica* (ni poimenovanja za tistega, ki kaj zna);
5. različni razvoji pomenov večpomenskih besed privedejo do izgube protipomenskosti: protipomenski par tvorita: *bistra voda* – *mutna voda*, ne pa *bistar čovjek* in *mutan čovjek* (z *bistar* so označene človekove duševne lastnosti, z *mutan* pa njegove moralne lastnosti).

²⁷ Po SSKJ sta mogoči tudi pravi protipomenki: *slaven* 'ki se mu splošno priznava velika vrednost, veljava' – *neslaven* 'ki ni slaven'. V hrvaščini ima *neslavan* pomen *sramoten*, tako tudi v slovenščini. V SSKJ je ta pomen označen kot evfemizem.

SLOVAROPISNA TEORIJA O OBRAVNAVI PROTIPOMENK V SLOVARJIH

V jezikoslovni literaturi obstajajo, kot smo videli, različne delitve in opredelitve protipomenk. Leksikografski in terminografski priročniki, zlasti starejši, posvečajo protipomenkam manj pozornosti kot sopomenkam. Tudi na to, ali naj bi slovarji, še posebej terminološki, navajali protipomenke, pogledi niso enotni, čeprav je v sodobni literaturi pogosto izraženo mnenje, da med pomembne informacije, ki naj bi jih ob razlagah vsebovali slovarji, sodijo sopomenke, protipomenke, paronimi ipd., t. i. paradigmatične informacije (Ilson 2002: 294, 300). Pri pregledu slovarjev pa ugotavljamo, da so protipomenke manj pogosto navedene kot sopomenke, zlasti pa manj dosledno. V nadaljevanju sledi kratek pregled, kako predstavlja problematiko prikazovanja protipomenk slovaropisna literatura.

4.1 PROTIPOMENKE V SPLOŠNIH SLOVARJIH

Za splošne, tj. neterminološke slovarje je značilna metajezikovna ubeseditev pomenskih sestavin. Anna Wierzbicka zagovarja tezo o prototipskem slovaropisju. Treba je izhajati iz bioloških zmožnosti človeka in njegove izkušnje, za opis leksemov ni potrebno ekspertno znanje. Slovarska razlaga mora vsebovati tiste komponente, ki so sestavine določene besede (Žele 2001/02: 54). Ali sodi sem tudi prikazovanje protipomenskih razmerij?

4.1.1 Ljiljana Šarić

Šarićeva ugotavlja (2007: 142–165), da so pri navajanju protipomenk v splošnih slovarjih pogosti problemi: ali jih sploh navajati, kje v slovarskem sestavku, ali samo kontrarne protipomenke ali tudi komplementarne. Protipomenke gotovo najbolj izkazujejo slovarji protipomenk. Eno od vprašanj je tudi, ali v okviru besedne družine (*bogat, bogastvo, bogataš*) navesti protipomenke pri vseh členih. Rešitve so različne. Leksikograf mora odločitev dosledno upoštevati pri praktičnem delu. V slovarjih so pogoste nedoslednosti. Bolje je, da je protipomenk manj, da pa so prave, jasno prikazane in navedene po pravilih: vedno na določenem mestu in pri obeh leksemih protipomenskega para.

4.1.2 *Manuál lexikografie*

V češkem priročniku *Manuál lexikografie* (Blatná idr. 1995: 30) je navodilo, naj bi slovarji s podrobnejšim leksikografskim opisom dosledneje opozarjali na sopomenke in protipomenke. Protipomenke so sicer redkejše kot sopomenke, imajo pa večjo razlikovalno moč.

4.1.3 *A Practical Guide to Lexicography*

V leksikografskem priročniku *A Practical Guide to Lexicography* (2003: 84) so protipomenke omenjene večkrat. O pomembnosti navajanja protipomenk v enojezičnem slovarju je Dirk Geeraerts zapisal:

Dodajanje onomazioloških informacij v slovar, urejen po abecedi, pomeni označevanje pomenskih odnosov, ki obstajajo med različnimi besedami, kot je na primer navajanje sopomenk ali protipomenk (besed z nasprotnim pomenom) v slovarskem sestavku, ki opisuje posamezno iztočnico.²⁸

²⁸ *Adding onomasiological information to an alphabetical dictionary means indicating the sense relation that exist between different words, like summing up synonyms or antonyms (words with an opposite meaning) in an entry devoted to a specific headword.* (V slovenščino prevedel Mitja Trojar, Sekcija za terminološke slovarje, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.)

Piet van Sterkenburg pa ugotavlja, da so protipomenke navadno trdne opore v sopomenskih slovarjih in tezavrih (str. 143). Ferenc Kiefer in Piet van Sterkenburg štejeta sopomenke in protipomenke k temeljnim elementom mikrostrukture enojezičnih slovarjev, saj te dopolnijo definicijo (str. 354, 358).

4.2 PROTIPOMENKE V TERMINOLOGIJI

4.2.1 Jurij Derenikovič Apresjan

Apresjan, kot je bilo že navedeno, opozarja na problematičnost protipomenskosti v terminologiji oziroma posebej navaja nekatere tipe, značilne za terminologijo, kot kvaziantonime:

mного- – *eno-*: *mnogoboštvo* – *enoboštvo*, *mnogopomenski* – *enopomenski*, *poli-* – *mono-*; *stalaktit* – *stalagmit*.²⁹

4.2.2 Lev Aleksejevič Novikov

Za terminologijo in protipomenke na področju terminologije je zelo pomembno opozorilo Novikova (1982: 247): Od protipomenk *lahke* – *težek*, *bel* – *črn* je neobhodno treba ločiti nasprotja tipa *lahki avto* – *težki avto* (= *osebni avto* – *tovorni avto*), *črni premog* – *beli premog* (= *sila vode*), kjer ne gre za kakovost, ampak za prenesene pomene.

4.2.3 Valerija Petrovna Danilenko

Danilenkova (1977: 79–81) navaja izjave znanstvenikov, po katerih ob vsakem znanstvenem dejstvu obstaja tudi nasprotje (fizika, mehanika ipd.). Zato je za leksiko znanosti protipomenskost še bolj značilna kot za splošni jezik. V terminološki leksiki se realizirata dva tipa protipomenk: leksikalni in besedotvorni. Leksikalni so: *severna* in *južna polobla*, *stara* in *mlada viskoza*. Besedotvorni se ustvarjajo s predponami: *polarni dielektrik* in *nepolarni dielektrik*, *kontaktni rele* in *nekontaktni rele*.

²⁹ Kot problematične so navedene tudi nekatere protipomenke, ki jih ima SSKJ, npr. *barvast* – *črno-bel*, *barven* – *črno-bel*.

4.2.4 Ljiljana Šarić

Pri obravnavi strukture protipomenk se avtorica dotakne tudi terminološke protipomenskosti:

Od antonimov s predpono *ne-* so različne tvorbe, ki pomenijo strogo ločevanje dveh pojavnosti (*strupene* in *nestrupene gobe*) in terminološka nasprotja tipa *dovršni* in *nedovršni glagol* (glagolski vid). Pridevniki s takim pomenom ne izražajo nasprotnih, ampak protipomenske odnose: med njimi ni srednjega člana, ki bi v jeziku obstajal kot samostojna beseda ali besedna zveza (v primeru terminološkega ločevanja *strupene – nestrupene gobe* ni srednjega člana, kot je v odnosu *jasen – ne povsem jasan – nejasen*). (Šarić 1994: 79)³⁰

Nadalje opozarja na razliko med terminološkimi nasprotji in protipomenskostjo v splošnem jeziku. Kot bistveno navaja, da ni stopnjevanja. Glede na to se terminološke protipomenke »približujejo komplementarnosti«. Zveza med dvema ali več termini je pogojena s strukturo pojmovne zgradbe (vrstna ali delna). Hierarhijo delnih odnosov potrjujeta hardver in softver glede na računalnik. Taki termini, ki so v delnem odnosu, se v splošnih in terminoloških slovarjih pogosto povezujejo. Prava terminološka protipomenka je par, povezan vektorsko: *defonologizacija – refonologizacija*. Protipomenskost *hardvera* in *softvera* izhaja iz protipomenskosti izrazov v izvorniku (hard in soft). Nekateri termini so povezani po načelu *vzrok – posledica* (*kavzalen* in *finalen* v filozofiji). Ob dvočlenskih terminih so protipomenke tudi veččlenske (v jezikoslovju: *aglutinativni jeziki, flektivni jeziki* in *izolativni jeziki*) (Šarić 1994: 83).

4.3 NAVAJANJE PROTIPOMENK PO NEKATERIH TERMINOGRAFSKIH PRIROČNIKIH

Vsekakor lahko na vprašanje, ali tudi v terminologiji obstajajo protipomenska razmerja, odgovorimo pritrnilno. Vprašanje pa je, ali jih iz-

³⁰ Od antonima s prefiksom *ne-* razlikuju se tvorbe koje označuju strogo odjeljivanje dviju pojavnosti (*otrovne i neotrovne gljive*) i terminološke suprotnosti tipa *svršeni* i *nesvršeni* (vid glagola). Pridjevi takva značenja ne izražavaju suprutne, već proturječne odnose: među njima nema srednjega člana koji bi u jeziku postojao kao samostalna riječ ali opisna sintagma (u primjeru terminološkoga razdvajanja *otrovne – neotrovne gljive* nema srednjeg člana kakav postoji u odnosu *jasan – ne sasvim jasan – nejasan*).

kazovati tudi v terminoloških slovarjih in kako. Za odgovor na ti dve vprašanji sem pregledala nekaj terminoloških priročnikov. S protipomenkami se ukvarjajo le novejši terminografski priročniki.

4.3.1 *O české terminologii*

Delo *O české terminologii* (Poštolková, Roudný, Tejnor: 1983) protipomenskosti še ne upošteva, govori pa o sopomenkah. Pri obravnavi terminoloških slovarjev samo pri slovarju knjižničarskega in bibliografskega izrazja navaja (str. 109), da vsebuje protipomenke in sopomenke.

4.3.2 *Ivan Masár*

V slovaškem terminološkem priročniku *Priručka slovenskeje terminologije* vodilni slovaški terminolog govori o protipomenskosti v poglavju »Polisemija, homonimija, sinonimija, antonimija in hiponimija v terminologiji« (Masár 1991: 106–109). Protipomenskosti posveti razmeroma malo pozornosti. Za strokovno izražanje so potrebne tudi leksikalne enote, ki izražajo nasprotje. Jezikoslovje loči opozicije in protipomenke (sklicuje se na Mistríka 1985: 121), za terminologijo pa je sprejeto, da so protipomenke termini z nasprotnim pomenom. Kot primere navaja: *maksimum – minimum, analiza – sinteza, tema – svetloba*. Največ terminoloških protipomenk je po njegovem mnenju s predponami.

4.3.3 *Maria Teresa Cabré*

M. T. Cabré v svojih terminoloških priročnikih (1993, 1999) protipomenk ne definira. Omenja jih v poglavju o zajemanju gradiva, kjer pravi, da protipomenka obstaja na istem specialnem področju (1999: 137), kot primer prikazovanja protipomenskosti navaja kratkovidnost (*myopia*) in daljnovidnost³¹ (*hypermetria*) (1999: 144).

³¹ V *Slovenskem medicinskem slovarju* sta termina povezana s »prim.«: **daljnovidnost** -i ž očesna napaka, pri kateri je ob gledanju v daljavo gorišče dioptričnega aparata za

4.3.4 Milica Mihaljević

Avtorica v terminološkem priročniku (1998: 58–59) definira protipomenke kot besede nasprotnega pomena. Ta odnos obstaja tudi med terminološkimi poimenovanji, zato je treba protipomenke v terminološkem slovarju navajati. Navajanje mora biti križno, pri večpomenskih terminih pa pri vseh pomenih, če seveda obstajajo.

4.3.5 Lana Hudeček, Milica Mihaljević in Bruno Nahod

Novejši hrvaški terminološki priročnik terminološko protipomenkost natančno predstavi (2009: 36–41). V slovarjih se navadno prikazujejo dvočlenske protipomenke. Avtorji opozarjajo na nekatera dejstva, ki jih mora upoštevati terminograf: (1) definicije protipomenk morajo biti strukturirane enako; (2) protipomenke obstajajo v jeziku ene stroke; (3) protipomenke je treba navajati križno; (4) v slovarju je treba navajati protipomenske pare iste besedne družine; (5) oba člena protipomenskega para morata biti iztočnica (to se lahko zanemari pri manj obsežnih slovarjih ali pri enakokorenskih protipomenkah).

4.4 VRSTE TERMINOLOŠKIH PROTIPOMENK

Ker bomo v nadaljevanju obravnavali protipomenke v slovenskih terminoloških slovarjih, si je treba zastaviti vprašanje, ali se terminološke protipomenke razlikujejo od protipomenk v splošnem jeziku in, če se, katere vrste so značilne za terminologijo.

mrežnico, zaradi česar je mogoče oddaljene predmete videti ostro le z akomodacijo; sin. hipermetropija, hypermetropia, hyperopia; prim. kratkovidnost

kratkovidnost-i ž očesna napaka, pri kateri je pri gledanju v daljavo gorišče dioptričnega aparata pred mrežnico, zaradi česar je mogoče ostro videti le bližnje predmete; sin. miopija, myopia; prim. daljnovidnost

4.4.1 Milica Mihaljević in Ljiljana Šarić

V jezikoslovni literaturi je malo definicij terminoloških protipomenk. Definirata jih Milica Mihaljević in Ljiljana Šarić, ki ločujeta pet vrst. Pri opisu in razdelitvi izhajata iz logike. Protipomenskost je v »leksikalnem sistemu pojav, ki označuje besede, ki imajo ob določenem številu skupnih semov tudi vrsto semov v kontrarnem ali kontradiktornem odnosu« (Mihaljević in Šarić 1994: 218). Terminološke protipomenke delita na pet osnovnih skupin:

1. **kvalitativne** izražajo stopnjevano nasprotno stopnjo določene lastnosti: v jezikoslovju: *deminucija – augmentacija, afektivni govor – intelektualni govor*, v informatiki *umetni jezik – naravni jezik*, v bančništvu *aktivni bančni posli – pasivni bančni posli, bruto proračun – neto proračun*;
2. **vektorske** izražajo nasprotno usmerjenost dejanja, lastnosti: *udar – protiudar, militarizacija – demilitarizacija, analitični stil – sintetični stil, dedukcija – indukcija*;
3. **komplementarne** izražajo nestopnjevano nasprotnost, komplementarno dopolnjevanje: *oženjeni – neoženjeni, vlažni – suhi, moški – ženski, akutirani zlog – cirkumflektirani zlog, sklonljivi – nesklonljivi, indirektno financiranje – direktno financiranje*;
4. **koordinacijske** izražajo kontrarno nasprotnost koordinacijskih pojmov: *levi – desni, dan – noč, ekstrasubjektivno – intrasubjektivno, antepozicija – postpozicija*, lahko v nizu: *pomlad – poletje – jesen – zima*; značilna je zaprtost v cikluse: *sever – jug – vzhod – zahod*;
5. **konverzivne** izražajo isto stvar s stališča različnih udeležencev: *prodajni tečaj – nakupni tečaj, nacionalizacija – privatizacija*.

4.5 PROTIPOMENKE V SPLOŠNEM JEZIKU IN V TERMINOLOGIJI

V pregledani literaturi je razmeroma veliko delitev protipomenk v splošnem jeziku, natančnejših delitev terminoloških protipomenk pa je malo. Razlike med terminološkimi protipomenkami in protipomenkami v splošnem jeziku temeljijo na razlikah med splošnim in terminološkim izrazjem. Terminološko izrazje ima nasproti izrazju

splošnega jezika nekatere posebne lastnosti, ki vplivajo tudi na protipomenske odnose:

1. Termini poimenujejo pojme določenega strokovnega področja (npr. matematika, geografija, pravo), zato lahko obstaja protipomenski odnos samo med leksemoma/leksemi istega strokovnega področja.
2. Terminološki pomen ne dovoljuje stopnjevanja, ker gre formalno za vrstne pridevnike, s stališča pomena pa za z definicijo natančno določena območja. V *Meteorološkem terminološkem slovarju* (Petkovšek idr. 1990) so kot protipomenke npr. prikazani termini: *mila klima* 'sorazmerno topla, z majhnimi temperaturnimi nihanji in redkimi neugodnimi vremenskimi pojavi' in *ostra klima* 'sorazmerno hladna, z majhnimi temperaturnimi nihanji in redkimi neugodnimi vremenskimi pojavi', *lepo vreme* 'ko je pretežno jasno' in *slabo vreme* 'ki ga spremljajo pogoste padavine', *stanovitno vreme* 'ki nespremenjeno traja dalj časa ali vsaj nekaj dni' in *nestanovitno vreme* 'ki se v času nekaj dni opazno spreminja'. Gradacija ni mogoča. Stopnje so med seboj ločene, tudi če jih je več. V terminološki leksiki zato ne moremo govoriti o gradacijski ali stopnjevalni protipomenskosti.
3. Členi parov terminoloških protipomenk v celoti pokrivajo določeno poimenovalno področje: *pomlad*, *poletje*, *jesen* in *zima*, dnevi tedna, imena strani neba ipd. V *Geografskem terminološkem slovarju* (Bufon idr. 2005) so npr. taka poimenovanja: *spodnji rečni tok*, *srednji rečni tok* in *zgornji rečni tok*. Vsak termin poimenuje točno določeno, vsi pa celotno pojmovno območje.
4. V terminološki leksiki se tako kot v splošni glede na tvorjenost realizirata dva tipa protipomenk: leksikalne in besedotvorne. Par leksikalnih protipomenk sestavljata raznokorenska leksema: *črnica* – *belica*, *razredčina* – *zgoščenina*, *kvarljivost* – *obstojnost*, *dviganje* – *pogrezanje* ali formalno različni besedi dvo- ali večbesednega leksema: *ostra klima* – *mila klima*, kjer sta v protipomenskem odnosu pridevnika *oster* in *mil*. Besedotvorne se ustvarjajo zlasti s predponami in s prvim ali zadnjim delom zloženk: *polarni dielektrik* – *nepolarni dielektrik*, *kontaktne rele* – *nekontaktne rele*, *stanovitno vreme* – *nestanovitno vreme*, *nadhod* – *podhod*, *vtok* – *iztok*.

IZHODIŠČA ZA OBRAVNAVO PROTIPOMENK V SLOVENSКИH TERMINOLOŠKIH SLOVARJIH

Za obravnavo protipomenk v slovenskih terminoloških slovarjih sem postavila nekaj izhodišč.

5.1 NOSILCI PROTIPOMENSKOSTI TERMINOV

V protipomenskem odnosu sta navadno dva termina. Protipomenskost pri raznokorenskih enobesednih terminih (*oseka – plima*) temelji na nasprotju njunih razlikovalnih pomenskih sestavin (RPS), ki jih imenujem nosilci protipomenskosti. Pri dvo- ali večbesednih terminih, sestavljenkah, zloženkah ali sklopah nosijo protipomenskost raznokorenski pojasnili jedra besedne zveze (ki sta razlikovalni) ali razlikovalni/a del/a sestavljenke (predpona/predponi) (*sistematičen – nesistematičen, stabilnost – nestabilnost*), zloženske (*mikro... – makro...*) ali sklopa. Primer dvobesednega termina iz *Pravnega terminološkega slovarja* (1999):

asertorna prisega *prisega po zaslišanju*, ANT. promisorna prisega
promisorna prisega *prisega pred zaslišanjem*, ANT. asertorna prisega

V dejanskem protipomenskem odnosu sta *asertoren* in *promisoren*, ki imata razlikovalno pomensko sestavino (*po – pred*). Primera iz *Urbanišičnega terminološkega slovarja* (1971):

makrolokacija *določitev lege objekta v širšem* (= makro) *prostoru* ANT. mikrolokacija
mikrolokacija *določitev lege v ožjem* (= mikro) *prostoru* ANT. makrolokacija

Nosilca protipomenskosti sta prva dela zloženk *mikro... – makro...*
Razlikovalni protipomenski sestavini sta: *širši – ožji*.

5.2 DELITEV IN POIMENOVANJE TERMINOLOŠKIH PROTIPOMENK PO GRADIVU V SLOVENSKIH TERMINOLOŠKIH SLOVARJIH

Pri obravnavi terminoloških protipomenk sem uporabila nekoliko modificirana poimenovanja, ki se sicer uporabljajo v terminografski literaturi, npr. Mihaljevičeva in Šaričeva (1994: 218). Protipomenke v slovenskih terminoloških slovarjih sem razdelila na naslednje vrste:

- popolne ali absolutne,
- nasprotnolastnostne,
- nasprotnodejanjske,
- nasprotnoprocne,
- nasprotnosmerne,
- nasprotnopoložajne,
- nasprotnočasne,
- nasprotnoosebne,
- količinske (pogojno).

5.2.1 Popolne ali absolutne protipomenke

Protipomenke, ki se razlikujejo po tem, da ena enota od para ima določeno pomensko sestavino, druga je pa nima, so popolne ali absolutne. Pri njih ne gre za simetričnost pozitivnega in negativnega pola, ampak za popolno ali absolutno različnost.

Shematični prikaz:

+		0
ima določeno pomensko sestavino		nima določene pomenske sestavine

Tovrstna nasprotnost je, kot bomo videli iz primerov v slovenskih terminoloških slovarjih, značilna zlasti za enakokorenske pare iz nesestavljenke in sestavljenke s predpono (*a-*, *ne-*, *i-*, *in-*, *im-*, *brez-*, *dis-*), ki zanika pomen prvega leksema. Primer iz *Meteorološkega terminološkega slovarja* (1990):

diabatni proces, *ki poteka z izmenjavo toplote z okolico*
adiabatni proces, *ki poteka brez izmenjave toplote z okolico*

V protipomenskem odnosu sta razločevalni pomenski sestavini: *z (izmenjavo) – brez (izmenjave)*. Primer iz *Splošnega tehniškega slovarja* (1981):

prevodnik – neprevodnik
 prevaja – ne prevaja

5.2.2 Nasprotnolastnostne protipomenke

Za drugi tip protipomenk je značilno, da ima ena enota od para določeno pomensko sestavino, izraža določeno lastnost, druga pa tej nasprotno. Če si predstavljamo premico, ki deli prostor na dva pola (pozitivni in negativni), sta protipomenki na različnih polih, na različnih straneh premice. Te vrste protipomenk sem poimenovala nasprotnolastnostne. V tem razmerju so večinoma raznokorenske protipomenke.

Shematični prikaz:

+ | –

Primeri iz *Splošnega tehniškega slovarja* (1981)

V takem razmerju so:

- raznokorenske protipomenke, npr.:

črnica – belica

kar je črno – kar ni črno, ampak belo

črn – bel

drobnjad – debeljad

kar je drobno – kar ni drobno, ampak debelo

droben – debel

kvarljivost – obstojnost

dejstvo, da je kaj kvarljivo – dejstvo, da kaj ni kvarljivo, ampak obstojno

kvarljiv – obstojen

- zloženci z enakokorensko osnovo in z raznokorenskima prvima deloma, ki izražata različni lastnosti:
 - dolgodnevnicica – kratkodnevnicica*
 - rastlina, ki potrebuje za rast ali cvetenje nad dvanajst ur dnevne svetlobe – rastlina, ki potrebuje za rast ali cvetenje manj kot dvanajst ur dnevne svetlobe (SSKJ)*
 - dolg potreben čas (nad dvanajst ur) – potreben čas, ki ni dolg, ampak kratek (manj kot dvanajst ur)
 - dolg – kratek
- zloženci z enakokorenskima prvima deloma in raznokorenskima osnovama, ki izražata nasprotni lastnosti:
 - elektrostatika – elektrodinamika*
 - statika – dinamika
 - fiz. nauk o mirujočih telesih – fiz. nauk o gibanju teles pod vplivom sil (SSKJ)*
 - mirujoče telo – telo, ki je v gibanju = je gibajoče se
 - mirujoč – gibajoč

5.2.3 Delitev protipomenk, po tradiciji imenovanih vektorske

Vektorske protipomenke vsebujejo pomenske sestavine, ki izražajo nasprotno dejanje (*akcija – reakcija*), nasprotni proces (*zmrzovanje – taljenje*), gibanje v nasprotni smeri (*oddaljevanje – približevanje*). Delimo jih na: nasprotnodejanjske, nasprotnoprocenske in nasprotnosmerne.

5.2.3.1 Nasprotnodejanjske protipomenke

Nasprotnodejanjski protipomenki poimenujeta nasprotni dejanji, zaradi prvega se vzpostavi kako stanje (npr. kaj deluje, je), z drugim se kako stanje ukine (npr. kaj preneha delovati, česa ni več). V tej skupini so najpogostejši pari glagolov, glagolnikov, izglagolskih samostalnikov. Pare najpogosteje sestavljata enakokorenski protipomenki, lahko imata obe predpono ali pa samo ena od njiju. Parne predpone so: *iz-/z- – v-/u-*, *na- – od-*, *o- – dez-*, *od- – pri-*, *od- – za-*, *raz- – na-*, *raz- – v-*, *raz- – za-*, *raz- – s(e)-*, neparne pa: *de-*, *raz-* ipd.

Shematični prikaz:

+ dejanje	– dejanje
<i>vklučiti</i>	<i>izključiti</i>

Primeri iz *Splošnega tehniškega slovarja* (1981): *blokirati – deblokirati, montirati – demontirati, vklop – izklop, vklopiti – izklopiti*. Primeri iz *Pravnega terminološkega slovarja* (1999): *vknjižiti – ekstabulirati, intabulacija – ekstabulacija*.

5.2.3.2 Nasprotnoprocenke protipomenke

Nasprotnoprocenke protipomenke poimenujeta procesa, ki imata nasproten rezultat. Tovrstno protipomenskost izražajo raznokorenska poimenovanja in pari iz nesestavljene besede in sestavljenke s predpono: *de-* (*koncentracija – dekoncentracija*), *dez-* (*oksidacija – dezoksidacija*). Tipični za to razmerje so glagolniki in glagoli.

Shematični prikaz:

+ proces	– proces
<i>povečanje</i>	<i>zmanjšanje</i>

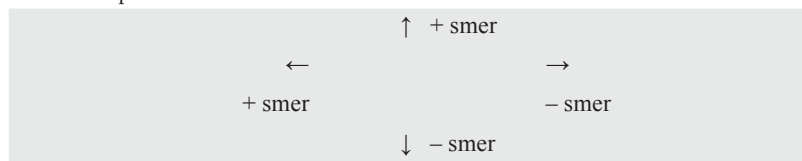
Primeri iz *Splošnega tehniškega slovarja* (1981): *padec – porast, padec – prirast, povečanje – pomanjšanje* ipd. Primer iz *Slovenskega medicinskega slovarja*: *dedukcija – indukcija*. Primer iz *Tehniškega metalurškega slovarja*: *desorpcija – adsorpcija*.

5.2.3.3 Nasprotnosmerne protipomenke

Nasprotnosmerne protipomenke poimenujeta nasprotno smer gibanja. Tovrstne protipomenke so sestavljenke z enakimi besedotvornimi podstavami in raznokorenskimi parnimi predponami, ki izražajo nasprotno smer: *eks-* – *in-* (*ekstruzija – intruzija*), *end-* – *eks-* (*endosmoza – eksosmoza*), *im-* – *eks-* (*implozija – eksplozija*), *od-* – *do-* (*odgon – dogon*), *pri-* – *vz-* (*pristajalna steza – vzletna steza*), *proti-* – *so-* (*protiurni*

– *sourni*), ali zloženke s prvimi deli, ki izražajo nasprotno smer: *levo-* – *desno-* (*levosučni* – *desnosučni*).

Shematični prikaz:

levosučna snov – desnosučna snov
vzletna steza – pristajalna steza

5.2.4 Delitev protipomenk, tradicionalno imenovanih koordinacijske

Tradicionalno koordinacijske protipomenke poimenujejo nasprotni položaj in nasprotni čas, delim jih na: nasprotnopoložajne in nasprotnočasne.

5.2.4.1 Nasprotnopoložajne protipomenke

Nasprotnopoložajni protipomenki poimenujeta simetrični položaj česa glede na kaj: na različnih straneh, spodaj in zgoraj, zunaj in znotraj.

Tovrstna protipomenkost se izraža z raznokorenskimi predponami in enakimi besedotvornimi podstavami ali z raznokorenskimi izpeljankami z enako popono: *ekso-* – *endo* (*eksotermen* – *endotermen*), *nad-* – *pod-* (*nadhod* – *podhod*), *o-* – *pri-* (*osojen* – *prisojen*); *desnak* – *levak*.

Shematični prikaz:

+ položaj	– položaj
<i>eksogene sile</i>	<i>endogene sile</i>
<i>sile, ki imajo svoj izvor zunaj zemeljske oble</i>	<i>sile, ki imajo svoj izvor v zemeljski obli</i> (SSKJ)
<i>zunaj</i>	<i>v</i> (= <i>znotraj</i>)

5.2.4.2 Nasprotnočasne protipomenke

Nasprotnočasni protipomenki poimenujeta pozitivno in negativno časovno oddaljenost od določene časovne točke. Navadno tako protipomenskost izražajo raznokorenska poimenovanja ali enakokorenske sestavljenke z različnima predponama.

Shematični prikaz:

– časovna oddaljenost	+ časovna oddaljenost
<i>anticipativni</i>	<i>diskurzivni</i>
<i>ki se plača vnaprej</i>	<i>ki se plača šele po poteku roka</i>
<i>vnaprej</i>	<i>po poteku roka</i>
<i>prej</i>	<i>po</i>

Nasprotnočasne protipomenke so redke, npr. *ranina – poznina*, *fosilen – recenten* (*Splošni tehniški slovar*), *antedatirati – postdatirati* (*Pravni terminološki slovar*).

5.2.5 Nasprotnoosebne protipomenke

Nasprotnoosebne protipomenke se tradicionalno imenujejo konverzne. Nekateri teoretiki jih štejejo k protipomenkam, drugi ne. V jezikoslovnii literaturi se kot konverzni par najpogosteje navaja *prodati – kupiti*. Tega že »preizkušenega« primera v slovenskih terminoloških slovarjih ni. V slovenskih slovarjih so nasprotnoosebne protipomenke redke, vendar so. Pri nasprotnoosebnih protipomenkah gre za medsebojno nasprotno vlogo ali razmerje osebkov (x, y), nasprotno dejavnost glede na neko stvar (z).

Shematični prikaz:

x (+z)		y (–z)
<i>dolžnik</i>		<i>upnik</i>
<i>kdor ima dolg</i>		<i>komur se mora vrniti dolg, poravnati obveznost</i>

V *Pravnem terminološkem slovarju* je še par *proseči – zaprošeni*, Cigaleto slovar navaja: *terjavec – dolžnik*.

5.2.6 Količinske protipomenke

Vprašanje je, kam uvrstiti protipomenke, izkazane npr. v *Splošnem tehniškem slovarju* (1981): *monofonski* – *kvadrafonski*, pri katerih gre za razliko v količini. Teh teoretiki večinoma ne štejejo k protipomenkam. Ker pa jih slovarji izkazujejo, jih bomo pogojno imenovali količinske, ne nasprotnokoličinske, ker ne gre za enako oddaljenost od točke nič na premici, ki prikazuje količino.

5.3 DVOJNA, VEČKRATNA PROTIPOMENSKOST

Pri analizi protipomenk se pokaže še ena zanimivost. Protipomenski odnos, kot je bilo rečeno, obstaja med dvema terminoma, ki imata v definiciji/pomenskem opisu enako uvrščevalno pomensko sestavino (UPS) in nasprotno razlikovalno pomensko sestavino (RPS). Primerjanje definicij protipomenk pa je pokazalo, da je protipomenski odnos lahko še bolj sestavljen. V jezikoslovni literaturi preberemo, da imajo protipomenke določeno število skupnih in en različen sem (Hudeček idr. 2009: 36). Nekateri teoretiki govorijo o vsaj eni različni pomenski sestavini. Raziskave kažejo, da je znotraj definicije, če je ta ustrezna, lahko več protipomenskih RPS v različnih protipomenskih razmerjih. Takrat govorimo o dvojni, trojni, večkratni ali sestavljeni protipomenskosti.

Definicije »morajo pojem uvrstiti v pojmovni sistem stroke in jasno pokazati razmerja med posameznimi pojmi« (Žagar Karer 2011: 40). Definicije so lahko intenzijske ali ekstenzijske ali kombinirane intenzijsko-ekstenzijske (Košmrlj-Levačič 2006: 83, 84). Najustrenejše so intenzijske ali kombinirane, ki natančno prikažejo pomen termina. Ekstenzijske pa pomen samo približno nakažejo, saj le naštejejo različne elemente, ki so v zvezi s terminom, npr. kaj sodi v poimenovalno področje termina ipd. Dvojna, trojna, večkratna ali sestavljena protipomenskost se lahko razbere samo iz intenzijskih razlag/definicij. Razvidna je takrat, ko so definicije simetrične in imajo dvoje ali več RPS z nosilci protipomenskosti. Podrobnejših opisov tega pojava v literaturi nisem zasledila.

Primeri iz *Meteorološkega terminološkega slovarja* (1990):

mila klima sorazmerno topla, z majhnimi temperaturnimi nihanji in redkimi neugodnimi vremenskimi pojavi

ostra klima sorazmerno hladna, z velikimi temperaturnimi nihanji in pogostimi neugodnimi vremenskimi pojavi

Pomenski opis je sestavljen iz UPS in treh pozitivnih in treh negativnih RPS. Razlikovalne pomenske sestavine so v tem primeru v vezalnem razmerju:

UPS klima

+RPS₁ topla

–RPS₁ hladna

+RPS₂ temperaturna nihanja majhna

–RPS₂ temperaturna nihanja velika

+RPS₃ redki neugodni vremenski pojavi

–RPS₃ pogosti neugodni vremenski pojavi

Nosilci protipomenskosti RPS so pridevniki:

- *topel* – *hladen* (nasprotnolastnostna protipomenskost)
- *majhen* – *velik* (nasprotnolastnostna protipomenskost)
- *redek* – *pogost* (količinska protipomenskost)

Kar lahko zapišemo tudi kot:

UPS RPS₁ + RPS₂ + RPS₃ – UPS –RPS₁ + –RPS₂ + –RPS₃

Pomenski opisi pa imajo lahko tudi drugačno zgradbo.

anticiklon obsežno območje z nadpovprečnim ali povišanim zračnim tlakom in anticiklonsko cirkulacijo zraka

ciklon obsežno območje s podpovprečnim ali znižanim zračnim pritiskom in ciklonsko cirkulacijo zraka

Pomenski opis je sestavljen iz UPS in treh pozitivnih in treh negativnih RPS:

UPS obsežno območje

+RPS₁ tlak nadpovprečen/povišan

–RPS₂ tlak podpovprečen/znižan

+RPS₃ cirkulacija zraka ciklonska

–RPS₃ cirkulacija zraka anticiklonska

V protipomenskem odnosu so tri RPS, nosilci protipomenskosti so pridevniki:

- *nadpovprečen* – *podpovprečen* (nasprotnopoložajna protipomenskost)
- *povišan* – *znižan* (nasprotnolastnostna protipomenskost)
- *ciklonski* – *anticiklonski* (nasprotnosmerna protipomenskost)

PROTIPOMENKE V SLOVENSKIH SLOVARJIH

6.1 PROTIPOMENKE V STAREJŠIH SLOVENSKIH SLOVARJIH

6.1.1 Protipomenke v jezikoslovnih delih slovenskih protestantov in najstarejših slovarjih s slovenščino³²

Kot je bilo že zapisano, je pomenska nasprotnost temelj človekovega načina razmišljanja in dojetanja sveta. To potrjujejo tudi najstarejši slovenski slovarji, najprej neknjižni in potem knjižni.

To pralastnost človekovega dojetanja sveta v nasprotjih odražajo tudi molitveni obrazci. V molitvi *Oče naš* je izražena celota sveta s protipomenkama, po drugih teorijah z merizmom, *nebo – zemlja*, kar je v Bohoričevi slovnici *Arcticae horulae* (1584) poslovenjeno: *Bu di volja tvoja: kako v'nebi i takoj na zemlji* (str. 8, 9): ali *kakòr nanebi, taku nazemlji* (str. 37).³³

³² Deloma objavljeno v Humar (2009).

³³ V literaturi, ki se nanaša na svetopisemska besedila in besedila mitov (Krašovec 1977), se razmerja kot *nebo in zemlja* imenujejo merizmi. Ta merizem »označuje celoto kozmosa; vse, kar je, je Božje delo« (beeršébe - BIBLIJA.net - Sveto pismo na internetu; <http://www.biblija.net/biblija.cgi?idq=2&l=sl&q=beer%9A%E9be>, dostop 13. 8. 2015). Merizem je npr. *od Dana do Beeršébe*, ki v vsakdanjem jeziku pomeni celotno izraelsko ozemlje (prim. 1 Sam 3,20; 2 Sam 17,11; beeršébe - BIBLIJA.net - Sveto pismo na internetu; <http://www.biblija.net/biblija.cgi?idq=2&l=sl&q=beer%9A%E9be>, dostop 13. 8. 2015). Merizem lahko sestavlja leksema, povezana z in, ki ju veže v celoto, tako ni poudarek na nasprotju

Protipomenke, sicer v manjšem obsegu, izkazujejo že slovarji v jezikoslovnih delih slovenskih protestantov.

S protipomenskostjo v protestantskih besedilih se je ob Franceu Novaku (2004: 50, 211, 173) ukvarjala Irena Orel, ki je analizirala protipomenskost v Trubarjevem *Katehizmu z dvejma izlagama iz leta 1575* (2008). Trubar je protipomenke pogosto uporabljal na izrazni ravni, kjer sta v protipomenskem odnosu dva leksema, termina ali netermina, na skladenjski, medstavčni in medpovedni ravni. Z njimi je kot dober retorik izražal »nasprotna stališča in verska prepričanja, razpetost med dobrim in zlim, ločevanje med pravim in nepravim, pozitivno-negativno utemeljevanje pojmovanja vere, človekovega bivanja, delovanja, življenja, njegovih lastnosti [...]« (Orel 2008: 27).

pomenov, ampak na celoti. »Sinonimija, merizem in antiteza ustvarjajo svojevrstno dognano, dinamično in polno poetičnost psalma. Oba sta sestavljena iz nasprotujočih si pojmovnih prvin. Vendar so pri merizmu za razliko od antiteze nasprotni poli zlitii v organsko celoto.« (Premk 1996); (globi15 - Revija SRP;

<http://www.revijasrp.si/knevsrp/revsrp15/frapr15/globi15.htm>; dostop 13. 8. 2015). V Uvodu v *Slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stol. Poskusni snopič* je ta figura po Krašovcu (1977) opisana kot: »biblična figura, ki izraža celoto z deli; deli so pogosto polarni pari« (Uvod 23). Opis ilustrira zgled *žito ino vino*.

Merizme analizira tudi France Novak (Novak 2004: 206). Definira jih kot biblično figuro, »ki izraža celoto z deli. Velikokrat so deli polarni pari; pri tem se celota zajema z dveh skrajnih točk, npr. *nebo – zemlja*«. Novak je navedel veliko merizmov, urejenih po pomenskih skupinah.

V literaturi o protipomenkah se take zveze uvrščajo v različne tipe. Novikov (1982: 243–255) uvršča dvojice *zemlja – nebo*, *telo – duša*, ki se pojavljajo zlasti v simboličnih pomenih, med t. i. pragmatične protipomenke.

Mistrík (1985: 121–125) šteje ta tip med kontekstualne, asociativne ali pragmatične protipomenke, ki se pogosto pojavljajo v sobesedilu kot nasprotni dvojice: *učitelj – učenec*, *nebo – zemlja*, *roka – noga*, *zima – poletje*.

Uvrstitev besedne zveze *kako v'nebi i takoj na zemlji* je odvisna od razumevanja. Če bi jo razumeli kot 'povsod', je merizem. Če pa vsaka od besed poimenuje del stvarnosti, potem je to protipomenka. Po mojem razumevanju gre za protipomensko razmerje.

Kot merizmi so v *Slovarju jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. Poskusni snopič* navedeni naslednji pari: (pri iztočnici *kupec*) *kupec inu predavec* z razlago 'vsi, ki so vključeni v trgovanje' (76), (pri iztočnici *žito*) *žito ino vino* z razlago 'blago, zlasti živila' in *žito, mošt ino olje* z razlago 'blago, zlasti živila' (131). Pri vseh je treba dobro poznati sobesedilo, da se je mogoče odločiti glede oznake merizem ali protipomenka.

Slovenski protestanti imajo prvenstvo na področju slovenske jezikoslovne literature. Ob drugih delih so dali Slovencem prvo slovnico in tudi prve slovarje, sicer še v okviru drugih del, »neknjižne slovarje«, kot jih imenuje Velimir Gjuriin (1987): Krelj v *Otročji bibliji* (1566), Dalmatin v registrih v prevodu 1. (1578) in 2. dela v *Biblie* (1584) in Bohorič v slovnici *Arcticae horulae* (1584). Gjuriin meni, da pomeni register 1584 v obdobju pred prvim knjižnim slovarjem leta 1592 »vrhunec slovenskega slovaropisja« (Gjuriin 1987: 245).

Iz vseh teh razlogov se mi je zdelo smiselno ugotoviti, ali se izkazovanje protipomenk pojavlja že v protestantskih slovarskih delih. Avtor študije o slovenskih neknjižnih slovarjih ugotavlja, da sta se prva slovenska slovaropisca Dalmatin in Bohorič »spoprijela tudi z bistvenimi slovaropisnimi vprašanji – in jih v glavnem tudi obvladala«. Gjuriin je opozoril na to, da so v slovarjih v Bohoričevi slovnici *Arcticae horulae* navedena tudi sopomenska in protipomenska podgesla (Gjuriin 1987: 257). Pri čemer naj bi bilo protipomenskih veliko manj kot sopomenskih oziroma natančneje – protipomenska para naj bi bila dva: *glijh – nikar enak in srečen – nesrečen*.

O navajanju protipomenk tako lahko govorimo na samem izhodišču slovenskega knjižnega jezika in slovenskega slovaropisja. Podrobnejši pregled neknjižnih protestantskih slovarjev je pokazal, da so protipomenke v njih razmeroma pogoste. Morda bi protipomenskost lahko opazovali tudi v Bohoričevi *Nomenclatura trium linguarum*, če se ne bi bila izgubila (Ahačič 2007: 28). Protestantski neknjižni slovarji izkazujejo protipomenskost na štiri načine:

- z izborom iztočnic v krajšem slovarskem besedilu (*Otročja biblija*, 1566),
- z izborom vzorčnih besed, primerov v slovnici (*Arcticae horulae*, 1584),
- z navajanjem podiztočnic v slovarskem besedilu (*Arcticae horulae*, 1584),
- z izborom iztočnic v registrih v Dalmatinovem prevodu obeh delov *Biblie*, 1578 in 1584.

6.1.1.1 Prvi slovenski neknjižni tiskani slovarček

Prvi slovenski neknjižni tiskani slovarček (Gjurin 1987: 45) je seznam besed *Vocabula (Besede)* v Kreljevi *Otročji bibliji* (1566). Vsebuje 24 latinskih besed in 24 slovenskih ustreznic. Gjurin meni, da je njihov pojmovni svet tak, »da dovoljuje sklepanje, da so Besede izvleček iz kakega nomenklatorja, dvo- ali večjezičnih popisov sveta v obliki nekakšnih področnih neabecedno urejenih slovarjev, v katerih nekateri vidijo začetek izrazijskih (terminoloških) slovarjev [...]. Kreljevega slovarčka ne bi mogli okarakterizirati za izrazijskega; njegove uslovarjenke se nanašajo na najbolj splošno znane predmete in pojave [...].« Gjurin (1987: 45).

V *Vocabulah* so naslednje latinske besede s slovenskimi ustreznicami:

Deus Bog, Coelum Nebo, Stella Svèsda, Luna Luna, Terra Semlia, Vita Shivot, Mors Smèrt, Anima Dufha, Domus Hifha, Fãilia drushina, Vrbs Mefto, Arx Grad, Aqua Voda, Mare Morie, Homo zhlovik, Corpus Telo, Pater Ozha, Filius Syn, Mater Mati, Filia Hzhi, Villa Vaf, Regio Deshela, Rex Kral, Regnum Kralevtvo.³⁴

Besede niso razvrščene po abecedi, ampak po logiki človekovega dojemanja sveta. Na začetek je postavljen *bog*, najvišje bitje, stvarnik in vladar vsega, kar obstaja, na konec *kralj* kot vladar nad ljudmi, glede na oblast najvišji človek, vmes so besede, ki poimenujejo dele sveta, ki so, omejujejo ali uokvirjajo človekov bivanjski prostor in čas njegovega bivanja, omogočajo človekovo bivanje, določajo človeka kot duhovno, materialno in socialno bitje, njegov ožji življenjski prostor.

Izbor besed v *Vocabulah* in njihova neabecedna razvrstitev odpirata vprašanja, zakaj ravno te besede in zakaj tak vrstni red. Gjurin (1987: 46) prikaže dva odgovora. Prvi od njih je:

Neabecedna površčenaost gesel v Kreljevih Besedah ni popolnoma poljubna: osebno vidim zaporedje gesel razdeljeno na takele pomenske (pojmovne) skupe:

1) *Bog*; 2) vesoljska telesa: *Nebo*, *Svèsda*, *Luna*, *Semlia* (končnici tega skupa spominjata na svetopisemsko sporočilo o božjem – skup I! – stvarjenju: »V začetku je Bog ustvaril nebo in zemljo«);

3) določilnice človeške bitnosti: *Shivot* 'Vita', *Smèrt*, *Dufha*; 4) bivalno okolje (tipičnega) posameznika: *Hifha*, *drushina*; 5) tipični naselbinski prostor bivanja posvetnih vladajočih (oblastvenih) stanov: *Mefto*, *Grad*;

³⁴ Navedki so v večini primerov zapisani v sodobnem črkopisu.

6) elementi (?): Voda, Morie; 7) zhlovik; 8) človeško Telo; 9) moški in ženski najožji (si) sorodniki: Ozha, Syn, Mati, Hzhi (prim. znotraj tega delitev na moške pred ženskami, ne na starše pred otroki; morda pod vplivom očetovsko-sinovske božje dvojice); 10) tipični naselbinski prostor bivanja kmečkega (podložiškega) stanu: Vaf; 11) političnoupravna enota: Deshe-la 'Regio' (v bistvu tedaj najpomembnejša upravna enota, ki ji je posameznik neposredno ali posredno pripadal); 12) vladar: Kral, 13) Kralevtvo.

Po Gjurinu (1987: 46) je mogoča tudi drugačna razdelitev (»tudi na nekaj več ali nekaj manj pojmovnih skupov, ker prehodi niso ostri; prej narobe: mogoče so premišljeno neostri«): *Bog, nebo, zvezda; zemlja, življenje, smrt; vas, dežela, kraljestvo*.

Mogoče so različne razlage. Po moje gre za izbor besed z nasprotnim pomenom, za hoteno poudarjanje nasprotij. Ne da bi se posebej trudili, najdemo v besedilu izrazito protipomenskost – dvopolarnost, tudi tri- ali štiripolarnost. Diade izražajo razmerja, ki so:

- a) najvišji temelji življenja in jih postavlja Bog stvarnik: *Bog – človek, nebo – zemlja, zemlja – voda, zemlja – morje, duša – telo, življenje – smrt, zemlja – luna, zemlja – zvezda,*
- b) nasprotja konkretne urejenosti življenja, na katera vpliva in jih ureja človek: *človek – kralj, družina – kraljestvo, kraljestvo – dežela, mesto – vas, hiša – grad, oče – mati, sin – hči, oče – sin, mati – hči,* triade: *nebo – zemlja – voda,* tetrade: *oče – mati – sin – hči.*

S stališča besedotvorja gre za raznokorenske protipomenke.

6.1.1.2 Protipomenke v Bohoričevi slovnici *Arcticae horulae* (1584)

Zavestno izbiranje protipomenk izkazujejo tudi primeri za besedne vrste in druge slovnicihne kategorije v Bohoričevi slovnici *Arcticae horulae* (1584).³⁵ Pisec ima na voljo veliko zgledov, saj je slovnica nastala po prevodu celotnega *Svetega pisma* (če jih je vzel od tam),³⁶ pa se vendarle odloči za izrazito bipolarne zglede, npr. pri prikazu rabe opuščaja:

³⁵ Primeri za skladijski del slovnice niso izbrani protipomensko.

³⁶ Dosedanje raziskave še niso dale odgovora, kateri slovar oziroma slovnica naj bi bila Bohoriču zgled za slovarčke v slovnici, sploh pa ne, kje naj bi bil Bohorič dobil vzorec za protipomenske slovnicihne zglede. K. Ahačič navaja, da je pregledal 11 slovarjev tistega časa, kljub temu ostaja iskanje »vira za Bohoričeve slovarčke [...]»

k'meni – k'tebi (str. 31); *z'očetom – z'materjo; z'mano – s'tabo* (str. 32); v primerih v zvezi z rabo *j: svoj – ptuj* (str. 33), pri ilustraciji stopnjevanja pridevnikov: *dober* (bonus) – *hud* (malus) (str. 42), spolov: *oča – mati, brat – sestra* (str. 43), pri pridevniku, kjer navaja za simpleks: *pravičen*, za kompozita *nepravičen*, za dekompozita pa *nepravičnost* (str. 44), torej protipomenski par: *pravičen – nepravičen (nepravičnost)*, pri prislovju za simpleks: *modru*, za dekompozita: *nemodru* (str. 157). Kot sklanjatvena primera za moški in ženski spol sta izbrana samostalnika: za moški spol *oče*, za ženski *mati*. Prislovi so prikazani z naslednjimi zgledi:³⁷ *lesim – letja; letukaj – leundi; nutri – zvunaj; zgorej, zdolaj; nuter, vunkaj; viški – dolum, doli; nalevu, na levostran – na desnu, desnostran; odzgoraj – odzdolaj; danes – sadaj; včeraaj – jutri; čestu, retku, potle, potler – zdajci; pervič – druguč; dobru (bene) – hudu (male); veliku – malu, majhinuu; več – majn; cilu dobru – cilu hudu* (str. 154–157). Na avtorjevo zavedanje, da gre za pomensko nasprotje, kaže tudi raba dvopičja v pomenu 'proti' med primeri.

Ker gre za primere v slovnici, ki prikazuje celotno besedje jezika, se izbor protipomenk besedotvorno razširi. Največ je raznokorenskih protipomenskih parov (*nuter – vunkaj, včeraaj – jutri, čestu – retku*). Ob njih pa so kot pari netvorjenim pridevnikom (in samostalnikom) enakorenske pridevniške in samostalniške sestavljenke s predpono *ne-*: *nepravičen (nepravičnost), nemodru*. Prislovni raznokorenski protipomenski pari imajo pogosto enako določevalno členico *le-* ali merni prislov *cilu*:³⁸ *lesim – letja; letukaj – leundi, cilu dobru – cilu hudu*. Vsakemu primeru sklanjatve v vseh treh številih v slovnici *Arcticae horulae* sledi abecedni slovensko-latinsko-nemški seznam primerov.

1. Ob izhodiščni iztočnici je opazno navajanje sopomenskih izrazov, podpomenk, stalnih zvez, vidskih parov, asociativnih zvez ipd. (*stol, rihtni stol; slep, slep na enim očesi; drevu, bruševu drevu, črešnovu drevu; znamnje, žganu znamnje; kopam, pokopam; mejlem, kruh pečem*), redko protipomenk. Vsi ti leksemi sledijo izhodiščni iztočnici brez vsake grafične oznake. Glavni znak, da gre za nekaj drugega, je porušen abecedni red.

izziv za nadaljnje raziskovanje, ki bo moralo obsegati pregled tedanjega evropskega učbeniškega gradiva s poudarkom na manjših slovarjih« (Ahačič 2007: 131, 132).

³⁷ Ločeni so z vejico ali dvopičjem (pomen 'proti'), ki kaže na nasprotje.

³⁸ *Slovenski pravopis* 2001.

Sopomenskih parov je veliko.³⁹ Na sopomenskost kažeta dva znaka. Iztočnice so razvrščene po abecednem redu. Sopomenki si sledita druga za drugo, zato se abecedni red poruši. Pri sopomenki ni latinske in nemške ustreznice, ki ju nadomesti beseda *idem* (= prav tako):

Bèrs, iga, velox, schnell.

Hiter, triga, idem.

2. Protipomenke so prikazane na dva načina: z izborom iztočnic in s prikazom protipomenskih parov. Slovarčki vsebujejo veliko iztočnic, ki izražajo pomenska nasprotja in so vsaka na abecedno ustreznem mestu. Take so npr.: *hribec, dul; lagak, težak; mlad, star; bogat, reven; mladust, starost; nesreča, sreča; svitloba, tema*. Veliko pričakovanih pa manjka, npr. *kratek, žalosten, noč* so, manjkajo *dolg, vesel, dan* ipd. Tudi v teh primerih prevladujejo raznokorenske protipomenke. Kot protipomenska predpona enakokorenskih protipomenk pa se spet pojavi *-ne*. Posebnost so pari protipomenk. Na dva protipomenska para je opozoril že Gjurin (1987: 257), vendar je protipomenskih parov več. Pri navajanju protipomenskih parov se prav tako poruši abecedni red. Za razliko od sopomenskih parov pa imata protipomenski iztočnici vsaka svojo latinsko in nemško ustreznico:

Glih, indecl: similis, gleich.

Nikar enák, iga, dißimilis, vngleich.

Pridevniški in samostalniški protipomenski pari so naslednji:⁴⁰ *glüh – nikar enak* (str. 49); *srečen – nesrečen* (str. 53), *čast – nečast* (str. 60); pri glagolu: *filam – resfilam* (str. 114), *bijem, vbijem, perbijem – rezbijem* (str. 128), *grem, nuter grem – mumu vun grem* (str. 129), *vežem, vozle*

³⁹ Primeri sopomenskih parov: *ajfrar, navidliv; artič, hribec; bers, hiter; tup, neoster; cartan, subtil; čas, vreme; dojnica, ama; elefantova kust, slonova kust; falšvera, kriva vera; jama, luknja; hlimba, hinaušina; kunšt, vmetelnost; lebunga, gostvanj; mladica, odraselk; nečast, sramota; omotica, vertoglavje; peza, teža; prigliha, spodoba; priča, svidok; reka, tekoča voda; trešlika, merzlica; kunštnu bojevanje, stratagema; opraviču, služba; očitanje, kolnenje, kletva; rojenje, rojstvu*. Kot sopomenke so lahko prikazani trije leksemi, npr. *buča, plotnica, tikva*. Sopomenka je – sicer redko – lahko tudi kar pojasnilo ob iztočnici: *nečast, sramota*.

⁴⁰ Izvirno so med primeri vejice. Da je protipomenskost bolj razvidna, sem med pare dala pomišljaj.

vežem oli delam – odvežem (str. 134), *v'ganem* (lat. *cedo*) – *se proč vganem* (lat. *discedo*), *se nazaj v'ganem* (lat. *recedo*) (str. 134).

Prevladujejo enakorenski protipomenski pari. Izbor sredstev za izražanje nasprotnega pomena se sicer razširi, vendar je majhen. Pri pridevnikih in samostalniki se ob samostojni nikalnici *nikar* spet pojavi predpona *ne-*, pri glagolih pa predpone, ki pomenijo narazen: *od-*, *res-/rez-*, pari prislovov, ki izražajo nasprotno smer: *nuter – vun, proč – nazaj*. V protipomenskem odnosu sta lahko glagola s predponama, lahko pa ima predpono ali prosti prislov samo en glagol od para. Kot protipomenski predpanski pari, lahko v kombinaciji s prislovi, so registrirani: *v-/per-* (= *pri*)/*nuter – rez-*. Pri glagolih prevladujejo protipomenke, ki izražajo nasprotno smer.

Tujih predpon, zlasti latinsko-grškega izvora, ki se uveljavijo kasneje, protestantski primeri protipomenskih parov ne izkazujejo.

6.1.1.3 Protipomenke v registrih k Dalmatinovima knjigama Bible (1578 in 1584)

V registrih v prvem delu (1578) in drugem delu Dalmatinove *Biblie* (1584) protipomenski pari niso navedeni. Tudi besed, ki so v protipomenskem odnosu, ni veliko. Ker protipomenski vidik pri izboru ni bil upoštevan, je mogoče sestaviti le nekaj protipomenskih parov: *arcnia – strup, luč – temma, odgovoriti – prašati, vprašati, švoh – silen* ipd. Manjkajo pričakovane protipomenke, npr. za *bolezan, jokati, leben, levičen, levak, lepu, grenku, konec, nuč, ptuj, resnica* ipd.

6.1.1.4 Protipomenke v Megiserjevem slovarju (1592) in slovarju Alasia da Sommaripa (1607)

Megiserjev štirijezičnik (1592), prvi knjižni slovar s slovenščino, dokler se ne najde Bohoričeva *Nomenclatura trium linguarum*, če je res obstajala, in italijansko-slovenski slovar Alasia da Sommaripa (1607) protipomenskih parov ne navajata. Besed, ki so v protipomenskem odnosu in so navedene na abecedno ustreznem mestu, pa je veliko več kot v Dalmatinovih knjigah.

6.1.1.5 Zaključek

Izkazovanje protipomenk je značilno za slovensko slovaropisno tradicijo, saj so že v prvih slovenskih slovarjih, sicer še ne izdanih v samostojnih knjigah, pač pa v t. i. neknjižnih slovarjih. Protipomenke niso v središču pozornosti jezikoslovnih del slovenskih protestantov, vendar so tu že zapisane, ne naključno, ampak zavestno kot poseben del izrazja, čeprav še ne poimenovane. V najstarejših slovarjih s slovenščino protipomenke niso posebej prikazane.

6.1.2 Protipomenke v Cigaletovi *Znanstveni terminologiji s posebnim ozirom na srednja učilišča* (1880)

6.1.2.1 Vpliv predhodnikov na prikazovanje protipomenk

Zanimivo je, da slovensko terminološko slovaropisje že kar od začetka upošteva protipomenke. Tako jih navaja Cigaletova nemško-slovenska *Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča*, ki je izšla v Ljubljani leta 1880. Protipomenke so prišle v prvi slovenski terminološki slovar pod češkim vplivom. V uvodu Cigale omenja dve deli – *Němeco-český Slovník vědeckého názvosloví pro gymnasia a reálné školy*, izdelan pod Šafárikovim vodstvom in izdan v Pragi 1853, in Šulekov *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja, osobito za srednja učilišča*, ki je izšel 1874 v Zagrebu.⁴¹ Pri izdelavi hrvaškega slovarja so sodelovali tudi Slovenci (Janez Trdina, Ivan Tušek, Fran Erjavec). Oba terminološka slovarja v seznamu kratic za protipomenke navajata enako okrajšavo kot Cigaletova *Znanstvena terminologija*: *opp.* = *opponitur*.

Cigaletova nemško-slovenska *Znanstvena terminologija* ima dva dela: bogatejši nemško-slovenski (148 str.) in skromnejši slovensko-nemški (20 str.) del, ki ga je avtor naslovil »Slovensko-nemški dodatek« in ga v uvodnem delu (str. XIV) pojasnil takole: »Slovensko-nemški dodatek obseza malo zbirko manj znanih izrazov brez nadaljnje oznake, katera naj se poiskuje v nemško-slovenskem delu.«

⁴¹ Podobno delo so v tem času verjetno izdali tudi Madžari. Žal ga ni bilo mogoče najti, čeprav sem se obrnila na madžarsko akademijo znanosti v Budimpešti.

Accessorisch, *phil* accident, postransk, pritičen, (*opp.* glaven, poglavit); accidental, *phil.* slučajen, prigoden (*opp.* bistven).

Slika 1: Primer prikaza protipomenk v Cigaletovi *Znanstveni terminologiji s posebnim ozirom na srednja učilišča* (1880)

Da bi odgovorili na vprašanje, kako Cigale prikazuje protipomenke, je bil pregledan celotni slovar, ne samo gesla z oznako *opp.* Za uvodom je v *Znanstveni terminologiji* Tolmač kratic, kjer je večina okrajšav pojasnjena. Navedene so okrajšave za imena avtorjev (npr.: *Erj.* = *Erjavec*, *Jes.* = *Jesenko*, *Mikl.* = *Miklošič*), ki so uporabljali določen izraz, izvorne jezike (*böhm. T.* = *böhmische Terminologie*, *kroat. T.* = *kroatische Terminologie*), stroke, v katerih se poimenovanje uporablja (npr.: *astr.* = *astronomia*, *bot.* = *botanica*, *ggr.* = *geographia*, *gl.* = *geologia*, *gr.* = *gramatica*, *hist.* = *historia*, *tech.* = *technica*), za različne slovnične (npr.: *pl.* = *pluralis*, *v. impf.* = *verbum imperfectivum*) in slovaropisne (*v.* = *vide*) oznake. Med oznakami zbuja pozornost krajšava *opp.*, pojasnjena z *oppositum*, *opponitur*. Kaj ta pomeni, kateri leksemi so tako označeni in od kod je prišla?

Zanimivo je, da v dveh slovarjih, ki ju je pred tem uredil Matej Cigale, v *Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Österreichs* (1853) niti v t. i. Wolfovem *Deutsch-slovenisches Wörterbuch* (1860), te oznake ni; pojavi pa se v *Znanstveni terminologiji* (1880). V Wolfovem slovarju (1860) so iztočnice: *Opponent* (slovenske ustreznice ni), *Opponieren* (slovensko: *nasprotovati*, *ugovarjati*), *Opportun* (slovenske ustreznice ni), *Opposition* (slovensko: *nasprotovanje*, *nasprotje*), *Oppositionsgeist* (slovensko: *nasprotovavnost*), *Oppositionsklage* (slovensko: *nasprotna tožba*) in *Oppositionspartei* (brez slovenske ustreznice). Iztočnice antonim ni.

Tudi v Šulekovem slovarju iztočnice *opponitur* ni, čeprav je ta besedna družina bogato prikazana. Obsega namreč naslednje lekseme:

- *Opponente*, *phil.*⁴² protivnik
- *Opponiren*, *stil. hist.* suprotiviti se; (widersprechen), prigovarati
- *Oppositiflorus*, *bot.* napramnih cvietakah
- *Oppositifolius*, *bot.* napramna lišča

⁴² *astr.* astronomija, *č.* češko, *bot.* botanika, *fil.* filozofija, *hist.* zgodovina, *lat.* latinsko, *o.* ali (oder), *phil.* filozofija, *stil.* stilistika.

- *Oppositio*, *phil.* sprotnost; o. *contraria*, protivlje; *oppositio contradictoria*, protuslovje
- *Opposition*, *phil.* Gegensatz, Entgegensetzung, suprotiva, suprotivnost; *lat.* lex oppositionis, zakon suprotive; (Widerspruch), prigovarjanje, *astr.* protisunje č. Oppositionspartei, *hist.* protivna stranka
- *Oppositus*, *phil.* sprotan (pojam); *bot.* gegenständig, napraman
- *Opposizione*, *fil.* suprot'va; suprotivnost; prigovarjanje; *astr.* protisunje

Cigaletova *Znanstvena terminologija* prikazuje besedne družine. Nosilna beseda, ki nas zanima, je *Opponent*, ki ima označevalnik *phil.* in slovensko ustreznico *nasprotnik*. Glagol *opponiren* pomeni *nasprotovati*, *protiviti se*. Slovenske ustreznice besed te besedne družine so še: zgodovinsko *opozicija*, astronomsko *protistanje* (po češki terminologiji *protisolnčje*), *protivna ali nasprotna stranka*, *opozicija*. Filozofski termin *Opposition* ima vodilko (v.) na *Gegensatz*, *Widerspruch*.

Gegensatz, s katerim nekateri nemški slovarji (npr. *Deutsches Wörterbuch*⁴³) označujejo protipomenke, je v Cigaletovi *Znanstveni terminologiji* označen kot filozofski termin (v oklepaju je navedena latinska ustreznica *oppositio*), ki v slovenščini pomeni *nasprotnost*, *nasprotje*, *protivje* (zadnji izraz je v *Terminologiji* označen *altsl.*, tj. staroslovensko). Slovarska napotila vodijo bralca naprej h *Contradictio*, *Widerspruch*, *Widerstreit*. *Widerspruch* je poslovenjen s *prekoslovje* (kar naj bi bilo prav tako staroslovensko), *protislovje* (ruska ustreznica je *protivorečje*). *Contradictio* ima vodilko na *Widerspruch*. *Widerstreit* je filozofski izraz, ki pomeni *opreka*. Od tu slovar vodi nazaj na *Gegensatz*. Skratka: vse te besede so v zvezi z nasprotjem, nasprotnim.

Pomen leksema *Gegensatz* po nekaterih starejših nemško-slovenskih slovarjih (leksema antonim ni):

Murko (1833): *protistavik*

Janežič (1850): *protistavek*, *opreka*, *protislovje*, *nasprotje*

Cigale (1860): *nasprotni stavek* ali *razsod*, tudi *protistavek*; tudi *Contrast*, *Widerspiel*

⁴³ *Deutsches Wörterbuch*. Bestelsmann Lexikon Verlag 1986/1991. Navedeno po Ljiljana Šarić: Antonimija v strukturi jednojezičnih rječnika. *Filologija* 22–23, str. 272. Zagreb 1994.

Janežič (1867): *protistavek, nasprotivni stavek; (Contrast), nasprotje, nasprotek, vprečnost*

Janežič (predelal Anton Bartel; 1889): *nasprotni stavek, protislovje, protistavek; (Contrast) nasprotje, protivnost, nasprotek, vprečnost*

Po sodobnem *Velikem nemško-slovenskem slovarju* (1992) imajo navedene nemške besede naslednje pomene:

Gegensatz: nasprotje; Widerspruch: ugovor, protislovje, v pravu oporek
Widerstreit: navzkrižje, konflikt

Označevalnik *opp.* je v Cigaletovi *Znanstveni terminologiji* razmeroma redek. Primerjava slovarjev pa kaže na to, da je bil Šafárikov slovar zgled za hrvaški in slovenski slovar. Za primerjavo smo vzeli pridevnika *accessorisch* in *accidental*:

Šafárikov slovar

Accessorisch, accessorius, accident, *phil.* příbytný; *opp.*⁴⁴ principale, hlavní
 Accidental, *phil.* případný; *opp.* wesentlich, essentialis, bytný und substantiell, podstatný

Šulekov slovar

Accessorisch, Accessorius, *phil.* accident, pripadan, pristoječi; (*opp.* principalis)
 Accidental, *phil.* pripadan; (*opp.* wesentlich, essentialis, sučan)

Cigaletov slovar

Accessorisch, *phil.* Accident, postransk, pritičen, (*opp.* glaven, poglavit);
 accidental, *phil.* slučajen, prigoden (*opp.* bistven)

Pravzaprav gre velikokrat ne le za zgled, ampak za neposreden prepis, pri čemer je bil Cigale bolj samostojen kot Šulek. To lahko potrdimo še z nekaj primeri t. i. *opp.*:

Šafárik: Abbilden [...] *opp.* nachbilden, copiren

Šulek: Abbilden, *stil. art.*⁴⁵ (*opp.* nachbilden, copiren), naslikati

Cigale: ni iztočnice

Šafárik: Correptio [...] *opp.* productio

Šulek: Correptio (*opp.* ni naveden)

Cigale: ni iztočnice

Šafárik: Formwort [...] *opp.* Begriffswort

Šulek: Formwort (*opp.* ni naveden)

Cigale: ni iztočnice

⁴⁴ Krepko označila M. H.

⁴⁵ *art.* umetnosti.

Šafárik: Besonder 1. jednotlivý, *opp.* allgemein; zvláštní, *opp.* gemain
 Šulek: Besonder, *phil.* 1. osobit, *opp.* allgemein; 2. poseban, *opp.* gemain
 Cigale: Besondere, *phil.* poseben (*opp.* ni naveden)

Accessorisch, *accessorius*, *accident*,
phil. příbytný; *opp.* *principale*, hlavní.

Slika 2: Primer prikaza protipomenk v slovarju *Německo-český Slovník vědeckého názvosloví pro gymnasia a reálné školy* (1853)

Accessorisch, *Accessorius*, *phil.* *accident*, *pri-*
padan, *pristojeći*; (*opp.* *principa lis*).

Slika 3: Primer prikaza protipomenk v Šulekovem slovarju *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja, osobito za srednja učilišta* (1874)

6.1.2.2 Izkazovanje protipomenskosti in vrste protipomenk

1. V Cigaletovi *Znanstveni terminologiji* so protipomenke označene z označevalnikom *opp.*, ki pa je, kot je bilo rečeno, zelo redek. Tak označevalnik imajo:

Accessorisch, *phil.* *accident*, postransk, pritičen (*opp.* glaven, poglavit; *accidental*, *phil.* slučajen, prigoden (*opp.* bistven)
Nutzholz,⁴⁶ les (*opp.* drva = Brenholz)

V protipomenskem odnosu so tako:

- *postranski*, *pričiten* – *glaven*, *poglavit*
- *slučajen*, *prigoden* – *bistven*
- *les* (obdelovalni les) – *drva*

Z besednovrstnega stališča prevladujejo pridevniške protipomenke, samostalniški par je en sam. Vse so t. i. morfološko nepovezane protipomenke, se pravi nimajo enakih besedotvornih delov, npr. *slučajen* – *bistven*. Dejansko je protipomenskih parov več, kot je označevalnikov *opp.*:

- *postranski* – *glaven*,
- *postranski* – *poglavit*,
- *pričiten* – *glaven*,

⁴⁶ V slovarskem sestavku Nutzbar.

- *pritičen* – *poglavit*,
- *slučajen* – *bistven*,
- *prigoden* – *bistven*,
- (obdelovalni) *les* (les za obdelavo) – *drva* (les za kurjavo).

2. V Cigaletovi *Znanstveni terminologiji* je uporabljen še en tip opozarjanja na protipomenke, ki pa je prav tako redek: z *im* ali *als* *Gegensatz zu* (protipomenka za):

Erinnern, *phil.* spomniti, spominjati se česa; Erinnerungsfähigkeit, spomenljivost (*als*⁴⁷ *Gegensatz zu*: pozabljenost)

A posteriori izkustveno *im Gegensatz zu* umstveno (a priori)

Steigbaum steigen rasti, vzdigavati se *im Gegensatz zu* spuščati se, padati, pojemati; steigend, rastoč, vzhoden (*im Gegensatz zu* nizhoden)

3. Najpogosteje pa je protipomenskost prikazana brez oznake:

a) protipomenski izrazi so navedeni v slovarskem sestavku (po mojem zavestno opozarjanje na protipomenke):

- z navajanjem protipomenskih parov, povezanih z veznikom *in*:

Ebbe, *ggr.* oseka; *Ebbe und Fluth*, oseka in plima

Gezeiten des Meeres ggr. oseka in plima

Knoten zavozlati in razvozlati

Stoß [...]; *Stoß und Gegenstoß* (*actio et reactio*) udar in odudar, bitje in odbitje

Verkünsteln premojstriti in skaziti, preumetničiti

- z navajanjem protipomenskih parov, povezanih z veznikom *ali*:

See jezero; morje, Seegebirge, morske ali podmorske gore

- z naštevanjem protipomenskih zgledov, ločenih z vejico ali s podpičjem:

Abhang: *ggr.* položno rebro, strmo rebro (*strmec*), propadno

Bewust phil. svesten; *bewusstlos*, nesvesten

*Blitz phys.*⁴⁸ blisk; ognjena strela, vodena

Camera, *lucida*, *phys.* svetlica, kamera lucida; *Camera obscura*, temnica, kamera obskura

Chemie chem. analitična ali razstavna, razkrojna, sintetična ali sestavna

Druck, *phys.* *niederer*, majhen, *mittlerer*, srednji, *hoher*, velik tlak

⁴⁷ Podčrtala M. H.

⁴⁸ *adj.* pridevnik, *astr.* astronomija, *bot.* botanika, *chem.* kemija, *ggr.* geografija, *gr.* gramatika, *hrv.* hrvaško, *math.* matematika, *mech.* mehanika, *merc.* trgovina, *min.* mineralogija, *mont.* montanistika, *phil.* filozofija, *phys.* fizika, *russ.* rusko, *stat.* statistika, *stil.* stilistika, *v.* glej, *zool.* zoologija.

- Electricität, phys. električnost; positive, pozitivna, negative, negativna*
Erfolg, uspeh; erfolgloss, brez uspeha, brezuspešen, erfolgreich, uspešen (-šna, -šno)
Erz, min. ruda, Erzführend, rudonosni; erzleer, brezrudni, jalov
Furcht, phil. bojazen, strah; furchtbar, strašen strahovit; furchtlos, nepre-
strašen, (-šna, -šno); furchtsam, boječ, strašljiv
Gefühl, phil. čustvo, gefühllos brezčuten, brez čustva; gefühlvoll, čustven
Gehalt, v. Inhalt; gehaltlos, prazen, jalov, puhel; gehaltreich, -voll, jedrovit,
jeklen, jaklen
Gehirn, zool. (encephalon) možgani, groses G. (cerebrum), veliki možgani;
kleines G. (cerebellum), mali možgani, možganci
Gemüth phil. gemütlich, dobrodušen, blagosrčen; gemüthless, brezdušen
(Vuk); dobre, slabe (zle) volje biti; odobrovoljiti, ozlovoljiti
Geruch, zool. phil. dišati, vonjati; brez duha, nedišč
Geschmakt, phil. feiner G. tenak vkus, neslasten, suhoparen, stil. nevkusen,
brezvukusen; vkusen, vrlo vkusen; nevkusen, brezvukusen, dobremu vkusu
nasproten
Geschwindigkeit, phys. brzina; padajoča ali pojemajoča, rastoča brzina; po-
speševana b.; brzina raste, pada (pojemlje); enolična, različna
Gewissheit, phil. vesten, brezvesten, chroat. brezdušan
Glied, math. vnanji, notranji člen
Glimmer, min. enoosna, dvoosna (sljuda?)
Gränze, ggr. meja; prirodna, od prirode; narejena, postavljena
Handel inländischer H. domača trgovina, zamorska trgovina
Herz zool. (pri)srčen, brezsrčen; srčne dovodnice ali privodnice
Horizont astr. obzor, prirodni, umetni, pravi, dozdevni, obzor na oko
Hund astr. pes, veliki, mali
Lauf tek deroč, len, tih
Lavine ggr. plaz, suh plaz, moker plaz, drsavni plaz
Leib leiblich telesen, leiblos breztelesen
Leiten phys. guter, schlechter dober, slab prevodnik
Leuteschen still. odljuden (odljudnost), leutselig, priljuden, (priljudnost,
Miene, obraz (kakor se kdo drži); žalostno, na smeh se držati
Neutral neutroactivum v. gr. srednjetrovni (glagol); neutropassivum, sre-
dnetrjni (glagoli)
Papier merc. kratkoročna, dolgoročna menica
Planconvex, phys. plosko-jamast, planconvex, plosko-kupčast, plosko-izbo-
čen ali izpokel
Prämisse, phil. (rek) praemissa major, širji prednjak, (gornjak), p. minor,
ožji prednjak (dolnjak)
Produciren [...]; Naturerzeugniß prirodni proizvod, pridelek; Kunsterzeu-
gniß izdelek, tvorina
Progression, math. postopica, progresija; stigende, nizhodoča, pojemajoča,
na manje idoča postopica; progressiv, fortschrittlich, napredujoč, napre-
den, (-dna, -o); vorschreitend, postopen, progresiven

Reduciren debeliti, vermindern maliti, umanjšat
Reliefart. Basrelief (nizki pridvig, delo nizkega pridviga), Hautrelief, haut-relief (visoki pridvig), Rolle bewegliche R., gibna ali pomična kolotura, negibna (nepremična) kolotura
Reproduciren [...]; *Reproduction, phil.* ponova, ponavljanje; *zool.* nadorastanje, podrastanje, obnova, reprodukcija
Saft saftig, sočán, saftlos, brezsočén, brez soka
Scham, sram; schambast sramežljiv; *schamloss, brezsrámen, brezstiden*
Schicht, Schichte, Tag-, Nachtschicht, obdanica, obnočnica, russ. dnevna, nočna smena
Schutz Schutz- und Trutzbildniß zveza za boj in odboj, bojna in odbojna
Schwer phys. težák (-žka -o), schwerloss, breztežen (-žna -o), netežák
Sitten Sittenlosigkeit, nenaravstvenost, Sittichkeit naravstvenost, moralnost
Sorge Sorglosigkeit brezskrbnost; in S. einlullen v neskrbnost zazibati koga
Sprache sprachrichtig pravilen, *sprachwidrig* ne pravilen, *pogrešen* (-šna, -o), kakor se ne govori
Statue, kip; stojiči, sedeči, vozeči, jezdeči kip
Still visok, srednji, nizek slog
Stoß, mech. udar; *premi, krivi ali poševni, [...] mont. bok (dolgi, kratki, gornji, dolnji, viseči, etc.)*
Streben phil. sinnliches Streben, čutno teženje; vernünftiges, umno teženje
Structur, min. zlog, einfacher, jednovit; mehrfach, mnogotern, f. a. Bau
Sistem bot. sostavstvo; Sistemlosigkeit; nesostavnost
Tact, stil. takt tactvolles Benehmen, taktnost, Tactlosigkeit, breztaktnost
Ungeheuer, adj. ogromen, preogromen
Vernunft vernunftlos brez uma, brezumen; vernunftmäßig, umen, umstven, po umu
Vers stil. Accentvers náglasni vers ali stih, Quantitäts V. časomerni, katalektischer V. nedomerni, nepopolni, hiperkakalektisch, nadmerni, polni, celoviti; ashnartetisch, asinartetičen, nedočlenjen, nesčlenjen
Verzollen, ocariniti, plačati carino
Asindetische Satzverbindung, brezvezje, sindetische vezje
Wahr umstvena verjetnost, izkustvena verjetnost
Weg pot, chem. auf trockenem, nassem Wege, suhim, mokrim potem
Wille phil. volja; Willenlosigkeit, brezvoljnost
Wort wortkarg, malobeseden, kratkorek; wortreich, besedit, gostobeseden
Zoll stat. carina (vvoznina, izvoznina, provoznina)
Zone, pas ggr. astr. zmerni, vroči, mrzli, topli
Zweck phil. brez surbe, primeren; smotru (surhi) primeren, smotren, smotrečnost, nesmotren, smotru neprimeren
Zweifel phil. sumnen, pod sumnjo, dvoumen, sumnenost, dvoumnost; nesumnen, nedvoumen

- z navajanjem besednovrstno različnih protipomenk:

Hoffnung phil. upanje, up, nada; *breznaden, brezupen*
Ursache ursächlich vzročen, (-čna, -o) *Ursächlichkeit, v. Causalität, Ursach-*
losigkeit brezvzročnost

- b) protipomenke so navedene v različnih slovarskih sestavkih, navadno v dveh:

astr. večer (iztočnica *Abend*) – *ggr. jutro* (iztočnica *Morgen*)
astr. zapadišče, zahodišče (iztočnica *Abendpunct*) – *ggr. vzhodišče* (iztočnica *Morgenpunct*)
astr. somrak (iztočnica *Abend-*) – *ggr. svit, zor* (iztočnica *Morgen-*)
praznoverje (iztočnica *Aberglaube*) – *brez označevalnika vera* (iztočnica *Glaube*)
phil. nesklon (iztočnica *Abgeneigt*) – *phil. stil. sklon* (iztočnica *Geneigt*)
phil. nesklonost (iztočnica *Abneigung*) – *phil. (inclinacio) sklonost* (iztočnica *Neigung*)
nepravilen (iztočnica *Abnorm*) – *phil. etc. pravilen, normalen* (podiztočnica *normal*)
math. abscisa (iztočnica *Abscisse*) – *math. ordinata* (iztočnica *Ordinate*)
iztočnica Absolut, phil. brezuven (*unbedingt*) – *iztočnica Bedingen, uveten, pogojen* (*bedingt*)
osoje (iztočnica *Absoniger Ort*) – *prisoje* (iztočnica *Sonnenseite*)
phil. omahlost, ohlapnost (iztočnica *Abspannung*) – *napetost, napon, nateg* (iztočnica *Spannung*), *napenjanje, natezanje als Handlung*
phil. abstrakten, pojmoven, odmišljen od (iztočnica *Abstract*) – *phil. konkreten, stvaren* (iztočnica *Concret*)
phil. temen (iztočnica *Abstrus*) – *stil. jasen, čist, svetel* (iztočnica *Hell*)
phys. ahromatičen, brezbarven (iztočnica *Achromatisch*) – *phys. kromatičen, in der Musik kromatičen, polnvrsten* (iztočnica *Chromatik*)
phil. občen, splošen (iztočnica *Allgemein*) – *phil. individualen, poseben, oseben* (podiztočnica *individuel*)
math. protiskladen (iztočnica *Contraharmonisch*) – *phil. phys. harmonisch soglasen skladen* (iztočnica *Harmonie*)
math. sorednice, koordinate (iztočnica *Coordinaten*) – *math. ordinata, hrv. porednica* (iztočnica *Ordinate*)
phys. etc. razstaviti, razdevati, raztvoriti (iztočnica *Decomponiren*) – *gr. sestavljanje, zlaganje; skladba, kompozicija* (iztočnica *Composition*)
math. odmnožiti (iztočnica *Depotentiiren*) – *math. potenziren* *vzmnožiti, vzmoževati* (iztočnica *Potenz*)
phys. dismagnetizem (iztočnica *Dismagnetismus*) – *phys. magnetizem* (iztočnica *Magnetismus*)
phys. razmagnetiti (iztočnica *Entmagnetisiren*) – *magnetisiren magnetiti* (*namagnetiti, pomagnetiti*) (iztočnica *Magnet*)

6.1.2.3 Poskus razvrstitve protipomenk glede na vrsto

V Cigaletovi *Znanstveni terminologiji* so navedene naslednje vrste protipomenk:

- a) popolne ali absolutne: *svesten – nesvesten; brezuspešen – uspešen; jaklen, jaklen, brez čustva – čustven; dobrodušen, blagosrčen – brezdušen; dišati, vonjati – brez duha, nedišeč; nevkusen, brezvkusen, dobremu vkusu nasproten – vkusen, vrlo vkusen; vesten – brezvesten; odljuden – priljuden; sramežljiv – brezsramen, brezstiden, pravilen – nepravilen, nenaravstvenost – naravstvenost; telesen – breztelesen;*

Za izražanje popolne protipomenskosti se najpogosteje uporabljajo: predlog *brez*: *brez duha – dišati, vonjati*, neparni predponi *ne-*: *nevkusen – vkusen, brez: brezvkusen – vkusen*, parni predponi: *od-* – *pri-*: *odluden – priljuden*.

- b) nasprotnolastnostne: *premojstriti – skaziti, položno rebro – strmo rebro – propadno rebro, majhen tlak – srednji tlak – velik tlak, prazen, jalov, puhel – jedrovit, dobro – največje dobro, deroč tok – len tok – tih tok, dober prevodnik – slab prevodnik, spomenljivost – pozabljivost, izkustveno – umstveno, ognjena strela – vodena strela, analitična ali razstavna, razkrojna – sintetična ali sestavna (kemija), pozitivna električnost – negativna električnost, veliki možgani – mali možgani, možganci, domača trgovina – zamorska trgovina, prirodni obzor – umetni obzor, nizki pridvig – visoki pridvig, suh plaz – moker plaz, umstvena verjetnost – izkustvena verjetnost, čutno teženje – umno teženje, srednjetrovni glagoli – srednjetrovni glagoli, kratkoročna menica – dolgoročna menica, porečje – pomorje;*

Za izražanje nasprotja se uporabljajo zlasti raznokorenske besede, kot izjema tudi enakokorenska pridevnika, eden z opisnim izražanjem stopnje: *dobro – največje dobro*. Zanimiva sta dva para podrednih zloženek. Pri paru *kratkoročna menica – dolgoročna menica* sta v protipomenskem odnosu prva dela, pri *srednjetrovni – srednjetrovni glagoli* pa druga dela zloženek.

- c) nasprotnodejanjske: *zavozlati – razvozlati, udar – odudar, bitje – odbitje;*

Nasprotnodejansko protipomenskost izražajo sestavljenke s parnima predponama: *za-* – *raz-* in z neparno predpono *-od*.

- d) nasprotnoprocenke: *debeliti* – *maliti*, *umanjšati*; *padajoča ali poje-majoča brzina* – *rastoča brzina*;
- e) nasprotnosmerne: *vzdigavati se* – *spuščati se*; *rasti*, *vzdigavati se* – *padati*, *pojemat*; *oseka* – *plima*;

Nasprotnosmerno protipomenskost ob raznokorenskih protipomenskih parih izraža tudi predponski par: *vz-* – *s-*.

- f) nasprotnopoložajne: *vzhoden* – *nizhoden*, *vnanji člen* – *notranji člen*;
- g) nasprotnočasne: *stari vek* – *srednji vek* – *novi vek*;
- h) nasprotnoosebne: *ocariniti* – *plačati carino*.

6.1.2.4 Zaključek

V Cigaletovi *Znanstveni terminologiji* so prvič v slovenskem terminološkem (knjižnem) slovarju prikazane protipomenke. Bistvena novost je, da so označene, sicer le del, z označevalnikom *opp.* = *opponitur* ali pa s pojasnilom *imlals Gegensatz zu*. Besede v protipomenskem odnosu so večinoma neprevzete ali pa prevzete iz klasičnih jezikov. Največ je nasprotnolastnostnih, nekaj popolnih, drugih je manj – po en primer. Zanimivo je, da se pojavi tudi nasprotnoosebni primer protipomenskega para.

6.1.3 Protipomenke v Pleteršnikovem slovarju (1894 in 1895)

Tak način označevanja kot pri Cigaletu se nadaljuje v Pleteršnikovem *Slovensko-nemškem slovarju*. Pred slovarkim besedilom je v poglavju »Kratice« prav tako navedena krajšava *opp.*, ki je pojasnjena kot *oppositum*, beseda nasprotnega pomena. Krajšava je enaka kot pri Cigaletu, prav tako prva pojasnjevalna latinska beseda, drugo pojasnilo pa je slovensko, kar je novost.

bētec, tca, m. 1) der Weiße, Jan., nk. (opp. črnc); — 2) der Weißkopf (Schafkopf), der Kaiserl., Cig., Jan., Mik.; — 3) weißes Pferd, der Schimmel, Cig., Jan.; — weißer Ochse, Cig., Mik.; — 4) neko jabolko, Ljubljanska ok.-Erj.(Torb.); — 5) der Albit (min.), Cig. (T.); — 6) eine Augenkrankheit: der graue Star, C.; — 7) das Splintholz, C.; — 8) der Rogen, C., BlKr.-Mik.; — 9) gebleichte Leinwand, Mik.; — ein Leinwandlaten, worauf Getreide getrocknet wird, BlKr.; — 10) der Pfennig, Bes.; prim. belič; — 11) = belar, der Bleicher, C.

Slika 4: Primer prikaza protipomenk v Pleteršnikovem Slovensko-nemškem slovarju (1894/5)

6.1.3.1 Slovarski sestavki s protipomenkami

Tako kot v Cigaletovi *Znanstveni terminologiji* so tudi v Pleteršnikovem slovarju z *opp.* označene redke protipomenke – skupaj 48. Po elektronski izdaji slovarja (2006) so v protipomenskem razmerju:

belec *der Weiße* (opp.⁴⁹ črnc)

bežen *flüchtig* (opp. trajen)

časoven *Zeit-*: časovna vrsta (pomisli), die *Zeitreihe der Gedanken* (opp. *Raumreihe, phil.*⁵⁰) •⁵¹

daljšnji *der weitere, der entferntere* (opp. bližnji)

debelica = *debela zemlja* (opp. tenčica)

detje *das Setzen; positio* (opp. negatio) ••⁵²

droben *na drobno prodajati = im Kleinen (en detail)* (opp. na debelo)

formalen *formalna beseda, das Formwort* (opp. Begriffswort) •

glavička *die Oberhand* (opp. dlan)

gol goli = *bolj drobna drva, obsekane veje*, (opp. hlodi): *voz goli je pripeljal*

inozakonje *tuje zakonodajstvo* (opp. avtonomija), die *Heteronomie*⁵³

izkustven *izkustvena verjetnost, die Wahrscheinlichkeit a posteriori* (opp. *umstvena v., a priori*)

⁴⁹ Krepko označila M. H.

⁵⁰ *phil.* filozofsko.

⁵¹ S piko (•) sta označena primera, ki sta enaka kot v Cigaletovi *Znanstveni terminologiji*.

⁵² Z dvema pikama (••) je označen primer, ki je enak kot v Šulekovem slovarju.

⁵³ Oba termina sta v Cigaletu, vendar tam nista v protipomenskem odnosu. Takih primerov je še nekaj. Iztočnice so označene s Cig. (T), npr. *časoven, detje, formalen, izkustven, kopen, osojen, trdina, začelje*.

iztegnjenec *ein Messer, das sich nicht zuschließen lässt*⁵⁴ (**opp.** *sklepec*)
k k sebi kreniti, (z. B. mit einem Fuhrwerk) *sich links wenden* (**opp.** *od sebe*)
kopen kopno, *das trockene Land* (**opp.** *morje*)
kosmat kosmati med = *med v satovju* (**opp.** *suh med*)
ladanjstvo *das Land* (**opp.** *Stadt*)
leha *das Ackerbeet, das Gartenbeet; na lehe orati*,⁵⁵ (**opp.** *na pleh o.*⁵⁶)
lep z lepo, *in Güte, auf gütlichem Wege* (**opp.** *z grdo*)
lice *die rechte, auswendige Seite eines Zeuges oder Tuches; na lice* (**opp.** *na robe*)
mrsnik *der Fleischtag* (**opp.** *postnik*)
obrivati *mit den Händen das Unkraut ausraufen, jäten* (**opp.** *pleti*)
obršje *der oberste Theil eines Weingartens* (**opp.** *znojže*)
ocvirkov o. dan, (*šaljivo*) *der Fleischtag* (**opp.** *Fasttag*)
odprtija *die Aufhebung der Sperre, der ungehinderte Verkehr* (**opp.** *zaprtija*): *o. na morju*
osojen *absonnig, schattenseitig* (**opp.** *prisojen*); *leži na osojnem* (*liegt absonnig*)
pleh na pleh orati, = *tako da brazde na isto stran padajo* (*n. pr. po brežnih njivah*; **opp.** *na lehe orati*)
poljanec *der Bewohner der Ebene; der Feldbauer* (**opp.** *Gebirgsbauer*)
pomenski *Bedeutungs-*: *p. aorist*, (**opp.** *formalni aor.*)
pravec 1 *der Bachkrebs* (**opp.** *koščak*)
priročen *links eingespannt: priročni konj*; (**opp.** *odročni*)
rešilo *kar se podari voščivcu: za voščilo se dobi rešilo* (**opp.** *vezilo*)
samčast *einzeln, einfach: samčasti kozolec, die einfache Getreideharfe* (**opp.** *vezanik*)
samčen *samčna sodišča, Einzelgerichte* (**opp.** *zborna sodišča, Gerichtshöfe*)
srčen srčna mati, *die wahre Mutter* (**opp.** *mačeha*)
steber *der Schattenstrich* (**opp.** *lika, der Haarstrich*)
svojka *ein einheimisches Wort* (**opp.** *tujka*)
tenčica *tenka zemlja, seichter Boden* (**opp.** *debelica*)
terjavec *Forderer; – der Gläubiger* (**opp.** *dolžnik*)
trdina *fester Boden, fester Untergrund* (**opp.** *močvirje*)
veča *die alte Giebigkeit* (**opp.** *novice, die neuen Auflagen*)
vzglavičje *die Oberhand*, (**opp.** *dlan*)
za zamleti se, *beim Mahlen weniger werden* (**opp.** *namleti se*)
začelje *die Hinterseite* (*arch.*, **opp.** *pročelje*)
zagrebniak *die Erhöhung des Ackerbeetes* (**opp.** *jamljič, razor*)
zdolec *der untere Wind* (**opp.** *zgorec*)
zgorec *der von oben, von den Bergen wehende Wind, der obere Wind* (**opp.** *zdolec*)
želodec *die eicheltragende Eiche* (**opp.** *cer*)

⁵⁴ Nož, ki ga ni mogoče zapreti.

⁵⁵ *Na ogone, grede, gredice.*

⁵⁶ *Tako da brazde padajo na isto stran* (53.870 - ZRC SAZU; <http://bos.zrc-sazu.si/c/PL/neva.exe?name=pl&expression=po&hs=53870>; dostop 20. 8. 2015)

6.1.3.2 Slovaropisne pripombe

Če si postavimo vprašanje, ali je bil Pleteršnik pri navajanju protipomenk vezan na slovarske predhodnike, s primerjavo izpisanih primerov lahko odgovorimo, da je bil zelo samostojen. Iz Cigaletovega slovarja (označeno s piko •) je vzel dve protipomenki, iz Šuleka (označeno z dvema pikama ••) pa eno. Že sam seznam leksemov, označenih z *opp.*, kaže na to, da prenosov ni moglo biti veliko, saj je velik del leksemov narečnih, ki jih v predhodnih slovarjih ni bilo. Marsikateremu izrazu pa je dodal protipomenko, ki je npr. v Cigaletovi *Terminologiji* ni bilo.

Kot zanimivost pa je treba omeniti, da ima pet leksemov nemške protipomenke (*časoven* – *Raumreihe*, *formalna beseda* – *Begriffswort*, *ladanjstvo* – *Stadt*, *ocvirkov dan* – *Fasttag*, *poljanec* – *Gebirgsbauer*), dva leksema pa latinski (*izkustvena verjetnost* – *a priori*, *detje* – *negatio*),⁵⁷ enkrat pa je del protipomenskega leksema prevzet iz nemščine (pleh: *na pleh orati*).

6.1.3.3 Protipomenski pari

Protipomensko razmerje je značilno za pare leksemov. V Pleteršnikovem slovarju ima protipomenko navadno eden od protipomenskega para, drugi pa najpogosteje ne, oziroma samo trije pari imajo križno navedene protipomenke: *debelica* – *tenčica*, *na lehe orati* – *na pleh orati*, *zdolec* – *zgorec*.

Z zvezdico (*) so označeni leksemi, ki sicer so iztočnice ali v slovarskem sestavku navedene zveze, a nimajo oznake *opp.*, z dvema zvezdicama (**) pa tisti, ki jih v slovarju ni. Protipomenski pari so:

<i>belec</i> – <i>črnc*</i>	<i>verjetnost*</i>
<i>bežen</i> – <i>trajen*</i>	<i>iztegnjenec</i> – <i>sklepec*</i>
<i>daljšnji</i> – <i>bližšnji*</i>	<i>k sebi</i> – <i>od sebe**</i>
<i>debelica</i> – <i>tenčica</i>	<i>kopno</i> – <i>morje*</i>
<i>na drobno prodajati</i> – <i>na debelo prodajati*</i>	<i>kosmati med</i> – <i>suh med**</i>
<i>glavička</i> – <i>dlan*</i>	<i>z lepo</i> – <i>z grdo*</i>
<i>gol</i> – <i>blod*</i>	<i>na lice</i> – <i>na robe*</i>
<i>inozakonje</i> – <i>avtonomija*</i>	<i>mrsnik</i> – <i>postnik*</i>
<i>izkustvena verjetnost</i> – <i>umstvena</i>	<i>obrivati</i> – <i>pleti*</i>
	<i>obršje</i> – <i>znožje*</i>

⁵⁷ Ti tipi v nadaljnji obravnavi niso upoštevani.

<i>odprtija – zaprtija*</i>	<i>terjavec – dolžnik*</i>
<i>osojen – prisojen*</i>	<i>trdina – močvirje*</i>
<i>na lehe orati – na pleh orati</i>	<i>veča – novice*</i>
<i>pomenski aorist – formalni aorist**</i>	<i>vzglavičje – dlan*</i>
<i>pravec – koščak*</i>	<i>zamleti se – namleti se*</i>
<i>priročni konj – odročni konj*</i>	<i>začelje – pročelje*</i>
<i>rešilo – vezilo*</i>	<i>zagrebniak – jamljič*</i>
<i>samčasti kozolec – vezanik**</i>	<i>zagrebniak – razor*</i>
<i>samčna sodišča – zborna sodišča**</i>	<i>zdolec – zgorec</i>
<i>srčna mati – mačeha*</i>	<i>z lepo – z grdo*</i>
<i>steber – lika*</i>	<i>želodec – cer*</i>
<i>svojka – tujka*</i>	

6.1.3.4 Poskus razvrstitve protipomenk glede na vrsto protipomenskosti in tvorbo

V Pleteršnikovem slovarju so izkazana naslednja protipomenska razmerja:

1. Popolnih protipomenk Pleteršnik ne navaja.
2. Nasprotnolastnostne protipomenke: *belec – črnc, bežen – trajen, debelica – tenčica, na drobno prodajati – na debelo prodajati, inozakonje – avtonomija, izkustvena verjetnost – umstvena verjetnost, iztegnjenec – sklepec, kopno – morje, kosmati med – suh med, z lepo – z grdo, mrsnik – postnik, pomenski aorist – formalni aorist, pravec – koščak, zagrebniak – jamljič, zagrebniak – razor, samčasti kozolec – vezanik, samčna sodišča – zborna sodišča, srčna mati – mačeha, steber – lika, svojka – tujka, trdina – močvirje, veča – novice, na pleh orati – na lehe orati, odprtija – zaprtija, rešilo – vezilo*. Za izražanje tovrstnega nasprotja se uporabljajo raznokorenski leksemi.
3. Nasprotnoprocenske protipomenke: *zamleti se – namleti se* [z mletjem se količinsko zmanjšati – z mletjem se količinsko povečati = zmanjšati se – zvečati se]. Nasprotni proces se izraža s predponama *na-* – *za-*.
4. Nasprotnosmerne protipomenke: *k sebi – od sebe, zdolec – zgorec* [SSK]: veter, ki piha s spodnje strani, iz doline – veter, ki piha z zgornje strani, s hribov = od spodaj gor – od zgoraj dol = gor – dol]. Nasprotna smer se izraža s predložnim parom *k – od*, v drugem primeru sta v protipomenskem razmerju pomenski sestavini: *dol – gor*.

5. Nasprotnopoložajne protipomenke: *glavička – dlan* [zgornja stran roke od zapestja do prstov – spodnja stran roke od zapestja do prstov (SSKJ); zgornja stran – spodnja stran; zgoraj – spodaj], *na lice – na robe* [lice: stran tkanine, pletenine, usnja, ki ima bolj izdelan, lepši videz kot druga stran (SSKJ) in je navadno zgoraj pri izdelku – nasprotna stran tkanine, pletenine, usnja, ki ima manj izdelan in lep videz in je navadno spodaj pri izdelku; zgornja stran – spodnja stran; zgoraj – spodaj], *obršje – znožje* [kar je ob vrhu, zgornji, najvišji del vzpetine – kar je ob nogah, spodnji, najnižji del vzpetine; zgoraj – spodaj], *vzglavičje – dlan* [zunanja stran roke od zapestja do prstov – notranja stran roke od zapestja do prstov (SSKJ); zunanji – notranji], *začelje – pročelje* [zadnja stran stavbe – sprednja stran stavbe; zadnji – sprednji; zadaj – spredaj], *osojen – prisojen* [obrnjen, usmerjen od sonca (SSKJ) – obrnjen, usmerjen proti soncu; od (= proč) – proti], *priročni konj – odročni konj* [pri vprežni živini levi (SSKJ) – pri vprežni živini desni (SSKJ) = levi – desni]. Nasprotni položaj se izraža z raznokorenskimi besedami in s pari predpon: *pri- – o-lod-, za- – pro-*.
6. Nasprotnoosebne protipomenke: *terjavec – dolžnik*.
7. Pari, ki jih ni mogoče uvrstiti: *želodec – cer*,⁵⁸ *goli – hlodi, obrivati – pleti*.

6.1.3.5 Zaključek

V Pleteršnikovem slovarju protipomenke niso prikazane sistematično. Večina protipomenskih parov je neprevzeta. Prevzeta poimenovanja so iz klasičnih jezikov, samo eno sestavlja iz nemščine prevzeta beseda (*pleh*). Najpogostejše so nasprotnolastnostne protipomenke, ki jim sledijo nasprotnopoložajne. Ne navaja pa absolutnih, nasprotnočasnih in nasprotnodejanjskih. Tako kot pri Cigaletu je tudi v Pleteršniku izkazan par nasprotnoosebnih protipomenk.

⁵⁸ Po SSKJ je *cer* v botaniki *hrast z zelo hrapavo skorjo in bodičasto želodovo skledico, Quercus cerris* (enak lat. izraz je tudi pri Pleteršniku), *želodec* je po Pleteršniku *hrast, ki nosi želod*.

6.2 PROTIPOMENKE V *SLOVARJU SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA (SSKJ)*

V SSKJ je, kot je razvidno iz elektronske oblike, oznaka *ant.* (antonim) uporabljena 87-krat. Številka kaže na dvojje: da nikakor niso označeni vsi protipomenski odnosi približno 110.000 iztočnic, navedenih v SSKJ, in ker gre za liho število, da protipomenke niso zmeraj prikazane kot par.

Od leksemov, ki so v posebnem pomenskem razmerju, so v SSKJ sistematično prikazane sopomenke kot sredstvo normativnosti. Protipomenke pa imajo samo obvestilno funkcijo, zato so redke.

6.2.1 Poskusni snopič *Slovarja slovenskega knjižnega jezika*

Da se bo v SSKJ nadaljevala tradicija navajanja protipomenk v slovenskih slovarjih, je razvidno iz Poskusnega snopiča (1964). V njem je na četrti (neoštevilčeni) strani opisan način razlaganja, ki pa ga v SSKJ, po mojem mnenju, zaradi nejasnosti ni bilo mogoče uresničiti. Avtorji so namreč napisali, da bodo imele najboljše razlage »uporabniku slovarja malo znane ali nerazumljive besede«. Protipomenke in sinonimi pa naj bi služili »za pomožno ali dodatno pomensko osvetlitev«. V oddelku »Kvalifikatorji in kratice« v Poskusnem snopiču (neoštevilčena stran 7) je krajšava *ant.* pojasnjena z *antonim; beseda z nasprotnim pomenom*.

V slovarskem delu Poskusnega snopiča so že navedene protipomenke pri naslednjih iztočnicah:

bati se 1. *biti v strahu, s strahom pričakovati, ANT. imeti pogum, upati si*
(v SSKJ: 3. z nedoločnikom kot predmetom *ne imeti dovolj poguma, ant. upati si*)

bel 1. *snežne, mlečne barve, ANT. črn*
(v SSKJ: 1. *ki je take barve kot sneg ali mleko, ANT. črn*)

blagor medm. *srečen!* ANT. *gorje!*
(V SSKJ nima protipomenke, tudi sicer je slovarski članek čisto drugačen kot v Poskusnem snopiču.)

V Poskusnem snopiču zaradi premajhnega obsega noben primer protipomenskosti ni tak, da bi lahko bil predstavljen tudi njegov par (npr. ob *bel* ni iztočnice *črn*).

Protipomenke je navajal tudi *Slovník spisovného jazyka českého*, ki je izšel leta 1960 in po katerem se je SSKJ vzoroval. Označene so kot *op*. V seznamu krajšav je *op*. pojasnjen kot: *beseda nasprotnega pomena, antonim, opozicija*. V prvem delu slovarja (A–M) je v uvodu (str. XIII) zapisano, da slovar poleg sopomenk navaja tudi besede nasprotnega pomena, protipomenke, opozicije. Protipomenke služijo za dopolnitev razlage. Navedene so v oklepaju na koncu razlage, za sopomenko, če je ta navedena. Sopomenka pa je ločena od razlage s podpičjem. Redkeje se protipomenke navajajo, če ni razlag. Enako se navajajo protipomenke v *Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost*, ki je izšel leta 1987. Tudi tu so označene z *op*. Opisane pa so kot *besede nasprotnega pomena* (str. 10).

6.2.2 Protipomenke in redakcija SSKJ

Po Uvodu je v SSKJ ostala vloga protipomenk enaka, kot je bilo napovedano v Poskusnem snopiču. V 51. členu Uvoda (str. XV) je navedeno:

Kadar gesla z razlago ni mogoče dovolj pojasniti, so razlagi dodani pomožni sinonimi (*črta* 3). Razlago lahko dopolnjuje tudi antonim (*bel, a posteriori*).

Protipomenka je ločena od razlage z vejico (Uvod § 220) in ima oznako *ant*. V slovarju je iztočnica *antonim* označena kot lingvistični termin in opisana: *beseda z nasprotnim pomenom v odnosu do druge besede*, kot zgled SSKJ navaja: *antonim od bel je črn*.

Kot soavtorica SSKJ (od korektur 2. knjige dalje) vem, da se je pri izdelavi slovarja posvečalo veliko pozornosti sopomenkam, protipomenkam pa veliko manj. Hkrati z redakcijo se je izdelovala kartoteka sopomenk, ki je bila v pomoč redaktorjem, da niso spregledali, kje so bile te navedene in kakšno razlago imajo. Za protipomenke ni bilo posebne kartoteke, dodane so bile v sopomenski kartoteki.

Protipomenke so se navajale nekako po občutku urednikov. Po zapisnikih 1.–150. seje od 16. julija 1962 do 20. decembra 1963, ki jih je zapisal Stane Suhadolnik, se glavni redakcijski odbor za slovar knjižnega jezika, ki so ga sestavljali Mile Klopčič (kot predsednik), Anton Bajec in France Tomšič (kot člana) in ga je z odločbo 5. julija 1962 imenoval takratni predsednik SAZU Josip Vidmar, s protipomenkami ni podrobno ukvarjal. O konceptu slovarja so razpravljali že pred uradnim imenovanjem glavnega redakcijskega odbora. Sej so se poleg članov na začetku udeleževali še France Tomšič, Ivan Tominec, Lino Legiša in Stane Suhadolnik. Pregledovali so tuje slovarje knjižnega jezika, posebej natančno slovanske (ruski (mali in veliki), poljski, češki, slovaški, bolgarski in srbskohrvatski). Na podlagi tega je Anton Bajec sestavil besedilo (datirano 13. 10. 1962), ki je v 10 točkah obravnavalo glavne elemente novega slovarja in postavilo tudi vrsto vprašanj o zasnovi. S to problematiko naj bi najprej seznanili predsednika SAZU Josipa Vidmarja, kasneje pa javnost. Protipomenke se omenjajo v 5. točki, kjer je govor o pomenu:

Tuji slovarji te vrste hočejo vsako besedo opredeliti brez pomoči tujega jezika. To skušajo doseči na več načinov: s čisto logično definicijo, z obširnimi opisovanjem, s sinonimi in antonimi. [...] Enako problematična sta pri geslu *duh* sinonim *duša* in antonim *telo*.

Iz navedenega besedila je nastala okrožnica, sprejeta na seji 6. novembra 1962, ki so jo razposlali »kulturnim in znanstvenim ustanovam in najvidnejšim kulturnim delavcem, posebej pa še leksikografom«. V zvezi z opisovanjem pomena je imel odbor naslednje stališče:

Odbor meni, da splošno znane besede in že po sebi razumljive zveze ne potrebujejo definicij, ilustrirali jih bodo zgledi in citati. [...] Vsekakor se geslo ne more opredeliti in razložiti s samimi sinonimi in antonimi.

Odgovorov na okrožnico ni bilo veliko, protipomenke pa niso bile deležne nobene pozornosti. V redakcijah, ki so jih pripravljali posamezni člani in jih je obravnaval glavni redakcijski odbor, je protipomenka prvič navedena pri *bati se* (*imeti občutek strahu, bojazni, ant. imeti pogum, upanje*, v kasnejši redakciji pa: *biti v strahu, s strahom pričakovati, ant. imeti pogum, upati si*), *bel* (*snežne, mlečne barve, ant. črn*). O protipomenkah je odbor razpravljal na sejah 9. in 10. julija 1963:

Uporaba kvalifikatorja ant. je zmeraj potrebna, kadar se odločimo za dodatno antonimsko razlaganje, kvalifikator SIN. pa se uporabi le v izjemnih primerih (če bi nastal dvom).

V osnutku navodil redaktorjem, ki jih je sestavil Anton Bajec, pa je zapisano: »Sinonimi in antonimi so samo dopolnila k razlagi.«

Po zapisnikih sodeč (Seje UO SSKJ, registrator I in II, hrani Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU) se uredniški odbor SSKJ, takrat imenovan redakcijski odbor slovarja knjižnega jezika, katerega jedro so sestavljali Anton Bajec, Jakob Rigler, Stane Suhadolnik, France Tomšič, na začetku tudi Jože Toporišič, od 200. seje leta 1964 do 1596. seje leta 1983 (takrat so zaradi bolezni profesorja Bajca te potekale na njegovem domu v Šentvidu) s problemi protipomenskosti ni ukvarjal. Kasnejši uredniški odbor slovarja slovenskega knjižnega jezika – za pravopis, pravorečje, oblikoslovje in intonacijo (od 1610. seje 20. 2. 1986 do 1709. seje 3. 1. 1990), ki so ga sestavljali Franc Jakopin (predsednik), Milena Hanjšek - Holz, Tine Logar, Vlado Nartnik in Stane Suhadolnik, se je sicer več ukvarjal s pomeni, tudi s sopomenskostjo, ne pa s protipomenskostjo.

Konec 70. let in v začetku 80. let 20. stoletja (november 1979–julij 1980 /1. del/ in september–december 1980 /2. del/) se je v Leksikološki sekciji Inštituta za slovenski jezik v redaktorsko delo za SSKJ uvajala večja skupina mladih slovaropiscev. Uvajali so jih Stane Suhadolnik (Uvod v seminar, Inštitut za slovenski jezik, Slovenska leksikografija, Ekscerpiranje za SSKJ), Milena Hajnšek (Slovar slovenskega knjižnega jezika, Priprava in obdelava gradiva), Joža Meze (Alfabetarij SSKJ), Zvonka Leder Mancini (Terminologija), Jakob Müller (Knjižnica), Jakob Rigler (Naglas, pravorečje in oblikoslovje v SSKJ), Ivanka Černelič (Vsebinska razčlemba gesla), Marija Janežič (Izdelava gesla), Marta Silvester (Tehnična stran gesla). Uvajalci so za seminar pripravili pisno gradivo, ki pa žal ni bilo nikoli izdano kot slovaropisni priročnik, saj »bi njegova dokončna formulacija zahtevala preveč časa« (Splošne informacije za redaktorje, str. 2), pač pa je ostalo interno gradivo Inštituta.⁵⁹

⁵⁹ O tehničnih zadevah pri izdelavi SSKJ je v 70. in 80. letih objavila dva članka Marta Silvester (Silvester 1974; Silvester 1980), kar pa je pri uredniškem odboru vzbudilo veliko negotovanje. Take objave niso bile zaželeno. Eden od razlogov je bil gotovo ta, da je bil koncept SSKJ skupinsko delo. Silvestrova je bila tehnična pregledovalka večjega dela slovarskega besedila, pri zadnji, tj. 5. knjigi SSKJ, sta to

Sestavljajo ga naslednje knjige: *Splošne informacije za urednike SSKJ* (1981), *Napotki za redakcijo samostalnika, pridevnika in glagola 1. del* (1981), *Napotki za redakcijo 2. del* (brez letnice), Marta Silvester: *Priročnik za tehnično stran redakcije gesel v SSKJ* (1978).

Napotki za redakcijo dajejo natančna navodila o navajanju sopomenk, zelo malo pozornosti pa je posvečene protipomenkam. V *Priročniku za tehnično stran redakcije gesel v SSKJ* je v poglavju »Pomenska stran gesla. Razlage« na str. 23 zapisano samo:

Če je zaradi večje jasnosti potrebno, se razlaga lahko dodata za podpičjem pomožna sinonima (prim. črta 3.) ali za vejico antonim (prim. *gld* 1. R, ant. lep ...).

Sopomenke in sopomenske razlage so posebej podrobno obdelane, protipomenke pa ne. SSKJ tako že po načelnih izhodiščih ne izkazuje protipomenskosti v celoti, ampak so protipomenke dopolnilo razlagam, torej pomagalo pri pojasnjevanju pomena.

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU je leta 2008 pripravil strokovni posvet o zasnovi novega splošnega slovarja. O protipomenkah se ni govorilo. Tudi v zborniku z naslovom *Strokovni posvet o novem slovarju slovenskega jezika*, ki je izšel leta 2009, protipomenke niso omenjene. Novi slovar slovenskega knjižnega jezika, kot kaže že sprejeti *Koncept* (2015), protipomenk ne bo navajal.⁶⁰

6.2.3 Prikazovanje protipomenk v SSKJ po kritikah

V ocenah SSKJ prikazovanje protipomenk ni bilo deležno večje pozornosti (Košmrlj, Müller 1972/73: 109–115). A. Jedlička (Jedlička 1971) je v oceni SSKJ sicer zapisal, da je pri sodobnem popisu besednega zaklada treba prikazati odnose med besedami: sopomenke, protipomenke, nadrejenost, podrejenost, čemur so sestavljavci slovarja po njegovem

delo opravljali Alenka Gložančev in Jerica Snoj. Od urednikov se je pričakovalo samo delo za slovar.

⁶⁰ Koncept je bil sprejet na seji Znanstvenega sveta Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU 6. avgusta 2015, na seji Znanstvenega sveta ZRC SAZU 2. septembra 2015, na seji Razreda za filološke in literarne vede SAZU 8. septembra 2015 in na seji Izvršilnega odbora Predsedstva SAZU 14. septembra 2015.

mnenju posvetili veliko pozornost. Prikazovanja protipomenskosti pa ni ocenil. Prav tako je ne omenja obsežna in natančna ocena uglednih čeških jezikoslovcev (Helcl, Kroupová, Machač, Poštolková, Sochová 1971). Kritična do obravnave protipomenskosti je bila B. Müller (Müller 1971: 763), ki je opozorila na nedoslednost navajanja protipomenk. Protipomenke so npr. pri *bel*, *črn*, *debel*, *dolg*, manjkajo pa pri *bogat*, *bos*, *droben*, *hladen* ipd.

6.2.4 Diplomatska naloga Manuele Knezoci o prikazovanju protipomenk v SSKJ

Leta 2001 je Manuela Knezoci na Oddelku za slovanske jezike in književnosti, Pedagoška fakulteta, Univerza v Mariboru, pod mentorstvom dr. Irene Stramljič Breznik napisala diplomsko nalogo z naslovom *Antonimija in antonimi v SSKJ*. Avtorica je protipomenskost predstavila kot »pojavnost, značilen za lekseme, ki so med seboj nasprotni na različne načine, nekateri pa sploh nimajo pravih nasprotij« (Knezoci 2001). Protipomenke so leksemi, ki »imajo poleg določenega števila skupnih semov en sem v odnosu kontrarnosti«. Protipomenke imajo torej skupne vse pomenske sestavine, razen ene: imajo iste uvrščevalne pomenske sestavine in različne ali nasprotno različne pomenske sestavine.

Glede na jezikovno normo Knezocijeva loči kolektivne in kontekstualne, glede na strukturo enakokorenske/slovnice in raznokorenske, glede na pomen pa kakovostne, vektorske, komplementarne, koordinacijske in konverzne protipomenke. Teoretično podstavo analize predstavljajo zlasti dela Ljiljane Šarič, Marije Golden in Ade Vidovič Muha. Pri analizi protipomenk v SSKJ je M. Knezoci prišla do naslednjih zaključkov:

- v SSKJ je 87 leksemov ali 50 parov označenih s kvalifikatorjem *ant.*,
- SSKJ ne prikazuje vseh možnih protipomenk,
- vrste protipomenk v SSKJ:
 - kakovostne (skrajnostne) in komplementarne, vektorskih in konverznih SSKJ ne izkazuje,
 - kolektivne,
 - raznokorenske, enakokorenskih SSKJ ne izkazuje.

Za našo tematiko so zanimive še nekatere misli, ki se nanašajo na protipomenskost pri terminih. Med drugim je avtorica zapisala, da protipomenskost ustvarja t. i. mikropolja, »v katerih se realizira določena lastnost ali vsebina predmeta«. »Antonimno mikropolje« je kontinuum, v katerem se določena lastnost izmenjuje postopno, brez jasnih mej. »Leksemi se skozi prehodne pomene približujejo drug drugemu ali se oddaljujejo drug od drugega.« To približevanje/oddaljevanje pa ne velja za terminološke protipomenke, ki po Knezocijevi »spadajo v kategorijo komplementarnih/dopolnjevalnih antonimov«.

6.2.5 Prikazovanje protipomenk v SSKJ

Slovarji splošnega jezika in terminološki slovarji izkazujejo samo t. i. kolektivne protipomenke, tiste, ki so v splošni rabi. Zaradi večpomenskosti iztočnic v splošnem slovarju, kot je SSKJ, je prikazovanje protipomenk zahtevnejše kot v terminoloških slovarjih.

6.2.5.1 Protipomenke v SSKJ

Protipomenke so navedene v naslednjih slovarskih sestavkih:

- a posteriori** filoz. *iz izkustva, po izkustvu*, ANT. a priori – **a priori** filoz. *neodvisno od izkustva, predizkustveno*, ANT. a posteriori
- abstrakten** *s čuti nezaznaven, pojmoven, miseln*, ANT. konkreten – **konkreten** *s čuti zaznaven, predmeten, stvaren*, ANT. abstrakten
- barvast** *ki je v barvah*, ANT. črno-bel – črno-bel (ni iztočnica)
- barven** *ki je v barvah*, ANT. črno-bel – črno-bel (ni iztočnica)
- bati se** *ne imeti dovolj poguma*, ANT. upati si – **upati si** *biti dovolj pogumen za kako dejanje* (protipomenka ni navedena)
- bedenje** *glagolnik od bedeti*, ANT. spanje – **spanje** *stanje telesnega in duševnega počitka s popolnim ali delnim zmanjšanjem zavesti* (protipomenka ni navedena)
- bel** *ki je take barve kot sneg ali mleko*, ANT. črn – **črn** *ki je take barve kot oglje ali saje*, ANT. bel
- benigen** med.⁶¹ *nenevaren, neškodljiv*, ANT. malign – **malign** med. *nevaren, škodljiv, poguben*, ANT. benign
- blizu** *izraža majhno razdaljo*, ANT. daleč – **daleč** *izraža veliko razdaljo*, ANT. blizu
- bližnji** *krajevno malo oddaljen*, ANT. daljni – **daljen** *krajevno zelo oddaljen*, ANT. bližnji

⁶¹ V medicini.

- bolan** *ki ima bolezen*, ANT. zdrav – **zdrav** *ki je v stanju telesnega in duševnega dobrega počutja, brez motenj v delovanju organizma*, ANT. bolan
- da** *izraža pritrjevanje*, ANT. ne – **ne** *izraža zanikanje, zavrnitev*, ANT. da
- dan** *čas svetlobe od sončnega vzhoda do zahoda*, ANT. noč – **noč** *čas teme od sončnega zahoda do vzhoda*, ANT. dan
- ja** *izraža pritrjevanje*, ANT. ne – **ne** *izraža zanikanje, zavrnitev*, ANT. da
- debel** *ki ima med najbližjima nasprotnima ploskvama razmeroma veliko razsežnost*, ANT. tanek – **tanek** *ki ima med najbližjima nasprotnima ploskvama razmeroma majhno razsežnost*, ANT. debel
- debel** *pri manjših okroglih stvareh ki ima razmeroma velike razsežnosti*, ANT. droben – **droben** *pri manjših okroglih stvareh ki ima razmeroma majhne razsežnosti*, ANT. debel
- debel** *ki sestoji iz razmeroma velikih enot*, ANT. droben – **droben** *ki sestoji iz razmeroma majhnih enot*, ANT. debel
- debel** *ki ima na telesu razmeroma veliko toščje, mesa*, ANT. suh – **suh** *ki ima na telesu razmeroma malo toščje, mesa*, ANT. debel
- desnica** *desna roka*, ANT. levica – **levica** *leva roka*, ANT. desnica
- dneven** *nanašajoč se na čas svetlobe od sončnega vzhoda do zahoda*, ANT. nočen – **nočen** *nanašajoč se na čas teme od sončnega zahoda do vzhoda*, ANT. dneven
- dol** *izraža gibanje ali smer proti nižjemu kraju*, ANT. gor – **gor** *izraža gibanje ali smer proti višjemu kraju*, ANT. dol
- dolg** *ki ima med skrajnima koncema razmeroma veliko razsežnost*, ANT. kratek – **kratek** *ki ima med skrajnima koncema razmeroma majhno razsežnost*, ANT. dolg
- doli** *izraža stanje ali položaj na nižjem kraju*, ANT. gori – **gori** *izraža stanje ali položaj na višjem kraju*, ANT. doli
- generalka** *geogr. topografska karta v majhnem merilu*, ANT. specialka – **specialka** *geogr. topografska karta v velikem merilu*, ANT. specialka
- grd** *ki ima v estetskem pogledu negativne lastnosti*, ANT. lep – **lep** *ki ima v estetskem pogledu pozitivne lastnosti*, ANT. grd
- grenek** *ki je neprijetnega okusa kot pelin*, ANT. sladek – **sladek** *ki je prijetnega okusa kot sladkor, med* ANT. grenek
- kisel** *ki je ostrega okusa kot limona, kis* (ni navedene protipomenke) – **sladek** *ki je prijetnega okusa kot sladkor, med* ANT. kisel
- majhen** *ki dosega nizko stopnjo glede na razsežnost*, ANT. velik – **velik** *ki dosega visoko stopnjo glede na razsežnost*, ANT. majhen
- makroskopski** *tako velik, da se vidi s prostim očesom*, ANT. mikroskopski – **mikroskopski** *tako majhen, da se vidi le z mikroskopom* (ni navedene protipomenke)
- maksimalen** *največji, najvišji, ki je še dovoljen, dopusten ali mogoč*, ANT. minimalen – **minimalen** *najmanjši, najnižji, ki je še dovoljen, zadosten ali mogoč*, ANT. maksimalen
- maksimum** *največja količina, mera, ki je še dovoljena, dopustna ali mogoča*, ANT. minimum – **minimum** *najmanjša količina, mera, ki je še dovoljena, zadostna ali mogoča* ANT. maksimum

- manj** izraža manjšo stopnjo, ANT. bolj – **bolj** izraža večjo mero glagolskega dejanja (pri bolj protipomenka ni navedena, razlagi nista zrcalni)
- manj** izraža manjšo količino ali mero, ANT. več – **več** izraža večjo količino ali mero, ANT. manj
- mlad** ki ima razmeroma malo let, ANT. star – **star** ki ima razmeroma veliko let, ANT. mlad
- moker** polit ali prepojen z vodo ali drugo tekočino, ANT. suh – **suh** ki ni polit ali prepojen z vodo ali drugo tekočino, ANT. moker
- najmanj 1.** izraža najmanjšo stopnjo, ANT. najbolj – **najbolj** (*najbolj* ni samostojno geslo, pač pa je vodilka k bolj, tam ni protipomenke *najmanj* in ni izkazan pomen, ki naj bi bil v protipomenskem odnosu)
- najmanj 2.** izraža najmanjšo količino ali mero, ANT. največ – **največ** izraža največjo količino ali mero (pri *največ* protipomenka ni navedena)
- narazen** izraža medsebojno ločenost ali ločevanje, ANT. skupaj – **skupaj** izraža medsebojno združenost ali združevanje, ANT. narazen
- narobe** izraža, da dejanje ali stanje ni v skladu z določenim pravilom, normo, ANT. prav – **prav** izraža, da je dejanje ali stanje v skladu z določenim pravilom, normo, ANT. narobe
- navzgor** izraža gibanje ali usmerjenost proti višjemu kraju, ANT. navzdol – **navzdol** izraža gibanje ali usmerjenost proti nižjemu kraju, ANT. navzgor
- navznoter** izraža gibanje ali usmerjenost na notranjo stran, ANT. navzven – **navzven** izraža gibanje ali usmerjenost na zunanjo stran, ANT. navznoter
- nazaj** izraža gibanje ali usmerjenost proti hrbtni, zadnji strani glede na osebek, ANT. naprej – **naprej** izraža gibanje ali usmerjenost od čelne, sprednje strani glede na osebek, ANT. nazaj
- nizek** ki ima v navpični smeri navzgor razmeroma majhno razsežnost, ANT. visok – **visok** ki ima v navpični smeri navzgor razmeroma veliko razsežnost, ANT. nizek
- noter** izraža premikanje ali usmerjenost v zaprt prostor, ANT. ven – **ven** izraža premikanje ali usmerjenost iz zaprtega prostora, ANT. noter
- notri** izraža stanje ali položaj v zaprtem prostoru, ANT. zunaj – **zunaj** izraža prostor, ki ni v območju zaprtega prostora (protipomenka ni navedena)
- nov** nedavno nastal, narejen, ustvarjen, ANT. star – **star** ki obstaja že dolgo časa (pri star ni protipomenke nov, razlagi nista zrcalni)
- ozek** ki ima med najbližjima koncema glede na dolžino razmeroma majhno razsežnost, ANT. širok – **širok** ki ima med najbližjima koncema glede na dolžino razmeroma veliko razsežnost, ANT. ozek
- podnevi** v času svetlobe od sončnega vzhoda do zahoda, ANT. ponoči – **ponoči** v času teme od sončnega zahoda do vzhoda, ANT. podnevi
- podneven** nanašajoč se na čas svetlobe od sončnega vzhoda do zahoda, ANT. ponočen – **ponočen** (protipomenka je navedena samo pri *podneven*, *ponočen* ima nadrejeni sinonim *nočen*, ki pa ima protipomenko *dneven* in razlago: nanašajoč se na čas teme od sončnega zahoda do vzhoda)
- sem** izraža premikanje ali usmerjenost h govorečemu, ANT. tja – **tja** izraža smer premikanja, dejanja stran od govorečega (protipomenka ni navedena)

spodaj izraža položaj, ki je od določenega položaja v prostoru nižje, ANT. zgoraj – **zgoraj** izraža položaj, ki je od določenega položaja v prostoru višje, ANT. spodaj
zlepa izraža, da se dejanje opravlja brez sile, strogosti, grobosti, ANT. zgrda – **zgrda** izraža, da se dejanje opravlja s silo, strogostjo, ANT. zlepa
znotraj (prisl.) na notranji strani ANT. zunaj – **zunaj** na zunanji strani ANT. znotraj
znotraj (predl.) za izražanje položaja, ki je v mejah določenega prostora ali predmeta ANT. zunaj – **zunaj** (predl.) za izražanje položaja, ki ni v mejah določenega prostora ali predmeta ANT. znotraj

6.2.5.2 Protipomenski pari⁶³

a posteriori – *a priori*
 abstrakten – konkreten
 barvast – črno-bel**
 barven – črno-bel**
 bati se – upati si*
 bedenje – spanje*
 bedeti – spati*
 bel – črn
 benignen – malignen
 blizu – daleč
 bližnji – daljni
 bolan – zdrav
 da – ne
 dan – noč
 ja – ne
 debel – tanek
 debel – droben
 debel – suh
 desnica – levica
 dneven – nočen
 dol – gor
 dolg – kratek
 doli – gori
 generalka – specialka
 grd – lep
 grenek – sladek
 kisel* – sladek

majhen – velik
 makroskopski – mikroskopski*
 maksimalen – minimalen
 maksimum – minimum
 manj – bolj*
 manj – več
 mlad – star
 moker – suh
 najmanj – najbolj***
 najmanj – največ
 narazen – skupaj
 narobe – prav
 navzgor – navzdol
 navznoter – navzven
 nazaj – naprej
 nizek – visok
 noter – ven
 notri – zunaj*
 nov – star*
 ozek – širok
 podnevi – ponoči
 podneven – ponočen*
 sem – tja*
 spodaj – zgoraj
 zlepa – zgrda
 znotraj (prisl.) – zunaj
 znotraj (predl.) – zunaj

⁶³ Z eno zvezdico so označeni leksemi, ki nimajo navedene oznake ANT., z dvema tisti, ki niso iztočnica, s tremi pa protipomenka, ki je vodilka in kot taka sploh ne more imeti protipomenke (najbolj gl. bolj).

6.2.5.3 Slovaropisne pripombe

Označevalnik ANT. ima 87 iztočnic oziroma 95 leksemov. Pri 13 parih protipomenke niso navedene parno. V dveh primerih protipomenka ni iztočnica, in sicer je pri *barvast* in *barven* navedena protipomenka *črno-bel*, pri presežnikih *najmanj* pa *najbolj*, ki je sicer iztočnica, vendar brez razlage, saj je kazalka na osnovnik *bolj*. Razlage so večinoma ustrezne, tj. simetrične ali zrcalne.

6.2.5.4 Zgradba, izvor, tvorjenost besede ali dela tvorjenke, ki je v protipomenskem odnosu oziroma nosilec protipomenskosti

Pridevniški protipomenski pari:

<i>abstrakten</i> – <i>konkreten</i>	<i>grd</i> – <i>lep</i>
<i>barvast</i> – <i>črno-bel</i>	<i>grenek</i> – <i>sladek</i>
<i>barven</i> – <i>črno-bel</i>	<i>majhen</i> – <i>velik</i>
<i>bel</i> – <i>črn</i>	<i>makroskopski</i> – <i>mikroskopski</i>
<i>benigen</i> – <i>maligen</i>	<i>maksimalen</i> – <i>minimalen</i>
<i>bližnji</i> – <i>daljen</i>	<i>mlad</i> – <i>star</i>
<i>bolan</i> – <i>zdrav</i>	<i>moker</i> – <i>suh</i>
<i>debel</i> – <i>tanek</i>	<i>nizek</i> – <i>visok</i>
<i>debel</i> – <i>droben</i> (v dveh pomenih)	<i>nov</i> – <i>star</i>
<i>debel</i> – <i>suh</i>	<i>ozek</i> – <i>širok</i>
<i>dneven</i> – <i>nočen</i>	<i>podneven</i> – <i>ponočen</i>
<i>dolg</i> – <i>kratek</i>	<i>sladek</i> – <i>kisel</i>

Samostalniški protipomenski pari:

<i>bedenje</i> – <i>spanje</i>	<i>generalka</i> – <i>specialka</i>
<i>dan</i> – <i>noč</i>	<i>maksimum</i> – <i>minimum</i>
<i>desnica</i> – <i>levica</i>	

Glagolski protipomenski pari:

<i>bedeti</i> – <i>spati</i>	<i>bati se</i> – <i>upati si</i>
------------------------------	----------------------------------

Prislovni protipomenski pari:

<i>a posteriori</i> – <i>a priori</i>	<i>doli</i> – <i>gori</i>
<i>blizu</i> – <i>daleč</i>	<i>ja</i> – <i>ne</i>
<i>da</i> – <i>ne</i>	<i>manj</i> – <i>bolj</i>
<i>dol</i> – <i>gor</i>	<i>manj</i> – <i>več</i>

<i>najmanj – najbolj</i>	<i>noter – ven</i>
<i>najmanj – največ</i>	<i>notri – zunaj</i>
<i>naprej – nazaj</i>	<i>podnevi – ponoči</i>
<i>narazen – skupaj</i>	<i>sem – tja</i>
<i>narobe – prav</i>	<i>spodaj – zgoraj</i>
<i>navzdol – navzgor</i>	<i>zgrda – zlepa</i>
<i>navzven – navznoter</i>	<i>znotraj – zunaj</i>

Predložni protipomenski par:

znotraj – zunaj

- Glede na besedno vrsto so v protipomenskem odnosu:
 - pridevniki: 25 parov;
 - prislovi: 22 parov;
 - samostalniki: 5 parov;
 - glagoli: 2 para;
 - predlogi: 1 par.
- V protipomenskem odnosu sta prikazana tudi dva para terminov: filozofska termina *a posteriori* – *a priori* in par izrazov iz medicine: *benigen* – *maligen*.⁶⁴
- V protipomenskem odnosu so enobesedni leksemi, izjeme so priredna zloženska, ki se pojavi dvakrat, dva glagola s prostima morfemoma in citatna latinska termina *a posteriori* – *a priori*. Razen dveh so vsi pari enaki po strukturi. Izstopata samo para: *barvast* – *črno-bel* in *barven* – *črno-bel*, ki ju sestavljata izpeljanka in priredna zloženska.
- Vse protipomenke so raznokorenske.

Preglednica 3: Protipomenski pari glede na zgradbo

Enakokorenski	Raznokorenski
	<i>a posteriori</i> – <i>a priori</i>
	<i>abstrakten</i> – <i>konkreten</i>
	<i>barvast</i> – <i>črno-bel</i>
	<i>barven</i> – <i>črno-bel</i>
	<i>bati se</i> – <i>upati si</i>
	<i>bedenje</i> – <i>spanje</i>
	<i>bedeti</i> – <i>spati</i>
	<i>bel</i> – <i>črn</i>
	<i>benigen</i> – <i>maligen</i>
	<i>blizu</i> – <i>daleč</i>

⁶⁴ Določna oblika, značilna za termin, je zapisana v zvezi: *benigni tumor*.

Enakokorenski	Raznokorenski
	<i>bližnji – daljen</i>
	<i>bolan – zdrav</i>
	<i>da – ne</i>
	<i>dan – noč</i>
	<i>debel – droben</i>
	<i>debel – suh</i>
	<i>debel – tanek</i>
	<i>desnica – levica</i>
	<i>dneven – nočen</i>
	<i>dol – gor</i>
	<i>dolg – kratek</i>
	<i>doli – gori</i>
	<i>generalka – specialka</i>
	<i>grd – lep</i>
	<i>grenek – sladek</i>
	<i>ja – ne</i>
	<i>majben – velik</i>
	<i>makroskopski – mikroskopski</i>
	<i>maksimalen – minimalen</i>
	<i>maksimum – minimum</i>
	<i>manj – bolj</i>
	<i>manj – več</i>
	<i>mlad – star</i>
	<i>moker – suh</i>
	<i>najmanj – najbolj</i>
	<i>najmanj – največ</i>
	<i>naprej – nazaj</i>
	<i>narazen – skupaj</i>
	<i>narobe – prav</i>
	<i>navzdol – navzgor</i>
	<i>navzven – navznoter</i>
	<i>nizek – visok</i>
	<i>noter – ven</i>
	<i>notri – zunaj</i>
	<i>nov – star</i>
	<i>ozek – širok</i>
	<i>podneven – ponočen</i>
	<i>podnevi – ponoči</i>
	<i>sem – tja</i>
	<i>sladek – kisel</i>
	<i>spodaj – zgoraj</i>
	<i>zgrda – zlepa</i>
	<i>znotraj – zunaj</i>

Preglednica 4: Protipomenski pari glede na izvor

Neprevzeti (47 parov)	Prevzeti iz klasičnih jezikov (7 parov)
<i>barvast – črno-bel</i>	<i>a posteriori – a priori</i>
<i>barven – črno-bel</i>	<i>abstrakten – konkreten</i>
<i>bati se – upati si</i>	<i>benigen – malign</i>
<i>bedenje – spanje</i>	<i>generalka – specialka</i>
<i>bedeti – spat</i>	<i>makroskopski – mikroskopski</i>
<i>bel – črn</i>	<i>maksimalen – minimalen</i>
<i>blizu – daleč</i>	<i>maksimum – minimum</i>
<i>bližnji – daljen</i>	
<i>bolan – zdrav</i>	
<i>da – ne</i>	
<i>dan – noč</i>	
<i>debel – droben</i>	
<i>debel – suh</i>	
<i>debel – tanek</i>	
<i>desnica – levica</i>	
<i>dneven – nočen</i>	
<i>dol – gor</i>	
<i>dolg – kratek</i>	
<i>doli – gori</i>	
<i>grd – lep</i>	
<i>grenek – sladek</i>	
<i>ja – ne</i>	
<i>majhen – velik</i>	
<i>manj – bolj</i>	
<i>manj – več</i>	
<i>mlad – star</i>	
<i>moker – suh</i>	
<i>najmanj – najbolj</i>	
<i>najmanj – največ</i>	
<i>naprej – nazaj</i>	
<i>narazen – skupaj</i>	
<i>narobe – prav</i>	
<i>navzdol – navzgor</i>	
<i>navzven – navznoter</i>	
<i>nizek – visok</i>	
<i>noter – ven</i>	
<i>notri – zunaj</i>	
<i>nov – star</i>	

Neprevzeti (47 parov)	Prevzeti iz klasičnih jezikov (7 parov)
<i>ozek – širok</i>	
<i>podneven – ponočen</i>	
<i>podnevi – ponoči</i>	
<i>sem – tja</i>	
<i>sladek – kisel</i>	
<i>spodaj – zgoraj</i>	
<i>zgrda – zlepa</i>	
<i>znotraj – zunaj (predlog)</i>	
<i>znotraj – zunaj (prislov)</i>	

5. Vsi protipomenski pari so glede izvora enaki: ali sta oba leksema neprevzeta ali prevzeta, mešanih parov ni. Prevladujejo neprevzete protipomenke, sedem parov pa je prevzetih iz klasičnih jezikov.

6.2.5.5 Vrste protipomenskosti glede na enobesedne protipomenke ali nosilce protipomenskosti pri večbesednih leksemih

Stopnjevalna (gradacijska) protipomenskost

<i>bel – črn</i>	<i>majhen – velik</i>
<i>blizu – daleč</i>	<i>maksimalen – minimalen</i>
<i>bližnji – daljen</i>	<i>maksimum – minimum</i>
<i>bolan – zdrav</i>	<i>manj – bolj</i>
<i>debel – tanek</i>	<i>mlad – star</i>
<i>debel – droben (2 x)</i>	<i>moker – suh</i>
<i>debel – suh</i>	<i>najmanj – najbolj</i>
<i>dolg – kratek</i>	<i>najmanj – največ</i>
<i>grd – lep</i>	<i>nizek – visok</i>
<i>grenek – sladek</i>	<i>nov – star</i>
<i>kisel – sladek</i>	<i>ozek – širok</i>

Nasprotnolastnostna protipomenskost

<i>a posteriori – a priori</i>	<i>generalka – specialka</i>
<i>abstrakten – konkreten</i>	<i>ja – ne</i>
<i>bati se – upati si</i>	<i>makroskopski – mikroskopski</i> (ki se vidi s prostim očesom – se ne vidi s prostim očesom)
<i>bedenje – spanje</i>	<i>podnevi – ponoči</i>
<i>bedeti – spat</i>	<i>podneven – ponočen</i>
<i>benigen – malign</i>	<i>zlepa – zgrda</i> (ne s silo – s silo)
<i>da – ne</i>	
<i>dan – noč</i> (ko je svetloba – ko ni svetlobe)	
<i>dneven – nočen</i>	

Nasprotnosmerna protipomenskost

<i>dol – gor</i>	<i>nazaj – naprej</i>
<i>narazen – skupaj</i>	<i>noter – ven</i>
<i>navzgor – navzdol</i>	<i>sem – tja</i>
<i>navznoter – navzven</i>	

Nasprotnopoložajna protipomenkost

<i>desnica – levica</i>	<i>spodaj – zgoraj</i>
<i>doli – gori</i>	<i>znotraj (prisl.) – zunaj (prisl.)</i>
<i>notri – zunaj</i>	<i>znotraj (predl.) – zunaj (predl.)</i>

Popolna protipomenskost

<i>barvast – črno-bel</i>	<i>barven – črno-bel</i>
---------------------------	--------------------------

Največ protipomenk je v stopnjevalnem (gradacijskem) razmerju, med katerimi ni jasne ločnice. Med izhodiščnima protipomenkama je več prehodnih, kar je značilno za protipomenskost v splošnem jeziku. Tem po številu sledijo nasprotnolastnostne protipomenke, pri katerih je nekaj tako ali pa ni tako, vmesne stopnje ni, sem sodijo tudi termini. Manj je nasprotnosmernih, nasprotnopoložajnih protipomenk. Te so tudi besednovrstno značilne: prislovi in predlogi. Popolni protipomenki sta dve.

6.2.5.6 Protipomenskost v SSKJ širše

V SSKJ niso v protipomenskem odnosu samo leksemi, označeni kot ant. Dejansko je protipomenskih odnosov veliko več, pri čemer pa ne mislimo samo na tiste lekseme, kjer protipomenskost ni bila izrecno označena, pač pa na primere, ko so v protipomenskem odnosu še drugi pomeni iztočnice, ne samo tista dva, kjer sta izrecno navedeni protipomenki. Da je bila protipomenskost pojmovana tako, kažejo razlage.

1. Za sopomenke v SSKJ velja naslednje načelo: če je sopomenka navedena za podpičjem na koncu razlage prvega pomena, velja sopomenskost za vse pomene oziroma do nove sopomenke. Oznaka sopomenka pa ne velja za zveze v terminološkem in frazeološkem gnezdu. Pri pro-

tipomenkah pa je nekoliko drugače. V SSKJ velja načelo: če leksemi v terminološkem gnezdu nimajo razlag, velja zanje ena od splošnih, tj. neterminoloških razlag iztočnice. Tako so v dejanskem protipomenskem odnosu tudi termini, navedeni brez razlag in označevalnika ant. v t. i. terminološkem gnezdu, enako velja za dvo- ali večbesedne stalne zveze, navedene za poševnicami.

Primeri:

Pridevnika *abstrakten* in *konkreten* sta v protipomenskem odnosu, enako tudi stalni zvezi *abstraktno mišljenje* in *konkretno mišljenje* ter jezikoslovna termina *abstraktni samostalnik* in *konkretni samostalnik*. V terminološkem gnezdu slovarskih sestavkov pridevnikov *bel* in *črn*, ki sta v protipomenskem odnosu, so brez razlage navedene zveze: šah. *bela figura*, *bela polja* – šah. *črna figura*, *črno polje*.

2. Za protipomenske pare so značilne zrcalne razlage. Da oznaka ant., navedena na začetku slovarskega sestavka, pri 1. ali izhodiščnem neoštevilčenem pomenu, velja še naprej, kažejo zrcalne protipomenske razlage, tudi brez označene protipomenskosti.

Primer:

Leksema *abstrakten* in *konkreten* imata pri prvem/izhodiščnem pomenu navedeni križni protipomenki. Pri podpomenuh, označenih z dvema poševnicama, protipomenskost ni označena. Izkazujeta jo zrcalni razlagi: *nenazoren*, *nejasen* (*abstrakten*) – *nazoren*, *jasen* (*konkreten*).

Zelo lep primer zrcalnih prikazov sta slovarska sestavka *desnica* in *levica* (protipomenske razlage so zaradi nazornosti podčrtane).

desnica -e ž (i)

1. desna roka **ant.** levica:

dati, stisniti desnico; dvigniti

desnico v pozdrav; z desnico

si je zakril oči / v pest

stisnjena desnica; žuljava

desnica

• bibl. naj ne ve levica, kaj

dela desnica *ne hvali se z*

dobrimi deli; iron. desnica ne

ve, kaj dela levica *dela je*

neenotno, neskladno // v prislovni

rabi, v zvezi z na izraža desno

stran: posadil ga je na svojo

desnico / imeti koga na

desnici; sin je sedel na

očetovi desnici

2. polit. konservativna,

nazadnjaška stranka ali

taka skupina v stranki:

protidemokratska desnica;

radikalna desnica;

predstavniki skrajne desnice

v parlamentu niso prodrli s

svojim predlogom

levica -e ž (í)

1. leva roka, **ant.** desnica: položil ji je levico okoli ramen; enako spretno dela z levico kot z desnico; z levico si je zakrila oči / držati rokavice v levici

- bibl. naj ne ve levica, kaj dela desnica *ne hvali se z dobrimi deli*; iron. desnica ne ve, kaj dela levica *delo je neenotno, neskladno* // v prislovni rabi, v zvezi z na izraža levo

stran: posadil ga je na svojo levico / na njegovi levici je sedelo lepo dekle; pren., publ. pisateljeva navzočnost na levici javnega življenja

2. polit. progresivna, napredna stranka ali taka skupina v stranki: predstavniki levice; spopad med desnico in levico / skrajna levica v gibanju / slovenska kulturna levica

Ni pa nujno, da si zrcalne protipomenske razlage sledijo v istem zaporedju. Zrcalnost se lahko pretrga, protipomenske razlage pa se spet pojavijo.

Primer: nizek – visok (oznaka ant. in protipomenka sta navedeni pri prvem pomenu)

1. *ki ima v navpični smeri navzgor razmeroma majhno razsežnost*, ant. *visok* – 1. *ki ima v navpični smeri navzgor razmeroma veliko razsežnost*, ant. *nizek*
// *ki je v navpični smeri navzgor razmeroma malo oddaljen od površine* – 1. // *ki je v navpični smeri navzgor razmeroma precej oddaljen od površine*
2. *ki ima razmeroma majhno nadmorsko višino* – 1. // *ki ima razmeroma veliko nadmorsko višino*
3. *ki je glede na možni razpon ob spodnji, izhodiščni meji* – 3. *ki je glede na možni razpon zelo oddaljen od spodnje, izhodiščne meje*
4. v primerniku *ki je glede na razvrstitev po položaju, pomembnosti, odgovornosti na manj pomembnem mestu* – 5. *ki je glede na razvrstitev po položaju, pomembnosti, odgovornosti na zelo pomembnem mestu*
4. // v primerniku *ki je glede na stopnjo zahtevnosti bolj splošen, enostaven* – 6. // v primerniku *ki je glede na stopnjo zahtevnosti bolj poglobljen in usmerjen na določeno stroko*
5. v razredni družbi *ki pripada socialno šibkejšim, revnejšim družbenim slojem* – 7. v razredni družbi *ki pripada socialno uglednejšim, bogatejšim družbenim slojem*
7. biol., v primerniku *ki je glede na stopnjo razvoja prvotnejši, manj popoln* – 10. // biol., v primerniku *ki je glede na stopnjo razvoja poznejši, bolj popoln*

3. Pogosto je zrcalnost vidna tudi pri prostih ali stalnih zvezah, navedenih v ilustrativnem gradivu.

Pri pridevnikih v protipomenskem odnosu so jedrne besede samostalniških besednih zvez pogosto enake ali pa z istega področja.

Primeri:

debel (4. pomen) – *sub* (6. pomen)
 debel človek – zelo suh človek
 zaklali so debelega prašiča – suha krava
 / debele noge, roke – / suhe noge

grenek (1. pomen) – *sladek* (1. pomen a)
 grenek zeliščni sok – sladki in grenki zeliščni sokovi
 grenek kot pelin – sladek kot med
 / sir ima nekoliko grenek okus – / to vino ima nekoliko sladek okus

lep (1. pomen) – *grd* (1. pomen)
 lep človek – grd je in nesimpatičen
 lep obraz – grd obraz
 lepa kot sonce – grd kot smrtni greh, kot strašilo
 / lep glas – grd glas
 // ima lepo delo – ima grdo delo

4. V splošnem slovarju, kot je SSKJ, se pojavi še drugo zanimivo vprašanje: ali morajo biti/so tudi vsi zgledi v protipomenskem odnosu – ali imajo vse zveze svoje protipomenske pare. *Primer:*

dneven – *nočen* (v oklepaju so zapisane zveze, ki jih v SSKJ ni)

Protipomenski pari, če izhajamo iz *dneven*:

najvišje dnevne temperature – *najnižja nočna temperatura*
dnevno in nočno delo – *nočno in nedeljsko delo je bolje plačano*
dnevna svetloba – (*nočna svetloba* je mogoča zveza – po Novi besedi 12 zadetkov, vendar je *dnevna svetloba* stalna zveza, *nočna* pa ne)
dnevna krema – (*nočna krema* je prav tako vrsta kreme, navedena je pri *krema*, pri *nočen* pa ne)
dnevna soba – (*nočna soba* ni vrsta sobe)

Protipomenski pari, če izhajamo iz *nočen*:

nočni hlad – (*dnevni hlad* bi bila mogoča zveza, vendar v Novi besedi ni zabeležena)
nočna tišina – (*dnevna tišina* ni stalna zveza, ni zabeležena v Novi besedi)

nočni lov, pohod, tekma, vožnja – (*lov, pohod, tekma, vožnja* se sicer lahko uporabljajo z *dneven*, vendar niso tipične in ne stalne zveze).

nočno nebo – (*dnevno nebo* bi bila mogoča zveza, vendar ni stalna zveza in ni zabeležena v Novi besedi)

nočna izmena – (stalna zveza *dnevna izmena* je normalna)

nočni čuvaj, vratar, nočna (bolniška) sestra – (s temi samostalniki se lahko uporablja tudi *dnevni*)

nočna žival – (*dnevna žival* ni stalna zveza)

nočni lokal – (*dnevni lokal* je mogoča zveza)

nočna omarica – (*dnevna omarica* ni vrsta omarice)

nočna posoda – (*dnevna posoda* ni vrsta posode)

nočna srajca – (*dnevna srajca* ni vrsta srajce)

nočno življenje mesta – (*dnevno življenje mesta* se ne uporablja)

Pri leksemih, ki imajo navedeno protipomenko, v protipomenskem odnosu niso vse zveze, ne stalne ne proste. Najpogosteje nimajo svojega protipomenskega para stalne zveze, ki poimenujejo vrsto česa, npr. *nočna omarica, nočna posoda, nočna srajca, nočno življenje mesta* nimajo protipomenk z *dneven*. Protipomenske zveze najpogosteje ne obstajajo, kadar je pomen vezan na neko izrazito značilnost česa, npr. *nočni hlad* je značilen za noč, podnevi navadno zaradi sonca ni tako hladno; *nočna tišina*: tišina je značilna za noč.

Protipomenka, navedena za razlago iztočnice v SSKJ, navadno ne velja za vse zveze. Ni pa označeno, za katere velja. S tega stališča je navajanje protipomenk problematično.

5. V SSKJ so pogosto navedeni zgledi, v katerih sta protipomenki. Ti so lahko:

- pogosto uporabljane zveze: *vsí so bedeli, le on je spal; bližnji in daljni kraji; hoditi po stopnicah gor in dol; zdrave in bolne rastline; sladki in grenki zeliščni sokovi; učijo te ravno narobe, kot je prav; prsi noter, trebuh ven;*
- fraze, pregovori, rekla: *dokazati črno na belem; noč in dan dela; ni rekel ne da ne ne; prišli so od blizu in daleč; zdravi ne razume bolnega; naj ne ve levica, kaj dela desnica; zdravlje po niti gor, po curku dol; kdor noče zlepa, mora zgrda* ipd.

6. Če vzamemo, da velja za protipomenskost v SSKJ enaka urejenost kot za sopomenskost, potem velja:

- da protipomenka, navedena za prvim pomenom, velja za celotni slovarski članek, razen če je potem navedena druga protipomenka, ne velja pa za vse stalne zveze;
- da sta v protipomenskem odnosu tudi zvezi, navedeni v t. i. terminološkem gnezdu, ki nimata razlag, ker sta njuna pomena že zajeta v splošni razlagi.

V protipomenskem odnosu so tako:

- vsi pomeni in podpomeni dveh eno- ali večpomenskih iztočnic v celoti, kjer je označevalnik ant. naveden pri prvem pomenu in so naslednji pomeni zrcalni, npr. *desnica* – *levica*;
- posamezna splošna pomena leksema (oštevilčeni z arabskimi številkami ali z dvema poševnicama kot podpomena), npr.: *najmanj* (4. pomen) – *najbolj* (2. pomen), *debel* (4. pomen) – *sub* (6. pomen);
- več zrcalnih pomenov in podpomenov pri večpomenskem leksemu, npr.: *grenek* (4., 6., 6. //, 7.) – *sladek* (4., 6., 6. //, 7.);
- terminološka pomena, izkazana kot terminološko označena pomena ali v terminološkem gnezdu, npr.: *benigen* – *maligen*, *a posteriori* – *a priori*, lahko tudi kot nerazloženi terminološki zvezi v terminološkem gnezdu, npr.: *abstraktni samostalnik* – *konkretni samostalnik*;
- posamezni terminološki pomeni, prikazani kot pomen ali v terminološkem gnezdu (označeni s strokovnim označevalnikom in oštevilčeni z arabsko številko, če je pomenov več);
- podpomeni, označeni z dvema poševnicama (//);
- leksemi, navedeni v terminološkem gnezdu kot protipomenke označenih iztočnic, lahko z razlago (rel. *bela barva* – rel. *črna barva*) ali brez nje (*abstraktni samostalnik* – *konkretni samostalnik*).

6.2.5.7 Protipomenskost pri sklicevalnih razlagah (nanašajoč se na, pridevnik od)

Pri leksemih v SSKJ s t. i. sklicevalnimi razlagami UPS in RPS nista razvidni. Protipomenskost je razvidna iz izhodiščne nesklicevalne razlage (pri glagolnikih iz razlage glagola). Včasih pa je ustrezno razlago treba poiskati širše v okviru besedne družine.

Primer:

bedenje – spanje

glagolnik od bedeti – stanje telesnega in duševnega počitka s popolnim ali delnim zmanjšanjem zavesti

bedeti: biti buden

buden: ki ne spi

bedenje je tako: stanje, ko je kdo buden = ko ne spi = ko ni v stanju telesnega in duševnega počitka

6.2.5.8 V razlagah neizražena protipomenskost

Pri terminoloških poimenovanjih protipomenskost pogosto iz opisa ni razvidna (*beli trn – črni trn*). Kar je slabost razlag, saj naj bi ime izhajalo iz lastnosti.

Primer razvidne protipomenskosti. Opisa zooloških zvez dnevni pavlinček *dnevni metulj s podobo očesa na velikih krilih*, *Vanessa io* in nočni pavlinčki *nočni metulji s podobo očesa na krilih*, *Saturniidae* sta v protipomenskem odnosu glede na čas pojavljanja. Protipomenskost je med *dneven – nočen* (tj. nedneven).

Primeri iz razlage nerazvidne protipomenskosti:

beli trn *trnat grm ali drevo z napiljenimi listi, belimi cveti in rdečimi koščicastimi plodovi* – črni trn *trnat grm z belimi cveti in koščicastimi plodovi*, *Prunus spinosa*

bela posoda *posoda iz porcelana* – črna posoda *posoda iz železne pločevine* (ni povedano, da je ena posoda svetle barve in druga temne)

beli medved *ki ima med prsti plavalno kožico in živi okrog Severnega Ledenege morja* (bistvena lastnost ni povedana: bel kožuh) – črni medved (ta nima razlage)

PROTIPOMENKE V NOVEJŠIH SLOVENSKIH TERMINOLOŠKIH SLOVARJIH

Protipomenke navajajo novejši slovenski terminološki slovarji različnih ved. Z besedo »novejši« mislimo slovarje, ki so izhajali od 70. let prejšnjega stoletja dalje. Ti večinoma niso nastali na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, so pa pri njih navadno sodelovali uredniki SSKJ. Izjemi sta *Pravni terminološki slovar. Do 1991 – gradivo* (1999) in *Splošni tehniški slovar*, 2. izdaja (1. del 1978, 2. del 1981), ki sta se izdelovala na Inštitutu, vendar brez pravega sodelovanja inštitutskih leksikografov. Delo so vodili strokovnjaki sami, tj. pravniki in tehniki, leksikografi so bili v glavnem jezikovni svetovalci.

Prikazovanje protipomenk se naslanja na tradicijo slovenskega slovaropisja, zlasti na SSKJ. Protipomenke izkazujejo razlagalni terminološki slovarji. Izjemi sta le *Tehniški metalurški slovar* (1995), ki je preveden, vendar imajo termini sem in tja tudi kako pojasnilo, in *Splošni tehniški slovar*, 2. izdaja, v katerem so razloženi samo nekateri termini.

Zanimivo je, da je bila okrajšava *ant.* zapisana v uvodu v *Gumarski slovar* (1995), v slovarju pa protipomenk ni, pa tudi te okrajšave ne.⁶⁵ V uvodu v poskusni snopič *Gozdarskega slovarja* (1990), pri katerem je sodeloval dolgoletni glavni organizator dela za SSKJ Stane Suhadolnik, je zapisano, da so bila gesla (181) izbrana tudi glede »na sinonimnost oz.

⁶⁵ Kot slovaropisna svetovalka je sodelovala Terezija Leben - Pivk, krajši čas sodelavka SSKJ.

antonimnost«. Protipomenke pa v poskusnem snopiču še niso prikazane. Slovar ni bil izdelan.

Protipomenke so navedene, vendar ne posebej označene, tudi v slovarjih, ki jih je izdal Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, npr. v *Geografskem terminološkem slovarju* (2005),⁶⁶ *Gledališkem terminološkem slovarju* (2007),⁶⁷ *Farmacevtskem terminološkem slovarju* (2012), in sicer v informativnem gnezdu z oznako PRIM., kjer so tudi nadpomenke, sorodni izrazi ipd. Uporabnik slovarja mora protipomenke sam prepoznati – zlasti s primerjavo razlag.

V terminoloških slovarjih, izdanih do 70. let 20. stoletja, od Cigaleta naprej, se protipomenke ne navajajo. Od 70. let naprej pa jih izkazujejo naslednji terminološki slovarji in ena enciklopedija (našteti po zapovrstju izdaj): *Urbanistični terminološki slovar* (1975), *Splošni tehniški slovar* 1, 2 (1978, 1981), *Meteorološki terminološki slovar* (1990), *Enciklopedija slovenskega jezika* (1992), *Psihiatrično izrazje* (1993), *Statistični terminološki slovar* (1993, 1994), *Vinogradništvo* (1994), *Tehniški metalurški slovar* (1995), *Poskusni snopič Bibliotekarskega terminološkega slovarja* (1996), *Pravni terminološki slovar. Do 1991 – gradivo* (1999), *Medicinski terminološki slovar* (2002), *Tehniški metalurški slovar. Dodatek* (2006), *Bibliotekarski terminološki slovar* (2009).

Protipomenke so bile navedene tudi v delovni verziji *Slovenskega tehniškega slovarja A–B* (2007), vendar so bile pred izdajo izločene. Oznaka za protipomenko je bila zamenjana s *prim.* (primerjaj) ali pa je bil nasprotni izraz izločen. Protipomenke so bile zbrane

⁶⁶ V slovarskem sestavku iztočnice *longitudinalni potresni val* (*potresni val, ki se širi iz potresnega žarišča skozi Zemljin plašč in Zemljino skorjo do Zemljinega površja*) je kot PRIM. navedena zveza *transverzalni potresni val* (*potresni val, ki se širi od mesta na Zemljinem površju, kjer ga je dosegel val iz potresnega žarišča*), pri *mehko ivje* (*ivje iz tankih ledenih iglic ali ploščic*) pa *trdo ivje* (*zrnčasto ivje, prekrito s kristalastimi vejicami*), pri *mlado nagubano gorovje* pa *staro nagubano gorovje* ipd.

⁶⁷ V slovarskem sestavku iztočnice *besedno izražanje* (*izražanje nastopajočega z govorom*) je kot PRIM. naveden termin *nebesedno izražanje* (*izražanje nastopajočega z mimiko, gestikulacijo, gibom, glasom*), pri *neinterpretativno branje* je PRIM. *interpretativno branje*, pri *literarno gledališče neliterarno gledališče*, pri *logičnem poudarku nelogični poudarek* ipd.

tudi za gledališki slovar – v geslovníku so bile navedene, v slovarju pa ne več.

V uvodu v *Bibliotekarski terminološki slovar* je navedeno, da je med protipomenkami 208 povezav (str. 14), sicer pa protipomenke v uvodih slovarjev niso deležne nobene pozornosti.

Protipomenke in njihov slovarski prikaz bomo pregledali po slovarjih in po skupinah uslovarjenih ved. Skušali bomo ugotoviti, ali je vrsta protipomenk odvisna od stroke in vede. Ker protipomenke prikazujejo maloštevilni slovarji in so navedene nesistematično, rezultatov ne bo mogoče posplošiti. Protipomenke navajajo novejši slovenski terminološki slovarji naslednjih ved:

- naravoslovno-matematične vede: *Meteorološki terminološki slovar* (1990), *Statistični terminološki slovar* (1993);
- tehniške vede: *Splošni tehniški slovar* 2. izdaja, 1. in 2. del (1978 in 1981), *Tehniški metalurški slovar* (1995), *Tehniški metalurški slovar. Dodatek* (2006);
- medicinske vede: *Psihiatrično izrazje* (1993), *Medicinski terminološki slovar* (2002);
- biotehniške vede: *Vinogradništvo* (1994);
- družboslovne vede: *Urbanistični terminološki slovar* (1975), *Poskusni snopič Bibliotekarskega terminološkega slovarja* (1996), *Pravni terminološki slovar. Do 1991 – gradivo* (1999), *Bibliotekarski terminološki slovar* (2010);
- humanistične vede: *Enciklopedija slovenskega jezika* (1992).

7.1 POIMENOVANJE IN OZNAČEVANJE PROTIPOMENK V NOVEJŠIH SLOVENSkih TERMINOLOŠKIH SLOVARJIH

Protipomenke so v novejših slovenskih terminoloških slovarjih podobno ali enako poimenovane in podobno ali enako definirane. V nobenem od uvodov v slovarje ne najdemo podrobnejšega pojasnila, zakaj in kako navajajo protipomenke. Do Pleteršnikovega slovarja, kot je bilo že navedeno, je viden vpliv Cigaletove *Znanstvene terminologije* (1880).

SSKJ nadaljuje tradicijo nedoslednega navajanja protipomenk. Poimenovalno daje prednost antonimu pred protipomenko.

Novejši terminološki slovarji pri poimenovanju protipomenk najpogosteje sledijo SSKJ. Imenujejo jih *antonimi*, v novejših je dodana tudi sopomenka protipomenka, *Splošni tehniški slovar*, 2. izdaja, pa jih imenuje *nasprotja*.

Preglednica 5: Pregled poimenovanj protipomenk po uvodih v novejše slovenske terminološke slovarje po času izida, številu pojavitev in kombinacijah

Poimeno- vanje	Obdobje izdaj	Število pojavitev	Kombinacije	Slovarji
antonim	1975– 2002	4-krat		<i>Urbanistični terminološki slovar</i> , <i>Psihiatrično izrazje</i> , <i>Pravni terminološki slovar</i> , <i>Medicinski terminološki slovar</i>
nasprotje	1978 in 1981	1-krat		<i>Splošni tehniški slovar</i> 1, 2
antonim	1990– 2009	6-krat	v kombinaciji s <i>protipomenko</i> na drugem mestu	<i>Meteorološki terminološki slovar</i> , <i>Poskusni snopič Bibliotekarskega terminološkega slovarja</i> , <i>Statistični terminološki slovar</i> , <i>Tehniški metalurški slovar</i> , <i>Tehniški metalurški slovar. Dodatek</i> , <i>Bibliotekarski terminološki slovar</i>
proti- pomenka	1992	1-krat		<i>Enciklopedija slovenskega jezika</i>
antonim	1994	1-krat	v kombinaciji z <i>nasprotje</i>	<i>Vinogradništvo</i>

Do Toporišičeve *Enciklopedije slovenskega jezika* (1992) se, kot prikazuje preglednica, v sodobnih terminoloških slovarjih uporablja označevalnik *ant.*, izjema je *naspr.* v *Splošnem tehniškem slovarju*.

Preglednica 6: Prikaz okrajšav, razvezav in opisov protipomenk v slovarjih

Krajšava	Razvezava	Opis	Slovar
<i>ant.</i>	antonim	nasprotni pojem	<i>Urbanistični terminološki slovar</i>
<i>ant.</i>	antonim		<i>Psihiatrično izrazje, Pravni terminološki slovar, Medicinski terminološki slovar</i>
<i>ant.</i>	antonim ali protipomenka	beseda z nasprotnim pomenom	<i>Meteorološki terminološki slovar, Poskusni snopič Bibliotekarskega terminološkega slovarja</i>
<i>ant.</i>	antonim ali protipomenka	termin z nasprotnim pomenom	<i>Statistični terminološki slovar</i>
<i>ant.</i>	antonim, protipomenka		<i>Tehniški metalurški slovar</i>
<i>ant.</i>	protipomenka ali antonim	strokovni izraz z nasprotnim pomenom	<i>Bibliotekarski terminološki slovar</i>
<i>ant.</i>	nasprotje, antonim		<i>Vinogradništvo</i>
<i>naspr.</i>	nasprotje		<i>Splošni tehniški slovar</i>
<i>protipom.</i>	protipomenka		<i>Enciklopedija slovenskega jezika</i>

Temelj opisov protipomenk, če jih slovar sploh navaja, je nasprotni pomen besede, termina, strokovnega izraza ali nasprotni pojem.

PRIKAZOVANJE IN VRSTE PROTIPOMENK V NOVEJŠIH SLOVENSkih TERMINOLOŠKIH SLOVARJIH

8.1 NAČIN OBRAVNAVE PROTIPOMENK

V nadaljevanju bomo prikazali, katere protipomenke izkazujejo posamezni slovarji. Posebno pozornost bomo posvetili slovaropisni problematiki: ali se navajajo parno, kako se izraža protipomenskost v razlagah.

Pri slovarjih, ki imajo manj protipomenk in niso obsežni, bodo navedeni vsi protipomenski pari, pri obsežnih slovarjih (*Splošni tehniški slovar*) pa večji del protipomenskih parov.

Protipomenke bomo analizirali s stališča strukture, izvora, načina tvorbe in vrste protipomenskosti. Za vsak slovar bomo izpisali slovarske sestavke ali dele sestavkov, ki vsebujejo protipomenke, tako, da si sledita glede na protipomenke parna sestavka ali dela, da bodo vidne protipomenke in razlage. Zaradi preglednosti so besede in besedne zveze, ki so v protipomenskem odnosu, in oznake za protipomenko in sopomenko ne glede na ureditev v slovarju označene krepko, razlage pa so v ležečem tisku. Slovnični podatki so izpuščeni.

Temu prikazu sledi izpis protipomenskih parov. Protipomenke, ki v slovarju nimajo upoštevanega para, so označene z zvezdico (*), če protipomenka ni iztočnica ali zveza, pa z dvema zvezdicama (**). V nadaljevanju so sopostavljeni in analizirani nosilci protipomenskosti.

8.2 PROTIPOMENKE V SLOVARJIH NARAVOSLOVNO-MATEMATIČNIH VED (*Meteorološki terminološki slovar* (1990), *Statistični terminološki slovar* (1993))

8.2.1 Protipomenke v *Meteorološkem terminološkem slovarju*

Meteorološki terminološki slovar (1990) je enojezični, razlagalni in normativni slovar meteorološkega izrazja, ki ga je izdelalo več avtorjev (Zdravko Petkovšek, Zvonka Leder, Miran Borko, Andrej Hočevcar, Jože Rakovec, Jelko Urbančič, Majda Vida). Pri izdelavi slovarja in njegovi izdaji sta sodelovala Slovenska akademija znanosti in umetnosti in Društvo meteorologov Slovenije. Glavna urednica je bila soavtorica SSKJ Zvonka Leder, ki so ji strokovno pomagali še drugi sodelavci Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša (v kolofonu ali uvodu pa Inštitut ni omenjen): Marija Djurovič, Alenka Koren, Vladimir Nartnik (naglasni), Marjeta Kalin, Cvetana Tavzes, Peter Weiss, Primož Jakopin (avtor programa Steve).

ánticiklón -a m obsežno območje z nadpovprečnim ali povišanim zračnim tlakom in anticiklonsko cirkulacijo zraka; ant. ciklon

Slika 5: Primer prikaza protipomenk v *Meteorološkem terminološkem slovarju* (1990)

8.2.1.1 Slovarski sestavki s protipomenkami

V *Meteorološkem terminološkem slovarju* so protipomenke, označene kot *ant.*, navedene v naslednjih slovarskih sestavkih:

absolutna vrednost *vrednost, ki je določena glede na izhodiščno vrednost;*
ANT. relativna vrednost

relativna vrednost *vrednost, ki je določena glede na kako drugo vrednost;*
ANT. absolutna vrednost

adiabatni proces *ki poteka brez izmenjave toplote z okolico;* ANT. diabatni proces

diabatni proces *ki poteka z izmenjavo toplote z okolico;* ANT. adiabati proces
anticiklon *obsežno območje z nadpovprečnim ali povišanim zračnim tlakom in anticiklonsko cirkulacijo zraka;* ANT. ciklon

- ciklon** *obsežno območje s podpovprečnim ali znižanim zračnim pritiskom in ciklonsko cirkulacijo zraka*; ANT. anticiklon
- anticiklonalna smer vrtenja** *vrtenje v smeri urnega kazalca na severni polobli*; SIN. *negativna smer vrtenja*; ANT. ciklonalna smer vrtenja
- ciklonalna smer vrtenja** *vrtenje v nasprotni smeri urnega kazalca na severni polobli*; ANT. anticiklonalna smer vrtenja
- deterministična metoda** *metoda, ki sloni na fizikalnih zakonih in konkretnih predpostavkah ter velja za posamezne primere* ANT. statistična metoda
- statistična metoda** *metoda, ki sloni na zakonitostih matematične statistike*; ANT. *deterministična metoda*
- difluentni tok** *tok, v katerem se tokovnice razhajajo*; ANT. konfluentni tok
- konfluentni tok** *tok, v katerem se tokovnice stekajo*; ANT. difluentni tok
- divergentni tok** *tok, v katerem se gostota kake količine zmanjšuje ali je vir kake količine*; ANT. konvergentni tok
- konvergentni tok** *tok, v katerem se gostota kake količine povečuje ali je ponor kake količine*; ANT. divergentni tok
- laminarni tok** *tok, ki ima urejene in gladke tokovnice*; ANT. turbulentni tok
- turbulentni tok** *tok, ki je neurejen in v katerem je gibanje dokaj vrtinčno*; ANT. laminarni tok
- lepo vreme** *ko je pretežno jasno*; ANT. slabo vreme
- slabo vreme** *vreme, ki ga spremljajo pogoste padavine*; ANT. lepo vreme
- lokalni veter** *veter, ki piha na manjšem območju kot posledica lokalnih razlik temperature*; ANT. splošni vetrovi
- splošni veter** *raba v mn. vetrovi nad širšim območjem*; ANT. lokalni veter
- mila klima** *sorazmerno topla, z majhnimi temperaturnimi nihanji in redkimi neugodnimi vremenskimi pojavi*; ANT. ostra klima
- ostra klima** *sorazmerno hladna, z velikimi temperaturnimi nihanji in pogostimi neugodnimi vremenskimi pojavi*; ANT. mila klima
- neprozornost** *lastnost, da kaka snov ne propušča svetlobe oziroma sevanja*; ANT. prozornost
- prozornost** *lastnost, da kaka snov nemoteno propušča svetlobo oziroma sevanje*; ANT. neprozornost
- nestabilnost** *lastnost procesa ali sistema, da se zaradi motnje oddaljuje od prejšnjega stanja*; ANT. stabilnost
- stabilnost** *lastnost procesa ali sistema, da pri učinkovanju motnje zavira njen učinek in teži k prejšnjemu stanju*; ANT. nestabilnost, labilnost
- nestanovitno vreme** *vreme, ki se v času nekaj dni opazno spreminja*; ANT. stanovitno vreme
- stanovitno vreme** *vreme, ki nespremenjeno traja dalj časa ali vsaj nekaj dni*; ANT. nestanovitno vreme
- nestisljivost** *lastnost snovi, da pod pritiskom ne spremeni svoje prostornine*; ANT. stisljivost

- stisljivost** *lastnost snovi, da pod pritiskom spremeni svojo prostornino*; ANT. nestisljivost
- novi sneg** *sneg, ki zapade v času 12 oziroma 24 ur po zadnji meritvi*; ANT. stari sneg
- stari sneg** *sneg, ki zapade že pred zadnjo meritvijo*; ANT. novi sneg
- objektivna metoda** *metoda, ki sloni na vnaprej določenih postopkih in kriterijih*; ANT. subjektivna metoda
- subjektivna metoda** *metoda, ki sloni na izkušnjah posameznika*; ANT. objektivna metoda
- ohladitev** *znižanje temperature*; ANT. otoplitev
- otoplitev** *zvišanje temperature*; ANT. ohladitev
- oseka** *zniževanje morske gladine zaradi privlačnosti Lune in Sonca*; ANT. plima
- plima** *dviganje morske gladine zaradi privlačnosti Lune in Sonca*; ANT. oseka
- sistematična napaka** *napaka, ki se v enaki velikosti pojavlja pri vsaki od enakih meritev ali računanj*; ANT. slučajna napaka
- slučajna napaka** *napaka, ki je ali subjektivna napaka ali napaka, ki je posledica slučajne motnje v instrumentu*; ANT. sistematična napaka

8.2.1.2 Slovaropisne pripombe

V slovarju je izkazanih 20 parov protipomenk. Prikazovanje protipomenskosti je dosledno parno. Vsi termini, ki so v protipomenskem razmerju, so iztočnice. S slovaropisnega stališča je neustrezen en primer številsko različnega para: *lokalni veter* je v ednini in taka je tudi razlaga – *splošni veter* je kot iztočnica v ednini, za njo pa je opozorilo, da se uporablja v množini, tudi razlaga je v množini.

Neustrezno je prikazan tudi par *absolutna vrednost* – *srednja vrednost*, kamor se glede na sopomenskost priključujeta še *povprečna vrednost* in *povprečje*, ki sta sopomenki z različnima razlagama. *Srednja vrednost* ima navedeno protipomenko pri drugem pomenu, ki je kazalka na *povprečno vrednost*. Tu pa ni navedene protipomenke. Dejansko sta v protipomenskem odnosu absolutna in relativna vrednost, ki imata križno navedeni protipomenki.

srednja vrednost *vrednost, ki je v sredini po velikosti urejenega niza podatkov*; SIN. mediana 2. bolje: *povprečna vrednost*; ANT. absolutna vrednost

absolutna vrednost *vrednost, ki je določena glede na izhodiščno vrednost*; ANT. relativna vrednost

relativna vrednost *ki je določena glede na kako drugo vrednost*; ANT. absolutna vrednost

povprečna vrednost vsota vrednosti vseh elementov, dobljena s številom teh elementov; SIN. povprečje

povprečje vrednost, dobljena s seštevanjem vrednosti vseh elementov, deljena s številom teh elementov; SIN. povprečna vrednost

S stališča protipomenskosti in slovaropisnih načel so neustrezne nekatere razlage:

- ki nimajo besednovrstno ustrezne nosilne razlagalne besede ali UPS: taka je že razlaga pri **relativna vrednost**: *ki je določena ...*, **lepo vreme** *ko* (neustrezno) *je pretežno jasno* – **slabo vreme** *vreme* (ustrezno), *ki ga spremljajo pogoste padavine* (v obeh primerih bi morala biti razlagalna beseda *vreme*);
- ki nimajo izrazno simetričnih razlag: **laminarni tok** *tok, ki ima urejene in gladke tokovnice* – **turbulentni tok** *tok, ki je neurejen in v katerem je gibanje dokaj vrtinčno*; **lokalni veter** *veter, ki piha na manjšem območju kot posledica lokalnih razlik temperature* – **splošni veter** *raba v mn. vetrovi nad širšim območjem*;
- v katerih je uporabljen strokovno neustrezen termin: pri ciklonu je v razlagi **zračni pritisk**, pri anticiklonu pa **zračni tlak**, ki je strokovno dogovorjeno poimenovanje.

8.2.1.3 Protipomenski pari

V protipomenskem razmerju so naslednji pari terminov (upoštevane so samo enakovredne sopomenke, ne pa podrejene):

absolutna vrednost – relativna vrednost

adiabatni proces – diabatni proces

anticiklon – ciklon

anticiklonalna smer vrtenja – ciklonalna smer vrtenja

*deterministična metoda – statistična metoda*⁶⁸

difluentni tok – konfluentni tok

⁶⁸ Vprašanje je, ali sta *statistična metoda* in *deterministična metoda* v protipomenskem odnosu. Razlagi nista taki, da bi bilo nepoznavalcu to razvidno. Prva po razlagi *sloni na zakonitostih matematične statistike*, druga pa *na fizikalnih zakonih in konkretnih predpostavkah in velja za posamezne primere*. Kar naj bi pomenilo, da druga ne sloni na statistiki, prva pa ne na fizikalnih zakonih in konkretnih postavkah in velja za posamezne primere. Statistika je po SSKJ *veda o metodah zbiranja in analize podatkov o množičnih pojavih*, fizikalni zakoni pa so *stalna nujna zveza med določē-*

divergentni tok – konvergentni tok
laminarni tok – turbulentni tok
lepo vreme – slabo vreme
lokalni veter – splošni veter
mila klima – ostra klima
neprozornost – prozornost
nestabilnost – stabilnost
nestanovitno vreme – stanovitno vreme
nestisljivost – stisljivost
novi sneg – stari sneg
objektivna metoda – subjektivna metoda
ohladev – otoplitev
oseka – plima
sistematična napaka – slučajna napaka

Dejansko so v protipomenskem razmerju naslednji termini ali deli terminov, t. i. nosilci protipomenskosti:⁶⁹

absolutni – relativni
adiabatni – diabatni
anticiklon – ciklon
anticiklonalni – ciklonalni
deterministični – statistični
difluentni – konfluentni
divergentni – konvergentni
laminarni – turbulentni
lepi – slabi
lokalni – splošni
mili – ostri
neprozornost – prozornost
nestabilnost – stabilnost
nestanovitni – stanovitni
nestisljivost – stisljivost
novi – stari
objektivni – subjektivni
ohladev – otoplitev
oseka – plima
sistematični – slučajni

nimi stvarmi, pojavi v naravi ali kaki dejavnosti, ki se ugotovi na podlagi izkušenj pri opazovanju pojavov ali z merjenji pri poskusih (SSKJ).

⁶⁹ Vsi pridevniki so poenoteni: v določni obliki in moškem spolu.

8.2.1.4 Zgradba, izvor, tvorjenost besede ali dela tvorjenke, ki je v protipomenskem odnosu oziroma nosilec protipomenskosti

1. Zgradba protipomenskih parov

V protipomenskem razmerju je 6 enobesednih parov, 14 besednozveznih parov terminov: 13 dvobesednih in 1 tribesedni par. Glede na število besed so protipomenski pari uravnoteženi: 1 beseda : 1 beseda, 2 besedi : 2 besedi, 3 besede : 3 besede. Vse protipomenke so samostalniki ali samostalniške besedne zveze.

2. Nosilci protipomenskosti glede na besedno vrsto:

- samostalniki brez pojasnil (6 parov): *anticiklon – ciklon, neprozornost – prozornost, nestabilnost – stabilnost, nestisljivost – stisljivost, oseka – plima, otoplitev – ohladitev*;
- pridevniki kot levi prilastki (14 parov): *absolutni – relativni, adiabatski – diabatski, anticiklonalni – ciklonalni, deterministični – statistični, difluentni – konfluentni, divergentni – konvergentni, laminarni – turbulentni, lepi – slabi, lokalni – splošni, mili – ostri, novi – stari, sistematični – slučajni, nestanovitni – stanovitni, objektivni – subjektivni*.

Protipomensko razmerje se najpogosteje realizira med pridevniki, ki so pojasnila samostalnika, jedra besedne zveze – ali z drugimi besedami: najpogosteje so nosilci protipomenskosti pridevniki.

3. Nosilci protipomenskosti glede na tvorbo:

- raznokorenski samostalniki (2 para): *plima – oseka, otoplitev – ohladitev*;
- raznokorenski pridevniki, pridevniška pojasnila jedra samostalniške besedne zveze (9 parov): *absolutni – relativni, laminarni – turbulentni, lepi – slabi, lokalni – splošni, mili – ostri, novi – stari, sistematični – slučajni, deterministični – statistični, objektivni – subjektivni*;
- enakokorenski samostalniki, od katerih ima eden protipomensko predpono (4 pari): *anticiklon – ciklon, neprozornost – prozornost, nestabilnost – stabilnost, nestisljivost – stisljivost*;

- enakokorenski pridevniki, pridevniška pojasnila samostalniškega jedra, od katerih ima eden protipomensko predpono (3 pari): *ci-klonalni* – **ant***iciklonalni*, *diabatni* – **adi***abatni*, *stanovitni* – **ne***stanovitni*;
- enakokorenski pridevniki, pridevniška pojasnila samostalniškega jedra, ki imajo protipomenski predponi (2 para): **di***fluentni* – **kon***fluentni*, **di***vergentni* – **kon***vergentni*.

Najpogostejši nosilci protipomenskosti so raznokorenski pridevniki.

4. Nosilci protipomenskosti glede na izvor

Samostalniški protipomenski pari po izvoru:

- neprevzeti⁷⁰ (4): *neprozornost* – *prozornost*, *nestisljivost* – *stisljivost*, *oseka* – *plima*, *otoplitev* – *ohladitev*;
- prevzeti (1): *anticiklon* – *ciklon*;
- mešani: prevzeta podstava in neprevzeta predpona (1): *nestabilnost* – *stabilnost*.

Deli dvo- ali trobesednih parov protipomenk, pridevniški nosilci protipomenskosti, glede na izvor:

- neprevzeti (4): *lepi* – *slabi*, *mili* – *ostri*, *novi* – *stari*, *stanovitni* – *nestanovitni*;
- prevzeti brez predpone ali s prevzeto predpono (8): *absolutni* – *relativni*, *anticiklonalni* – *ciklonalni*, *diabatni* – *adiabatni*, *difluentni* – *konfluentni*, *divergentni* – *konvergentni*, *laminarni* – *turbulentni*, *statistični* – *deterministični*, *subjektivni* – *objektivni*;
- mešani: prevzeti in neprevzeti (2): *lokalni* – *splošni*, *sistematični* – *slučajni*.

Prevzetih protipomenk (samostalnikov) ali njihovih delov (pridevnikov) je devet, po izvoru domačih oziroma neprevzetih pa je osem. Dva para sestavljata prevzeti in neprevzeti pridevnik, en par pa ima neprevzeto predpono in prevzeto osnovo. Vse tuje besede ali njihovi deli so internacionalizmi latinskega ali grškega izvora.

⁷⁰ Pri ugotavljanju, ali gre za besedo domačega ali tujega izvora, upoštevamo jezikovni občutek povprečnega uporabnika slovenskega jezika.

5. Pare protipomenskih samostalnikov ali pridevniške pare nosilcev protipomenskosti glede na tvorbo sestavljata:

- raznokorenski besedi brez (protipomenske) predpone (11): *oseka – plima; absolutni – relativni, laminarni – turbulentni, lepi – slabi, lokalni – splošni, mili – ostri, novi – stari, otoplitev – ohladitev, sistematični – slučajni, statistični – deterministični, subjektivni – objektivni;*
- enakokorenski besedi, od katerih je ena sestavljenska, druga nima predpone (7): *adiabatni – diabatni, anticiklon – ciklon, anticiklonalni – ciklonalni, neprozornost – prozornost, nestisljivost – stisljivost, nestabilnost – stabilnost; stanovitni – nestanovitni;*
- enakokorenski sestavljenki (2): *difluentni – konfluentni, divergentni – konvergentni.*

Najpogosteje sestavljata protipomenski par raznokorenska samostalnika ali pridevnika (nosilca protipomenskosti) brez protipomenske predpone (11). Nosilca protipomenskega pomena sta korena.

Pri enakokorenskih besedah sta lahko nosilca protipomenskega pomena predponi ali pa sta v protipomenskem odnosu pomen nepredponjene besede in pomen predponjene (9).

Preglednica 7: Protipomenske predpone sestavljenk po številu, izvoru, parnosti

Neparna neprevzeta predpona: 1, 4 primeri sestavljenk

ne... --

neprozornost – prozornost

nestabilnost – stabilnost

nestisljivost – stisljivost

nestanovitno – stanovitno

Neparni prevzeti predponi: 2, 3 primeri sestavljenk

a... --

adiabatni – diabatni

anti... -- (2)

anticiklon – ciklon

anticiklonalni – ciklonalni

Parni prevzeti predponi: 1 par, 2 para sestavljenk

di... – kon...

difluentni – konfluentni

divergentni – konvergentni

V sestavljenkah se za izražanje protipomenskosti uporabljajo: ena neparna neprevzeta predpona (*ne...*) in dve prevzeti predponi (neparni *a...* in *anti...*), v paru nastopata prevzeti *di...* – *kon...*

Prevzete protipomenske predpone so tako kot prevzete besede internacionalizmi latinskega in grškega izvora.

8.2.1.5 Vrste protipomenskosti glede na enobesedne protipomenke ali nosilce protipomenskosti pri večbesednih leksemih

Določanje vrste protipomenskosti je, kadar razlage niso dovolj razvite ali simetrične, težko, včasih tudi nemogoče, npr. pri dvojicah: *deterministična metoda* – *statistična metoda*, *laminarni tok* – *turbulentni tok*, *nestabilnost* – *stabilnost* ipd. V *Meteorološkem terminološkem slovarju* so (verjetno) izkazane naslednje vrste protipomenskosti:

1. Popolna protipomenskost

<i>adiabatni</i> – <i>diabatni</i>	<i>nestanovitni</i> – <i>stanovitni</i>
<i>neprozornost</i> – <i>prozornost</i>	
<i>nestabilnost</i> – <i>stabilnost</i>	<i>nestisljivost</i> – <i>stisljivost</i>

2. Nasprotnolastnostna protipomenskost

<i>absolutni</i> – <i>relativni</i>	<i>lepi</i> – <i>slabi</i>
<i>deterministični</i> – <i>statistični</i>	<i>lokalni</i> – <i>splošni</i>
<i>laminarni</i> – <i>turbulentni</i>	<i>objektivni</i> – <i>subjektivni</i>

3. Nasprotnosmerna protipomenskost

difluentni – *konfluentni*

4. Nasprotnoprocena protipomenskost

<i>divergentni</i> – <i>konvergentni</i>	<i>oseka</i> – <i>plima</i>
<i>ohladitev</i> – <i>otoplitev</i>	

5. Nasprotnočasna protipomenskost

novi – *stari*

V *Meteorološkem terminološkem slovarju* je (verjetno) najpogosteje izkazana nasprotnolastnostna protipomenskost, ki jo izražajo raznokorenske protipomenke ali nosilci protipomenskosti. Prvi sledi popolna protipomenskost, ki jo izražajo enakokorenske protipomenke ali nosilci protipomenskosti. Ena od protipomenk ali nosilcev protipomenskosti je sestavljenka s predpono: *ne-* ali *a-*. Manj je nasprotnoprocenih protipomenskih parov, v nasprotnosmernem in nasprotnočasnem razmerju pa sta po en par.

8.2.1.6 Zaključek

Protipomenke v *Meteorološkem terminološkem slovarju* so izkazane parno. Nekaj problemov je pri oblikovanju iztočnic in razlag. Najpogostejši nosilci protipomenskosti so pridevniki kot levi prilastki samostalnikov, glede na tvorbo pa raznokorenske besede. V slovarju so izkazane naslednje vrste protipomenskih razmerij: popolno (5), nasprotnolastnostno (6), nasprotnosmerno (1), nasprotnoproceno (3), nasprotnočasno (1).

V tem slovarju je razvidna tudi sestavljena protipomenskost. Znotraj razlage je lahko več RPS, ki so v protipomenskem odnosu. Taki sta zlasti razlagi protipomenskih parov: *anticiklon – ciklon, mila klima – ostra klima*, kar je bilo že predstavljeno.

8.2.2 Protipomenke v *Statističnem terminološkem slovarju*

Statistični terminološki slovar (1993) je normativni, razlagalni in prevodni slovar, ki ga je izdelalo več avtorjev (Blaženka Košmelj, Franc Arh, Alojzija Doberšek - Urbanc, Anuška Ferligoj, Matjaž Omladič). Slovaropisno in jezikovno obdelavo je opravila Zvonka Leder - Mancini. Slovar je izšel, kot izkazuje Cobiss, petkrat (1993, 1994, 2001, 2002 in elektronsko 2014 v Termaniji). Protipomenke so izkazane v prvi izdaji, ki je obsegala 626 terminov z angleškimi ustrezniki. Opisane so kot termini z nasprotnim pomenom (str. 7). Naslednje leto je bil slovar ponatisnjen. V razširjeni izdaji leta 2001 se je povečalo število terminov na 1551, dodani so bili francoski, nemški in italijanski ustrezniki. V

Uvodu v to izdajo (str. 9) je sicer zapisano, da sledi prvotni zasnovi dela, vendar protipomenke niso več navedene. V četrti izdaji iz leta 2002 prav tako ne.

V *Statističnem terminološkem slovarju* (1993) je prikazanih 31 protipomenk (15 parov + ena brez para). Kot protipomenke so navedeni tudi enakovredni sopomenski izrazi, podrejeni pa ne. Tako ima določen izraz z enakovredno sopomenko lahko dve protipomenki. Za vsako sopomenko po eno.

slučajna izbira ~e ~e ž izbiranje vzorčnih enot v slučajni vzorec, pri katerem ima vsak možni vzorec fiksno in določljivo verjetnost izbire, npr. pri enostavnem slučajnem vzorcu je verjetnost izbire vzorca enaka za vse vzorce, pri drugih slučajnih vzorcih jo je mogoče izračunati; **sin.:** naključna izbira; **ant.:** neslužajna izbira

Slika 6: Primer prikaza protipomenk v *Statističnem terminološkem slovarju* (1993)

8.2.2.1 Slovarski sestavki s protipomenkami⁷¹

Protipomenke vsebujejo naslednji slovarski sestavki:

enostavna sredina sredina, izračunana iz posameznih vrednosti, npr. enostavna aritmetična sredina; **SIN.:** netehtana sredina; **ANT.:** tehtana sredina
netehtana sredina sredina, izračunana iz posameznih vrednosti, npr. netehtana aritmetična sredina; **SIN.:** enostavna sredina; **ANT.:** tehtana sredina
tehtana sredina sredina iz vrednosti, ki so upoštewane z utežmi, npr. tehtana aritmetična sredina; **ANT.:** enostavna sredina, netehtana sredina
enovitost lastnost, ki se nanaša na podobnost enot glede na eno ali več spremenljivk; **SIN.:** homogenost; **ANT.:** raznovrstnost, heterogenost
homogenost lastnost, ki se nanaša na podobnost enot glede na eno ali več spremenljivk; **SIN.:** enovitost; **ANT.:** heterogenost, raznovrstnost
heterogenost lastnost, ki se nanaša na različnost enot glede na eno ali več spremenljivk; **SIN.:** raznovrstnost; **ANT.:** homogenost, enovitost
raznovrstnost lastnost, ki se nanaša na različnost enot glede na eno ali več spremenljivk; **SIN.:** heterogenost; **ANT.:** enovitost, homogenost
grupirani podatki podatki, navadno številski, ki so prikazani v frekvenčni porazdelitvi; **SIN.:** razvrščeni podatki; **ANT.:** negrupirani podatki, posamezni podatki

⁷¹ V pregledu upoštevamo samo enakovredne sopomenke.

- razvrščeni podatki** *podatki, navadno številski, ki so prikazani v frekvenčni porazdelitvi*; SIN.: grupirani podatki; ANT.: negrupirani podatki, posamezni podatki
- negrupirani podatki** *podatki, navadno številski, ki se nanašajo na posamezne enote*; SIN.: posamezni podatki; ANT.: grupirani podatki, razvrščeni podatki
- posamezni podatki** *podatki, navadno številski, ki se nanašajo na posamezne enote*; SIN.: negrupirani podatki; ANT.: grupirani podatki, razvrščeni podatki
- nepristranska cenilka** *cenilka parametra, za katero je pričakovana vrednost vzorčne ocene enaka vrednosti ocenjevanega parametra*; ANT.: pristranska cenilka
- pristranska cenilka** *cenilka parametra, za katero pričakovana vrednost vzorčne ocene ni enaka vrednosti ocenjevanega parametra*; ANT.: nepristranska cenilka
- nepristranski vzorec** *vzorec, pri katerem enote niso izbrane in opazovane pristransko*; ANT.: pristranski vzorec
- pristranski vzorec** *vzorec, ki ne kaže lastnosti populacije zaradi neustreznih postopkov pri izbiri in opazovanju enot, npr. nepravilna opredelitev, neustrezno načrtovanje vprašalnikov, neodgovori, pristranskost izpraševalca ipd.*; ANT.: nepristranski vzorec
- neslučajni vzorec** *vzorec, pri katerem enote niso izbrane slučajno*; ANT.: slučajni vzorec
- slučajni vzorec** *vzorec, ki je izbran s slučajno izbiro vzorčnih enot, npr. enot, skupinic*; ANT.: neslučajni vzorec
- neslučajna izbira** *izbiranje enot v vzorec, ki je prepuščeno osebni presoji, npr. izbira po subjektivni presoji, namerno pristranska izbira, izbira na slepo, izbira tipičnih enot, izbira najlažje dosegljivih enot*
- slučajna izbira** *izbiranje vzorčnih enot v slučajni vzorec, pri katerem ima vsak možni vzorec fiksno in določljivo verjetnost izbire, npr. pri enostavnem slučajnem vzorcu je verjetnost izbire vzorca enaka za vse vzorce, pri drugih slučajnih vzorcih jo je mogoče izračunati*; ANT.: neslučajna izbira
- neverjetnostno vzorčenje** *vzorčenje, pri katerem vzorčne enote niso izbrane slučajno in dobljene ocene ne dopuščajo ocenjevanja parametrov z intervalom zaupanja ali statističnega preizkušanja domnev, npr.: kvotno vzorčenje, omrežno vzorčenje*; ANT.: verjetnostno vzorčenje
- verjetnostno vzorčenje** *vzorčenje, pri katerem so vzorčne enote izbrane slučajno in je verjetnost izbire enot v vseh fazah postopka znana in različna od 0, npr.: enostavno slučajno vzorčenje, stratificirano vzorčenje*; ANT.: neverjetnostno vzorčenje
- nevzorčna napaka** *razlika med vzorčno oceno parametra in dejansko vrednostjo parametra, ki ne izvira iz dejstva, da je v vzorec zajetih le del enot populacije*; ANT.: vzorčna napaka

vzorčna napaka *razlika med vzorčno oceno parametra in pričakovano vrednostjo cenilke parametra*; ANT.: nevzorčna napaka; prim.: natančnost, standardna napaka, vzorčna varianca

nezvezna spremenljivka *številka spremenljivka, ki ni zvezna, npr. čas čakanja na strežbo*; ANT.: zvezna spremenljivka

zvezna spremenljivka *številka spremenljivka, ki ima lahko na določenem intervalu katerokoli vrednost, npr. telesna višina, starost*; ANT.: nezvezna spremenljivka

pojasnjena varianca *varianca, ki kaže vpliv upoštevanih dejavnikov (analiza variance) ali odvisnost od upoštevanih pojasnjevalnih spremenljivk (regresijska analiza oz. analiza odvisnosti na splošno)*; ANT.: varianca ostanka

varianca ostanka *varianca, ki je izračunana potem, ko je bil iz opazovanih podatkov izločen vpliv obravnavanih učinkov (analiza variance) oz. vpliv obravnavanih pojasnjevalnih spremenljivk (regresijska analiza) in s katero se meri variabilnost, ki izhaja iz nepojasnjenih vplivov*; ANT.: pojasnjena varianca

raven zaupanja *verjetnost, da izračunani interval zaupanja vključuje vrednost ocenjevanega parametra in je navadno označena z $(1 - a)$* ; SIN.: stopnja zaupanja; ANT.: stopnja tveganja

stopnja zaupanja *verjetnost, da izračunani interval zaupanja vključuje vrednost ocenjevanega parametra in je navadno označena z $(1 - a)$* ; SIN.: raven zaupanja; ANT.: stopnja tveganja

stopnja tveganja *verjetnost, da izračunani interval zaupanja ne vključuje vrednosti ocenjevanega parametra in je navadno označena z a* ; ANT.: stopnja zaupanja, raven zaupanja

vzorčenje brez ponavljanja *vzorčenje, pri katerem je lahko enota populacije samo enkrat izbrana v vzorec*; ANT.: vzorčenje s ponavljanjem

vzorčenje s ponavljanjem *vzorčenje, pri katerem je lahko enota populacije, ki je bila že izbrana v vzorec, ponovno izbrana*; ANT.: vzorčenje brez ponavljanja

8.2.2.2 Slovaropisne pripombe

Vse protipomenke so iztočnice v slovarju.

Razen pri enem paru, tj. *neslučajna izbira – slučajna izbira*, pri *neslučajna izbira* protipomenka ni navedena. Razen enega para imajo vsi pari enako zgradbo. Par *pojasnjena varianca – varianca ostanka* izstopa, saj ga tvorita samostalniška besedna zveza z levim in samostalniška besedna zveza z desnim prilastkom.

Problematična sta tudi para, kjer variira jedrna beseda:

raven zaupanja – stopnja tveganja
stopnja zaupanja – stopnja tveganja

Za razumevanje razlag je večinoma potrebno poznavanje statistike, tako laiku niso razumljive. Pri oblikovanju razlag avtorji pogosto niso pazili na to, da bi bila jasno izražena protipomenskost, npr.:

- **nezvezna spremenljivka** *številka spremenljivka, ki ni zvezna, npr. čas čakanja na strežbo*
- **zvezna spremenljivka** *številka spremenljivka, ki ima lahko na določenem intervalu katerokoli vrednost, npr. telesna višina, starost*

8.2.2.3 Protipomenski pari

V protipomenskem razmerju so, če upoštevamo izraze, ki jim slovar daje prednost, zanemarimo pa podrejene sopomenke:⁷²

enostavna sredina /S⁷³: *netehtana sredina – tehtana sredina*
enostavna sredina – tehtana sredina
netehtana sredina – tehtana sredina
enovitost /S: *homogenost – raznovrstnost* /S: *heterogenost*
enovitost – raznovrstnost
homogenost – heterogenost
grupirani podatki /S: *razvrščeni podatki – negrupirani podatki* /S: *posamezni podatki*
grupirani podatki – negrupirani podatki
razvrščeni podatki – posamezni podatki
nepristranska cenilka – pristranska cenilka
nepristranski vzorec – pristranski vzorec
neslučajni vzorec – slučajni vzorec
neslučajna izbira – slučajna izbira*
neverjetnostno vzorčenje – verjetnostno vzorčenje
nevzorčna napaka – vzorčna napaka
nezvezna spremenljivka – zvezna spremenljivka

⁷² Če upoštevamo še podrejene sopomenke, se obravnava preveč zaplete, dejansko pa gre za enake vrste sopomenk.

⁷³ S je enakovredna sopomenka.

pojasnjena varianca – varianca ostanka
 raven zaupanja /S: stopnja zaupanja – stopnja tveganja
 raven zaupanja – stopnja tveganja
 stopnja zaupanja – stopnja tveganja
 vzorčenje brez ponavljanja – vzorčenje s ponavljanjem

Dejansko so v protipomenskem razmerju ali nosilci protipomenskosti naslednji termini ali njihovi deli:

<i>brez – s</i>	<i>netehtani – tehtani</i>
<i>enostavni – tehtani</i>	<i>neverjetnostni – verjetnostni</i>
<i>enovitost – raznovrstnost</i>	<i>nevzorčni – vzorčni</i>
<i>grupirani – negrupirani</i>	<i>nezvezni – zvezni</i>
<i>heterogenost – homogenost</i>	<i>posamezni – razvrščeni</i>
<i>nepristranski – pristranski (2-krat)</i>	<i>zaupanje – tveganje</i>
<i>neslučajni – slučajni (2-krat)</i>	

8.2.2.4 Zgradba, izvor, tvorjenost besede ali dela tvorjenke, ki je v protipomenskem odnosu oziroma nosilec protipomenskosti

V protipomenskem razmerju so: 2 enobesedna, 15 besednozveznih terminov (14 dvobesednih in 1 tribesedni par). Glede na število besed so protipomenski pari uravnoteženi: 1 beseda : 1 beseda, 2 besedi : 2 besedi, 3 besede : 3 besede.

1. Glede na besedno vrsto so v protipomenskem razmerju:

- samostalniki brez pojasnil (2 para): *enovitost – raznovrstnost, heterogenost – homogenost*;
- samostalniki kot desni prilastki (2 enaka para): *zaupanje – tveganje*;
- pridevniki kot levi prilastki (11 parov, od tega 2 enaka): *enostavni – tehtani, netehtani – tehtani, grupirani – negrupirani, posamezni – razvrščeni, nepristranski – pristranski (2-krat), neslučajni – slučajni (2-krat), neverjetnostni – verjetnostni, nevzorčni – vzorčni, nezvezni – zvezni*;
- mešano tvorjen par iz desnega samostalniškega in levega pridevniškega prilastka (1): *pojasnjena (varianca) – (varianca) ostanka*;

- predloga kot dela samostalniške besedne zveze (1 par): *brez – s*.
Protipomensko razmerje se najpogosteje realizira med pridevniki, ki so pojasnila samostalnika, jedra samostalniške besedne zveze.
2. Glede na tvorbo so v protipomenskem razmerju:
- raznokorenski samostalniki, samostojni termini ali kot desni prilastki (2 para): *enovitost – raznovrstnost, zaupanje – tveganje*;
 - raznokorenski pridevniki, pojasnila samostalniškega jedra (2 para): *enostavni – tehtani, razvrščeni – posamezni*;
 - enakokorenska zložena samostalnika s protipomenskima predponama (1 par): *homogenost – heterogenost*;
 - enakokorenski pridevniki, leva pojasnila samostalniškega jedra, od katerih ima eden protipomensko predpono (7 parov): *tehtani – netehtani, grupirani – negrupirani, pristranski – nepristranski, slučajni – neslučajni, verjetnostni – neverjetnostni, vzročni – nevzročni, zvezni – nezvezni*;
 - raznokorenska predloga kot del desnega pojasnila samostalniške besedne zveze (1 par): *brez – s*.
Najpogostejši nosilci protipomenskosti so enakokorenski pridevniki.
3. Protipomenski pari ali pari nosilcev protipomenskosti glede na izvor:
- Enobesedni samostalniški protipomenski pari:
 - neprevzeti (1): *enovitost – raznovrstnost*,
 - prevzeti (1): *homogenost – heterogenost*.
 - Deli dvo- ali trobesednih parov protipomenk, ki so v protipomenskem razmerju:
 - neprevzeti (12): *zaupanje – tveganje, enostavni – tehtani, razvrščeni – posamezni, tehtani – netehtani, pristranski – nepristranski* (2-krat), *slučajni – neslučajni* (2-krat), *verjetnostni – neverjetnostni, vzročni – nevzročni, zvezni – nezvezni, brez – s*;
 - prevzeti brez predpone in z neprevzeto predpono (1): *grupirani – negrupirani*.
- Prevladujejo neprevzeti protipomenski pari ali pari nosilcev protipomenskosti (14): 2 samostalniška, 11 pridevniških in 1 predložni. Prevzeta sta samo dva: 1 samostalniški in 1 pridevniški.

4. Protipomenski pari ali pari nosilcev protipomenskosti glede na tvorbo:
- raznokorenski samostalniki (2 para): *enovitost – raznovrstnost, zaupanje – tveganje*;
 - raznokorenska pridevnika (2 para): *enostavni – tehtani, razvrščeni – posamezni*;
 - raznokorenska predloga (1 par): *brez – s*;
 - enakokorenski pridevniki, od katerih je eden sestavljenka (9 parov): *tehtani – netehtani, grupirani – negrupirani, pristranski – nepristranski* (2-krat), *slučajni – neslučajni* (2-krat), *verjetnostni – neverjetnostni, vzročni – nevzročni, zvezni – nezvezni*;
 - enakokorenski zloženci: *homogenost – heterogenost*;

Preglednica 8: Protipomenske predpone sestavljenk po številu, izvoru, parnosti

Neparna neprevzeta predpona: 1, 9 primerov sestavljenk

ne... --

tehtana – netehtana

grupirani – negrupirani

pristranski – nepristranski (2-krat)

slučajni – neslučajni (2-krat)

verjetnostni – neverjetnostni

vzročni – nevzročni

zvezni – nezvezni

Parna prevzeta prva dela zloženk. 1 par, 1 primer

homo... – hetero...

homogenost – heterogenost

V sestavljenkah se za tvorbo protipomenskega odnosa uporablja ena neprevzeta predpona, tj. *ne-*. V protipomenskem razmerju sta samo dve zloženci s prevzetima prvima deloma in drugim delom, ki so internacionalizmi latinskega in grškega izvora.

8.2.2.5 Vrste protipomenskosti glede na enobesedne protipomenke ali nosilce protipomenskosti pri večbesednih leksemih

1. Popolna protipomenskost

brez – s

enostavni – tehtani

grupirani – negrupirani
nepristranski – pristranski (2-krat)
neslučajni – slučajni (2-krat)
netehtani – tehtani
neverjetnostni – verjetnostni
nevzorčni – vzorčni
nezvezni – zvezni

Popolna protipomenskost temelji na enakokorenskih pridevniških nosilcih protipomenskosti, od katerih ima eden predpono *ne-*. Takih primerov je 9. Brez predpone je en raznokorenski par, ki je v sopomenskem odnosu s parom s predpono. Nosilca protipomenskosti sta tudi predloga: *brez* in *s*.

2. Nasprotnolastnostna protipomenskost

enovitost – raznovrstnost
heterogenost – homogenost
posamezni – razvrščeni
zaupanje – tveganje

Nasprotnolastnostno protipomenskost izražajo raznokorenske dvojice.

8.2.2.6 Zaključek

Kar zadeva parnost, je prikaz protipomenk razmeroma urejen. Najpogostejši so neprevzeti protipomenski pari. Najpogostejši nosilci protipomenskosti pa so enakokorenski pridevniki. V *Statističnem terminološkem slovarju* je v glavnem izkazana popolna ali absolutna protipomenskost, manj pa je nasprotnolastnostnih protipomenk. Slovar je namenjen statistikom, zato so razlage strokovne. Pogosto je za vsako od protipomenk protipomenskega para izbran različen tip razlage, zato te niso zrcalne in je težko določiti vrsto protipomenskosti.

8.3 PROTIPOMENKE V SLOVARJIH TEHNIŠKIH VED *(Splošni tehniški slovar 2. izdaja, 1. in 2. del (1978 in 1981), Tehniški metalurški slovar (1995))*

8.3.1 Protipomenke v *Splošnem tehniškem slovarju*

Splošni tehniški slovar sodi med pomembne slovenske slovarje. Izdelava terminološkega slovarja je bila ena od nalog leta 1929 ustanovljene akademije znanosti. Gradivo zanj se je začelo zbirati že leta 1911, ko je bilo v Ljubljani ustanovljeno Društvo inženirjev in arhitektov (Adamič 1998: 13). Prvi del prve izdaje *Splošnega tehniškega slovarja* je izšel 1962, drugi pa 1964. Protipomenke so navedene v 2. izdaji *Splošnega tehniškega slovarja*, 1. in 2. del (1978 in 1981), kjer so označene z *naspr.* (nasprotje). Gradivo za izdelavo slovarja je bilo po mojem vedenju uničeno, tako ni mogoče ugotoviti, zakaj so se avtorji odločili uvesti protipomenke in kako so jih določali. Delo se je zaradi različnih pogledov članov Tehniške sekcije Terminološke komisije SAZU nekako na silo zaključilo. S tem dejanjem predsednika komisije Alberta Strune nekateri sodelavci niso bili zadovoljni.

Kot jezikovna svetovalca sta sodelovala France Tomšič in Joža Meze, »ki se je redno udeleževala obravnavanja posameznih terminoloških jezikovnih vprašanj, pri zasnovi in izdelavi slovarja samega pa ni sodelovala.« (Uvodna beseda, 2. stran) Slovar je sicer s slovaropisnega stališča pomanjkljiv, vsebuje pa zelo veliko strokovnih izrazov več kot 60 strokovnih področij. Tako je zagotovo zelo pomemben priročnik svojega časa. Manjši del terminov ima pomenske opise. Med pomanjkljivosti sodijo nedoločni pridevniki v terminoloških poimenovanjih, različni načini prikazovanja enakih elementov ipd. Ker je oral ledino na terminološkem področju, vsebuje tudi izrazje strok, ki ne sodijo v tehniko, npr. botanike.

Zasnovo novega splošnega tehniškega slovarja je na posvetovanju o slovenskem naravoslovno-tehničnem izrazju, ki ga je leta 1997 organizirala Sekcija za terminološke slovarje Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, predstavil novi predsednik komisije Andrej Paulin (Paulin 1998: 27–32), ki je opisal navajanje in funkcijo sopomenk, ne pa protipomenk. Zanimivo je, da so bile protipomenke tudi v novi izdaji tehniškega slovarja leta 2007 (*Slovenski tehniški slovar A–B*) predvidene in vnesene v program za obdelavo slovarskega gradiva (SlovarRed), vendar je bila za objavo oznaka P (protipomenka) nadomeščena s PRIM.

(primerjaj). Problematičnost predvidenih protipomenk se npr. pokaže pri protipomenskem paru *alogamija* – *avtogamija*. Alogamija se glede na označevalnika uporablja v agronomiji in gozdarstvu, avtogamija pa v biologiji. V uvodnih pojasnilih, ki sta jih pripravila Andrej Paulin in Cvetana Tavzes (jezikovna in leksikografska sodelavka), protipomenke niso omenjene.

Primeri iz prvotne verzije prvega dela *Slovenskega tehniškega slovarja*, ki še vsebujejo protipomenke:⁷⁴

aktivno zaznavalo *zaznavalo, ki pri učinkovanju fizikalno-kemijske veličine samo (brez pomožne energije) tvori merilni signal (npr. termičlen, piezokristal, svetlobna celica) P:* pasivno zaznavalo

alogamija agr., gozd. *križno opravevanje cvetov P:* avtogamija, samoopravevanje **S:** križanje

avtogamija biol. *oploditev jajčeca s semenčico istega ali genetsko enakega osebk pri hermafroditih P:* alogamija, križanje **S:** samoopravevanje

alohton *ki je prinesen, preseljen s kraja nastanka na drugotno mesto P:* avtohton

avtohton *ki ni prinesen, preseljen od drugod, prvoten, domačega izvora P:* alohton

analiza 1. *razčlenjevanje kake enote ali celote na njene dele, sestavine, značilnosti za ugotavljanje njihove narave, razmerij, funkcije in njihovih povezav P:* sinteza (1)

V nadaljnji obravnavi bodo upoštevane protipomenke v drugi izdaji *Splošnega tehniškega slovarja* (1978 in 1981). Zaradi obsežnosti slovarja verjetno ne bodo zajete vse, vendar dovolj velik vzorec.⁷⁵

disimilacija -e ž kemični razkroj živil v živih organizmih, npr. razkroj sladkorja v ogljikovo kislino in vodo; oksidacijski proces pri rastlinah; naspr. asimilacija

Slika 7: Primer prikaza protipomenk v *Splošnem tehniškem slovarju*, 1. del (1978)

⁷⁴ Par je mogoče navesti v nekaj primerih, ker je slovar obsegal samo iztočnice črk A in B.

⁷⁵ Za analizo je bilo uporabljeno poskenirano besedilo *Splošnega tehniškega slovarja* od Č naprej, ki ga je za delo komisije za obnovljeni tehniški slovar pripravila Karmen Nemeč, sodelavka Sekcije za terminološke slovarje Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Izpisala je tudi protipomenke, za kar se ji zahvaljujem.

8.3.1.1 Slovarski sestavki s protipomenkami

Protipomenke vsebujejo naslednji slovarski sestavki:⁷⁶

absoluten *dovršen, popoln, neodvisen*,⁷⁷ NASPR. *relativen*
relativen *odnosen, oziralen, odvisen, razmeren, pogojen, ki se na kaj nanaša*, NASPR. *absoluten*

adiranje *algebrsko seštevanje*, NASPR. *odštevanje*
odštevanje *subtrakcija* (protipomenka ni navedena)
aeroben *ki potrebuje za življenje kisik*, NASPR. *anaeroben*
anaeroben *anaerobne bakterije sposobne živeti brez uporabe kisika iz zraka, tudi anaerobiotičen*, NASPR. *aeroben, aerobiotičen*
aerobiotičen NASPR. *anaerobiotičen*
anaerobiotičen NASPR. *gl. aerobiotičen*

aerobij ali **aeroba** *bakterija ali mikroorganizem, ki za življenje in razvoj potrebuje prosti kisik*, NASPR. *anaerobij*
anaerobij *bakterije, glive in drugi organizmi, ki za življenje in razvoj ne potrebujejo prostega kisika* (protipomenka ni navedena)

aerodin *letalo, težje od zraka* NASPR. *aerostat*
aerostat *zrakoplov ali balon, napolnjen s plinom, lažjim od zraka*, NASPR. *aerodin*

akcija *dejanje, delovanje in delo; fiz. delovanje telesa na oporišče (sila in moment); prvotna sila, ki deluje na telo*, NASPR. *reakcija*
reakcija *odziv, protiučinek, protisila, nasprotno ali povratno delovanje* (protipomenka ni navedena)

alohton *nad drevesno mejo, od drugod prinesen, priseljen, inozemski, tuj*, NASPR. *avtohton*
avtohton *prvoten, domač, nastal na kraju, kjer je*, NASPR. *alohton*

⁷⁶ Razlage so izpisane samo delno in v ležečem tisku, da se ločijo od zvez. Če protipomenke niso navedene parno, ima ena v oklepaju opombo *protipomenka ni navedena*, če ni iztočnica, je označena s pripombo *ni iztočnica*. Zveze, ki jih ni na ustreznih mestih v slovarju, imajo pripombo *zveza ni navedena*. Slovnični podatki in strokovne oznake so izpuščeni. Iz slovarskih sestavkov so izpuščene zveze, ki nimajo protipomenk. Izpust ni označen. Pri izpisu nisem popravila vrstnih pridevnikov, ki bi morali biti v določni obliki, če v slovarju niso bili navedeni tako, npr. *redke les, pubel les* (prav: *redki les, publi les*).

⁷⁷ Pred *naspr.* je v slovarju vejica ali podpičje. Tu je poenoteno.

anizotropen *ki ima v različnih smereh različne lastnosti*, NASPR. izotropen
izotropen *ki ima v vseh smereh enake fizikalne lastnosti*, NASPR. anizotropen

apogej *v geocentričnem sistemu točka, v kateri se Mesec ali drugo nebesno telo najbolj oddalji od Zemlje*, NASPR. perigej

perigej *Zemlji najbližja točka na tiru nebesnega telesa (planeta, kometa, satelita)*, NASPR. apogej

ashisten *ashistna kamnina žilnina, sestavljena iz nediferencirane magme*, NASPR. diashisten

diashistna kamnina (protipomenka ni navedena)

bister *bistro steklo* NASPR. motno steklo

motno steklo (protipomenka ni navedena)

centrifugalnost *sredobežnost*, NASPR. centripetalnost

centripetalnost (protipomenka ni navedena)

čist *čisti atlas* NASPR. senčni atlas; *čista industrija ki s proizvodnjo ne vpliva škodljivo na okolje*, NASPR. nečista i.

senčni atlas (zveza ni navedena)

nečista industrija (protipomenka ni navedena)

črnica *črna zemlja, črna češnja, črna konoplja; tudi črna riba* (NASPR. za vse tri: belica)

belica (protipomenka ni navedena)

deblokirati NASPR. blokirati

blokirati (protipomenka ni navedena)

dedukcija *izpeljava, izvajanje*, NASPR. indukcija

indukcija (protipomenka ni navedena)

deflokulacija NASPR. flokulacija

flokulacija (protipomenka ni navedena)

delovanje *delovanje lesa pojav, da pod vplivom higroskopične vlage spremeni obliko, mere in lastnosti*: l. dela, NASPR. l. miruje, je stabilen

mirovati (zveza ni navedena)

deloven *delovni č. (čas) dela*, NASPR. nedelovni č. (čas)

nedeloven (ni iztočnica)

demontirati *razstaviti, razdreti, narazen vzeti (stroj); razdeti, pri čemer pa se sestavni deli varujejo pred poškodbami in uničenjem; odstraniti stroj ali napravo v celoti*, NASPR.m ontirati

montirati (protipomenka ni navedena)

demontažen *ki zadeva demontažo ali demontiranje*: demontažni spoj NASPR. spoj, ki se ne razdira namenoma

denitracija *agrobakteriološki proces, kem. odstranjevanje dušikovih oksidov, dušikove kisline in nitrato*v, NASPR.n itracija

nitracija (protipomenka ni navedena)

desnak *odročni konj*, NASPR. levak

levak (ni iztočnica)

desorpcija *ločenje adsorbata od adsorbenta*, NASPR. adsorpcija

adsorpcija (protipomenka ni navedena)

diamagnetizem *nauk o lastnostih diamagnetnih snovi; pojav, da se nekatere snovi v vnanjem magnetnem polju slabo omagnetijo in zmanjšajo indukcijo, ki bi jo imelo polje samo*, NASPR. paramagnetizem

paramagnetizem (protipomenka ni navedena)

diferenciren *diferencirno vezje pri katerem je izhodna veličina približno sorazmerna odvodu vhodne veličine po času, tudi diferenciator*, NASPR. integrirno v.

integrirno vezje (zveza ni navedena)

dilatanca *pojav, da se koloidne raztopine pri gibanju strdijo, v mirovanju pa utekočinijo*, NASPR. tiksotropija

tiksotropija (protipomenka ni navedena)

dimenzionalen *razsežen, razsežnosten, z razsežnostjo: dvodimenzionalen, enodimenzionalen, mnogodimenzionalen, tridimenzionalen; les. dimenzionalna stabilnost lesa les, ki ob spremembi vlage »ne dela«*, NASPR. dimenzionalna labilnost les, ki »močno dela«, npr. bukev; dimenzionalno stabilen ki ne »dela« več

dimenzionalna labilnost lesa (zveza ni navedena)

dinamičen *gibalen, povzročen ali v zvezi s silo ali energijo*, NASPR. statičen

statičen *mirujoč, uravnovešen, ki zadeva statiko*, NASPR.d inamičen

direkten *neposreden*, NASPR. indirekten

indirekten (protipomenka ni navedena)

disimilacija *kemični razkroj živil v živih organizmih, npr. razkroj sladkorja v ogljikovo kislino in vodo; oksidacijski proces pri rastlinah*, NASPR. asimilacija

asimilacija (protipomenka ni navedena)

divergenca *raznosmernost, neskladnost, razhajanje; mat. lastnost, da limita neskončnega zaporedja ali neskončne vrste ni končno število; el. skalarna veličina, enaka limitu kvocienta med pretokom, ki zapušča zaključeno ploskev in prostornino, ki jo ta ploskev omejuje ob pogoju, da limitira površina ploskve proti nič, NASPR. konvergenca*

konvergenca *zblíževanje, stekanje ali usmerjenost k isti točki ali istemu številu, NASPR. divergenca*

divergenten NASPR. konvergenten

konvergenten (*skupaj*) *stekajoč se; vzajemno bližajoč se, NASPR. divergenten*

divji *divja svila NASPR. prava s.*

pravi *prava svila NASPR. divja s.*

dolgodnevnica *rastlina dolgodnevnica, ki potrebuje za dobo rasti in razmnoževanje dolgo dnevno osvetlitev, NASPR. kratkodnevnica*

kratkodnevnica *rastlina kratkega dne, NASPR. dolgodnevnica*

rastlina *rastlina dolgodnevnica ki potrebuje za rast in razmnoževanje dolgo dnevno osvetlitev, NASPR. rastlina kratkodnevnica*

dorzalen *dorzalna stran lista gl. zgornja stran lista; dorzalna stran telesa: hrbtna stran telesa, NASPR. ventralna stran telesa*

ventralna stran telesa (*zveza ni navedena*)

drevje *podraslo drevje, nizko drevje pod visokim drevjem v sestavljenih srednjih gozdovih; podrast, podraščina, NASPR. nadraslo drevje; vladajoče drevje, NASPR. obvladano drevje*

podrastel *podrastlo drevo nizko drevo, rastoče pod visokim, NASPR. nadraslo drevo*

nadras(t)el *nadrast(l)o drevje ki ima višje in obilneje razvito krošnjo nad sosednjimi drevesi, prevladujoče drevje, predominantno drevje, NASPR. podras(t)el*

vladajoč *vladajoče drevo drevo, zraslo nad drugo drevje ali dominantno drevje, NASPR. obvladano drevje*

obvladano drevje (*zveza ni navedena*)

drmašča *dvignjeni del zemeljske skorje, NASPR. kotlina*

kotlina (*protipomenka ni navedena*)

drobnjad *drobnjava lesna gmota drevja v debelini izpod 7 cm, NASPR. debeljad ali debeljava*

debeljava (*protipomenka ni navedena*)

debeljad (*ni iztočnica*)

dušičnat *bogat dušika ali z dušikom*: dušičnata snov NASPR. nedušičnata snov
snov dušičnata organska snov *ki ima v sebi dušik*, NASPR. nedušičnata organska snov
nedušičnat (ni iztočnica)

dviganje *dejanje*, NASPR. pogrezanje
pogrezanje NASPR. dviganje in gubanje

efekt piroelektrični efekt NASPR. elektrokalorični efekt
elektrokaloričen (ni iztočnica)

eksogen *po izvoru zunanji, vnANJI, od zunaj delujoč, nastal iz zunanjih vzrokov, razvijajoč se iz zunanjih plasti*, NASPR. endogen
endogen *nastal iz notranjih vzrokov*, NASPR. eksogen

eksosmoza *počasno prodiranje gostejše tekočine pri osmozi; osmoza od znotraj navzven*, NASPR. endosmoza
endosmoza (protipomenka ni navedena)

eksoterm(ič)en *sproščajoč toploto*, NASPR. endotermen
endotermen *ki veže ali sprejema toploto*: endotermna reakcija *ki porablja toploto*; endotermne snovi *ki pri nastajanju porabljajo toploto*, NASPR. eksotermen

ekstenziven *raztezen, razsežen, težoč v širino*: ekstenzivno gospodarjenje npr. z gozdovi *negospodarno oz. neracionalno gospodarjenje; na nizki ravni*, NASPR. intenzivno gospodarjenje

gospodarjenje intenzivno gospodarjenje z gozdovi *z uporabo naj sodobnejših načinov gojenja in izkoriščanja*, NASPR. od ekstenzivnega

elastičen *prožen, raztezen, raztegljiv, gibek*, NASPR. tog
tog *ki ne spreminja oblike, ki se ne podaja*, NASPR. elastičen

elektroforeza ali kataforeza *gibanje koloidnih ionov, ki ga povzroča pritisnjeni električni potencial*, NASPR. elektroosmoza
elektroosmoza *prehod fluidov skozi diafragme pod vplivom električnega toka*, gl. elektroforeza (protipomenka ni navedena)

elektrončen ali elektronkoven *ki zadeva elektronko*: elektrončni sprejemnik NASPR. transistorski sprejemnik.
transistorski sprejemnik (protipomenka ni navedena)

elektrostatika *del znanosti, ki obravnava pojave mirujočih elektrin*, NASPR. elektrodinamika

elektrodinamika *del znanosti, ki obravnava sile in pojave med električnimi toki* (protipomenka ni navedena)

aluvij sipko nabajališče odlomkov kamnin na kraju nastanka, NASPR. aluvij
aluvij najmlajša, poledena doba, ko se je oblikovalo sedanje zemeljsko površje, rastlinstvo in živalstvo (protipomenka ni navedena)

enoskodeličen: enoskodelični ležaj števca *pri katerem je kroglica na koncu gredi in teče v safirni ležajni skodelici*, NASPR. dvoskodelični ležaj

dvoskodeličen -i ležaj števca *pri katerem je jeklena kroglica med safirnima skodelicama* (protipomenka ni navedena)

enostaven *nesestavljen, preprost, gl. °simpleksen*; enostavni delovni stroji NASPR. sestavljeni delovni stroj

sestavljen *sestavljene delovni stroji*, NASPR. enostavni delovni stroj

enojna svetilna vijačnica *svetilna nitka, zvita v obliki vijačnice*, NASPR. dvojna vijačnica

dvojna svetilna vijačnica *svetilna nitka, zvita v obliki vijačnice, ki je zvita v drugo večjo* (protipomenka ni navedena)

estavelski NASPR. neestavelski

neestavelski (ni iztočnica)

format velikost tiskarske pole; knjižna oblika, ki se ravna po njej; format lista definiran s širino in dolžino: papir v listih, NASPR. papir v zvitkih
papir v zvitkih (zveza ni navedena)

gibek *ki se zvija, je zvijav, brez členkov*, NASPR. tog

tog *ki ne spreminja oblike, ki se ne podaja*, NASPR. elastičen

elastičen prožen, raztezen, raztegljiv, gibek, NASPR. tog

goba užitna goba NASPR. strupena goba

strupen strupena goba (zveza ni navedena)

gol posek na golo gl. sečnja na golo; sečnja na golo ali v golo NASPR. prebiralna sečnja

prebiralen prebiralna sečnja *s. v prebiralnem gozdu*, NASPR. groba sečnja

sečnja prebiralna sečnja *ki ustreza prebiralnemu gospodarjenju*, NASPR. groba sečnja

grob groba sečnja NASPR. prebiralna sečnja

grob NASPR. fin

fin (protipomenka ni navedena)

gost kompakten: gosti les z ozkimi letnicami, *tudi jeder, kompakten les*, NASPR. redek les, puhel les

redk les s širokimi branikami (protipomenka ni navedena)

puhel les *redk, lahke, naglo rastoč les z zelo širokimi branikami* (protipomenka ni navedena)

gostilo NASPR. (raz)redčilo

razredčilo *snov ali tekočina za razredčevanje barv, lepila ali lakov* (protipomenka ni navedena)

redčilo (protipomenka ni navedena)

gozd pretrgan gozd NASPR. nepretrgan, sklenjen gozd

nepretrgan nepretrgan gozd *sklenjen gozd*, NASPR. pretrgan gozd

sklenjen gozd (protipomenka ni navedena)

»**gre**« *znak za ustrezno stran na delavniških kalibrjih*, NASPR. »ne gre«

ne gre (ni iztočnica ali zveza)

heterogen heterogena struktura, NASPR. homogena struktura

homogen *enakovrsten, enoten, enovit; sestavljen iz enakih delcev, enakomerne sestave, ki ima na vseh mestih enake lastnosti, npr. ingot, zlitina; enotnega izvora*, NASPR. heterogen

hidrofilen *vodo sprejemajoč*, NASPR. hidrofoben

hidrofoben *z vodo neomočljiv, vodo odbijajoč*, NASPR. hidrofilen

hlod primik hloda NASPR. odmik hloda

odmik odmik hloda *ob vpenjanju v polnojarmeniški voziček; razl. pomik hloda*, NASPR. primik hloda

primik primik hloda *k žaginemu listu*, NASPR. odmik

holokristalen *povsem kristalen*, NASPR. amorfen

amorfen *brezliččen, brez kristalne strukture, steklast* (protipomenka ni navedena)

horizontala *vodoravnica, vodoravna črta ali premica*, NASPR. vertikala

vertikala *navpična črta, navpičnica* (protipomenka ni navedena)

hrapav *ki nima popolnoma ravne, gladke površine zaradi mnogih majhnih jamic, izboklin, grebenov, vlaken itd.*; hrapava skorja *tudi grampava, grampasta, grapava skorja*, NASPR. gladka skorja

gladka skorja (zveza ni navedena)

hrbten hrbtna stran: *zgornja stran rastlinskega lista*, NASPR. trebušna stran

trebušen trebušna stran lista *spodnja stran (rastlinskega) lista, ventralna stran lista*, NASPR. hrbtna stran lista

imenski *in nazivni, nominalni, označni*, NASPR. dejanski

dejanski *resničen, efektiven* (protipomenka ni navedena)

implozija NASPR. eksplozija

eksplozija *razpok snovi z zelo hitro presnovo ob močnem razvoju plina in temperature, npr. bombe, granate, razstreliva ...* (protipomenka ni navedena)

impulz vpisni impulz NASPR. izbrisni impulz

izbrisni impulz (ni te zveze)

indeterminizem NASPR. d eterminizem

determinizem (ni iztočnica)

inkohherenten NASPR. k oherenten

kohherenten *sovisen, povezan* (protipomenka ni navedena)

input NASPR. output

output (protipomenka ni navedena)

integralen *celovit, celoten* integralna fotometrija NASPR. spektralna fotometrija; integralni račun *računanje in preučevanje integralov*, NASPR. diferencialni račun

spektralna fotometrija (zveza ni navedena)

diferencialni račun *del infinitezimalnega računa, nasproten integralnemu računu*

intenziven (*notranje*) *napet, jak, močan, silen, krepak, razgiban, izraža stopnjo napetosti: pojačano, racionalno*, NASPR. ekstenziven

ekstenziven *raztezen, razsežen, težeč v širino* (protipomenka ni navedena)

interier *notranjščina, notranjost prostora; notranja oprema*, NASPR. eksterier

eksterier (ni iztočnica)

intersticijski tip zlitine, *pri kateri so atomi dodane kovine vrinjeni med atome osnovne kovine*, NASPR. substicijski tip zlitine

substicijski tip zlitine (ni zveza)

intruzija *vdor magme v zemeljsko skorjo; magmatsko telo, ki nastaja pri ohlajanju magme v globini; po razmerju k tektonskim premikom* NASPR. ekstruzija

ekstruzija (ni iztočnica)

iracionalen *neracionalen*, NASPR. racionalen

racionalen *gospodaren, smotrni, razumen, preudaren* (protipomenka ni navedena)

istosmeren *ki ima stalno in povsod isto smer, enosmeren in vzporeden*, NASPR. raznosmeren

raznosmeren (protipomenka ni navedena)

izdatek NASPR. dohodek

dohodek (ni iztočnica)

izdelčen izdelčna industrija NASPR. procesna industrija

procesna industrija (protipomenka ni navedena)

izključiti *prekiniti zvezo, napajanje za daljši čas*, NASPR. vključiti

vključiti NASPR. izključiti

izključitev NASPR. vključitev

vključitev (protipomenka ni navedena)

izklop *odklop*, NASPR. vklop

vklop *naravna stikala, s katero sklenemo tokokrog* (protipomenka ni navedena)

izklopitev NASPR. vklopitev

vklopitev (protipomenka ni navedena)

izklopiti *prekiniti zvezo za krajši čas s stikalom, gl. razklopiti*, NASPR. sklopiti, vklopiti

vklopiti NASPR. izklopiti

sklopiti *napraviti sklop* (protipomenka ni navedena)

izobare *elementi z enako atomsko težo, a različnimi atomskimi števili ter kemičnimi lastnostmi*, NASPR. izotopi

izotopi (iztočnica ni navedena)

izocikličn izociklične spojine *ciklične spojine, pri katerih je obroč sestavljen samo iz ogljikovih atomov*, NASPR. heterociklične spojine

heterociklične spojine *ciklične spojine, ki imajo v obroču poleg ogljikovih atomov še atome dušika, kisika in žvepla [...] (protipomenka ni navedena)*

izvenlinijski ali izvenprogoven NASPR. linijski oz. progoven

linijski (protipomenka ni navedena)

izvenprogoven (ni iztočnica)

progoven (protipomenka ni navedena)

jak *močan* jaki tok NASPR. šibki tok

šibki tok NASPR. jaki tok

jeder *gost les*, NASPR. redek les

redk les *les s širokimi branikami* (protipomenka ni navedena)

jeklo kaljeno jeklo NASPR. nekaljeno jeklo; kaljivo jeklo NASPR. nekaljivo jeklo, magnetljivo jeklo NASPR. nemagnetljivo jeklo

nekaljeno jeklo (protipomenka ni navedena)

nekaljivo jeklo (protipomenka ni navedena)

nemagnetljivo jeklo (protipomenka ni navedena)

jermenica nedeljena jermenica NASPR. deljena jermenica

deljena jermenica (ni zveze)

kalen NASPR. bister

bister (protipomenka ni navedena)

katabolizem *razgraditvena presnova*, NASPR.a nabolizem

anabolizem (nima navedene protipomenke, pač pa glej katabolizem)

katoda *elektroda za odvod toka iz snovi, tj. za vstop elektronov v snov*, NASPR. anoda

anoda (protipomenka ni navedena, pač pa primerjaj katoda)

kemičen kemično čista celuloza *polisaharid*, NASPR. tehnična celuloza

tehnična celuloza (protipomenka ni navedena)

koncentracija *strnitev, nakopičenje*, NASPR.d ekoncentracija

dekoncentracija *razredčitev* (protipomenka ni navedena)

koncentriran koncentrirana raztopina NASPR. šibka raztopina

šibek šibka raztopina NASPR. koncentrirana r.

kondenzacija *sprememba plinaste faze v kapljivo*, NASPR. uparjanje, uplinjanje; *ali v trdno*, NASPR. sublimacija

uparjanje (protipomenka ni navedena)

uplinjanje (protipomenka ni navedena)

sublimacija *prehajanje trdne snovi v plinasto* (protipomenka ni navedena)

konjunkcija *lega dveh nebesnih teles na isti ekliptični dolžini*, NASPR. opozicija

opozicija (ni iztočnica)

konkaven *vbočen, vbokel, vdrt*, NASPR. konveksen

konveksen *izbokel, (i)zbočen, vzbočen*, NASPR. konkaven

konkreten *stvaren, natančno določen*, NASPR. abstrakten
abstrakten *pojmoven, odmišljen* (protipomenka ni navedena)

konsonanca *ubranost zvokov*, NASPR. disonanca
disonanca *neubranost* (protipomenka ni navedena)

kontinuiren *nepretrgan, neprekinjen, zvezen, nadaljujoč se*, NASPR. diskontinuiren
diskontinuiren *nezvezen, prekinjen* (protipomenka ni navedena)

kosmat *z dlakami in vlakni, ki štrle iz površine*; kosmato žagan les NASPR. gladko žagan les
gladko žagan les (zveza ni navedena)

kovinski kovinski videz NASPR. nekovinski videz
nekovinski videz (zveza ni navedena)

krhek *ki pri najmanjši spremembi oblike počí, se prelomi ali zdrobi, lomljiv*, NASPR. žilav
žilav NASPR. *debelo zrnat, krhek*
debelozrnat *grob* (protipomenka ni navedena)

krhkost *lomljivost*, NASPR. žilavost
žilavost (protipomenka ni navedena)

kristal idealni kristal *kadar struktura ustreza Grotkovi definiciji idealnega kristala*, NASPR. spačeni kristal; realni kristal *z vsemi nepopolnostmi*, NASPR. idealni kristal; spačeni kristal NASPR. idealni kristal

kristaloid *snov, ki se v tekočini popolnoma raztopi in lahko kristalizira*, NASPR. koloid
koloid *snov, navadno trdna in tekoča, ki se v tekočini suspendira v zelo majhnih, električno enako nabitih delcih, velemolekulah ali skupkih molekul, ki se ne sesedajo* (protipomenka ni navedena)

krivočrten *ki pogosto spreminja smer*, NASPR. premočrten
premočrten NASPR. krivočrten

krmivo naravno krmivo NASPR. tovarniško krmivo; suho krmivo NASPR. sočno krmivo
tovarniško krmivo (zveza ni navedena)
sočno krmivo (zveza ni navedena)

kvarljivost NASPR. obstojnost
obstojnost (protipomenka ni navedena)

labilen *nestalen, negotov*, NASPR. stabilen
stabilen *konstrukcijsko solidno izveden, stalen, za stalno postavljen, uravno-
 vešen, nepremičen*, NASPR. labilen, premičen, prevozen
premičen *ki se da premikati, premakljiv* (protipomenka ni navedena)
prevozen *ki se da prevažati* (protipomenka ni navedena)

laminaren laminarno strujanje *bolje*: gl. laminarni tok, *pri katerem se delci
 gibljejo v neskončno tankih plasteh, ki drse druga po drugi brez mešanja*,
 NASPR. turbulentno strujanje
turbulentno strujanje (zveza ni navedena)

levosučen NASPR. desnосуčen
desnosуčen (protipomenka ni navedena)

liofofen NASPR. liofilen
liofilen *hidrofoben, koloidno topen* (protipomenka ni navedena)

longitudinalen *ki zadeva longitudo; dolžinski, podolžen, vzdolžen*, NASPR.
 transverzalen
transverzalen *prečen, poševen*, NASPR. longitudinalen

prečen *transverzalen*, NASPR. vzdolžen
vzdolžen *podolžen*, NASPR. prečen; vzdolžno rebro *element ogrodja jeklenih
 ladij vzdolžne gradnje*, NASPR. prečno rebro
rebро notranje rebро, NASPR. zunanje rebро; prečno rebро NASPR. vzdolžno
 rebро
zunanji zunanje rebро (protipomenka ni navedena)

majuskula *velika začetna črka*, NASPR. minuskula
minuskula *mala začetna črka*, NASPR. majuskula

makrofizika *fizika neposredno vidnih predmetov*, NASPR. mikrofizika
mikrofizika *fizika elementarnih delcev* (protipomenka ni navedena)

makrokozmos *celotno svetovje, vesolje*, NASPR. mikrokozmos
mikrokozmos *mali svet človeka, tudi atomov*, NASPR. makrokozmos

makrolokacija *določitev širše lege objekta*, NASPR. mikrolokacija
mikrolokacija *podrobna lokacija objekta na zemljišču*, NASPR. makrolokacija

makroskopski *viden s prostim očesom in pri povečanju do 20-krat*, NASPR. mikroskopski

mikroskopski (protipomenka ni navedena)

maksimum *višek, vrh, konica, vrhunec; skrajna točka ali meja; največja mera npr. količine, stopnje, vrednosti; področje najvišje vrednosti kakega meteorološkega elementa, navadno zračnega tlaka, ali vrednost elementa samega, navadno temperature*, NASPR. minimum

minimum *najmanj, najmanjša mera, stopnja, veličina itd., področje najnižjega zračnega tlaka*, NASPR. maksimum

marmoriran *ožiljen kakor marmor*: marmorirano meso *preraščeno z maščobo*, NASPR. nemarmorirano ali pusto meso

pust pusto meso *nemarmorirano meso*, NASPR. mastno meso

masten *tolst*, NASPR. suh; mastno apno *ugašeno apno*, NASPR. suho apno; mastno mleta snov tudi mazavo mleta snov, *vlakninska suspenzija, ki težko oddaja vodo*, NASPR. suho mleta snov

suh (protipomenka ni navedena)

suho apno NASPR. mastno apno

suho mleta snov (zveza ni navedena)

suh suho svetlobno kopiranje NASPR. mokro svetlobno kopiranje

mokro svetlobno kopiranje (protipomenka ni navedena)

mastnost mastnost proizvoda NASPR. suhost proizvoda

suhost NASPR. mastnost

mehkoba mehkoba mesa *organoleptična lastnost*, NASPR. trdota mesa

trdota mesa (zveza ni navedena)

mehek mehko meso NASPR. trdo ali žilavo meso

trdo meso (zveza ni navedena)

žilavo meso (protipomenka ni navedena)

mesnat mesnata pasma prašičev *skupna oznaka za prašiče oz. pasme, ki privedijo več mesa in manj mastnine*, NASPR. mastni prašiči

mastni prašiči (zveza ni navedena)

metoda računaska metoda NASPR. eksperimentalna metoda; teoretična metoda NASPR. praktična metoda

eksperimentalna metoda (zveza ni navedena)

praktična metoda (zveza ni navedena)

teoretična metoda (zveza ni navedena)

minus negativen, NASPR. pozitiven
plus pozitiven, NASPR. negativen

miren mirna obremenitev *stalna, statična*, mirujoča obremenitev, *ki se ne spreminja hitro*, NASPR. spremenljiva obremenitev
spremenljiva obremenitev (protipomenka ni navedena)

moker mokro brušenje kovin ali lesa, NASPR. suho brušenje
suho brušenje lesa (protipomenka ni navedena)

monofonski *zapis zvoka z eno sledjo*, NASPR. kvadrofonski in stereofonski zapis
kvadrofonski zapis (kvadrofonski ni iztočnica, zveza ni navedena)
stereofonski zapis (zveza ni navedena)

monoliten *iz enega kosa kamna, iz celega ulit*: monolitna betonska konstrukcija NASPR. montažna betonska konstrukcija
montažna betonska konstrukcija (zveza ni navedena)

monomeri *spojine z enostavnimi molekulami*, NASPR. polimeri
polimeri (protipomenka ni navedena)

moten motna volna *če je volnena nit groba*, NASPR. bleščeča volna
bleščeča volna (protipomenka ni navedena)

mrtve mrtva grča *izpadajoča grča, nezraščena z lesom*, NASPR. živa grča
živa grča razl. (razlikuj) mrtva grča

nadhod *prehod za pešce nad cestiščem*, NASPR. podhod
podhod *prehod za pešce pod cestiščem* (protipomenka ni navedena)

nadir *zemeljsko podnožiče*, NASPR. zenit
zenit *nadglavišče, vrh*, NASPR. n. adir

nadomesten NASPR. pristen
pristen *izviren, originalen* (protipomenka ni navedena)

nadtak *večji (višji) od barometriškega tlaka, gl. absolutni in relativni tlak: celotni nadtak na določeno ploskev = nadpritisk*, NASPR. podtlak
podtlak *tlak, nižji od atmosferskega* (protipomenka ni navedena)

naguban nagubana gorovja NASPR. grudasta gorovja
grudasto gorovje (protipomenka ni navedena)

naprej NASPR.n azaj
nazaj (protipomenka ni navedena)

naraven naravna celuloza *ki je v naravi v čisti obliki, npr. bombaž*, NASPR. procesna celuloza
procesna celuloza (zveza ni navedena)

naravni kamen *npr. granit, porfir*, NASPR. umetni kamen; naravni papir NASPR. premazan oz. oplemeniten papir
umetni kamen (zveza ni navedena)

premazani papir (protipomenka ni navedena)
oplemeniteni papir (protipomenka ni navedena)

naročnik javni naročnik *pri javni centrali*, NASPR. lokalni naročnik
lokalni naročnik (protipomenka ni navedena)

nasaditi *zasaditi*: nasaditi drevje, NASPR. razsaditi *npr. sadike*
sadika razsaditi sadike NASPR. nasaditi

razsaditi razsaditi cepin oz. sekiro, vile, NASPR. nasaditi
nasaditi (v pomenu opremiti z držajem ipd., protipomenka ni navedena)

natehtek *kar se natehta*, NASPR. odtehtek
odtehtek *kar je odtehtano* (protipomenka ni navedena)

navidezen navidezna slika *virtualna ali namišljena slika predmeta*, NASPR. realna slika
realen *stvaren, resničen, dejanski*, NASPR. navidezen, irealen: realna slika *resnična slika, ki jo moremo dobiti na zaslonu*, NASPR. gl. navidezna ali virtualna slika
irealen (ni iztočnica)
virtualna slika *optična slika, ki je zaslon ne pokaže*, NASPR. realna slika

navoj vrezani navoj NASPR. vtisnjeni navoj
vtisnjeni navoj (zveza ni navedena)

navzdoljni navzdolnje stikanje *v smer delovanja, ki ustreza pomikanju stikalnika nazaj* NASPR. navzgorne stikanje
navzgorne stikanje *v smer delovanja, ki ustreza pomikanju stikalnika naprej* (protipomenka ni navedena)

nizvoden *prav: gl. navzdoljni*, NASPR. navzgornji
navzdoljni (protipomenka ni navedena)
navzgornji (protipomenka ni navedena)

nizvodno *prav: navzdol, po reki navzdol, v smeri toka*, NASPR. navzgor
navzdol (protipomenka ni navedena)
navzgor (protipomenka ni navedena)

nizvodno NASPR. *tudi vzvodno* (v dodatkih)
vzvodno (ni iztočnica)

negorljiv *nezgorljiv* negorljiv film *varnostni film, iz celuloznega acetata, acetilne celuloze, triacetata*, NASPR. gorljiv film
gorljivi film (protipomenka ni navedena)

nemški nemški klepalnik *ima babico zoženo na širino klepa in raven klepec*
 NASPR. slovenski ali domači klepalnik
slovenski klepalnik *ima ravno babico (= zgornji del klepalnika) in za klepanje zbrušen klepec (= kladivo za klepanje)* (protipomenka ni navedena)
domači klepalnik *ima ravno babico (= zgornji del klepalnika) in za klepanje zbrušen klepec (= kladivo za klepanje)* (protipomenka ni navedena)

nobremenjen nepopolno obremenjen, NASPR. popolno obremenjen
popolno obremenjen (zveza ni navedena)

neodpirljiv neodpirljivo okno NASPR. odpirljivo okno
odpirljiv odpirljiva okna NASPR. neodpirljiv

nepoletiran *negrnuliran*, NASPR. peletiran
peletiran *stisnjen v kroglice, zrna, brikete* (protipomenka ni navedena)

nepester *nepisan* NASPR. pester, pisan
pester *pisan* (protipomenka ni navedena)
pisan *meliran* (protipomenka ni navedena)

neposreden *direkten, prem*, NASPR. posreden
posreden *indirekten* (protipomenka ni navedena)

neprevesen *ki ne sega preko podpore*, NASPR. prevesen
prevesen (protipomenka ni navedena)

neprevodnik NASPR. p revodnik
prevodnik (protipomenka ni navedena)

nepritrjen nepritrjena jermenica *tudi jalova jermenica, nevprežna ali prazna jermenica, ki se na gredi prosto vrti*, NASPR. trdna jermenica
trdna jermenica (protipomenka ni navedena)

nestabilen NASPR. stabilen

stabilen *konstrukcijsko solidno izveden, stalen, za stalno postavljen, uravnovišen, nepremičen*, NASPR. labilen, premičen, prevozen

labilen (protipomenka ni navedena)

premičen (protipomenka ni navedena)

prevozen (protipomenka ni navedena)

nestalen NASPR. stalen

stalen *trajen, konstanten, neprekinjen, fiksen, ki se ne spreminja* (protipomenka ni navedena)

neto *neto teža teža blaga brez omota ali posode*, NASPR. bruto teža

bruto teža *kosmata teža, tj. blago z omotom ali zavojem vred* (protipomenka ni navedena)

nevposegljiv *nevposegljivo avtomatično krmiljenje*, NASPR. vposegljiv

vposegljiv *ki dopušča ali omogoča poseg v kaj: vposegljivo avtomatično krmiljenje* NASPR. nevposegljivo avtomatično krmiljenje

nizek *nizke gradnje gradbena dela pod zemljo ali na zemeljski površini za ceste, izkope, kanale, predore, železnice itd.*, NASPR. visoke gradnje

visoka gradnja *gradnja zgradb nad zemljo*, NASPR. nizka gradnja

nizkotonski *za nizke tone: nizkotonski lijak; nizkotonski zvočnik*, NASPR. visokotonski zvočnik

visokotonski zvočnik (protipomenka ni navedena)

normalen *navaden, predpisan, pravilen; po normi normalna napetost* NASPR. tangencialna napetost

tangencialna napetost (protipomenka ni navedena)

nosilec *enostavni nosilci* NASPR. sestavljeni nosilci

sestavljeni nosilci (protipomenka ni navedena)

notranji *notranje krmilje krmilni deli v notranjosti stroja, v stiku s paro; pri lokomotivah deli krmilja med podolžnikoma*, NASPR. zunanje krmilje

zunanje krmilje *deli, ki so zunaj* (protipomenka ni navedena)

običajen *zlasti v zvezi z narodnimi običaji*, NASPR. neobičajen

neobičajen (ni iztočnica)

odčepnik NASPR. začepnik

začepnik *stroj za zapiranje steklenic s čepi* (protipomenka ni navedena)

odgon NASPR. dogon
dogon (protipomenka ni navedena)

odključiti *odstraniti, prekiniti priključek*, NASPR. priključiti
priključiti (protipomenka ni navedena)

odkrit NASPR. pokrit
pokrit (protipomenka ni navedena)

odmašilo NASPR. zamašilo
zamašilo *ročna ali strojna naprava za zamašitev steklenic oz. sodov* (protipomenka ni navedena)

odorant *sredstvo za nadišavljenje*, NASPR. dezodorant
dezodorant (protipomenka ni navedena)

odprt odprti jermenski pogon *pogon z odprtim jermenom*, NASPR. pogon s križanim jermenom
pogon s križanim jermenom (zveza ni navedena)⁷⁸
odtahniti NASPR. zatakniti
zatakniti (protipomenka ni navedena)

odvetrn NASPR. zavetrn⁷⁹
zavetrn zavetrna stran *stran, ki je v zatišju pred vetrom, tudi odvetrna, zavetna stran* (protipomenka ni navedena)

okrogel okrogla baterija NASPR. ploščata baterija
ploščata baterija (zveza ni navedena)

oksidacija *vezanje s kisikom, npr. pri gorenju, rjavenju*, NASPR. dezoksidacija
dezoksidacija *odvzem kisika pri taljenih kovinah* (protipomenka ni navedena)

redukcija *dezoksidacija, sprejemanje elektronov, odvzem kisika spojinam; spajanje z vodikom*, NASPR. oksidacija
oksidacija (ima protipomenko dezoksidacija)

okusen okusna krma NASPR. manj okusna krma, okusno meso NASPR. neokusno meso
manj okusna krma (zveza ni navedena)
neokusno meso (zveza ni navedena)

⁷⁸ Pri jermen je zveza: pogon z navzkrižnim jermenom.

⁷⁹ Po SSKJ oba pridevnika pomenita 'zavarovan pred vetrom'. Protipomenka bi bila *privetrn*.

okvir sestavljeni okvir NASPR. razstavljeni okvir
razstavljeni okvir (protipomenka ni navedena)

opažiti *odsekati, obložiti, oplankati ali pregraditi z lesom*, NASPR. razopažiti
razopažiti *odstraniti leseni opaž, ko je beton dovolj trden; odstraniti kovinske montažne opaže* (protipomenka ni navedena)

original *izvirnik, prvopis*, NASPR. prepis; *prvotno izvirno besedilo*, NASPR. prevod; *izvirna slika ipd.*, NASPR. reprodukcija

prepis (iztočnica ni navedena)

prevod (protipomenka ni navedena)

reprodukcija *mehanično ali fotokemično razmnoževanje; tako razmnožena risba, fotografija; tudi odtis, posnetek*, NASPR. izvirnik

izvirnik (iztočnica ni navedena)

osojen osojna lega *obrnjena v senčno stran*, NASPR. prisojen

prisojen *k dopoldanjemu ali opoldanjemu soncu obrnjen*; prisojna lega (protipomenka ni navedena)

ozkorasten NASPR. širokorasten

širokorasten NASPR. ozkorasten

padec padec temperature NASPR. prirast ali porast temperature

prirast temperature (zveza ni navedena)

porast temperature (protipomenka ni navedena)

papir trdost papirja NASPR. mehkost papirja

mehkost papirja (zveza ni navedena)

papirniški papirniška celuloza *namenjena za izdelavo papirja*, NASPR. za kemično predelavo

celuloza za kemično predelavo (zveza ni navedena)

paren polnotlačni (parni) (stroj), NASPR.e kspanzijski

ekspanzijski parni stroj (protipomenka ni navedena)

pasat *stalni tropski vetrovi, ki pihajo proti ekvatorju*, NASPR. antipasati

antipasati *stalni topli vetrovi, ki pihajo v višjih plasteh od ravnika proti severu ali jugu, v nasprotni smeri kot pasati* (protipomenka ni navedena)

patrica *orodje za stiskalnice s pozitivno obliko izdelka*, NASPR. matrica z negativno obliko izdelka

matrica (protipomenka ni navedena)

periferen *oboden, obroben, obkrajn; ki je na periferiji*, NASPR. centralen

centralen *srednji, osrednji, središčen, glaven* (protipomenka ni navedena)

perihel(ij) *prisončje; Soncu najbližja točka na tiru planeta, kometa ipd.*, NASPR. afel(ij)

afelij točka, *v kateri se Mesec ali kako drugo nebesno telo najbolj oddalji od Sonca* (protipomenka ni navedena, pač pa glej perihelij)

plastostatika *statika plastičnih materialov*, NASPR. elastostatika
elastostatika *statika elastičnih teles* (protipomenka ni navedena)

pločevina anizotropna pločevina, NASPR. homogena pločevina
homogena pločevina (zveza ni navedena)

plutonizem *pojavi in procesi v zvezi z gibanjem magme v zemeljski skorji*, NASPR. neptunizem
neptunizem (ni iztočnica)

posamičen posamični pogon NASPR. skupinski pogon
skupinski pogon *pogon več strojev z enim motorjem* (protipomenka ni navedena)

pohištvo kosovno pohištvo NASPR. garniture pohištva
garniture pohištva (protipomenka ni navedena)

poln polna obremenitev NASPR. delna obremenitev; polni prerez NASPR. votli prerez
delna obremenitev (protipomenka ni navedena)
votel votli prerez NASPR. polni prerez
prerez polni prerez; votli prerez *prerez pri votlem telesu*, NASPR. polni prerez

polnjenje polnjenje akumulatorja *pretvarjanje električne energije iz zunanega vira v kemično v notranjosti akumulatorske celice ali baterije*, NASPR. praznjenje akumulatorja
praznjenje akumulatorja (zveza ni navedena)

ponderabilije težnine, *kar se da tehtati, meriti*, NASPR. imponderabilije
imponderabilije (ni iztočnica)

potencialen potencialni vodikov ion, NASPR. aktualni vodikov ion
aktualni vodikov ion (protipomenka ni navedena)

povečanje NASPR. pomanjšanje, zmanjšanje
pomanjšanje (protipomenka ni navedena)
zmanjšanje (protipomenka ni navedena)

praktičen *v zvezi s prakso, delom ali dejavnostjo*, NASPR. teoretičen
teoretičen *ki zadeva teorijo* (protipomenka ni navedena)

praktik *človek dejanja; izkušen in vaje delavec*, NASPR. teoretik
teoretik *kdor se ukvarja s teorijo; kdor dobro pozna teorijo* (protipomenka ni navedena)

praznilen praznilna doba člena ali baterije, *dokler obratovalna napetost ne pade na velikost mejne napetosti*, NASPR. polnilna doba
polnilna doba (protipomenka ni navedena)

predpolnilen predpolnilna doba *pri krožnem procesu v valju, prav:* vpust, NASPR. izpust
vpust NASPR. izpust; *gl. predpolnilna doba*

prekiniti prekiniti tokokrog, NASPR. skleniti
skleniti tokokrog (protipomenka ni navedena)

tok prekiniti tok NASPR. skleniti tok
skleniti tok (protipomenka ni navedena)

prem premo sorazmeren *v premem, neposrednem ali direktnem razmerju*, NASPR. nasprotno sorazmeren
nasprotno sorazmeren *v obratnem sorazmerju* (protipomenka ni navedena)

prenasičen prenasičena žival *preveč nasičena žival*, NASPR. premalo nasičena žival
premalo nasičena žival (zveza ni navedena)

prenasičenost prenasičenost živali, NASPR. nenasičenost
nenasičenost živali (zveza ni navedena)

pretrgan pretrgan gozd NASPR. nepretrgan; pretrgan sklep NASPR. sklenjen sklep
nepretrgan gozd NASPR. pretrgan gozd
sklenjen sklep (zveza ni navedena)

preventiven preventivni ukrep *pred nastankom nezaželenega pojava z namenom, da bi ga preprečili*, NASPR. represiven ukrep
represiven ukrep (zveza ni navedena)

prevoz planski prevoz *ki je pravočasno prijavljen in ga železnica vključi v transportni plan*, NASPR. neplanski
neplanski prevoz (protipomenka ni navedena)

primaren *prvi, prvoten, osnoven, prvenstven*, NASPR. sekundaren
sekundaren *drugovrsten, drugoten, drugostopen; posledičen, pomožen*, NASPR. primaren

priprava čas priprave *od prevzema lokomotive ali vlaka do odhoda, ki se vračuna v delovni čas*, NASPR. *čas od prihoda vlaka do opravljenega pregleda v potniških vlakih*

priprava vklopna priprava NASPR. izklopna priprava; zajemalne priprave NASPR. izmetalne prijemalne priprave

izklopna priprava (protipomenka ni navedena)

zajemalne priprave NASPR. izmetalne prijemalne priprave

izmetalne prijemalne priprave (zveza ni navedena v taki obliki, pač pa: prijemalne priprave, protipomenka ni navedena)

priročn priročni konj *vprežen na levi strani voza*, NASPR. odročn

odročni konj (zveza ni navedena)

pristajalen pristajalna proga NASPR. vzletna proga

vzletna proga (zveza ni navedena)

priviti NASPR. odviti

odviti (protipomenka ni navedena)

prizma nepravilna prizma NASPR. pravilna prizma

pravilna prizma (protipomenka ni navedena)

producent *izdelovalec; proizvajalec, pridelovalec; kdor proizvaja dobrine*, NASPR. konzument

konzument (ni iztočnica)

profesionalen profesionalna elektronika, NASPR. zabavna elektronika

zabavna elektronika (protipomenka ni navedena, pač pa *razlikuj profesionalna elektronika*)

propusten propusten za toplotne žarke gl. diatermen, NASPR. nepropusten

nepropusten (protipomenka ni navedena)

prost prosta plovba NASPR. linijska plovba

linijska plovba (protipomenka ni navedena)

ralo *orodje, ki riže zemljo*, NASPR. *plug jo obrača*

plug *orodje; starejša naziva: drevo, ralo* (protipomenka ni navedena)

ranina *rahlejši del branike na drevju iz začetka vegetacijske dobe; zgodnji, pomladanski les*, NASPR. poznina

poznina (ni iztočnica)

ravnost NASPR. valovitost, zavitost

valovitost (protipomenka ni navedena)

zavitost (protipomenka ni navedena)

ravninski ravninska železnica, NASPR. gorska železnica
gorska železnica (protipomenka ni navedena)

razgraditev in razgradnja *razstavitev*, *razcepitev*, NASPR. graditev
graditev (protipomenka ni navedena)

razložiti *raztovoriti*, NASPR. naložiti
naložiti (protipomenka ni navedena)

razpokan razpokana skorja NASPR. gladka, razbrazdana skorja
gladka skorja (zveza ni navedena)
razbrazdana skorja *skorja, ki ima na površini brazde* (protipomenka ni navedena)

razprega in razpreganje NASPR. vpreganje
vpreganje (protipomenka ni navedena)

razredčenina in razredčina NASPR. zgoščenina
zgoščenina NASPR. razredčina

razstaviti razd(ri)eti, razmontirati, npr. stroj, NASPR. sestaviti
sestaviti (ni iztočnica)

razstrupiti NASPR. zastrupiti
zastrupiti (ni iztočnica)

raztakniti NASPR. stakniti; raztakniti vrata prav: odtakniti vrata, NASPR. zatakniti; raztakniti se *dva dela (konca) se brez posega sama iztakneta*, NASPR. stakniti brez posega ni mogoče
stakniti (protipomenka ni navedena)
odtakniti NASPR. zatakniti
zatakniti (protipomenka ni navedena)

raztegniti se *povečati dimenzije*, NASPR. skrčiti se
skrčiti (se) NASPR. nabrekniti
nabrekniti *napeti se, napojiti se, naraščati, namočiti se, nabuhniti, nabotiti se* (protipomenka ni navedena)

raztovoriti NASPR. natovoriti
natovoriti (protipomenka ni navedena)

razvreti *odvreti*: razvreti vozilo NASPR. zavreti v.
zavreti *ustaviti gibanje z zavoro*; zavreti vozilo (protipomenka ni navedena)

recenten *ki zadeva sedanje geološko razdobje*, NASPR. fosilen
fosilen *iz zemlje izkopan, okamenel, predpotopen* (protipomenka ni navedena)

receptivnost *sprejemljivost, dovzetnost*, NASPR. rezistenčnost, upornost
rezistenčnost (ni iztočnica)
upornost (protipomenka ni navedena)

redék NASPR. gost
gost (protipomenka ni navedena)
redék *v pomenu maloštevilén*, NASPR. pogost
pogost (protipomenka ni navedena)

regresija *nazadovanje*, NASPR. progresija
progresija *postopno naraščanje ali povečanje, npr. razvoja* (protipomenka ni navedena)

regulacija stopenjska regulacija, NASPR. brezstopenjska regulacija
brezstopenjska regulacija (protipomenka ni navedena)

reka zrela reka, NASPR. nezrela reka
nezrela reka (zveza ni nevedena)

reprodukcija *mehanično ali fotokemično razmnoževanje; tako razmnožena risba, fotografija; tudi odtis, posnetek*, NASPR. izvornik
izvornik (iztočnica ni navedena)

reverzibilen *(po)vračljiv, ki se da reverzirati; obrnljiv*, NASPR. ireverzibilen
ireverzibilen *neobrnljiv, nepovrnjiv* (protipomenka ni navedena)
rezilen rezilni mlin za kavo *ki drobi zrna z rezili, ki se vrte z veliko hitrostjo*, NASPR. drobilni mlin
drobilni mlin (zveza ni navedena)

rob ostrí rob *stik med zagozdno in bočno ploskvijo brez vmesnega prehoda*, NASPR. gl. posneti rob
posneti rob *ozek raven pas med dvema pravokotnima ravninama*, NASPR. ostrí rob

ročén *ki se opravlja z roko, je na ročni pogon*; ročno izdelana preproga, NASPR. strojno izdelana preproga
strojno izdelana preproga NASPR. ročno izdelana preproga

strojen *s strojem izdelan ali opravljen*, NASPR. ročen
ročen *ki se opravlja z roko, je na ročni pogon* (protipomenka ni navedena)

seno grobo seno NASPR. nežno seno; kislo seno NASPR. sladko seno; okusno seno NASPR. neokusno seno
nežno seno (zveza ni nevedena)
kislo seno (protipomenka ni navedena)
okusno seno (zveza ni nevedena)

sestav specialni sestav NASPR. splošni sestav
splošni sestav (protipomenka ni navedena)

seštevanje NASPR. odštevanje; *reakcija, pri kateri se dve snovi združita v adicijsko spojino*, NASPR. substitucija

odštevanje (protipomenka ni navedena)

substitucija (protipomenka ni navedena)

silikaten silikatna kamnina *kisla kamnina*, NASPR. bazična kamnina

bazična kamnina (protipomenka ni navedena)

simpodialen simpodialna rast *rast, ki se razvije iz stranskega popka*, NASPR. monopodialna rast

monopodialna rast (zveza ni navedena)

sinklinala *sklad, pogreznjen v zemeljsko skorjo (dol, kadunja)*, NASPR. antiklinala

antiklinala *sleme, slemenasta guba* (protipomenka ni navedena)

sistem kvantirani sistem *delcev katerih energije imajo lahko samo diskretne vrednosti in se lahko le nezvezno spreminjajo*, NASPR. klasični sistem

klasični sistem *nekvantirani sistem* (protipomenka ni navedena)

skalar *veličina, ki je popolnoma dana z enim samim numeričnim parametrom, ki jo veže na mersko enoto*, NASPR. vektor

vektor *veličina, ki je določena z absolutno vrednostjo in s smerjo; razlikuj skalar* (protipomenka ni navedena)

skoznji *ki gre skozi*, skoznja luknja NASPR. slepa luknja

slepa luknja *ki ne sega skoz in skoz* (protipomenka ni navedena)

snežen *snežena slika televizorja če dobi televizor prešibko napetost*, NASPR. slika brez snega

slika brez snega (zveza ni nevedena)

sotočen *ki zadeva sotočje; sotočni tokovi vzporedni tokovi, ki tečejo v isto smer*, NASPR. protitočen

protitočen *nasprotnosmeren* (protipomenka ni navedena)

spodnji spodnja pasnica NASPR. zgornja pasnica

zgornja pasnica (protipomenka ni navedena)

srce *centrično srce ki je v sredini prečnega debelnega prereza*, NASPR. ekscentrično srce

ekscentrično srce (protipomenka ni navedena)

stoječ stoječa voda NASPR. tekoča voda

tekoč tekoča voda NASPR. stoječa voda

statika *nauk o ravnovesju sil in teles v mirovanju*, NASPR. dinamika
dinamika *področje mehanike, ki se ukvarja z gibanjem teles in delovanjem sil pri gibanju ali pri spremembi gibanja* (protipomenka ni navedena)

stikalo mehansko stikalo *stikalo z gibljivimi deli*, NASPR. elektronsko stikalo

elektronsko stikalo *polprevodniška priprava kot stikalo* (protipomenka ni navedena)

stopenjski stopenjska regulacija *npr. hitrosti, napetosti, vrtilne hitrosti*, NASPR. brezstopenjska regulacija

brezstopenjska regulacija (protipomenka ni navedena)

stran odvodna stran NASPR. dovodna stran

dovodna stran *pred valji* (protipomenka ni navedena)

subjektiven *pristranski, enostranski, z osebnega gledišča*, NASPR. objektiv

objektiven (iztočnica ni navedena)

suspenzoid suspenzoidi *trdne snovi v suspenziji*, NASPR. e mulzoidi

emulzoidi *koloidna emulzija, prozorna emulzija z zelo majhnimi kapljicami* (protipomenka ni navedena, pač pa prim. suspenzoid)

svetel svetla barva, NASPR. intenzivna barva

intenzivna barva (zveza ni navedena)

svetlina *svetli deli, najsvetlejša belina*, NASPR. črni deli, črnina

črnina (protipomenka ni navedena)

škatlast škatlasti profil, NASPR. polni profil

polni profil NASPR. škatlasti profil

škorenj gumeni škornji, NASPR. vezanke

vezanka *visoki čevlji, ki se vežejo s trakovi* (protipomenka ni navedena, pač pa razlikuj škornji)

število celo število *naravno število* NASPR. ulomek; popolno število NASPR. nepopolno število

ulomek *ulomljeno število* (protipomenka ni navedena)

popolno število (zveza ni navedena)

nepopolna števila *pri katerih zadnje decimalke manjkajo* (protipomenka ni navedena)

tankozrnat NASPR. grob, debelozrnat
grob (navedena protipomenka fin)
debelozrnat (protipomenka ni navedena)

tesen tesni ujem *pri katerem je luknja manjša kakor čep; pri sestavi se oba dela deformirata, ker se stisneta s silo*, NASPR. gl. ohlapni ujem
ohlapni ujem *pri katerem je med obema stikajočima se deloma še nekaj zraka* (protipomenka ni navedena)

tlak celotni tlak NASPR. delni ali parcialni tlak
delni tlak (protipomenka ni navedena)
parcialni tlak (protipomenka ni navedena)

togost NASPR. voljnost ali cunjavost
voljnost (iztočnica ni navedena)
cunjavost (protipomenka ni navedena)

tolst *masten, z malo mesa*, NASPR. pust
pust *ki ima malo maščobe* (protipomenka ni navedena)

tovarniški tovarniški izdelek ali industrijski izdelek, NASPR. ročni in rokodelski izdelek
ročni in rokodelski izdelki (zveza ni navedena)

translacija *premočrtno gibanje teles*, NASPR. rotacija
rotacija *vrtenje, kroženje okoli osi* (protipomenka ni navedena)

trden trdna kobilica *pri jadrnici*, NASPR. premična kobilica
premična kobilica (protipomenka ni navedena, pač pa razlikuj *trdna kobilica*)

trm NASPR. gibek, zvijav
zvijav *gibek*, NASPR. tog ali trm
gibek (ta protipomenka ni navedena, pač pa tog)

umeten umetni vlek *ki je za kurišča kotlov*, NASPR. naravni vlek
 naravni vlek *zaradi temperaturnih razlik v procesu* (protipomenka ni navedena)

uvijanje uvijanje vijakov NASPR. izvijanje vijakov
izvijanje vijakov (protipomenka ni navedena)

val vrh vala NASPR. dol vala
dol vala (zveza ni navedena, pač pa *valovni dol*)

vbokel NASPR. izbokel
izbokel (protipomenka ni navedena)

vegetabilen vegetabilno strojilo NASPR. sintetično strojilo
sintetično strojilo (protipomenka ni navedena)

vertikalen *navpičen, pokončen*, NASPR. horizontalen
horizontalen *vodoraven, vzporeden z gladino mirujoče vode* (protipomenka ni navedena)

veter veter od spredaj NASPR. veter od zadaj
veter od zadaj (protipomenka ni navedena)

vinograd agr. terasirani vinogradi NASPR. neterasirani vinogradi
neterasirani vinograd (protipomenka ni navedena)

virtualen virtualna slika *optična slika, ki je zaslon ne pokaže*, NASPR. realna slika

realna slika *resnična slika, ki jo moremo dobiti na zaslonu*, NASPR. *gl. navidezna ali virtualna slika*

navidezna slika *virtualna ali namišljena slika predmeta*, NASPR. realna slika

realen *stvaren, resničen, dejanski*, NASPR. *navidezen, irealen*

navidezen (protipomenka ni navedena)

irealen (iztočnica ni navedena)

visok visoka gradnja *gradnja zgradb nad zemljo*, NASPR. nizka gradnja; visoki gozd *gozd z drevjem iz semena*, NASPR. nizki ali panjevski gozd

nizke gradnje *gradbena dela pod zemljo ali na zemeljski površini za ceste, izkope, kanale, predore, železnice* NASPR. visoke gradnje

nizki gozd (protipomenka ni navedena)

panjevski gozd (protipomenka ni navedena)

višinski višinski tisk *odtisk z izbočenih mest tiskala*, NASPR. globinski tisk

globinski tisk (protipomenka ni navedena)

vložek vložek izvleči, NASPR. v staviti

izvleči vložek varovalke (protipomenka ni navedena)

vstaviti vložek varovalke (protipomenka ni navedena)

voda naravna voda NASPR. obdelana voda

obdelana voda (protipomenka ni navedena)

vpadnica *uvozna cesta, uvoznica*, NASPR. izvozna cesta

izvozna cesta (zveza ni navedena)

vrata odtakniti vrata, NASPR. zatakniti vrata

zatakniti vrata (protipomenka ni navedena)

vrsta neskončna vrsta NASPR. končna vrsta; glavna drevesna vrsta *ki ji v gozdu pripada večina*, NASPR. pomožna drevesna vrsta

končna vrsta (protipomenka ni navedena)

pomožna drevesna vrsta (zveza ni navedena)

vtok NASPR. iztok

iztok (protipomenka ni navedena)

vtočen NASPR. iztočen

iztočen (protipomenka ni navedena)

vzdolž po dolgem; vzdolž vlaken NASPR. prek vlaken, čez smer vlaken

prek vlaken (zveza ni navedena)

čez smer vlaken (zveza ni navedena)

zahteven NASPR.n ezahteven

nezahteven (iztočnica ni navedena)

zanka *petlja; oblika vezi, ki se da večinoma odvezati z eno potezo*, NASPR. vozle

vozel (protipomenka ni navedena)

zaprt zaprt gozd *ki je brez poti in prometnih naprav; tudi nepristopen gozd*, NASPR. odprt gozd

odprt gozd *ki ima poti in druge prometne naprave; razl. (= razlikuj) zaprti gozd* (protipomenka ni navedena)

zarasel zarasla grča *ki tiči trdno v lesu*, NASPR. izpadajoča grča

izpadajoča grča *grča, ki izpada iz lesa* (protipomenka ni navedena)

zavešiti zavešiti sod *zapreti sod z vežo*, NASPR. odvešiti

odvešiti odvešiti sod NASPR. zavešiti (v dodatkih)

zbočiti (se) *deska se zboči*, NASPR. vbočiti

vbočiti (se) *postati vbočen oz. konkaven* (protipomenka ni navedena)

zgornji zgornja stran lista *hrbtna ali dorzalna stran lista*, NASPR. spodnja, trebušna ali ventralna stran, npr. organa, uda ipd.

spodnja stran *priležna stran, npr. jermena* (protipomenka ni navedena)

znanka *znano število*, NASPR. neznanka

neznanka *neznana veličina* (protipomenka ni navedena)

zrel zrela reka *reka s primerno izravnanim strmcem*, NASPR. nezrela (oz. mlada) reka, *s padcem, ki se skokoma spreminja*

nezrela reka (zveza ni navedena)⁸⁰

zrklo podmerno zrklo, NASPR. nadmerno zrklo

nadmerno zrklo (zveza ni navedena)

Protipomenke so tudi v dodatkih in popravkih:

alodij *svobodno (fevdalno) posestvo*, NASPR. gl. fidejkomis

fidejkomis *dedno fevdalno posestvo, vezano na razne pravne predpise in omejitve, ki prehaja iz rodu v rod* (protipomenka ni navedena)

dilatanten dilatantna tekočina NASPR. tiksotropna tekočina

tiksotropna tekočina (protipomenka ni navedena)

dominantnost *očitno nadvladanje določenih lastnosti pri potomstvu; tudi dominantca*, NASPR. f. ecesivnost

recesivnost *navidezna izginitev kake lastnosti zarodnikov pri skrižanem potomcu* (protipomenka ni navedena)

dušičnat prav: dušičen NASPR. brezdušičen

brezdušičen *ne brezdušičnat* (protipomenka ni navedena)

monopodialen monopodialna rast NASPR. simpodialen

simpodialna rast *letorast, ki se razvije iz stranskega popka*, NASPR. *monopodialna rast*

protiuren protiurna smer *smer proti smeri urnega kazalca*, NASPR. *sourna smer*

sourna smer smer kazalca na uri (protipomenka ni navedena)

⁸⁰ Pri *nezrel* je med zgledi navedena *nezrela seka*. Verjetno gre za napako in bi pravilno moralo biti: *nezrela reka*.

8.3.1.2 Slovaropisne pripombe

Slovar ne vsebuje samo terminov, ampak tudi besedje, ki ni terminološko ali pa ni prikazano kot terminološko, uporablja pa se v strokovnih besedilih, npr. *abeceda, ducat, firma, globalen, klejast, klekljarstvo, leteti, nasoliti, relativen, širiti se, šiliti, upravljati* ipd. Slovaropisna nedodelanost *Splošnega tehniškega slovarja* se kaže tudi pri protipomenkah:

1. Veliko protipomenk ni prikazanih parno. Razmeroma veliko leksemov, ki so navedeni kot protipomenke, pa sploh ni v slovarju – niso iztočnice ali besedne zveze.
2. Nekateri sicer vrstni pridevniki so v določni obliki, drugi pa v nedoločni. Različno obliko pridevnika imata lahko tudi termina, ki sta prikazana kot protipomenki: *zaprt gozd – odprti gozd*.
3. Kot iztočnice in protipomenke so pogosto navedeni pridevniki, ne pa terminološke zveze, v katerih se pojavljajo: *inkohherenten – kohherenten*.
4. Protipomenski termini se pojavljajo v različnih številih: *visoka gradnja – nizke gradnje*.
5. V protipomenskem odnosu sta različna leksema: *mastnost proizvođa – mastnost, suho brušenje lesa – mokro brušenje kovin ali lesa*.
6. V nekaterih primerih je protipomenskost nesimetrična, npr. *gibek* ima protipomenko *tog*, *tog* pa *elastičen*, *elastičen* pa *tog*; *redukcija* ima protipomenko *oksidacija*, ta pa *dezoksidacija*, s katero je razložena *redukcija*.
7. Razlage parov protipomenk so pogosto nesimetrične, npr.: *ostri rob – posneti rob*:

ostri rob stik med zagozdno in bočno ploskvijo brez vmesnega prehoda – posneti rob ozek raven pas med dvema pravokotnima ravninama

Izjemoma sta v protipomenskem odnosu razlagi, saj protipomenski izraz ni naveden:

priprava čas priprave od prevzema lokomotive ali vlaka do odhoda, ki se vračuna v delovni čas, naspr. čas od prihoda vlaka do opravljenega pregleda v potniških vlakih

9. Protipomenke pa so lahko označene ali prikazane tudi drugače:
 - navedene v oklepaju z oznakami *gl.*, *prim.*: *anabolizem – katabolizem* (pri katabolizem je navedena protipomenka *anabolizem*, pri *anabolizem* pa glej *katabolizem*), *input – output* (*gl. input*), *priviti – odviti* (pri *odviti gl. priviti*), *enoskodelični ležaj števca – dvoskodelični ležaj števca* (pri *dvoskodelični prim. enoskodelični ležaj*), *perihel(ij) – afel(ij)* (pri *afelij gl. perihel(ij)*);

- navedene v oklepaju kot *razl. (razlikuj): enostavni nosilci – sestavljeni nosilci* (nosilec: *sestavljene nosilci razl. enostavni nosilci*), *profesionalna elektronika – zabavna elektronika* (*razl. profesionalna elektronika*);
- navedene v oklepaju s pojasnilom *nasproten: integralni račun – diferencialni račun* (*nasproten integralnemu*);
- protipomenski par sestavljata termin in opis protipomenskega termina, ki pa ni poimenovan: *demontažni spoj – spoj, ki se ne razdira namenoma*.

8.3.1.3 Protipomenski pari

V protipomenskem odnosu so naslednji pari (pridevniki so zapisani v določni obliki, ker gre za dele terminov):

*absolutni – relativni*⁸¹
*adiranje – odštevanje**
aerobni – anaerobni
*aerobij – anaerobij**
aerobiotični – anaerobiotični
aerodin – aerostat
*akcija – reakcija**
*alodij – fidejkomis**
alohtoni – avtohtoni
anizotropni – izotropni
*anizotropna pločevina – homogena pločevina***
apogej – perigej
*ashistna kamnina – diashistna kamnina**
*bistro steklo – motno steklo**
*celo število – ulomek**
*celotni tlak – delni tlak***
*celotni tlak – parcialni tlak**
*centrično srce – ekscentrično srce**
*centrifugalnost – centripetalnost**
*čista industrija – nečista industrija**
*čisti atlas – senčni atlas***
*črnica – belica**

⁸¹ Pri leksemih, označenih z eno zvezdico*, je parno poimenovanje v slovarju sicer navedeno, vendar ni označeno kot *naspr.* Z dvema zvezdicama** so označena poimenovanja, ki jih v slovarju na abecedno ustreznem mestu ni.

*deblokirati – blokirati**
*dedukcija – indukcija**
*deflokulacija – flokulacija**
*dejanski – navidezni**
*delovni čas – nedelovni čas***
*demontirati – montirati**
*denitracija – nitracija**
*desnak – levak***
*desorpcija – adsorpcija**
*diamagnetizem – paramagnetizem**
*diferencirno vezje – integrirno vezje***
*dilatanca – tiktotropija**
*dilatantna tekočina – tiktotropna tekočina**
*dimenzionalna labilnost lesa – dimenzionalna stabilnost lesa***
dinamični – statični
*direktni – indirektni**
*disimilacija – asimilacija**
divergenca – konvergenca
divergentni – konvergentni
divja svila – prava svila
dolgodnevnica – kratkodnevica
*dominantno drevo – obvladano drevo***
*dominantnost – recesivnost**
*dorzalna stran telesa – ventralna stran telesa***
*drmašča – kotlina**
*drobnjad – debeljad***
*drobnjad – debeljava**
*dušičnati – brezdušični**
*dušičnata organska snov – nedušičnata organska snov**
dviganje – pogrezanje
eksogeni – endogeni
*eksosmoza – endosmoza**
eksoterm(i)čni – endotermni
ekstenzivno gospodarjenje – intenzivno gospodarjenje
elastični – togi
*elektroforeza – elektroosmoza**
*elektrončni sprejemnik – transistorski sprejemnik** / tranzistorski sprejemnik**
*elektrostatika – elektrodinamika**
*eluvij – aluvij**
*enojna svetilna vijačnica – dvojna svetilna vijačnica**
*enoskodelični ležaj števca – dvoskodelični ležaj števca**
enostavni delovni stroj – sestavljeni delovni stroj
*enostavni nosilci – sestavljeni nosilci**
*estavelski – neestavelski***

*gibki – togi*⁸²
glavna drevesna vrsta – pomožna drevesna vrsta^{**}
gosti les – puhli les^{*}
gosti les – redki les^{*}
gostilo – razredčilo^{*}
gostilo – redčilo^{*}
gre – ne gre^{**}
grobi – fini^{*}
groba sečnja – prebiralna sečnja
grobo seno – nežno seno^{**}
*heterogena struktura – homogena struktura*⁸³
hidrofilni – hidrofobni
holokristalni – amorfni^{*}
horizontala – vertikalna^{*}
hrapava skorja – gladka skorja^{**}
hrbtna stran lista – trebušna stran lista
hrbtna stran telesa – ventralna stran telesa^{*}
idealni kristal – spačeni kristal
imenski – dejanski^{*}
implozija – eksplozija^{*}
indeterminizem – determinizem^{**}
inkoharentni – koherentni^{*}
input – output^{*}
integralna fotometrija – spektralna fotometrija^{**}
integralni račun – diferencialni račun^{*}
interier – eksterier^{**}
intersticijski tip zlitine – substicijski tip zlitine^{**}
intruzija – ekstruzija^{**}
iracionalni – racionalni^{*}
istosmerni – raznosmerni^{*}
izdatek – dohodek^{**}
izdelčna industrija – procesna industrija^{*}
izključitev – vključitev^{*}
izključiti – vključiti
izklop – vklop^{*}
izklopitev – vklopitev^{*}
izklopiti – sklopiti^{*}
izklopiti – vklopiti
izobare – izotopi^{**}
izociklične spojine – heterociklične spojine^{*}
izvenlinijski – linijski^{*}

⁸² *Tog* ima protipomenko *elastičen*.

⁸³ Pri homogen je nasprotje samo *heterogen* in ne *heterogena struktura*.

izvenprogovni** – progovni*
 izvleči vložek – vstaviti vložek*
 jaki tok – šibki tok
 javni naročnik – lokalni naročnik*
 jedri les – puhli les*
 kalni – bistri*
 kaljeno jeklo – nekaljeno jeklo*
 kaljivo jeklo – nekaljivo jeklo*
 katabolizem – anabolizem*
 katoda – anoda*
 kemično čista celuloza – tehnična celuloza*
 kislo seno – sladko seno**
 kompaktni les – puhli les
 koncentracija – dekoncentracija*
 koncentrirana raztopina – šibka raztopina
 kondenzacija – sublimacija*
 kondenzacija – uparjanje*
 kondenzacija – uplinjanje*
 konjunkcija – opozicija**
 konkavni – konveksni
 konkretni – abstraktni*
 konsonanca – disonanca*
 kontinuirni – diskontinuirni*
 kosmato žagani les – gladko žagani les**
 kosovno pobištvo – garniture pobištva*
 kovinski videz – nekovinski videz**
 krhki – debelo zrnati**
 krhki – žilavi
 krhkost – žilavost*
 kristaloid – koloid*
 krivočrtni – premočrtni
 kvantirani sistem delcev – klasični sistem
 kvantirani sistem delcev – nekvantirani sistem*
 kvarljivost – obstojnost*
 labilni – stabilni
 laminarno strujanje – turbulentno strujanje**
 les dela – les miruje*
 levosučni – desnosučni*
 liofobni – liofilni*
 longitudinalni – transverzalni
 magnetljivo jeklo – nemagnetljivo jeklo*
 majuskula – minuskula
 makrofizika – mikrofizika*
 makrokozmos – mikrokozmos

makrolokacija – mikrolokacija
*makroskopski – mikroskopski**
maksimum – minimum
*marmorirano meso – nemarmorirano meso**
*marmorirano meso – pusto meso**
*mastni – suhi**
*mastno mleto snov – suho mleto snov***
mastnost – suhost
*mastnost proizvoda – suhost proizvoda***
*mehansko stikalo – elektronsko stikalo**
*mehko meso – žilavo meso***
*mehko meso – trdo meso***
*mehkoba mesa – trdota mesa***
*mesnati prašič – mastni prašič***
*mirna obremenitev – spremenljiva obremenitev***
*močno brušenje kovin ali lesa – suho brušenje lesa**
*monofonski zapis – kvadrafonski zapis***
*monofonski zapis – stereofonski zapis***
*monolitna betonska konstrukcija – montažna betonska konstrukcija***
*monomeri – polimeri**
*monopodialna rast – simpodialna rast***
*motna volna – bleščeča volna***
*mrtva grča – živa grča**
*nadhod – podhod**
nadir – zenit
*nadomestni – pristni**
*nadras(t)li – podras(t)li**
*nadtlak – podtlak**
*nagubana gorovja – grudasta gorovja**
*naprej – nazaj**
*naravna celuloza – procesna celuloza***
*naravna voda – obdelana voda**
*naravni kamen – umetni kamen***
*naravni papir – oplemeniteni papir**
*naravni papir – premazani papir**
*naravno krmivo – tovarniško krmivo***
nasaditi sekiro – razsaditi sekiro
*natehtek – odtehtek**
navidezna slika – realna slika
*navzdol – navzgor**
*navzdolnje stikanje – navzgorne stikanje**
*nazivni – dejanski**
*nedeljena jermenica – deljena jermenica**
*negativni – pozitivni**

*negorljivi film – gorljivi film**
*nemški klepalnik – domači klepalnik**
*nemški klepalnik – slovenski klepalnik**
neodpirljivo okno – odpirljivo okno
*nepeletirani – peletirani**
*nepestri – pestri**
*nepestri – pisani**
*nepopolno obremenjeni – popolno obremenjeni***
*neposredni – posredni**
*neppravilna prizma – pravilna prizma**
nepretrgani gozd – pretrgani gozd
*neprevesni – prevesni**
*neprevodnik – prevodnik**
*nepriprjena jermenica – trdna jermenica**
*neracionalni – racionalni**
*neskončna vrsta – končna vrsta**
*nestabilni – stabilni**
*nestalni – stalni**
*neto teža – bruto teža**
neuposegljivo avtomatično krmiljenje – vposegljivo avtomatično krmiljenje
nizke gradnje – visoke gradnje
*nizkotonski zvočnik – visokotonski zvočnik**
*nizvodni – navzgornji**
*nizvodno – navzgor**
*nizvodno – vzvodno***
*nominalni – dejanski**
*normalna napetost – tangencialna napetost**
*notranje krmilje – zunanje krmilje**
*notranje rebro – zunanje rebro**
*običajni – neobičajni***
*odčepnik – začepnik**
*odgon – dogon**
*odključiti – priključiti**
*odkriti osuševalni jarek – pokriti osuševalni jarek**
*odmašilo – zamašilo**
*odorant – dezodorant**
*odprti jermenski pogon – pogon s križanim jermenom***
*odtahniti – zatakniti**
*odtahniti vrata – zatakniti vrata**
odvešiti – zavešiti
*odvodna stran – dovodna stran**
*okrogla baterija – ploščata baterija***
*oksidacija – dezoksidacija**
*okusna krma – manj okusna krma***

*okusno meso – neokusno meso***
*okusno seno – neokusno seno***
*opažiti – razopažiti**
*original – prepis***
*original – prevod**
*original – reprodukcija**
*osojni – prisojni**
*ostri rob – posneti rob**
ozkorastni – širokorastni
*padec temperature – prirast temperature***
*papir v formatu – papir v zvitkih***
*pasat – antipasat**
*patrica – matrica**
*periferni – centralni**
*perihel(ij) – afel(ij)**
*pirelektrični efekt – elektrokalorični efekt***
*planski prevoz – neplanski prevoz**
*plastostatika – elastostatika**
*plutonizem – neptunizem***
*podmerno zrno – nadmerno zrno**
*podraslo drevje – nadraslo drevje**
podraslo drevo – nadraslo drevo
*polna obremenitev – delna obremenitev**
polni prerez – votli pravokotni prerez
polni profil – škatlasti profil
*polnjenje akumulatorja – praznjenje akumulatorja***
*polnotlačni stroj – ekspanzijski stroj**
*ponderabilije – imponderabilije***
*popolno število – nepopolno število**
*posamični pogon – skupinski pogon**
*potencialni vodikov ion – aktualni vodikov ion**
*povečanje hitrosti – zmanjšanje hitrosti**
*povečanje hitrosti – pomanjšanje hitrosti***
*praktični – teoretični**
*praktik – teoretik**
*praznilna doba – polnilna doba**
prečno rebro – vzdolžno rebro
prekiniti tok, tokokrog – skleniti tok, tokokrog
*premo sorazmerni – nasprotno sorazmerni**
*prenasičena žival – premalo nasičena žival***
*prenasičenost živali – nenasičenost živali***
*pretrgani gozd – sklenjeni gozd**
pretrgani sklep – sklenjeni sklep (sklenjen gozdni sklep pri sklep)*
*preventivni ukrep – represivni ukrep***

primarni – sekundarni
 primik hloda – odmik hloda
 privočni konj – odročni konj**
 pristajalna proga – vzletna proga*
 priviti – odviti*
 producent – konzument**
 profesionalna elektronika – zabavna elektronika*
 propustni – nepropustni*
 prosta plovba – linijska plovba**
 protiurna smer – sourni smer**
 pusto meso – mastno meso*
 računski metoda – eksperimentalna metoda**
 ralo – plug*
 ranina – poznina**
 ravninska železnica – gorska železnica*
 ravnost – valovitost*
 ravnost – zavrtost*
 razgraditev – graditev*
 razložiti – naložiti*
 razpokana skorja – razbrazdana skorja*
 razpokana skorja – gladka skorja**
 razprega – vpreganje*
 razpreganje – vpreganje*
 razredčenina – zgoščenina
 razredčina – zgoščenina
 razsaditi sadike – nasaditi sadike
 razstaviti – sestaviti**
 razstrupiti – zastrupiti**
 raztakniti – stakniti*
 raztegniti (se) – skrciti se*
 raztovoriti – natovoriti*
 razvreti vozilo – zavreti vozilo*
 realni – irealni*
 realni kristal – spačeni kristal
 recentni – fosilni*
 receptivnost – rezistenčnost*
 receptivnost – upornost*
 redki – gosti*
 redki – pogosti*
 redukcija – oksidacija*
 regresija – progresija*
 reprodukcija – izvornik**
 resnični – navidezni*

reverzibilni – ireverzibilni**
 rezilni mlin – drobilni mlin**
 sečnja na golo – prebiralna sečnja^{*84}
 sestavljivi okvir – razstavljivi okvir*
 seštevanje – odštevanje*
 seštevanje – substitucija*
 silikatna kamnina – bazična kamnina*
 sinklinala – antiklinala*
 skalar – vektor*
 skožnja luknja – slepa luknja*
 skrčiti (se) – nabrekniti*
 snežena slika televizorja – slika brez snega**
 sotočni – protitočni*
 specialni sestav – splošni sestav*
 stabilni – premični*
 stabilni – prevozni*
 statika – dinamika*
 stoječa voda – tekoča voda
 stopenjska regulacija – brezstopenjska regulacija*
 strojni – ročni*
 strojno izdelana preproga – ročno izdelana preproga
 stvarni – navidezni*
 subjektivni – objektivni**
 suho apno – mastno apno*
 suho krmivo – sočno krmivo**
 suho svetlobno kopiranje – mokro svetlobno kopiranje*
 suspenzoid – emulzoid*
 svetla barva – intenzivna barva*
 svetlina – črnina*
 škorenj – vezanke*
 tankozrnati – debelozrnati*
 temperaturni padec – porast temperature**
 teoretična metoda – praktična metoda**
 terasirani vinograd – neterasirani vinograd*
 tesni ujem – ohlapni ujem*
 togost – cunjavost*
 togost – voljnost**
 tolsti – pusti*
 tovarniški ali industrijski izdelek – ročni* in rokodelski izdelek**
 translacija – rotacija*
 trdna kobilica pri jadrnici – premična kobilica*

⁸⁴ Prebiralna sečnja ima protipomenko *groba sečnja*.

*trdost papirja – mehkost papirja***
*trmi – gibki**
trmi – zvižavi
*umetni vlek – naravni vlek**
*uvijanje vijakov – izvijanje vijakov***
*uvozna cesta – izvozna cesta***
*užitna goba – strupena goba**
*vbokli – izbokli**
*vegetabilno strojilo – sintetično strojilo**
*ventralna stran lista – hrbtina stran lista**
*vertikalni – horizontalni**
*veter od spredaj – veter od zadaj**
*vezana voda – prosta voda**
virtualna slika – realna slika
*visoki gozd – panjevski gozd**
*visoki gozd – nizki gozd**
*višinski tisk – globinski tisk**
*vklopna priprava – izklopna priprava**
*vladajoče drevje – obvladano drevje**
*vladajoče drevo – obvladano drevo***
*vpisni impulz – izbrisni impulz***
*vpust – izpust**
*vrezani navoj – vtisnjeni navoj***
*vrh vala – dol vala***
*vtočni – iztočni**
*vtok – iztok**
*vzdolž vlaken – čez smer vlaken***
*vzdolž vlaken – prek vlaken***
*zabtevni – nezahtevni**
*zajemalne priprave – izmetalne prijemalne priprave**
*zanka – vozal**
*zaprti gozd – odprti gozd**
*zarasla grča – izpadajoča grča***
*zbočiti – vbočiti**
zgornja stran lista – spodnja stran lista*
*znanka – neznanka**
*zrela reka – nezrela reka***
*žilavi – debelo zrnati**85*

⁸⁵ Iztočnica je *debelozrnat*, ne pa *debelo zrnat*, vendar tam ni protipomenke.

8.3.1.4 Zgradba, izvor, tvorjenost besede ali dela tvorjenke, ki je v protipomenskem odnosu oziroma nosilec protipomenskosti

1. Protipomenski pari glede na zgradbo in besedno vrsto

Prevladujejo enobesedni pari. Teh je okoli 200, sledijo dvobesedni, trobesedni. Nekaj je strukturno neenakih parov protipomenk: *kemično čista celuloza – tehnična celuloza, kosovno pohištvo – garnitura pohištva, celo število – ulomek, sečnja na golo – prebiralna sečnja, snežena slika televizorja – slika brez snega, temperaturni padec – porast temperature, odprti jermenski pogon – pogon s križanim jermenom, gre – ne gre.*

Strukturno neenake protipomenke se razlikujejo glede na število besed posameznega dela besedne zveze ali vrsto besedne zveze. Navadno so v protipomenskem razmerju ali nosilci protipomenskosti sicer strukturno različni deli besedne zveze, na katerih temelji protipomenskost. V protipomenskem odnosu so:

- raznokorenska samostalnika: eden s pridevniškim pojasnilom – drugi brez: *celo število – ulomek,*
- raznokorenski samostalniški jedri tvorbeno različnih besednih zvez: *(temperaturni) padec – porast (temperature),*
- golo pridevniško pojasnilo – sestavljeno pojasnilo iz pridevniške besedne zveze (prislov + pridevnik, pridevnik + pridevnik): *kemično čista (celuloza) – tehnična (celuloza), polni (prerez) – votli pravokotni (prerez);*
- samostalniška fraza z neujemalnim predložnim pojasnilom – levo pridevniško pojasnilo samostalniške besedne zveze (različnih zgradb): *(sečnja) na golo – prebiralna (sečnja), snežena (slika) – (slika) brez snega, odprti jermenski (pogon) – (pogon) s križanim jermenom,*
- enakokorenska glagola: eden z nikalnico, drugi brez: *gre – ne gre.*

Včasih sta protipomenki protipomenskega para v različnem številu: *škorenj – vezanke.*

V protipomenskem razmerju so posamezne samostojne besede ali nosilci protipomenskosti, ki so deli besednih zvez:

- samostojni samostalniki brez pojasnil: okoli 110,
- jedrni samostalniki samostalniških besednih zvez z desnim neujemalnim samostalniškim prilastkom v rodilniku: 9 (*vrh vala – dol vala*),
- desno pojasnilo samostalnika iz samostalnika in predloga: 1 (*papir v formatu – papir v zvitkih*);

- d) samostojni pridevniki, navadno v nedoločni obliki (*vbokli – izbokli*): več kot 80,
- e) pridevniška pojasnila samostalniškega jedra besedne zveze (*vklopna priprava – izklopna priprava*): več kot 160,
- f) samostojni glagoli v nedoločni obliki (*zbočiti – vbočiti*): ok. 20,
- g) glagoli iz glagolskih besednih zvez s predmetom v tožilniku (*razsadiť sadike – nasaditi sadike; razsadiť sekiro – nasaditi sekiro*): ok. 5,
- h) glagol v 3. os. sed. č. iz glagolskih besednih zvez z osebkom (*les dela – les miruje*): 1,
- i) samostojni prislovi (*nizvodno – navzgor, navzdol – navzgor*): 2,
- j) glagol v 3. os. sed. časa in enak glagol z nikalnico (*gre – ne gre*): 1
- k) prislovi kot pojasnila pridevnika, ki določa samostalnik (*mastno mleta snov – pusto mleta snov*): ok. 3,
- l) prislovi kot pojasnila pridevnikov (*premo sorazmerni – nasprotno sorazmerni*): 1,
- m) prislovi kot del desnega pojasnila samostalnika iz prislova in predloga (*veter od spredaj – veter od zadaj*): 1,
- n) (nepravi) predlogi iz zveze s samostalnikom v rodilniku (*vzdolž vlaken – prek vlaken*): 2.

2. Nosilci protipomenskosti glede na besedno vrsto in izvor

Samostalniški nosilci protipomenskosti

Samostalniški protipomenski par sestavljata:

- a) neprevzeta samostalnika:

<i>črnica – belica</i>	<i>kvarljivost – obstojnost</i>
<i>desnak – levak</i>	<i>mastnost – suhost</i>
<i>dolgodnevnicica – kratkodnevnicica</i>	<i>mehkoba – trdota</i>
<i>drmašča – kotlina</i>	<i>nadhod – podhod</i>
<i>drobnjad – debeljad</i>	<i>nadtlak – podtlak</i>
<i>drobnjad – debeljava</i>	<i>natehtek – odtehtek</i>
<i>dviganje – pogrezanje</i>	<i>neprevodnik – prevodnik</i>
<i>gostilo – razredčilo</i>	<i>odčepnik – začepnik</i>
<i>gostilo – redčilo</i>	<i>odgon – dogon</i>
<i>izdatek – dohodek</i>	<i>odmašilo – zamašilo</i>
<i>izključitev – vključitev</i>	<i>padec – porast</i>
<i>izklop – vklop</i>	<i>padec – prirast</i>
<i>izklopitev – vklopitev</i>	<i>polnjenje – praznjenje</i>
<i>krhkost – žilavost</i>	<i>povečanje – pomanjšanje</i>

povečanje – zmanjšanje
prenasičenost – nenasičenost
primik – odmik
ralo – plug⁸⁶
ranina – poznina
ravnost – valovitost
ravnost – zavitost
razgraditev – graditev
razprega – vpreganje
razredčenina – zgoščenina
seštevanje – odštevanje

svetlina – črnina
škorenj – vezanke
togost – cunjavost
togost – voljnost
trdost – mehkost
uvijanje – izvijanje
vpust – izpust
vrh – dol
vtok – iztok
zanka – voz⁸⁷
znanka – neznanka

b) prevzeta samostalnika:

eksosmoza – endosmoza
elektroforeza – elektroosmoza
elektrostatika – elektrodinamika
eluvij – aluvij
horizontala – vertikalna
implozija – eksplozija
indeterminizem – determinizem
input – output
interier – eksterier
intruzija – ekstruzija
izobare – izotopi
katabolizem – anabolizem
katoda – anoda
koncentracija – dekoncentracija
kondenzacija – sublimacija
konjunkcija – opozicija
konsonanca – disonanca
kristaloid – koloid
majuskula – minuskula
makrofizika – mikrofizika
makrokozmos – mikrokozmos
makrolokacija – mikrolokacija

maksimum – minimum
monomeri – polimeri
odorant – dezodorant
oksidacija – dezoksidacija
original – reprodukcija
pasat – antipasad
patrica – matrica
perihel(ij) – afel(ij)
plastostatika – elastostatika
plutonizem – neptunizem
ponderabilije – imponderabilije
praktik – teoretik
producent – konzument
receptivnost – rezistenčnost
redukcija – oksidacija
regresija – progresija
sinklinala – antiklinala
skalar – vektor
stabilnost – labilnost
statika – dinamika
suspenzoid – emulzoid
translacija – rotacija

⁸⁶ Vprašanje je, ali sta to res protipomenki. Po *SSKJ* je ralo *orodje, priprava za oranje, ki zemlje ne obrača, plug pa orodje, priprava za oranje*.

⁸⁷ Po *SSKJ* je zanka *navadno z voz^{lom} sklenjen del, kos vrvi, traku, voz^{el} pa kar nastane s prepletom in zategnitvijo koncev, delov niti, vrvi, traku*. Vprašanje je, zakaj sta izraza v *STS* prikazana kot protipomenki. Ali je protipomenskost v tem, da sta pri *voz^{lu}* dva dela dana skupaj in zategnjena, pri *zanki* pa ne? Podobnih vprašanj si lahko postavimo še veliko.

c) samostalnika različnega izvora:

<i>format – zvitek</i>	<i>original – prevod</i>
<i>kondenzacija – uparjanje</i>	<i>receptivnost – upornost</i>
<i>kondenzacija – uplinjanje</i>	<i>reprodukcija – izvirnik</i>
<i>nadir – zenit</i>	<i>seštevanje – substitucija</i>
<i>original – prepis</i>	

Neprevzetih samostalniških parov nosilcev protipomenskosti je nekaj več kot prevzetih, mešanih parov pa je razmeroma malo.

Pridevniški nosilci protipomenskosti

Pridevniški protipomenski par sestavljata:

a) neprevzeta pridevnika:

<i>bistri – motni</i>	<i>levosučni – desnosučni</i>
<i>celotni – delni</i>	<i>mastni – suhi</i>
<i>čisti – senčni</i>	<i>mehki – trdi</i>
<i>dejanski – navidezni</i>	<i>mehki – žilavi</i>
<i>divji – pravi</i>	<i>mesnati – mastni</i>
<i>dušičnati – brezdušični</i>	<i>mirni – spremenljivi</i>
<i>elastični – togi</i>	<i>mokri – suhi</i>
<i>enojni – dvojni</i>	<i>motni – bleščeči</i>
<i>enoskodelični – dvoskodelični</i>	<i>mrtvi – živi</i>
<i>enostavni – sestavljeni</i>	<i>nadomestni – prístni</i>
<i>gibki – togi</i>	<i>nadras(t)li – podras(t)li</i>
<i>glavni – pomožni</i>	<i>nagubani – grudasti</i>
<i>gosti – puhli</i>	<i>naravni – obdelani</i>
<i>gosti – redki</i>	<i>naravni – oplemeniteni</i>
<i>grobi – nežni</i>	<i>naravni – premazani</i>
<i>grobi – prebiralni</i>	<i>naravni – tovarniški</i>
<i>hrapavi – gladki</i>	<i>naravni – umetni</i>
<i>hrbtni – trebušni</i>	<i>nazivni – dejanski</i>
<i>imenski – dejanski</i>	<i>nečisti – čisti</i>
<i>istosmerni – raznosmerni</i>	<i>nedeljeni – deljeni</i>
<i>izvenprogovni – progovni</i>	<i>nedelovni – delovni</i>
<i>jaki – šibki</i>	<i>nedušičnati – dušičnati</i>
<i>jedri – puhli</i>	<i>negorljivi – gorljivi</i>
<i>kalni – bistri</i>	<i>nekaljeni – kaljeni</i>
<i>kisli – sladki</i>	<i>nekaljivi – kaljivi</i>
<i>krhki – debelo zrnati</i>	<i>nekovinski – kovinski</i>
<i>krhki – žilavi</i>	<i>nemški – domači</i>
<i>krivočrtni – premočrtni</i>	<i>nemški – slovenski</i>

neobičajni – običajni
neodpirljivi – odpirljivi
neokusni – okusni
nepestri – pestri
nepestri – pisani
nepopolni – popolni
neposredni – posredni
neppravilni – pravilni
nepretrgani – pretrgani
neprevesni – prevesni
nepritrjeni – trdni
nepropustni – propustni
neskončni – končni
nestalni – stalni
nevposegljivi – vposegljivi
nezahtevni – zahtevni
nezreli – zreli
nizki – visoki
nizkotonski – visokotonski
nizvodni – navzgornji
notranji – zunanji
odkriti – pokriti
odvodni – dovodni
okrogli – ploščati
osojni – prisojni
ostri – posneti
ozkorastni – širokorastni
podmerni – nadmerni
polni – delni
polni – škatlasti
polni – votli
posamični – skupinski
praznilni – polnilni
prečni – vzdolžni
prenasični – premalo nasičeni
pretrgani – sklenjeni
priročni – odročni
pristajalni – vzletni

protiurni – sourni
pusti – mastni
ravninski – gorski
razpokani – gladki
razpokani – razbrzdani
redki – pogosti
resnični – navidezni
rezilni – drobilni
sestavljivi – razstavljivi
skoznji – slepi
sotočni – protitočni
stoječi – tekoči
stopenjski – brezstopenjski
strojni – ročni
stvarni – navidezni
suhi – sočni
tankozrnati – debelozrnati
tesni – ohlapni
tolsti – pusti
tovarniški – ročni
trmi – gibki
trmi – zvižavi
uvozni – izvozni
užitni – strupeni
vbokli – izbokli
vezani – prosti
visoki – panjevski
višinski – globinski
vklopni – izklopni
vladajoči – obvladani
vpisni – izbrisni
vrezani – vtisnjeni
vtočni – iztočni
zajemalni – izmetalni
zaprti – odprti
zarasli – izpadajoči
zgornji – spodnji
žilavi – debelozrnati

b) prevzeta pridevnika:

absolutni – relativni
aerobni – anaerobni

aerobiotični – anaerobiotični
alohtoni – avtohtoni

anizotropni – homogeni
 anizotropni – izotropni
 ashistni – diashistni
 centrični – ekscentrični
 diferencirni – integrirni
 dilatantni – tikotropni
 dinamični – statični
 direktni – indirektni
 dorzalni – ventralni
 eksogeni – endogeni
 eksoterm(i)čni – endotermni
 ekstenzivni – intenzivni
 elektronični – tranzistorski
 estavelski – neestavelski
 heterogeni – homogeni
 hidrofилni – hidrofobni
 holokristalni – amorfni
 inkohherentni – koherentni
 integralni – diferencialni
 integralni – spektralni
 intersticijski – substicijski
 iracionalni – racionalni
 izociklični – heterociklični
 izvenlinijski – linijski
 kemično čist – tehnični
 konkavni – konveksni
 konkretni – abstraktni
 kontinuirni – diskontinuirni
 kvantirani – klasični
 kvantirani – nekvantirani
 labilni – stabilni
 laminarni – turbulentni

liofobni – liofilni
 longitudinalni – transversalni
 makroskopski – mikroskopski
 mehanski – elektronski
 monofonski – kvadrafonski
 monofonski – stereofonski
 monolitni – montažni
 monopodialni – simpodialni
 negativni⁸⁸ – pozitivni
 nemagnetljivi – magnetljivi
 nemarmorirani – marmorirani
 nepoletirani – peletirani
 neplanski – planski
 neracionalni – racionalni
 nestabilni – stabilni
 neterasirani – terasirani
 normalni – tangencialni
 periferni – centralni
 piroelektrični – elektrokalorični
 potencialni – aktualni
 praktični – teoretični
 preventivni – represivni
 primarni – sekundarni
 realni – irealni
 recentni – fosilni
 reverzibilni – ireverzibilni
 silikatni – bazični
 subjektivni – objektivni
 vegetabilni – sintetični
 vertikalni – horizontalni
 virtualni – realni

c) pridevnika različnega izvora:

celotni – parcialni
 dominantni – obvladani
 grobi – fini
 hrbtni – ventralni
 idealni – spačeni

industrijski – rokodelski
 izdelčni – procesni
 javni – lokalni
 kompaktni – puhli
 koncentrirani – šibki

⁸⁸ Upoštevani so tudi prevzeti pridevniki z neprevzeto predpono *ne-*.

marmorirani – pusti
navidezni – realni
nominalni – dejanski
polnotlačni – ekspanzijski
profesionalni – zabavni
prosti – linijski
računski – eksperimentalni

realni – spačeni
specialni – splošni
stabilni – premični
stabilni – prevoznici
svetli – intenzivni
ventralni – hrbtni

Neprevzetih pridevniških parov nosilcev protipomenskosti je skorajda še enkrat več kot prevzetih, po izvoru mešanih pa je razmeroma malo.

Glagolski protipomenski pari nosilci protipomenskosti

V protipomenskem razmerju so glede na izvor naslednji glagolski pari:

a) neprevzeta glagola:

dela – miruje
gre – ne gre
izključiti – vključiti
izklopiti – sklopiti
izklopiti – vklopiti
izvleči – vstaviti
nasaditi – rzasaditi (sadike)
nasaditi – rzasaditi (sekiro)
odključiti – priključiti
odtakniti – zatakniti
odvešiti – zavešiti
opažiti – razopažiti

prekiniti – skleniti
priviti – odviti
razložiti – naložiti
razstaviti – sestaviti
razstrupiti – zastrupiti
raztakniti – stakniti
raztegniti (se) – skrčiti se
raztovoriti – natovoriti
razvreti – zavreti
skrčiti (se) – nabrekniti
zbočiti – vbočiti

b) prevzeta glagola:

deblokirati – blokirati
demontirati – montirati

c) glagola različnega izvora: nobenega primera.

Glede na izvor pri glagolskih nosilcih protipomenskosti prevladujejo pari neprevzetih glagolov, prevzeta sta dva para, parov različnega izvora pa ni.

Prislovi nosilci protipomenskosti

V protipomenskem razmerju so glede na izvor naslednji prislovni pari:

a) neprevzeta prislova:

kosmato – gladko
mastno – suho
naprej – nazaj
navzdol – navzgor
nizvodno – navzgor

nizvodno – vzvodno
premo – nasprotno
spredaj – zadaj
strojno – ročno

b) prevzeta prislova: nobenega primera,

c) prislova različnega izvora: nobenega primera.

V protipomenskem razmerju sta tudi dva neprevzeta para predlogov:
vzdolž – čez, vzdolž – prek.

STS izkazuje veliko besednovrstno pestrost nosilcev protipomenskosti. Nesporno pa so najpogostejši pridevniki.

Samostalniški pari: 103:

- prevladujejo neprevzeti: 50,
- prevzetih je 44, razen enega para angleškega izvora (*input – output*) so vsi drugi t. i. internacionalizmi latinsko-grškega izvora,
- mešanih (prevzeti + neprevzeti) je 9 parov (tuji del para je internacionalizem latinsko-grškega izvora).

Pridevniški pari: 222:

- prevladujejo neprevzeti: 132 parov,
- prevzetih parov grško-latinskega izvora je 67,
- mešanih (prevzeti + neprevzeti): 23 parov (prevzeti pridevniški pari so internacionalizmi latinsko-grškega izvora).

Glagolski pari: 25:

- prevladujejo neprevzeti: 23 parov,
- prevzeta sta 2 para latinsko-grškega izvora,
- mešanih parov ni.

Prislovni pari: 9 – vsi so neprevzeti.

Predložni pari: 2 – oba sta neprevzeta.

V celoti v STS⁸⁹ prevladujejo neprevzeti protipomenski pari, sledijo jim prevzeti in mešani.

⁸⁹ Število protipomenk je glede na strukturo slovarja le informativno.

3. Nosilci protipomenskosti glede na besedno vrsto, strukturo in izvor

Raznokorenski nosilci protipomenskosti

Raznokorenski protipomenski samostalniški par tvorita:

a) raznokorenska neprevzeta samostalnika:

črnica – belica

desnak – levak

drmašča – kotlina

drobnjad – debeljad

drobnjad – debeljava

dviganje – pogrezanje

gostilo – razredčilo

gostilo – redčilo

izdatek – dohodek

krhkost – žilavost

kvarljivost – obstojnost

mastnost – suhost

mehkoba – trdota

padec – porast

padec – prirast

polnjenje – praznjenje

povečanje – pomanjšanje

povečanje – zmanjšanje

ralo – plug

ranina – pozvina

ravnost – valovitost

ravnost – zavitost

razredčenina – zgoščenina

svetlina – črnina

škorenj – vezanke

togost – cunjavost

togost – voljnost

trdost – mehkost

vrh – dol;

b) raznokorenska prevzeta samostalnika:

horizontala – vertikalna

kondenzacija – sublimacija

konjunkcija – opozicija

majuskula – minuskula

maksimum – minimum

original – reprodukcija

patrica – matrica

perihel(ij) – afel(ij)

plutonizem – neptunizem

praktik – teoretik

producent – konzument

receptivnost – rezistenčnost

redukcija – oksidacija

skalar – vektor

stabilnost – labilnost

statika – dinamika

suspenzoid – emulzoid

translacija – rotacija;

c) raznokorenska samostalnika, različna po izvoru:

format – zvitek

kondenzacija – uparjanje

kondenzacija – uplinjanje

nadir – zenit

original – prepis

original – prevod

receptivnost – upornost

reprodukcija – izvornik

seštevanje – substitucija.

Raznokorenski pridevniški protipomenski par tvorita:

a) raznokorenska neprevzeta pridevnika:

<i>bistri – motni</i>	<i>nemški – slovenski</i>
<i>celotni – delni</i>	<i>nizki – visoki</i>
<i>čisti – nečisti</i>	<i>nizvodni – navzgornji</i>
<i>čisti – senčni</i>	<i>notranji – zunanji</i>
<i>dejanski – navidezni</i>	<i>okrogli – ploščati</i>
<i>divji – pravi</i>	<i>ostri – posneti</i>
<i>elastični – togi</i>	<i>polni – delni</i>
<i>enojni – dvojni</i>	<i>polni – škatlasti</i>
<i>enostavni – sestavljeni</i>	<i>polni – votli</i>
<i>gibki – togi</i>	<i>posamični – skupinski</i>
<i>glavni – pomožni</i>	<i>pravi – divji</i>
<i>gosti – puhli</i>	<i>praznilni – polnilni</i>
<i>gosti – redki</i>	<i>prečni – vzdolžni</i>
<i>grobi – nežni</i>	<i>prenasičeni – premalo nasičeni</i>
<i>grobi – prebiralni</i>	<i>pretrgani – sklenjeni</i>
<i>hrapavi – gladki</i>	<i>pusti – mastni</i>
<i>hrbtni – trebušni</i>	<i>ravninski – gorski</i>
<i>imenski – dejanski</i>	<i>razpokani – gladki</i>
<i>jaki – šibki</i>	<i>razpokani – razbrazdani</i>
<i>jedri – puhli</i>	<i>redki – gosti</i>
<i>kalni – bistri</i>	<i>redki – pogosti</i>
<i>kisli – sladki</i>	<i>resnični – navidezni</i>
<i>krhki – debelo zrnati</i>	<i>rezilni – drobilni</i>
<i>krhki – žilavi</i>	<i>skoznji – slepi</i>
<i>mastni – suhi</i>	<i>stoječi – tekoči</i>
<i>mehki – trdi</i>	<i>strojni – ročni</i>
<i>mehki – žilavi</i>	<i>stvarni – navidezni</i>
<i>mesnati – mastni</i>	<i>suhi – mastni</i>
<i>mirni – spremenljivi</i>	<i>suhi – mokri</i>
<i>mokri – suhi</i>	<i>suhi – sočni</i>
<i>motni – bleščeci</i>	<i>tesni – ohlapni</i>
<i>mrtvi – živi</i>	<i>tolsti – pusti</i>
<i>nadomestni – pristni</i>	<i>tovarniški – ročni</i>
<i>nagubani – grudasti</i>	<i>trmi – gibki</i>
<i>naravni – obdelani</i>	<i>trmi – zvijski</i>
<i>naravni – oplemeniteni</i>	<i>umetni – naravni</i>
<i>naravni – premazani</i>	<i>užitni – strupeni</i>
<i>naravni – tovarniški</i>	<i>vezani – prosti</i>
<i>naravni – umetni</i>	<i>visoki – panjevski</i>
<i>nazivni – dejanski</i>	<i>visoki – nizki</i>
<i>nemški – domači</i>	<i>višinski – globinski</i>

vladajoči – obvladani
vrezani – vtisnjeni
zajemalni – izmetalni

zarasli – izpadajoči
zgornji – spodnji
žilav – debelozrnat;

b) raznokorenska prevzeta pridevnika:

absolutni – relativni
alohtoni – avtohtoni
anizotropni – homogeni
diferencirni – integrirni
dilatantni – tiksotropni
dinamični – statični
dorzalni – ventralni
eksogeni – endogeni
eksoterm(i)čni – endotermni
ekstenzivni – intenzivni
elektrončni – tranzistorski
heterogeni – homogeni
holokristalni – amorfni
integralni – diferencialni
integralni – spektralni
intersticijski – substicijski
konkavni – konveksni
konkretni – abstraktni
kvantirani – klasični
labilni – stabilni
laminarni – turbulentni

longitudinalni – transversalni
mehanski – elektronski
monofonski – kvadrafonski
monolitni – montažni
negativni – pozitivni
normalni – tangencialni
periferni – centralni
pireoelektrični – elektrokalorični
potencialni – aktualni
praktični – teoretični
preventivni – represivni
primarni – sekundarni
pristajalni – vzletni
recentni – fosilni
silikatni – bazični
subjektivni – objektivni
teoretični – praktični
vegetabilni – sintetični
vertikalni – horizontalni
virtualni – realni;

c) raznokorenska pridevnika različnega izvora:

celotni – parcialni
dominantni – obvladani
grobi – fini
hrbtni – ventralni
idealni – spačeni
industrijski – rokodelski
izdelčni – procesni
javni – lokalni
kemično čisti – tehnični
kompaktni – publi
koncentrirani – šibki
marmorirani – pusti
navidezni – realni

nominalni – dejanski
polnotlačni – ekspanzijski
profesionalni – zabavni
prosti – linijski
računski – eksperimentalni
realni – spačeni
specialni – splošni
stabilni – premični
stabilni – prevozni
svetli – intenzivni
šibki – koncentrirani
ventralni – hrbtni;

d) raznokorenski glagolski protipomenski pari so samo neprevzeti:

dela – miruje

izvleči – vstaviti

prekiniti – skleniti

raztegniti (se) – skrčiti se

skrčiti (se) – nabrekniti

e) raznokorenski prislovni pari so samo neprevzeti:

kosmato – gladko

mastno – suho

naprej – nazaj

navzdol – navzgor

nizvodno – navzgor

premo – nasprotno

spredaj – zadaj

strojno – ročno

f) Raznokorenski pari predlogov so samo neprevzeti (2 para):

vzdolž – čez

vzdolž – prek

Raznokorenske nosilce protipomenskosti glede na besedno vrsto in izvor sestavljajo:

- raznokorenska neprevzeta pridevnika: 88 parov,
- raznokorenska prevzeta pridevnika: 41 parov,
- raznokorenska neprevzeta samostalnika: 29 parov,
- raznokorenska pridevnika različnega izvora: 25 parov,
- raznokorenska prevzeta samostalnika: 18 parov,
- raznokorenska samostalnika različnega izvora: 9 parov,
- raznokorenski neprevzeti prislovi: 8 parov,
- raznokorenski neprevzeti glagoli: 5 parov,
- raznokorenski neprevzeti predlogi: 2 para.

Najpogosteje so nosilci protipomenskosti pari raznokorenskih neprevzetih pridevnikov, ki jim sledijo raznokorenski prevzeti pridevniki, raznokorenski neprevzeti samostalniki, raznokorenski pridevniki različnega izvora, raznokorenski prevzeti samostalniki, raznokorenski samostalniki različnega izvora, raznokorenski neprevzeti prislovi, glagoli in predlogi.

Enakokorenski nosilci protipomenskosti

Pri parih, ki jih tvorijo enakokorenski leksemi, je nosilec protipomenskosti najpogosteje predpona pri enem ali obeh, redkeje tudi t. i. prvi del zloženk.

Predpone enakokorenskih sestavljenk po številu, izvoru, parnosti kot nosilke protipomenskosti:

a) Neparne neprevzete predpone:

brez... --

brezstopenjski – *stopenjski*

izven... ---

izvenlinijski – *linijski*

izvenprogovni – *progovni*

ne... --

nečisti – *čisti*

nedeljeni – *deljeni*

nedelovni – *delovni*

nedušičnati – *dušičnati*

neestavelski – *estavelski*

negorljivi – *gorljivi*

nekaljeni – *kaljeni*

nekaljivi – *kaljivi*

nekovinski – *kovinski*

nekvantirani – *kvantirani*

nemagnetljivi – *magnetljivi*

nemarmorirani – *marmorirani*

neobičajni – *običajni*

neodpirljivi – *odpirljivi*

neokusni – *okusni*

nepeletirani – *peletirani*

nepestri – *pestri*

neplanski – *planski*

neposredni – *posredni*

nepravilni – *pravilni*

nepretrgani – *pretrgani*

neprevesni – *prevesni*

neprevodnik – *prevodnik*

nepritrjeni – *trdni*

nepropustni – *propustni*

neracionalni – *racionalni*

neskončni – *končni*

nestabilni – *stabilni*

nestalni – *stalni*

neterasirani – *terasirani*

nevposegljivi – *vposegljivi*

nezahtevni – *zahtevni*

neznanka – *znanka*

nezreli – *zreli*

raz... --

razgraditev – *graditev*

razopažiti – *opažiti*

b) Parne neprevzete predpone:

(i)z... – **v/u...**

izbokli – *vbokli* –

izključitev – *vključitev*

izključiti – *vključiti*

izklop – *vklop*

izklopitev – *vklopitev*

izklopiti – *vklopiti*

izklopni – *vklopni*

izpust – *vpust*

iztočni – *vtočni*

iztok – *vtok*

izvijanje – *uvijanje*

izvozni – *uvozni*

zbočiti – *vbočiti*

iz... – **s...**

izklopiti – *sklopiti*

nad... – **pod...**

nadhod – *podhod*

nadtlak – *podtlak*

nadras(t)li – *podras(t)li*

na... – **od...**

natehtek – *odtehtek*

na... – **raz...**

nasaditi – *razsaditi* (sadike)

nasaditi – *razsaditi* (sekiro)

naložiti – *razložiti*

nastovoriti – *razstovoriti*

od... – **po...**

odkrit – *pokrit*

od... – za...

odčepnik – začepnik
odmašilo – zamašilo
odprti – zaprti
odtakniti – zatakniti
odvešiti – zavešiti

od... – do...

odgon – dogon
odvodni – dovodni

o... – pri...

osojni – prisojni

od... – pri...

odključiti – priključiti
odmik – primik
odročni – priročni
odviti – priviti

pre... – ne...

prenasičenost – nenasičenost

proti... – so...

protiurni –ourni
protitočni – sotočni

raz... – s(e)...

sestavljivi – razstavljivi
razstaviti – sestaviti
raztakniti – stakniti

raz... – v...

razprega – vpreganje

raz... – za...

razstrupiti – zastrupiti
razzvreti – zavreti

s(e)...

seštevanje – odštevanje

c) Neparne prevzete predpone:

alan...

anaerobni – aerobni
anaerobiotični – aerobiotični
anizotropni – izotropni

dis...

diskontinuirni – kontinuirni

ilin/im...

imponderabilije – ponderabilije
indeterminizem – determinizem
indirektni – direktni
inkoharentni – koherentni
iracionalni – racionalni
irealni – realni
ireverzibilni – reverzibilni

de(z)...

deblokirati – blokirati
dekoncentracija – koncentracija
demontirati – montirati
dezodorant – odorant
dezoksidacija – oksidacija

anti..

antipasat – pasat

eks...

ekscentrični – centrični

d) Parne prevzete predpone:

alo... – avto...

alohtoni – avtohtoni

im... – eks...

implozija – eksplozija

in... – eks...

interier – eksterier

intruzija – ekstruzija

intenzivni – ekstenzivni

in... – out...

input – output

kon... – di...

konsonanca – disonanca

re... – pro...

regresija – progresija

sin... – anti...

sinklinala – antiklinala

Prvi deli zloženek po številu, izvoru, parnosti kot nosilci protipomenskosti:

a) Neprevzeta parna prva dela zloženek:

dolgo... – kratko...

dolgodnevnicca – kratkodnevnicca

eno... – dvo...

enoskodelični – dvoskodelični

isto... – razno...

istosmerni – raznosmerni

krivo... – premo...

krivočrtni – premočrtni

levo... – desno...

levosučni – desnosučni

nizko... – visoko...

nizkotonski – visokotonski

ozko... – široko...

ozkorastni – širokorastni

pre... – premalo⁹⁰

prenasičeni – premalo nasičeni

tanko... – debelo...

tankozrnatni – debelozrnatni

b) Neparni prevzeti prvi del zloženek:

-- – di...

ashistni – diashistni

⁹⁰ Upošteevano pogojno, ker za premalo ni ustrezne predpone.

c) Parna prevzeta prva dela zloženek:

ekso... – endo...

eksosmoza – endosmoza

izo... – hetero...

izociklični – heterociklični

kata... – ana...

katabolizem – anabolizem

makro... – mikro...

makrofizika – mikrofizika

makrokozmos – mikrokozmos

makrolokacija – mikrolokacija

makroskopski – mikroskopski

mono... – kvadro...

monofonski – kvadrofonski

mono... – stereo...

monofonski – stereofonski

mono... – sim...

monopodialni – simpodialni

plasto... – elasto...

plastostatika – elastostatika

Drugi deli zloženek po številu, izvoru, parnosti kot nosilci protipomenskosti:

a) Prevzeta druga dela zloženek:

...filen – ...foben

hidrofilen – hidrofoben

liofilen – liofoben

Neprevzeti drugi deli zloženek se ne pojavljajo.

Sinteza

Preglednica 9: Neparne neprevzete predpone glede na število pojavitev

Neparne neprevzete predpone	št. pojavitev
<i>ne...</i>	34
<i>raz...</i>	2
<i>brez...</i>	1
<i>izven...</i>	2

Preglednica 10: Parne neprevzete predpone glede na število pojavitev

Parne neprevzete predpone	št. pojavitev
<i>(i)z... – v/u...</i>	13
<i>od... – za...</i>	5

Parne neprevzete predpone	št. pojavitev
<i>iz... – s...</i>	1
<i>od... – pri...</i>	4
<i>nad... – pod...</i>	3
<i>na... – raz...</i>	4
<i>raz... – s(e)...</i>	3
<i>od... – do...</i>	2
<i>proti... – so...</i>	2
<i>raz... – za...</i>	2
<i>na... – od...</i>	1
<i>od... – po...</i>	1
<i>o... – pri...</i>	1
<i>pre... – ne...</i>	1
<i>raz... – v...</i>	1
<i>s(e)...) – od...</i>	1

Preglednica 11: Neparne prevzete predpone glede na število pojavitev

Neparne prevzete predpone	št. pojavitev
<i>i/in/im... /ne!*</i>	7
<i>de(z)...) /nasprotnost, upadanje/</i>	5
<i>alan... /ne/</i>	3
<i>anti... /proti, zoper, ne/</i>	1
<i>dis... /ne, brez/</i>	1
<i>eks... /iz, izmed, od, zunanji/</i>	1

* Pomen predpon po *Velikem slovarju tujk*.

Preglednica 12: Parne prevzete predpone glede na število pojavitev

Parne prevzete predpone	št. pojavitev
<i>in... – eks... /navznoter – ven/</i>	3
<i>sin... – anti... /združitev, skupaj, skupno delovanje – proti, zoper, ne, namesto/</i>	1
<i>re... – pro... /spet, znova, proti, nazaj – spredaj, pred, prej, del, nekaj nižjega glede na stopnjo/</i>	1
<i>kon... – di... /izraža dopolnitev, spajanje – izraža nasprotno dejanje/</i>	1
<i>in... – out... /ven – noter/</i>	1
<i>im... – eks... /v, noter, znotraj/ne – iz, izmed, od, zunanji/</i>	1
<i>alo... – avto... /drug, drugačen – samo, lasten, sam po sebi, svoj/</i>	1

Preglednica 13: Neparni prevzeti prvi deli zloženk glede na število pojavitev

Neparni prevzeti prvi deli zloženk	št. pojavitev
<i>di...</i> /dvakrat, dvojno, podvojeno/	1

Preglednica 14: Neprevzeti pari prvih delov zloženk glede na število pojavitev

Neprevzeti pari prvih delov zloženk	št. pojavitev
<i>dolgo...</i> – <i>kratko...</i>	1
<i>eno...</i> – <i>dvo...</i>	1
<i>isto...</i> – <i>razno...</i>	1
<i>krivo...</i> – <i>premo...</i>	1
<i>levo...</i> – <i>desno...</i>	1
<i>nizko...</i> – <i>visoko...</i>	1
<i>ozko...</i> – <i>široko...</i>	1
<i>tanko...</i> – <i>debelo...</i>	1

Poseben primer je par zloženske in pridevniške besedne zveze s prislovnim pojasnilom: *pre...* – *premalo*.

Preglednica 15: Pari prevzetih prvih delov zloženk glede na število pojavitev

Pari prevzetih prvih delov zloženk	št. pojavitev
<i>makro...</i> – <i>mikro...</i> /velik – majhen/	4
<i>ekso...</i> – <i>endo...</i> /iz – v/	1
<i>izo...</i> – <i>hetero...</i> /enak – različen, drugačen/	1
<i>kata...</i> – <i>ana...</i> /s/z, čez, skozi, ob, po, na(d) – na, ob, po nad, prek/	1
<i>mono...</i> – <i>kvadro...</i> /enojen, sam – četver/	1
<i>mono...</i> – <i>stereo...</i> /enojen, sam – prostorski/	1
<i>mono...</i> – <i>sim...</i> /enojen, sam – s/z, skupaj, hkrati/	1
<i>plasto...</i> – <i>elasto...</i> /oblikovan – gibek, prožen/	1

Preglednica 16: Prevzeti drugi deli zloženk glede na število pojavitev

Prevzeti drugi deli zloženk	št. pojavitev
<i>...filen</i> – <i>...foben</i> /ki kaj veže nase, se spaja s čim – ki kaj odbija, se ne spaja s čim/	2

Preglednica 17: Parne neprevzete predpone glede na število pojavitev

Parne neprevzete predpone	št. pojavitev
<i>ne...</i>	35
<i>(i)z... – v/u...</i>	13
<i>od... – za...</i>	5
<i>nad... – pod...</i>	3
<i>od... – pri...</i>	4
<i>nad... – pod...</i>	3
<i>na... – raz...</i>	3
<i>raz... – s(e)...</i>	3

Preglednica 18: Neparne prevzete predpone glede na število pojavitev

Neparne prevzete predpone	št. pojavitev
<i>ilin/im...</i>	6
<i>de(z)...</i>	5
<i>alan...</i>	3

Preglednica 19: Parne prevzete predpone glede na število pojavitev

Parne prevzete predpone	št. pojavitev
<i>in... – eks...</i>	3

Kot prva dela zloženek se najpogosteje pojavljata prevzeta *makro...* – *mikro...* (4), ostali se pojavljajo po enkrat. Zanimivi sta dve pojavitvi drugega dela zloženek.

Prevzete predpone, prvi in drugi deli zloženek so tako kot prevzete besede internacionalizmi latinskega in grškega izvora, razen angleškega para *in... – out...*

8.3.1.5 Vrste protipomenskosti glede na enobesedne protipomenke ali nosilce protipomenskosti pri večbesednih leksemih

Splošni tehniški slovar glede na številnost navedenih protipomenskih parov ponuja največjo izbiro za analizo protipomenk v terminologiji. Ker pa termini najpogosteje nimajo definicij, je vrsto protipomenskega razmerja težko določiti. Izbranih je nekaj primerov.

1. Popolna protipomenkost

<i>aerobiotični – anaerobiotični</i>	<i>kovinski – nekovinski</i>
<i>aerobni – anaerobni</i>	<i>magnetljivi – nemagnetljivi</i>
<i>anizotropni – homogeni</i>	<i>marmorirani – nemarmorirani</i>
<i>anizotropni – izotropni</i>	<i>neodpirljivi – odpirljivi</i>
<i>ashistni – diashistni</i>	<i>nepoletirani – poletirani</i>
<i>brezstopenjski – stopenjski</i>	<i>nepestri – pestri</i>
<i>centrični – ekscentrični</i>	<i>neplanski – planski</i>
<i>čisti – nečisti</i>	<i>nepopolni – popolni</i>
<i>deljeni – nedeljeni</i>	<i>neposredni – posredni</i>
<i>delovni – nedelovni</i>	<i>neppravilni – pravilni</i>
<i>determinizem – indeterminizem</i>	<i>nepretrgani – pretrgani</i>
<i>direktni – indirektni</i>	<i>neprevesni – prevesni</i>
<i>diskontinuirni – kontinuirni</i>	<i>neprevodnik – prevodnik</i>
<i>dušičnati – brezdušični</i>	<i>nepropustni – propustni</i>
<i>dušičnati – nedušičnati</i>	<i>neracionalni – racionalni</i>
<i>estavelski – neestavelski</i>	<i>nestabilni – stabilni</i>
<i>gorljivi – negorljivi</i>	<i>nestalni – stalni</i>
<i>inkohherentni – kohherentni</i>	<i>nevposegljivi – vposegljivi</i>
<i>iracionalni – racionalni</i>	<i>nezahtevni – zahtevni</i>
<i>irealni – realni</i>	<i>nezreli – zreli</i>
<i>ireverzibilni – reverzibilni</i>	<i>običajni – neobičajni</i>
<i>kaljeni – nekaljeni</i>	<i>okusni – neokusni</i>
<i>končni – neskončni</i>	

Pri popolnih (absolutnih) protipomenkah ali nosilcih protipomenkosti ima navadno en leksem od para predpono, ki zanika njen pomen. Najpogostejše predpone so: *a...*, *an...*, *brez...*, *di...*, *dis...*, *eks...*, *i...*, *in...*, *ne...*

2. Nasprotnolastnostna protipomenkost

<i>absolutni – relativni</i>	<i>debelozrnati – žilavi</i>
<i>abstraktni – konkretni</i>	<i>dejanski – navidezni</i>
<i>alohtoni – avtohtoni</i>	<i>dinamika – statika</i>
<i>amorfni – holokristalni</i>	<i>divji – pravi</i>
<i>bazični – silikatni</i>	<i>dol – vrh</i>
<i>bistri – kalni</i>	<i>drobilni – rezilni</i>
<i>bistri – motni</i>	<i>eksperimentalni – računski</i>
<i>bleščeči – motni</i>	<i>ekstenzivni – intenzivni</i>
<i>cunjavost – togost</i>	<i>elastični – togi</i>
<i>črnina – svetlina</i>	<i>emulzoid – suspenoid</i>
<i>debelozrnati – tankozrnati</i>	<i>gibki – togi</i>

<i>gibki – trmi</i>	<i>mehkost – trdost</i>
<i>gladki – hrapavi</i>	<i>mirni – spremenljivi</i>
<i>gladki – kosmati</i>	<i>mokri – suhi</i>
<i>gladki – razpokani</i>	<i>mrtvi – živi</i>
<i>glavni – pomožni</i>	<i>nadmerni – podmerni</i>
<i>gorski – ravninski</i>	<i>nadomestni – pristni</i>
<i>gosti – publi</i>	<i>naravni – obdelani</i>
<i>gosti – redki</i>	<i>naravni – tovarniški</i>
<i>grobi – fini</i>	<i>naravni – umetni</i>
<i>grobi – nežni</i>	<i>navidezni – resnični</i>
<i>heterociklični – izociklični</i>	<i>navidezni – realni</i>
<i>heterogeni – homogeni</i>	<i>navidezni – stvarni</i>
<i>hidrofilni – hidrofobni</i>	<i>negativni – pozitivni</i>
<i>idealni – spačeni</i>	<i>nizki – visoki</i>
<i>industrijski – rokodelski</i>	<i>nizkotonski – visokotonski</i>
<i>intenzivni – svetli</i>	<i>objektivni – subjektivni</i>
<i>izvirnik – reprodukcija</i>	<i>obvladani – vladajoči</i>
<i>jaki – šibki</i>	<i>odkriti – pokriti</i>
<i>javni – lokalni</i>	<i>odprti – zaprti</i>
<i>jedri – publi</i>	<i>ohlapni – tesni</i>
<i>kisli – sladki</i>	<i>okrogli – ploščati</i>
<i>kolooid – kristalooid</i>	<i>original – prepis</i>
<i>kompaktni – publi</i>	<i>original – prevod</i>
<i>konzentrirani – šibki</i>	<i>original – reprodukcija</i>
<i>konzument – producent</i>	<i>ostri – posneti</i>
<i>krhki – žilavi</i>	<i>ozkorastni – širokorastni</i>
<i>krivočrtni – premočrtni</i>	<i>panjevski – visoki</i>
<i>labilni – stabilni</i>	<i>polni – škatlasti</i>
<i>labilnost – stabilnost</i>	<i>polni – votli</i>
<i>linijski – prosti</i>	<i>praktični – teoretični</i>
<i>majuskula – minuskula</i>	<i>praktik – teoretik</i>
<i>makrofizika – mikrofizika</i>	<i>premični – stabilni</i>
<i>makrokozmos – mikrokozmos</i>	<i>pretrgani – sklenjeni</i>
<i>makrolokacija – mikrolokacija</i>	<i>preventivni – represivni</i>
<i>makroskopski – mikroskopski</i>	<i>prevozni – stabilni</i>
<i>maksimum – minimum</i>	<i>profesionalni – zabavni</i>
<i>marmorirani – pusti</i>	<i>prosti – vezani</i>
<i>mastni – mesnati</i>	<i>pusti – tolsti</i>
<i>mastni – pusti</i>	<i>ravnost – valovitost</i>
<i>mastni – suhi</i>	<i>ravnost – zavitost</i>
<i>mastnost – suhost</i>	<i>razbrazdani – razpokani</i>
<i>mehki – trdi</i>	<i>razredčenina – zgoščenina</i>
<i>mehki – žilavi</i>	<i>realni – spačeni</i>
<i>mehkoba – trdota</i>	<i>realni – virtualni</i>

<i>receptivnost – rezistenčnost</i>	<i>specialni – splošni</i>
<i>receptivnost – upornost</i>	<i>stoječi – tekoči</i>
<i>ročni – strojni</i>	<i>strupeni – užitni</i>
<i>sintetični – vegetabilni</i>	<i>togost – voljnost</i>
<i>skoznji – slepi</i>	<i>trmi – zvijavi</i>
<i>sočni – suhi</i>	

Nasprotnolastnostne protipomenke ali nosilci protipomenskosti so navadno raznokorenski.

3. Nasprotnopoložajna protipomenskost

<i>afelij – perihelij</i>	<i>longitudinalni – transversalni</i>
<i>desnak – levak</i>	<i>nadhod – podhod</i>
<i>dorzalni – ventralni</i>	<i>nadir – zenit</i>
<i>eksogeni – endogeni</i>	<i>nadras(t)li – podras(t)li</i>
<i>eksoterm(i)čni – endotermni</i>	<i>notranji – zunanji</i>
<i>eksterier – interier</i>	<i>odročni – priročni</i>
<i>horizontalni – vertikalni</i>	<i>osojni – prisojni</i>
<i>hrbtni – trebušni</i>	<i>spodnji – zgornji</i>
<i>hrbtni – ventralni</i>	<i>spredaj – zadaj</i>
<i>konjunkcija – opozicija</i>	

Nasprotnopoložajne protipomenke ali nosilci protipomenskosti so raznokorenski in enakokorenski s parnima predponama: *eks... – end...*, *in... – eks...*, *nad... – pod...*, *pri... – od...*, *o... – pri...*

4. Nasprotnosmerna protipomenskost

<i>antipasat – pasat</i>	<i>input – output</i>
<i>čez – vzdolž</i>	<i>naprej – nazaj</i>
<i>desnosučni – levosučni</i>	<i>navzdol – navzgor</i>
<i>dogon – odgon</i>	<i>navzgornji – nizvodni</i>
<i>dovodni – odvodni</i>	<i>prek – vzdolž</i>
<i>dviganje – pogrezanje</i>	<i>pristajalni – vzletni</i>
<i>eksosmoza – endosmoza</i>	<i>protitočni – sotočni</i>
<i>eksplozija – implozija</i>	<i>protiurni – sourni</i>
<i>ekstruzija – intruzija</i>	

Nasprotnosmerne protipomenke ali nosilci protipomenskosti so pogosto raznokorenski glagolniki, pridevniki, prislovi, predlogi, pa tudi enakokorenski samostalniki in pridevniki s parnima predponama: *endo...* –

ekso..., *im...* – *eks...*, *in...* – *out...*, *od...* – *do...*, *pri...* – *vz...*, *proti...* – *so...*, s predpono *anti...* ali prvima deloma zloženk: *levo...* – *desno...*

5. Nasprotnoprocena protipomenskost

*anabolizem*⁹¹ – *katabolizem*
*anoda*⁹² – *katoda*
dekoncentracija – *koncentracija*
dela – *miruje*
dezoksidacija – *oksidacija*
diferencialni – *integralni*
diferencirni – *integrirni*
*dilatantni*⁹³ – *tiksotropni*
dinamični – *statični*
gostilo – *razredčilo*
gostilo – *redčilo*
izpadajoči – *zarasli*

kondenzacija – *sublimacija*
kondenzacija – *uparjanje*
kondenzacija – *uplinjanje*
nabrekniti – *skrčiti (se)*
odštevanje – *seštevanje*
oksidacija – *redukcija*
padec – *porast*
padec – *prirast*
pomanjšanje – *povečanje*
povečanje – *zmanjšanje*
progresija – *regresija*
seštevanje – *substitucija*

Nasprotnoprocenske protipomenke ali nosilci protipomenskosti so zelo pogosto raznokorenski glagolniki, sem sodijo tudi glagolski pari. Za izražanje protipomenskosti se uporabljajo posamezne ali parne predpone: *dez...*, *od...* – *se...*, *pro...* – *re...* ipd.

6. Nasprotnodejanjska protipomenskost

blokirati – *deblokirati*
demontirati – *montirati*
dohodek – *izdatek*
izbrisni – *vpisni*
izključitev – *vkjučitev*
izključiti – *vključiti*
izklop – *vklop*
izklopiti – *vklopiti*

izklopni – *vklopni*
izmetalni – *zajemalni*
iztočni – *vtočni*
iztok – *vtok*
izvijanje – *uvijanje*
izvleči – *vstaviti*
izvozni – *uvozni*
natehtek – *odtehtek*

⁹¹ Anabolizem je sopomenka za metabolizem, ki je po SSKJ: *biokemični procesi, pri katerih nastajajo energija, potrebna za življenje, in snovi za obnavljanje celic*; katabolizem pa je po STS *razgraditvena presnova*.

⁹² Anoda je po SSKJ *elektroda za dovajanje električnega toka*, katoda pa za *odvajanje*.

⁹³ Po *Slovenskem tehniškem slovarju* je dilatacija *večanje razsežnosti telesa, raztezanje zaradi vpliva temperature*, po še ne objavljenem *Kemijskem slovarju* (interno gradivo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU) pa *reverzibilna pretvorba tekoče koloidne disperzije v gel, ki se po kratkotrajnem tresenju spet spremeni v lahko tekočo suspenzijo in poteka v obeh smereh brez opaznih sprememb toplote*.

nazsaditi – rzasaditi (sekiro)
naztovoriti – rzaszovoriti
odčepnik – začepnik
odključiti – priključiti
odmašilo – zamašilo
odmik – primik
odtakniti – zatakniti
odvešiti – zavešiti
odviti – priviti
opažiti – razopažiti
polnjenje – praznjenje
praznilni – polnilni

prekiniti – skleniti
razgraditev – graditev
razložiti – naložiti
razprega – vpreganje
razstaviti – sestaviti
razstavljljivi – sestavljljivi
razstrupiti – zastrupiti
raztakniti – stakniti
raztegniti (se) – skrciti se
razvreti – zavreti
vbočiti – zbočiti
vpust – izpust

Nasprotnodejanske protipomenke ali nosilci protipomenskosti so glagoli, glagolniki, izglagolski samostalniki in pridevniki. Pri enakokorenskih se za izražanje protipomenskosti uporabljajo naslednje predpone: *de...*, *raz...*, ali pari predpon: *iz/z...* – *v...*, *na...* – *od...*, *od...* – *za...*, *od...* – *pri...*, *raz...* – *na...*, *raz...* – *sels...*, *raz...* – *za...*, *u/v...* – *iz...*, *za...* – *iz...*

7. Nasprotnočasna protipomenskost

fosilni – recentni
poznina – ranina
preteklost – sedanjost

Vse nasprotnočasne protipomenke so raznokorenske.

8. Neprave protipomenke (kvaziprotipomenke) in neprotipomenke

V *Splošnem tehniškem slovarju* so kot protipomenke navedeni tudi pari, ki jih ne moremo opisati kot protipomenke, navadno zato, ker RPS niso v protipomenskem razmerju. Nekatere med njimi teoretiki, npr. Apresjan, izrecno navajajo kot neprave.

Primeri:

kvadrafonski – monofonski
mono- – kvadri-
nanašajoč se na število ena (SSKJ) – nanašajoč se na število štiri
ena – štiri

celotni – parcialni
ki obsega celoto – ki obsega del česa
celota – del

Taki so npr. še:

<i>elektrokalični – piroelektrični</i>	<i>polni – delni</i>
<i>enoskodelični – dvoskodelični</i>	<i>premalo nasičeni – prenasičeni</i>
<i>grudasti – nagubani</i>	<i>ralo – plug</i>
<i>monofonski – stereofonski</i>	<i>tovarniški – ročni</i>
<i>monomer – polimer</i>	<i>vozel – zanka</i>
<i>nenasičenost – prenasičenost</i>	<i>vrezani – vtisnjeni</i>

8.3.1.6 Zaključek

Splošni tehniški slovar izkazuje veliko raznovrstnih protipomenk. Analizo pa otežuje zlasti to, da protipomenke pogosto niso prikazane parno in da imajo le redki termini definicijo. Največ je nasprotnolastnostnih protipomenk, tem sledijo popolne, nasprotnodejanske, nasprotnoprocenske, nasprotnopoložajne, nasprotnosmerne in nasprotnočasne. Razmeroma veliko je tudi nepravih protipomenk.

8.3.2 Protipomenke v *Tehniškem metalurškem slovarju*

Avtor Tehniškega metalurškega slovarja (1955) Andrej Paulin sodi med slovenske tehnične strokovnjake, ki se vse življenje ukvarjajo s strokovnim izrazjem. Leta 1995 je izdal slovensko-angleško-nemški *Tehniški metalurški slovar*, ki je še pred tem izhajal v *Metalurškem zborniku*, leta 2006 ga je dopolnil z dodatkom nad 2100 izrazov, 2007 pa je celota izšla v elektronski obliki.⁹⁴ Leta 1997 je izdal *Malo slovensko enciklopedijo metalurgije in materialov*. Vodi tudi komisijo za izdelavo *Slovenskega tehniškega slovarja*.

181 **duktilen** -lna -o adj • **a** *sin.* gnetljiv, tanljiv E ductile D verformbar, zäh, plastisch **0.1** -a *kovina* E ~ metal D ~es Metall • **b** *ant.* krhek E ductile D duktil, zäh **0.2** MT. ~a *razkolnost* E ~ cleavage D duktile Spaltung **1** *duktilnost* -i f E ductility D Dehnbarkeit, f, Verformbarkeit, f, Duktilität, f

Slika 8: Primer prikaza protipomenk v *Tehniškem metalurškem slovarju* (1995)

⁹⁴ Protipomenke so bile pregledane po tej izdaji.

8.3.2.1 Slovarski sestavki s protipomenkami

Tebniški metalurški slovar je prevodni normativni slovar, večinoma nerazlagalni, ki med drugimi podatki vsebuje tudi naslednje protipomenke, označene kot *ant.*:

absoluten ANT. relativen
anizotropija pojav, da so lastnosti odvisne od smeri, ANT. isotropija
dekrement zmanjšek pri spreminjajoči se veličini, ANT. inkrement
desorpcija ločenje adsorbata od adsorbenta, ANT. adsorpcija
duktilen • a SIN. gnetljiv, tanljiv • b ANT. krhek
inkrement poveček spreminjajoče se veličine, ANT. dekrement
liofilen hidrofoben, koloidno topen, ANT. liofoben
pasiven ANT. aktiven
podajnost npr. materiala, ANT. togost
praktik človek dejanja, ANT. teoretik
prečen sin. transversalen, ANT. vzdolžen
vzdolžen ki gre po dolžini, SIN. podolžen, longitudinalen, ANT. prečen
žilav ki se težko prelomi, ANT. krhek

8.3.2.2 Slovaropisne pripombe

Protipomenke so le redko navedene parno. Če imajo razlago, je ta zelo kratka. Pridevniki so v nedoločni obliki, kar ni ustrezno, ker so del termina. Tako jih bom upoštevala tudi pri nadaljnji obravnavi.

8.3.2.3 Protipomenski pari

V slovarju so izkazani naslednji protipomenski pari:

<i>absolutni – relativni*</i>	<i>pasivni – aktivni*</i>
<i>anizotropija – izotropija</i> ⁹⁵	<i>podajnost – togost*</i>
<i>dekrement – inkrement</i>	<i>praktik – teoretik**</i>
<i>desorpcija – adsorpcija*</i>	<i>prečni – vzdolžni</i>
<i>duktilni – krhki*</i>	<i>žilavi – krhki*</i>
<i>liofilni – liofobni**</i>	

Vse protipomenke so enobesedne. Tako so hkrati nosilci protipomenskosti.

⁹⁵ Pri *anizotropija* je kot par navedena *isotropija*. Iztočnica pa je *izotropija*.

8.3.2.4 Zgradba, izvor, tvorjenost besede ali dela tvorjenke, ki je v protipomenskem odnosu oziroma nosilec protipomenskosti

V protipomenskem razmerju je 11 enobesednih terminov ali delov terminov: 6 pridevniških in 5 samostalniških parov. Enobesedni protipomenski pari so po izvoru:

- neprevzeti (3): *podajnost – togost, prečni – vzdolžni, žilavi – krhki*;
- prevzeti (7): *absolutni – relativni, anizotropija – izotropija, dekrement – inkrement, desorpcija – adsorpcija, liofilni – liofobni, pasivni – aktivni, praktik – teoretik*;
- mešani (1): iz prevzetega in neprevzetega pridevnika: *duktilni – krhki*.

Prevzetih besed je še enkrat več kot neprevzetih. Prevzete protipomenke so internacionalizmi latinskega ali grškega izvora. Glede na besedno-vrstno pripadnost in tvorbo so v protipomenskem razmerju:

- raznokorenska samostalnika: *podajnost – togost, praktik – teoretik*;
- raznokorenski pridevniki: *absolutni – relativni, duktilni – krhki, pasivni – aktivni, prečni – vzdolžni, žilavi – krhki*;
- enakokorenska sestavljena samostalnika, od katerih ima eden protipomensko predpono: *anizotropija – izotropija*;
- enakokorenska sestavljena samostalnika s protipomenskima predponama: *dekrement – inkrement, desorpcija – adsorpcija*;
- enakokorenska zložena samostalnika z neenakima drugima deloma: *liofilen – liofoben*.

Preglednica 20: Predpone sestavljenk po številu, izvoru, parnosti

Neparna prevzeta predpona: 1
<i>an... --</i> <i>anizotropija – izotropija</i>
Parni prevzeti predponi: 2 para, 2 para sestavljenk
<i>de... – in...</i> <i>dekrement – inkrement</i>
<i>de... – ad...</i> <i>desorpcija – adsorpcija</i>
Prevzeti drugi del zloženk: 1, 1 par zloženk
<i>...filen – ...foben</i> <i>liofilen – liofoben</i>

V *Tehniškem metalurškem slovarju* so predpone in drugi deli zloženik internacionalizmi latinskega in grškega izvora, neprevzetih delov tvorjenk ni.

8.3.2.5 Vrste protipomenskosti glede na enobesedne protipomenke ali nosilce protipomenskosti

Ker termini nimajo razlag, je protipomenskost določena tudi s pomočjo razlag v drugih slovarjih.

1. Popolna protipomenskost

anizotropija – izotropija

Popolna protipomenskost temelji na predponi *an...*

2. Nasprotnolastnostna protipomenskost

absolutni – relativni

duktilni – krhki

liofilni – liofobni

pasivni – aktivni

podajnost – togost

praktik – teoretik

žilavi – krhki

Nasprotnolastnostne protipomenke so raznokorenske, posebnost je podredna zloženska z raznokorenskima drugima deloma (*liofilni – liofobni*).

3. Nasprotnoprocena protipomenskost

dekrement – inkrement

desorpcija – adsorpcija

Nasprotnoprocena protipomenskost temelji na predponah: *de...*
– *in...* in *de...* – *ad...*

4. Nasprotnosmerna protipomenskost

prečen – vzdolžen

Nasprotnosmerni protipomenki sta raznokorenska pridevnika.

8.3.2.6 Zaključek

V *Tehniškem metalurškem slovarju* je izkazanih nekaj protipomenk. Vsi protipomenski pari so iz enobesednih leksemov. Zaradi zelo kratkih razlag, če te sploh so, je vrsto protipomenskosti težko določiti. Najpogostejše so nasprotnolastnostne protipomenke.

8.4 PROTIPOMENKE V SLOVARJIH MEDICINSKIH VED (*Slovar psihiatričnih izrazov* (1984, 1987), *Psihiatrično izrazje* (1993), *Medicinski terminološki slovar* (2002))

8.4.1 Protipomenke v *Slovarju psihiatričnih izrazov* (1984, 1987) in v *Psihiatričnem izrazju* (1993)

Slovarji psihiatričnega izrazja so nastajali ob delu psihiatra Leva Milčinskega in drugih slovenskih psihiatrov za medicinski terminološki slovar. Vsi navajajo tudi protipomenke, označene kot *ant*. V uvodu ni pojasnjeno, kaj so protipomenke.

Avtor je vsako izdajo popravil in dopolnil z novimi termini. Zanimivo je, da avtor ni želel, da bi pri izdelavi slovarja sodeloval leksikograf, odklanjal je tudi slovnične oznake, npr. naglase in druge podatke. Ti so bili sicer še navedeni v *Slovarju psihiatričnih izrazov* (1984). V uvodu v *Psihiatrično izrazje* (1993) je zapisal:

Sedanji izdaji nismo spremenili samo naslova, temveč smo jo dopolnili z novimi gesli in jo po drugi plati (po vzorcu nekaterih tujih specialnih slovarjev) osvobodili določenih priveskov bolj splošnih terminoloških slovarjev (oznake spola, sklanjatve in pod.).

Pri obdelavi protipomenk je bila upoštevana zadnja izdaja slovarja iz leta 1993.

eretízem -zma m bolezensko poudarjena psihomotorična
aktivnost, izviraajoča iz povečane razdražljivosti
érevtofobíja -e ž bojazen pred zardevanjem, eritrofobija
érgotropén -pna -o v dejavnost usmerjen, ant trófotropén
éritrofobíja -e ž erevtofobija

Slika 9: Primer prikaza protipomenk v *Slovarju psihiatričnih izrazov* (1984)

8.4.1.1 Slovarski sestavki s protipomenkami

Oznake *ant.* so v naslednjih slovarskih sestavkih:

ekstraverzija *osebnostna orientacija, ki usmerja interese pretežno v zunanji svet; ANT. introverzija*

introverzija *osebnostna usmerjenost pretežno v svoj notranji, duhovni, abstraktni svet*

ekstraverziven *Nanašajoč se na ekstraverzijo*

introverziven tudi **introvertiran** *Po svoji osebnostni strukturi naravnano, usmerjen v svoje duševno dogajanje; ANT. ekstraverziven (ekstravertiran)*

eretičen *Nanašajoč se na eretizem: eretični idiot; ANT. torpiden*

torpiden *Nanašajoč se na torpidnost*

eretizem *Bolezensko poudarjena psihomotorična aktivnost, izvirajoča iz povečane razdražljivosti*

torpidnost *Topost, pomanjkanje razuma in iniciativnosti, navadno kot oznaka nekaterih duševno manj razvitih; ANT. eretizem*

ergotropen *V dejavnost usmerjen, ANT. trofotropen*

trofotropen *Naravnano v prehranjevanje, prim. ergotropen*

ginandrija 1. *pojav moških duševnih in telesnih lastnosti pri ženski, možača (vost) 2. ženski pseudohermafroditizem, ANT. androginija*

androginija (ni iztočnica)

psihik *V prvi polovici 19. st. oznaka za znanstvenika, ki skuša razumeti duševne motnje po metafizično filozofski poti; ANT. somatik*

somatiki *V 19. stoletju pristaši teoretske smeri, ki je branila stališče, da je pri duševnih boleznih bolno le človekovo telo; prim. psihiki*

sekundaren [...] *sekundarna motivacija tista motivacija, ki se razvije na podlagi izkušenj in učenja, ANT. primarna*

primaren (protipomenka ni navedena)

motivacija *Sklop zavestnih in izvenzavestnih spodbud človekovega ravnanja, interesi, potrebe, nagoni: primarne motivacije vrojene, neurofiziološko determinirane, ki človeka ženejo v dejavnosti, nujne za obstoj individua ali vrste; sekundarne motivacije se razvijejo na podlagi izkušenj in učenja, npr. težnja po posesti, potreba uveljavljanja*

steničen *Krepak, prekipevajoč življenjske sile; ANT. asteničen*

asteničen *Nanašajoč se na astenijo: astenična konstitucija; prim. leptosomen*

8.4.1.2 Slovaropisne pripombe

1. Pridevniške iztočnice so v nedoločni obliki, na kar je verjetno vplival SSKJ. V zvezi s samostalnikom moškega spola so pridevniki navadno v določni obliki, npr. *eretični idiot*, *erotični nagon*, *epileptični napad*, zato bomo v nadaljevanju upoštevali določno obliko pridevnikov.
2. Protipomenke so redke in niso prikazane sistematično. Navedena protipomenka pogosto ni iztočnica.
3. Oznako *ant.* ima vedno samo en leksem od protipomenske dvojice, njegov par ni označen ali pa ima oznako *prim.*
4. Razlage protipomenk niso usklajene, iz njih težko sklepamo na vrsto protipomenskosti:

psihik V prvi polovici 19. st. oznaka za znanstvenika, ki skuša razumeti duševne motnje po metafizično filozofski poti; **ANT.** somatik
somatiki V 19. stoletju pristaši teoretske smeri, ki je branila stališče, da je pri duševnih boleznih bolno le človekovo telo; **prim.** psihiki

5. Malo povedne so t. i. nanašalne razlage, oblikovane po zgledu SSKJ: nanašajoč se na ...:

steničen Krepak, prekipjevajoč življenjske sile; **ANT.** asteničen
asteničen Nanašajoč se na astenijo: astenična konstitucija; **PRIM.** leptosomen

6. Termina, ki tvorita protipomenski par, sta lahko v različnem številu:
psihik – somatiki.

8.4.1.3 Protipomenski pari

V slovarju so navedeni naslednji protipomenski pari:

<i>ekstraverzija – introverzija*</i>	<i>ginandrija – androginija**</i>
<i>introverzivni – ekstraverzivni*</i>	<i>psihik – somatiki*</i>
<i>eretični – torpidni*</i>	<i>sekundarna motivacija – primarna motivacija*</i>
<i>torpidnost – eretizem*</i>	<i>stenični – astenični*</i>
<i>ergotropni – trofotropni*</i>	

V slovarju je 9 protipomenskih parov. Protipomenke niso navajane parno. Ena od navedenih protipomenk ni iztočnica.

8.4.1.4 Zgradba, izvor, tvorjenost besede ali dela tvorjenke, ki je v protipomenskem odnosu oziroma nosilec protipomenskosti

Razen para *sekundarna motivacija – primarna motivacija* so v protipomenskem razmerju samo enobesedni termini: 5 parov pridevnikov in 4 samostalniški. Vse protipomenke so prevzete iz latinščine ali grščine.

Protipomenski pari ali nosilci protipomenskosti glede na tvorbo:

- raznokorenski besedi (5): *eretični – torpidni, torpidnost – eretizem, ginandrija – androginija, psihik – somatik, sekundarni – primarni*;
- enakokorenski sestavljenki (3): *ekstraverzija – introverzija, introverzivni – ekstraverzivni, stenični – astenični*;
- podredni zloženk z raznokorenskima prvima deloma: *ergotropni – trofotropni*.

Preglednica 21: Predpone sestavljenk in deli zloženk po številu, izvoru, parnosti

Neparna prevzeta predpona:

a...

1 par, 1 primer sestavljenke

astenični – stenični

Parni prevzeti predponi:

ekstra... – intro...

1 par, 2 para sestavljenk

ekstraverzija – introverzija

ekstraverzivni – introverzivni

Prevzeti prvi del zloženk:

ergo... – trofo...

1 par, 1 primer zloženk

ergotropni – trofotropni

Protipomenskost je izražena z neparno predpono *a...*, s parnima predponama *ekstra... – intro...* in prvima deloma zloženk: *ergo... – trofo...* Vsi deli besed so prevzeti iz klasičnih jezikov.

8.4.1.5 Vrste protipomenskosti glede na enobesedne protipomenke ali nosilce protipomenskosti pri dvobesednih leksemih

Definicije v *Slovarju psihiatričnih izrazov* pogosto niso zrcalne ali izražene z enakimi elementi. Na njihovi podlagi je težko določiti vrsto protipomenskosti. Pri analizi sem se oprla še na druge slovarje.

1. Popolna protipomenskost

stenični – astenični

Popolna protipomenskost je izražena s predpono *a...*

2. Nasprotnolastnostna protipomenskost

eretični – torpidni (aktivni – topi)

*ergotropni – trofotropni*⁹⁶ (mirni – nemirni)

*psihik – somatik*⁹⁷ (duševni – telesni)

sekundarni – primarni (izkušenski – vrojeni)

*torpidnost – eretizem*⁹⁸

Nasprotnolastnostno protipomenskost izražajo raznokorenski nosilci protipomenskosti in podredni zloženci z raznokorenskima prvima deloma.

3. Nasprotnoprocena protipomenskost

ekstraverzija – introverzija (usmerjenost ven – usmerjenost noter)

ekstraverzivni – introverzivni (usmerjeni ven – usmerjeni noter)

Nasprotnoproceno protipomenskost izraža par predpon: *ekstra...* – *intro...*

⁹⁶ *Slovenski medicinski slovar*: **ergotropen** ki povzroči večjo uporabo energije (npr. delovanje simpatičnega živčevja), **trofotropen** nanašajoč se na dejavnike, ki povzročajo mirovanje in obnovo energijskih zalog (npr. delovanje parasimpatičnega živčevja)

⁹⁷ *Slovenski medicinski slovar*: **somatik** v 19. stoletju pristaš teoretične smeri, ki je branila stališče, da je pri duševnih boleznih bolno le človekovo telo, **psihik** ni iztočnica.

⁹⁸ *Veliki slovar tujk*: **eretičen** nemiren, lahko vzburljiv, razdražljiv, **torpiden 1.** ki počasi reagira ali nanj ni mogoče vplivati **2.** ki je duševno otopen, nedejaven

8.4.1.6 Zaključek

V slovarju je malo protipomenk. Te so izkazane nesistematično. Glede na pomenske opise je težko določiti vrsto protipomenskega razmerja. Več je izkazanih nasprotnolastnostnih protipomenskih parov.

8.4.2 Protipomenke v *Slovenskem medicinskem slovarju*

Slovenski medicinski slovar se je začel izdelovati leta 1952 (Predgovor: VIII), ko je bila v okrilju SAZU ustanovljena Terminološka komisija, ki ji je predsedoval Alija Košir. Kasneje se je zamenjalo več vodij. Leta 1975 je bil izdan poskusni snopič, ki je vseboval črko A. Kot jezikovni svetovalec je na začetku sodeloval sodelavec Inštituta za slovenski jezik Lino Legiša.

Intenzivnejše delo se je začelo leta 1979, ko se je komisiji priključilo več sodelavcev, večinoma profesorjev na Medicinski fakulteti v Ljubljani, vodenje je prevzel Miroslav Kališnik, delo pa je potekalo na Medicinski fakulteti v Ljubljani. Med drugimi problemi so se pisci slovarskih sestavkov soočali tudi s pravopisnimi in slovničnimi problemi: pisava, sklanjanje, spreganje izrazov, naglaševanje, izgovor ipd. Tako so pripravili dve izdaji *Pravopisa medicinskih izrazov* (1996 in 1997). Kot leksikografska urednica je ob Blanki Husu sodelovala sodelavka Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša Cvetana Tavzes. Slovar je v knjižni obliki izšel leta 2002 in 2007, leta 2004 pa kot CD, danes je uporabniku na voljo na spletu.

Slovenski medicinski slovar je informativni in normativni slovar, v katerem je gradivo urejeno v gnezdih. *Antropometrija* ima kot iztočnica definicijo, kot podgesla pa so navedene še vrste: *dinamična antropometrija*, *ergonomska antropometrija* in *statična antropometrija* z definicijami:

antropometrija veda, ki se ukvarja z merjenjem človeškega telesa in določanjem razmerij med njegovimi deli: **dinamična** - merjenje antropoloških dimenzij med gibanjem; **ergonomska** - merjenje antropoloških dimenzij v razmerju z dimenzijami orodja, strojev in naprav oziroma delovnega in bivalnega okolja; **statična** - merjenje antropoloških dimenzij v standardnem stoječem in sedečem položaju

dedúkcija -e ž sklepanje s splošnega na posebno; *ant.*
indukcija (1)

Slika 10: Primer prikaza protipomenk v Slovenskem medicinskem slovarju (2002)

Med drugimi podatki *Slovenski medicinski slovar* navaja tudi protipomenke. V poglavju o slovarskem sestavku, ki ga imenujejo geselski, so avtorji zapisali: »Sledijo [namreč sopomenkam, op. M. H.] morebitni antonimi (ant.) z nasprotnimi pomeni ali primerjave (prim.) s podobnimi pomeni.« (Op. 1, str. X)

Po elektronski izdaji slovarja se oznaka *ant.* pojavi 32-krat pri 30 iztočnicah, kar kaže na to, da so prikazane le nekatere protipomenke. Ker pa je *Slovenski medicinski slovar* zgrajen tako, da so v slovarskem sestavku pod določeno iztočnico navedene besedne zveze z njo, so tudi te v protipomenskem odnosu. Tako je dejansko protipomenskih parov veliko več, kot je oznak *ant.* Primera protipomenskih parov: *adekvaten – inadekvaten, aferenten – eferenten*:

adekvaten primeren, ustrezen; *ANT.* inadekvaten: -i dražljaj

inadekvaten neprimeren, neustrezen; *ANT.* adekvaten: -i dražljaj, -o zdravilo

aferenten ki vodi k središču ali h kaki strukturi; *SIN.* afferens, dovoden; *ANT.* eferenten: -a arteriola, -a mezgovnica, -i nevron, -a proga, -a žila, -i živec

eferenten ki vodi od kakega središča ali kakega organa; *SIN.* efferens, odvođen; *ANT.* aferenten: -a arteriola, -i duktuli testisa, -a mezgovnica, -i nevron, -a proga, -a žila, -i živec

V protipomenskem razmerju sta ne samo pridevnika, ki sta iztočnici, ampak tudi: *adekvatni dražljaj – inadekvatni dražljaj, aferentna arteriola – eferentna arteriola, aferentna mezgovnica – eferentna mezgovnica, aferentni nevron – eferentni nevron* in druge zveze. Pri vseh terminoloških zvezah je pridevnik v določni obliki.

8.4.2.1 Slovarski sestavki s protipomenkami

Slovenski medicinski slovar navaja naslednje protipomenske pare:⁹⁹

aboralen ki je oddaljen od ust; ANT. adoralen

adoralen ki je bližje ust; ANT. aboralen

acidoza znižani pH ekstracelularne tekočine zaradi kopičenja kislin v organizmu ali prevelikega izgubljanja baz iz organizma; ANT. alkaloz

alkaloz zvišan pH ekstracelularne tekočine zaradi prevelikega izgubljanja kislin iz organizma ali redkeje zaradi kopičenja baz; ANT. acidoza

adekvaten primeren, ustrezen; ANT. inadekvaten

inadekvaten neprimeren, neustrezen; ANT. adekvaten

afherenten ki vodi k središču ali h kaki strukturi; SIN. afferens, dovoden; ANT. eferenten

eferenten ki vodi od kakega središča ali kakega organa; SIN. efferens, odvoden; ANT. afherenten

apetenca 1. --> apetit 2. težnja, zadostiti nagonom; ANT. inapetenca (2)

inapetenca 1. --> anoreksija 2. pomanjkanje ali izguba težnje zadostiti nagonom; ANT. apetenca (2)

brahiterapija način zdravljenja z ionizirajočim sevanjem, pri katerem so majhni viri tega sevanja tik ob tumorju ali prav blizu njega; SIN. bližinsko obsevanje, brahiradioterapija, fokalna radioterapija; ANT. teleterapija

teleterapija radioterapija, pri kateri je vir sevanja v obsevalni napravi oddaljen od bolnikovega telesa več kot 10 cm; SIN. daljinsko obsevanje, obsevanje na daljavo, obsevanje na razdaljo, teleradioterapija; ANT. brahiterapija

dedukcija sklepanje s splošnega na posebno; ANT. indukcija (1)

indukcija 1. sklepanje s posebnega na splošno; ANT. dedukcija

dekstroverzija obrnjenost v desno; ANT. sinistroverzija

sinistroverzija obrnjenost v levo; PRIM. dekstroverzija

delomorfen ki ima jasno določeno obliko; ANT. **adelomorfen**

adelomorfen ki nima jasno določene oblike; PRIM. delomorfen

⁹⁹ Primeri so bili izpisani iz izdaje na CD.

desnosučnost lastnost spojine, ki kot kristal ali v raztopini povzroči sukanje ravnine linearno polarizirane svetlobe na desno oziroma v smer premikanja urinega kazalca glede na opazovalca, ki gleda proti izvoru svetlobe; **ANT.** levosučnost

levosučnost lastnost spojine, ki kot kristal ali v raztopini povzroči sukanje ravnine linearno polarizirane svetlobe na levo ali v smeri, nasprotni premikanju urinega kazalca, glede na opazovalca, ki gleda proti izvoru svetlobe; **ANT.** desnosučnost

dolg ki ima med skrajnima koncema razmeroma veliko razsežnost; **ANT.** kratek

kratek ki ima med skrajnima koncema razmeroma majhno razsežnost; **PRIM.** dolg

ekto- prvi del zloženka, ki izraža, da se kaj nanaša na položaj ali delovanje zunaj, na površju; **ANT.** end-

end- prvi del zloženka, ki izraža, da se kaj nanaša na položaj ali delovanje v notranjosti; **ANT.** ekto-

hipertoničen 1. nanašajoč se na hipertoniijo (1); **ANT.** hipotoničen (1) 3. nanašajoč se na hipertoničnost; **prim.** anizotoničen; **ANT.** hipotoničen (3)

hipotoničen 1. nanašajoč se na hipotoniijo (1); **ANT.** hipertoničen (1) 3. nanašajoč se na hipotoničnost; **ANT.** hipertoničen (3)

kranialen 2. ki je na telesu bližji lobanji; **SIN.** zgornji; **ANT.** spodnji

spodnji nanašajoč se na strukturo, ki je pod določeno referenčno točko ali usmerjena navzdol ali je bliže stopalu; **ANT.** zgornji

zgornji ki je na telesu bližji lobanji; **SIN.** kranialen (2); **ANT.** spodnji

labilen nestalen, omahljiv, nestanovit; **ANT.** stabilen

stabilen stalen, nespremenljiv; **ANT.** labilen, nestabilen; **prim.** neradioaktiven

nestabilen ki ni stabilen, je spremenljiv oziroma premakljiv; **prim.** spremenljiv (1); **ANT.** stabilen

majhen ki dosega nizko stopnjo glede na razsežnost, število sestavnih enot, dolžino; **ANT.** velik

velik ki dosega visoko stopnjo glede na razsežnost, število sestavnih enot, dolžino; **ANT.** majhen

8.4.2.2 Slovaropisne pripombe

1. *Slovenski medicinski slovar* vsebuje ob terminih tudi splošne izraze, ki se uporabljajo na medicinskem področju. Ti so tudi iztočnice, npr. pridevnika *majhen* in *velik*, ki sta zanimiva zato, ker sta označena kot protipomenki, kot sopomenki pa sta navedeni določni obliki *mali* in *veliki*, ki sta samostojni iztočnici. Ti pridevniki so sestavljalcem slovarja povzročili slovaropisne probleme. Pri *majhen* terminološke zveze niso navedene, pač pa pri *mali*. Pri *velik* so navedene terminološke zveze, *veliki* pa je samo kazalka na *velik*. Pri obravnavi bomo upoštevali par *mali – veliki*.
2. Pridevniške iztočnice so večinoma v nedoločni obliki. Določno obliko imajo v terminoloških zvezah znotraj gnezda.
3. Vse protipomenke so iztočnice.
4. Večina parov protipomenk ima oznako *ant.*, trije od parov pa *prim.*
5. Večina protipomenk ima zrcalno protipomensko razlago. S stališča pomenskega opisa je problematičen par *kranialen – spodnji*, kjer je razlaga pri *spodnji* širša od te pri *kranialen/zgornji*: *ki je na telesu bližje lobanji* : *spodnji: nanašajoč se na strukturo, ki je pod določeno referenčno točko ali usmerjena navzdol ali je bližje stopalu.*

8.4.2.3 Protipomenski pari

V protipomenskem razmerju so naslednji pari:

<i>aboralni – adoralni</i>	<i>desnosučnost – levosučnost</i>
<i>acidoza – alkalozna</i>	<i>dolgi – kratki*</i>
<i>adekvatni – inadekvatni</i>	<i>ekto- – end-</i>
<i>aferentni – eferentni</i>	<i>hipertonični – hipotonični (2-krat)</i>
<i>apetenca – inapetenca</i>	<i>kranialen – spodnji</i>
<i>brahiterapija – teleterapija</i>	<i>labilni – stabilni</i>
<i>dedukcija – indukcija</i>	<i>mali – veliki</i>
<i>dekstroverzija – sinistroverzija*</i>	<i>spodnji – zgornji</i>
<i>delomorfni – adelomorfni*</i>	<i>stabilni – nestabilni</i>

8.4.2.4 Zgradba, izvor, tvorjenost besede ali dela tvorjenke, ki je v protipomenskem odnosu oziroma nosilec protipomenskosti

V protipomenskem razmerju so formalno samo enobesedni termini ali deli terminov oziroma nosilci protipomenskosti: 10 pridevniških in 6 samostalniških parov ter 1 par predpon.

Protipomenski pari po izvoru:

- neprevzeti (4): *dolgi – kratki, mali – veliki, desnusučnost – levosučnost, spodnji – zgornji*;
- prevzeti (12): *aboralni – adoralni, acidoza – alkalozna, adekvatni – inadekvatni, aferentni – eferentni, apetenca – inapetenca, brahiterapija – teleterapija, dedukcija – indukcija, dekstroverzija – sinistroverzija, delomorfni – adelomorfni, ekto- – end-, hipertonični – hipotonični, labilni – stabilni*;
- mešani (1): *kranialni – spodnji*.

Prevzetih protipomenk ali nosilcev protipomenskosti je trikrat več kot neprevzetih. Prevzete protipomenke ali nosilci protipomenskosti so internacionalizmi latinskega ali grškega izvora.

Glede na tvorbo so v protipomenskem razmerju naslednji pari:

- raznokorenski samostalniki (1): *acidoza – alkalozna*;
- enakokorenska sestavljena samostalnika s protipomenskima predponama (1): *dedukcija – indukcija*;
- enakokorenska sestavljena samostalnika, od katerih ima eden protipomensko predpono (1): *apetenca – inapetenca*;
- raznokorenski pridevniki (6): *aferentni – eferentni, dolgi – kratki, kranialni – spodnji, spodnji – zgornji, labilni – stabilni, mali – veliki*;
- enakokorenska sestavljena pridevnika s protipomenskima predponama (2): *aboralni – adoralni, hipertonični – hipotonični*;
- enakokorenska sestavljena pridevnika, od katerih ima eden protipomensko predpono (2): *adekvatni – inadekvatni, delomorfni – adelomorfni*;
- samostalniški zloženci z enakim drugim delom (3): *brahiterapija – teleterapija, dekstroverzija – sinistroverzija, desnusučnost – levosučnost*;
- par predpon (1): *ekto- – end-*.

Preglednica 22: Predpone sestavljenk in prvi deli zloženkov po številu, izvoru, parnosti

Neparna prevzeta predpona: 2, 3 primeri

in... --
adekvatni – inadekvatni
apetenca – inapetenca
a...
delomorfni – adelomorfni

Parna prevzeta predpona: 2 para, 2 primera

de... – in...
dedukcija – indukcija
hiper... – hipo...
hipertonični – hipotonični

Prevzeta prva dela zloženkov: 3 pari, 3 primeri

brahi... – tele...
brahiterapija – teletterapija
dekstro... – sinistro...
dekstroverzija – sinistroverzija
ekto... – end...

Neprevzeta prva dela zloženkov: 1 par, 1 primer

desno... – levo...
desnosučnost – levosučnost

V *Slovenskem medicinskem slovarju* so predpone sestavljenk in drugi deli zloženkov prevzeti internacionalizmi latinskega in grškega izvora, par prvih delov zloženkov pa je neprevzet.

8.4.2.5 Vrste protipomenskosti glede na enobesedne protipomenke ali nosilce protipomenskosti pri večbesednih leksemih

1. Popolna protipomenskost

adekvatni – inadekvatni
apetenca – inapetenca
delomorfni – adelomorfni

V slovarju so trije pari popolnih protipomenk ali nosilcev protipomenskosti, pri katerih ima eden od para predpono, ki zanika njen pomen: *a-* in *in-*.

2. Nasprotnolastnostna protipomenskost

acidoza – alkaloz
hipertonični – hipotonični
labilni – stabilni
mali – veliki
dolgi – kratki

Nasprotnolastnostnih protipomenk ali nosilcev protipomenskosti je 5 parov. Večinoma so raznokorenski (5), en par pa tvorita zloženki z raznokorenskim prvim delom.

3. Nasprotnoprocena protipomenskost

dedukcija – indukcija

Nasprotnoprocena protipomenskost temelji na prevzetih predponah sestavljenk.

4. Nasprotnopoložajna protipomenskost

aboralni – adoralni
brahiterapija – teleterapija
*dekstroverzija – sinistroverzija*¹⁰⁰
ekto- – end-
spodnji – zgornji
kranialni – spodnji

V nasprotnopoložajnem razmerju je 6 parov protipomenk oziroma nosilcev protipomenskosti, pri katerih imata oba od para predpono, ki izraža položaj: *ab-* – *ad-*, *brahi-* – *tele*, *dekstro-* – *sinistro-*, *s-* – *z-*, razen para, ki ga sestavljata prevzeti in neprevzeti izraz.

5. Nasprotnosmerna protipomenskost

afherentni – eferentni
desnosučnost – levosučnost

Nasprotnosmerna sta dva para protipomenk oziroma nosilcev protipomenskosti, en par je raznokorenski, drugega pa sestavljata poredni zloženki z raznokorenskim prvim delom.

¹⁰⁰ Para *dekstroverzija – sinistroverzija* in *desnosučnost – levosučnost* sta uvrščena v različni pomenski vrsti, čeprav imata enak prvi del *dekstro-* = *desno-*, *sinistro-* = *levo-*. Pri uvrstitvi sem upoštevala razlago: pri prvem je nosilna razlagalna beseda *obrnjenost*, pri drugem pa je osnova razlage *povzročí sukanje*.

8.4.2.5 Zaključek

Slovenski medicinski slovar ne izkazuje vseh protipomenk, vendar je njegova urejenost kar razmeroma dobra, saj so protipomenke v glavnem parne. Glede na stroko je razumljivo, da prevladujejo prevzete protipomenke.

8.5 PROTIPOMENKE V SLOVARJIH BIOTEHNIŠKIH VED (*Kmetijski tehniški slovar – Vinogradništvo* (1994))

8.5.1 Protipomenke v *Kmetijskem tehniškem slovarju – Vinogradništvo*

Kmetijski tehniški slovar – Vinogradništvo (1994) obsega 1700 terminov. *Vinogradništvo* je enojezični razlagalni slovar. Gradivo za slovar se je začelo zbirati v letih 1987/88, intenzivno delo za izdelavo slovarja pa je potekalo v letih 1992 in 1993 (Uvod v slovar). Jezikovno in leksikografsko obdelavo je opravila Zvonka Leder, soavtorica SSKJ. Med drugimi podatki slovar navaja tudi nekaj protipomenk, ki so označene z *ant.*

dvostránski -a -o nanašajoč se na dve strani; ant. enostranski; dvostranski kordon;

Slika 11: Primer prikaza protipomenk v *Vinogradništvu* (1994)

8.5.1.1 Slovarski sestavki s protipomenkami

Protipomenski pari so:

dominantnost lastnost očitnega prevladovanja določenih lastnosti pri potomcih; **ANT.** recisivnost

recisivnost lastnost, da se v paru z različnim ne izrazi; **ANT.** dominantnost

dvodomen ki nima moških in ženskih cvetov na isti rastlini; **ANT.** enodomen

enodomen ki ima moške in ženske cvete na isti rastlini; **ANT.** dvodomen

dvostranski nanašajoč se na dve strani; **ANT.** enostranski

enostranski nanašajoč se na eno stran; **ANT.** dvostranski

rahel grozd ANT. nabit grozd

nabit ki je stisnjen: nabit grozd ANT. rahel grozd

rahel ki ni stisnjen: rahel grozd ANT. nabit

maksimum največja količina, mera, ki je dovoljena, dopustna, mogoča; ANT. minimum

minimum najmanjša količina, mera, ki je dovoljena, zadostna, mogoča; ANT. maksimum

8.5.1.2 Slovaropisne pripombe

Iztočnice slovarskih sestavkov so tudi pridevniki, ki so v nedoločni obliki (*rahel, nabit*). V nedoločni obliki sta tudi pridevnika v stalnih zvezah znotraj teh slovarskih sestavkov: *nabit grozd, rahel grozd*, sicer so pridevniki kot del termina pogosto v določni obliki: *integrirani kompost*. V nadaljnji obravnavi bomo upoštevali določno obliko pridevnikov, tudi pri zvezah z grozd pri rahel in nabit, saj gre za slovaropisno napako.

Protipomenska razmerja niso prikazana v celoti, pač pa med posameznimi termini ali deli terminov, npr. če sta protipomenki *enostranski* – *dvostranski*, bi morali biti navedeni tudi *enovrstni* – *dvovrstni*, vendar nista.

V slovarju je prikazanih pet protipomenskih parov, ki so vsi iztočnice. Vse protipomenke so navedene parno. Razlage protipomenk niso zmeraj simetrične.

8.5.1.3 Protipomenski pari

V protipomenskem razmerju so naslednji pari terminov:

dominantnost – *recesivnost*

dvodomni – *enodomni*

dvostranski – *enostranski*

rahli grozd – *nabiti grozd*

maksimum – *minimum*

8.5.1.4 Protipomenke oziroma nosilci protipomenskosti glede na besedno vrsto, izvor, tvorbo

V protipomenskem razmerju so: dve samostalniški protipomenki, trije pridevniški nosilci protipomenskosti. Nosilci protipomenskosti so naslednji termini ali deli terminov:

dominantnost – recisivnost
dvodomni – enodomni
dvostranski – enostranski
rahli – nabiti
maksimum – minimum

Protipomenski pari oziroma nosilci protipomenskosti po izvoru:

- neprevzeti (3): *dvodomni – enodomni, dvostranski – enostranski, rahli – nabiti,*
- prevzeti (2): *dominantnost – recisivnost, maksimum – minimum.*

Glede na majhno število protipomenskih parov je težko reči, kateri prevladujejo: 3 pari niso prevzeti in 2 sta prevzeta. Prevzeta sta internacionalizma latinskega ali grškega izvora.

Glede na tvorbo so v protipomenskem razmerju oziroma nosilci protipomenskosti:

- raznokorenski samostalniki (2 para): *dominantnost – recisivnost, maksimum – minimum,*
- raznokorenska pridevnika (1 par): *rahli – nabiti,*
- enakokorenski podredni pridevniški zloženk (2 para): *dvodomni – enodomni, dvostranski – enostranski.*

Od tvorjenk je izkazan samo en tip, in sicer podredna zloženska. Nosilca protipomenskosti sta neprevzeta prva dela podrednih zloženk.

Preglednica 23: Prva dela podrednih zloženk

eno... – dvo...
enodomni – dvodomni
enostranski – dvostranski

8.5.1.5 Vrste protipomenskosti glede na enobesedne protipomenke ali nosilce protipomenskosti pri večbesednih leksemih

1. Popolna protipomenskost
dvodomen – enodomen
2. Nasprotnolastnostna protipomenskost
dominantnost – recisivnost
maksimum – minimum
rahli – nabiti
3. Neprava protipomenskost
dvostranski – enostranski

8.5.1.6 Zaključek

Vinogradništvo izkazuje zelo malo protipomenk. Kot protipomenski par sta navedena tudi *dvostranski – enostranski*, kjer sta v opoziciji dve in ena, kar teorija navadno ne šteje za protipomenski odnos.

8.6 PROTIPOMENKE V SLOVARJIH DRUŽBOSLOVNIH VED (*Urbanistični terminološki slovar* (1975), *Poskusni snopič Bibliotekarskega terminološkega slovarja* (1996), *Pravni terminološki slovar. Do 1991 – gradivo* (1999), *Bibliotekarski terminološki slovar* (2010))

8.6.1 Protipomenke v *Urbanističnem terminološkem slovarju*

Ena od pobud za izdelavo enojezičnega informativnega in nenormativnega *Urbanističnega terminološkega slovarja* je bilo sodelovanje urbanistov pri izdelavi SSKJ. Slovar je izšel dvakrat. Pri prvi izdaji leta 1971 ni napisano, da bi bil sodeloval jezikoslovec ali leksikograf, vendarle uvod kaže na to, da je najverjetneje že sodelovala Zvonka Leder, s katero so se urbanisti srečali pri SSKJ. Prva izdaja iz leta 1971 še ne navaja protipomenk. Vsebuje pa jih druga izdaja iz leta 1975.

Slovar ima razmeroma veliko slovaropisnih pomanjkljivosti: ne navaja vseh terminov, ki so navedeni kot sopomenke ali protipomenke, nekateri pridevniki so samostojne iztočnice in v nedoločni obliki ipd.

ALIENACIJA, *sin.* ODTUJITEV: 1. občutek neangažiranja in odtujitve od družbe in kulture, ki ji posameznik pripada 2. marksistični pomen: odtujitev človeka od njegovih bistvenih človeških možnosti; odtujitev proizvodov človekovega dela (materialnih proizvodov, družbenih odnosov, idej) v samostojno silo nad človekom; *ant.* dezalienacija (soc.)

Slika 12: Primer prikaza protipomenk v *Urbanističnem terminološkem slovarju* (1975)

8.6.1.1 Slovarski sestavki s protipomenkami

Protipomenke so izkazane v naslednjih slovarskih sestavkih:

alienacija, *SIN.* **odtujitev** 1. občutek neangažiranja in odtujitve od družbe in kulture, ki ji posameznik pripada 2. marksistični pomen: odtujitev človeka od njegovih bistvenih človeških možnosti; odtujitev proizvodov človekovega dela (materialnih proizvodov, družbenih odnosov, idej) v samostojno silo nad človekom; *ANT.* dezalienacija

dezalienacija vrnitev človeka k samemu sebi; ukinitvev nasprotij med človekom in njegovimi proizvodi; *ANT.* alienacija

antropogena vegetacija vegetacija, ki se je oblikovala pod vplivom človeka, tj. vsa kulturna vegetacija (vegetacija travnikov, njiv, gojenih gozdov); *ANT.* naravna vegetacija

naravna vegetacija (ni iztočnica)

avtohton ki je po izvoru od tam, kjer živi; domač, prvoten; *ANT.* alohton

alohton ki je po izvoru od drugod

centralizacija premeščanje dejavnosti, funkcij ipd., proti centru; *ANT.* decentralizacija

decentralizacija premestitev ustanov, industrijskih dejavnosti, trgovine in storitev iz preobremenjenega urbanega središča; *ANT.* centralizacija

dezintegracija razkroj, razdelitev celote, sistema, skupnosti, tudi človeka kot celovitega bitja; *ANT.* integracija

integracija proces, s katerim se ustvarja ali dopolnjuje družbena celota, tako da se določena skupina ali posameznik vključuje v širšo skupino; *ANT.* dezintegracija

ekstenzivno gospodarjenje z gozdovi negospodarsko ravnanje z gozdovi; ANT. *intenzivno gospodarjenje z gozdovi¹⁰¹

intenzivno gospodarjenje z gozdovi gozdno gospodarstvo z uporabo najodobnejših načinov gojenja in izkoriščanja; ANT. ekstenzivno gospodarjenje z gozdovi

ekstenzivno kmetijstvo način rabe kmetijske zemlje, ki daje nizke hektarske donose, ker je delež dela in kapitala sorazmerno majhen; ANT. *intenzivno kmetijstvo

intenzivno kmetijstvo način rabe kmetijske zemlje, kjer poteka proces proizvodnje s sorazmerno velikim deležem dela in manj kapitala ter daje visoke hektarske donose; ANT. ekstenzivno kmetijstvo

evtrofen ki ima obilje hranilnih snovi in proizvaja zato mnogo organskih snovi; ANT. oligotrofen

oligotrofen ki ima malo hranilnih snovi in proizvaja zato malo organskih snovi; ANT. evtrofen

humidna klima, SIN. **mokrotno podnebje** podnebje z obilnimi padavinami; ANT. aridna klima, sušno podnebje

mokrotno podnebje *humidna klima

aridna klima (ni iztočnica)

sušno podnebje (ni iztočnica)

inkrementalistični pristop metodološki postopek, ki posamezne načrtovalske posege (npr. cestno omrežje) ob sprotnem usklajevanju postopoma vgrajuje v celoto (npr. generalni prostorski plan); ANT. *holistični pristop

holistični pristop metodološki postopek, ki pri načrtovanju izhaja iz celote (npr. iz generalnega plana kot celovite zasnove) in šele iz tega ob sprotnem usklajevanju projektov načrtuje posamezne dele (npr. omrežje cest); ANT. inkrementalistični pristop

instrumentalni odnosi medosebni odnosi, ki niso sami sebi namen, temveč so le sredstvo za doseg določenih ciljev izven samih odnosov; ANT. konsumptivni odnosi

konsumptivni odnosi odnosi med ljudmi, ki so sami sebi namen, ker so izraz potrebe po združevanju (npr. prijateljski odnosi); ANT. instrumentalni odnosi

kolektivni promet promet z javnimi vozili; ANT. individualni promet

individualni promet promet s posameznimi motornimi vozili, predvsem z osebnimi vozili in motorji; ANT. kolektivni promet

¹⁰¹ Zvezdica pomeni, da ima iztočnica s tem znakom samostojno razlago (Uvod, str. XXIII).

makrolokacija določitev lege objekta v širšem prostoru (npr. regionalnem planu); ANT. mikrolokacija

mikrolokacija določitev lege v ožjem prostoru (npr. v zazidalnem načrtu); ANT. makrolokacija

mirujoči promet SIN. **statični promet** stanje v prometu, ko vozila parkirajo ali čakajo (parkirni prostori, garaže); ANT. tekoči promet

tekoči promet SIN. **dinamični promet** stanje v prometu, ko se vozila gibljejo; ANT. mirujoči promet

dinamični promet ***tekoči promet**
statični promet ***mirujoči promet**

navzdoljni obrnjen v smeri vodnega toka; ANT. navzgornji

navzgornji obrnjen v smeri proti vodnemu toku; ANT. navzdoljni

obračalna zanka 1. ob koncih tramvajskih, trolejbusnih ali avtobusnih prog v obliki kroga, zanke speljana proga ali vozišče za obračanje 2. pri slepih ulicah skrajni končni del vozišča, ki je tako razširjeno, da vozila lahko normalno obračajo in vozijo nazaj; ANT. obračalni trikotnik

obračalni trikotnik nerazširjeno vozišče, na katerem vozila obračajo z reverziranjem; ANT. obračalna zanka

planska cena cena, ki je ne določa tržni mehanizem ponudbe in povpraševanja, ampak družbeni organi v skladu z gospodarsko politiko; ANT. tržna cena

tržna cena cena kot rezultat tržnega mehanizma ponudbe in povpraševanja; ANT. planska cena

proizvod, SIN. **produkt** dobrina, pridelana v produkcijskem procesu; ANT. naravna dobrina

naravne dobrine, SIN. **naravno bogastvo**, **naravni viri**: dobrine, ki jih daje človeku narava: snovi (minerali), energetske viri (vodna sila itd.), gozdovi, rastlinstvo, živalstvo, ki so v naravi in imajo vrednost za človeka; lahko so obnovljive (npr. voda, zrak) ali neobnovljive (npr. rudnine, premog, nafta)

produkt ***proizvod**

naravno bogastvo ***naravne dobrine**

naravni viri ***naravne dobrine**

prosto odlaganje odpadkov nekontrolirano odlaganje odpadkov v okolje, značilno za začetek industrializacije, ko se posledice onesnaževanja okolja še niso kazale; ANT. kontrolirano odlaganje odpadkov

kontrolirano odlaganje odpadkov (ni iztočnica)

8.6.1.2 Slovaropisne pripombe

Pregled kaže na to, da so imeli avtorji velike težave z mikrostrukturno slovarja:

1. Navedena protipomenka v slovarju pogosto ni iztočnica, enako velja za sopomenke.
2. Razlage protipomenk večinoma niso simetrične, so težko razumljive in nerazvidne: nosilni besedi sta vidsko različni, ali sploh različni, npr.:

centralizacija – decentralizacija

premeščanje dejavnosti, funkcij ipd. proti centru – premestitev ustanov, industrijskih dejavnosti, trgovine in storitev iz preobremenjenega urbanega središča

dezintegracija – integracija

razkroj, razdelitev celote, sistema, skupnosti, tudi človeka kot celovitega bitja – proces, s katerim se ustvarja ali dopolnjuje družbena celota, tako da se določena skupina ali posameznik vključuje v širšo skupino

3. Obliki terminov, ki sta v protipomenskem odnosu, nista enaki: eden je v ednini, njegov par pa v množini: *proizvod – naravne dobrine*.
4. Iztočnice so tudi nedoločni pridevniki, čeprav so pogosto del samostojnih iztočnic, kjer so v določni obliki (zveza pa lahko ni enaka), npr.:

drevesen v zvezah: *varovalni drevesni pas

drevesni varovalni pas: *drevje, zasajeno za zaščito proti vetru*

Ker so pridevniški deli terminov v slovarju sicer v določni obliki, jih bomo tako navajali tudi tu.

8.6.1.3 Protipomenski pari

Če upoštevamo samo enakovredne sopomenke, so v protipomenskem razmerju naslednji leksemi:

alienacija – dezalienacija

*antropogena vegetacija – naravna vegetacija***

*avtohtoni – alohtoni**

centralizacija – decentralizacija

dezintegracija – integracija

ekstenzivno gospodarjenje z gozdovi – intenzivno gospodarjenje z gozdovi

ekstenzivno kmetijstvo – intenzivno kmetijstvo

eutrofni – oligotrofni

*humidna klima – aridna klima***
inkrementalistični pristop – holistični pristop
instrumentalni odnosi – konsumptivni odnosi
kolektivni promet – individualni promet
makrolokacija – mikrolokacija
mirujoči promet – tekoči promet
navzdoljni – navzgorjni
obračalna zanka – obračalni trikotnik
planska cena – tržna cena
*proizvod – naravna dobrina** (v slovarju *naravne dobrine*)
*prosto odlaganje odpadkov – kontrolirano odlaganje odpadkov***

8.6.1.4 Zgradba, izvor, tvorjenost besede ali dela tvorjenke, ki je v protipomenskem odnosu oziroma nosilec protipomenskosti

V slovarju je navedenih 19 protipomenskih parov: 16 samostalniških, od tega so 4 samostalniki brez pojasnil, 11 samostalniških besednih zvez z levim prilastkom, 1 par je mešan (iz samostalnika in samostalniške besedne zveze z levim prilastkom) in 3 pridevniški. Posebnost je par *obračalna zanka – obračalni trikotnik*. Navadno sta v protipomenskem razmerju nejedrna dela samostalniške besedne zveze, v tem primeru pa jedrna. Zanimiv je nesimetrični par *proizvod – naravna dobrina*, ki bi ga lahko vključili v naš sistem s pretvorbo: *nenaravna dobrina – naravna dobrina*. Pri 3 parih ena protipomenka ni iztočnica, pri enem paru navajanje protipomenk ni parno. V protipomenskem razmerju oziroma nosilci protipomenskosti so naslednji termini ali njihovi deli:

alienacija – dezalienacija
antropogeni – naravni
avtohtoni – alohtoni
centralizacija – decentralizacija
dezintegracija – integracija
ekstenzivni – intenzivni (2-krat)
evtrofni – oligotrofni
humidni – aridni
inkrementalistični – holistični
instrumentalni – konsumptivni
kolektivni – individualni
makrolokacija – mikrolokacija
mirujoči – tekoči
navzdoljni – navzgorjni

zanka – trikotnik
planski – tržni
proizvod = nenaravni – naravni
prosti – kontrolirani

V protipomenskem odnosu je tako: 5 parov samostalnikov in 13 parov pridevnikov (+ en par). V protipomenskem razmerju so razen enega že navedenega primera, ki smo ga nadalje razčlenili, samo posamezne besede, ki so termini ali deli terminov. Protipomenski pari po izvoru:

- neprevzeti (3): *mirujoči – tekoči, navzdolnji – navzgornji, zanka – trikotnik*;
- prevzeti (12): *alienacija – dezalienacija, avtohtoni – alohtoni, centralizacija – decentralizacija, dezintegracija – integracija, ekstenzivni – intenzivni (2-krat), evtrofni – oligotrofni, humidni – aridni, inkrementalistični – holistični, instrumentalni – konsumptivni, kolektivni – individualni, makrolokacija – mikrolokacija*;
- mešani (3): *antropogeni – naravni, planski – tržni, prosti – kontrolirani*.

Prevladujejo prevzeti pari nosilcev protipomenskosti – 12, neprevzetih je manj kot četrtino – 4, mešani so 3. Prevzete protipomenke so internacionalizmi latinskega ali grškega izvora. Glede na tvorbo so v protipomenskem razmerju naslednji nosilci protipomenskosti:

- raznokorenski samostalniki (1 par): *zanka – trikotnik*;
- enakokorenska sestavljena samostalnika, od katerih ima eden protipomensko predpono (3 pari): *alienacija – dezalienacija, centralizacija – decentralizacija, dezintegracija – integracija*;
- raznokorenski pridevniki (11 parov): *antropogeni – naravni, humidni – aridni, inkrementalistični – holistični, instrumentalni – konsumptivni, kolektivni – individualni, mirujoči – tekoči, navzdolnji – navzgornji, ekstenzivni – intenzivni (2-krat), planski – tržni, prosti – kontrolirani*;
- samostalniški podredni zloženci z različnima prvima deloma (1 par): *makrolokacija – mikrolokacija*;
- pridevniški podredni zloženci z različnima prvima deloma (2 para): *avtohton – alohton, evtrofen – oligotrofen*.

Glede na tvorbo je največ raznokorenskih pridevniških parov (11).

Preglednica 24: Predpone sestavljenk in prvi deli zloženk po številu, izvoru, parnosti

Neparna prevzeta predpona: 1, 3 primeri

de(z)...

dezalienacija – alienacija

decentralizacija – centralizacija

dezintegracija – integracija

Prevzeti prvi deli zloženk: 3 pari, 3 primeri

makro... – mikro...

makrolokacija – mikrolokacija

avto... – alo...

avtohton – alohton

ev... – oligo...

evtrofen – oligotrofen

V *Urbanističnem terminološkem slovarju* so prvi deli podrednih zloženek prevzeti internacionalizmi latinskega in/ali grškega izvora, vendar niso pogosti (dejansko trije pari). Protipomenskost pogosteje temelji na raznokorenski.

8.6.1.5 Vrste protipomenskosti glede na enobesedne protipomenke ali nosilce protipomenskosti pri večbesednih leksemih

Nasprotnolastnostna protipomenskost

antropogeni – naravni

avtohtoni – alohtoni

ekstenzivni – intenzivni (2-krat) (malo – veliko, nizek – visok)

evtrofni – oligotrofni (veliko – malo)

humidni – aridni (veliko – malo)

inkrementalistični – holistični

instrumentalni – konsumptivni

kolektivni – individualni

makrolokacija – mikrolokacija

mirujoči – tekoči

planski – tržni

proizvod – naravna dobrina

prosti – kontrolirani

zanka – trikotnik

Nasprotnoprocena protipomenskost

alienacija – dezalienacija
centralizacija – decentralizacija
dezintegracija – integracija

Nasprotnosmerna protipomenskost

navzdolnji – navzgornji

8.6.1.6 Zaključek

Glede na neurejene razlage je težko določiti vrsto protipomenskega odnosa, pogosto šele po pretvorbi razlage, kot je nakazano pri popolni in nasprotnolastnostni protipomenskosti. Najbolj jasna je nasprotnoprocena protipomenskost, ki jo izražajo glagolniki, pri katerih ima eden od para zmeraj predpono *de(z)-*. Nasprotnosmerni par protipomenk sestavljata izprislovna pridevnika.

8.6.2 Protipomenke v *Pravnem terminološkem slovarju. Do 1991– gradivo*

Prizadevanje Slovencev za slovensko pravno terminologijo sega v leto 1853, ko je na Dunaju izšla *Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Österreichs*, pri kateri so sodelovali Matija Dolenc, Fran Miklošič in Matevž Cigale. Izdelava pravnega slovarja je bila tudi ena od temeljnih zahtev leta 1939 ustanovljene Akademije znanosti in umetnosti. Intenzivnejša dela za pravni terminološki slovar so se začela po drugi svetovni vojni. Pri izdelavi slovarja pa so sodelovali vsi pomembni slovenski pravniki tistega časa. Delo je teklo razmeroma počasi, tudi zaradi nedodelane zasnove. Slovanske iztočnice so se razlagale po »potrebi«. Skorajda čisto na koncu, ko je na tem projektu delal samo še dr. Ciril Kržišnik, pa je bilo rečeno, naj bo vsak termin razložen.

Ko sem leta 1995 prišla v Sekcijo za terminološke slovarje Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, tudi dr. Cirila Kržišnika, ki je delal pri slovarju do leta 1993, ni bilo več. Zaradi družbenopolitičnih sprememb pa bi bilo treba slovar spet vsaj delno predelati. Da bi zaščitili delo povojnih generacij pravnikov, smo se odločili, da gradivo slovaropisno obdelamo in izdamo.¹⁰²

V množici problemov, ki jih je bilo treba rešiti za izdajo, se posebej s protipomenkami nismo ukvarjali. Tudi zato ne, ker takrat Sekcija za terminološke slovarje še ni imela programa za slovarsko obdelavo. Brez tega pa je obvladovanje take količine slovarskega besedila, pri katerem se pri iztočnici združujejo termini in proste zveze, ki vsebujejo iztočnično besedo, nemogoče. Veliko smo se ukvarjali z določno in nedoločno obliko pridevnika, izločili smo marsikatero neterminološko zvezo. Kolikor je bilo mogoče, smo poenotili razlage terminov, ki se pojavljajo na različnih mestih ipd.

Slovar je z naslovom *Pravni terminološki slovar. Do 1991 – gradivo* izšel leta 1999.

descendénca -e ž sorodstvo v ravni navzdolnji
črti, sin. *potomstvo*, ant. *ascendenca*
descendènt -ènta m sorodnik v ravni navzdol-
nji črti, sin. *potomec*, ant. *ascendent*

Slika 13: Primer prikaza protipomenk v *Pravnem terminološkem slovarju. Do 1991– gradivo* (1999)

8.6.2.1 Slovarski sestavki s protipomenkami

Protipomenke so navedene v naslednjih slovarskih sestavkih:

delni akcept *sprejem dela meničnega zneska*, ANT. polni akcept
polni akcept *sprejem celotnega meničnega zneska*, ANT. delni akcept

teorija o akcesornosti udeležbe *teorija o pridruženosti udeležbe* (kaz.), ANT.
teorija o samostojnosti udeležbe

teorija o samostojnosti udeležbe (protipomenka ni navedena)

¹⁰² Slovaropisno so slovar uredili: Marjeta Humar, Silvo Torkar, Maja Košmrlj - Levaičič, Ivanka Šircelj - Žnidaršič in Polona Gantar.

alografna oporoka *oporoka, ki jo oporočniku napiše druga oseba*, ANT. *holografna oporoka*

holografna oporoka *lastnoročno napisana oporoka*, ANT. *alografna oporoka*

anglo-ameriški *ki se nanaša na angleški in ameriški*: anglo-ameriški pravni sistem, ANT. *kontinentalni pravni sistem*

kontinentalni *ki se nanaša na celinski del Evrope*: kontinentalni pravni sistem, ANT. *anglo-ameriški pravni sistem*

antedatirati *navesti starejši datum namesto pravega*, ANT. *postdatirati*

postdatirati *navesti poznejši datum namesto pravega*, ANT. *antedatirati*

anticipativni *ki se plača vnaprej*, ANT. *dekurzivni*

dekurzivni *ki se plača šele po poteku roka*, ANT. *anticipativni*

ascendenca *sorodstvo v ravni navzgornji črti*, ANT. *descendenca*

descendenca *sorodstvo v ravni navzdolnji črti*, SIN. *potomstvo*, ANT. *ascendenca*

ascendent *sorodnik v ravni navzgornji črti*, SIN. *prednik*, ANT. *descendent*

descendent *sorodnik v ravni navzdolnji črti*, SIN. *potomec*, ANT. *ascendent*

asertorna prisega *prisega po zaslišanju*, ANT. *promisorna prisega*

promisorna prisega *pred zaslišanjem*, ANT. *asertorna prisega*

avtonomija *samostojnost v sprejemanju predpisov in upravljanju lastnih zadev*, SIN. *samouprava*, ANT. *heteronomija*

heteronomija *nesamostojnost v sprejemanju predpisov in upravljanju lastnih zadev*, ANT. *avtonomija*

avtonomni *ki se nanaša na avtonomijo*, ANT. *heteronomni*

heteronomni *ki se nanaša na heteronomijo*, ANT. *avtonomni*

avtonomna carinska tarifa *ki jo država sama določi*, ANT. *konvencijska carinska tarifa*

konvencijska carinska tarifa *dogovorjena s tujo državo*, ANT. *avtonomna carinska tarifa*

bližnji sorodnik *sorodnik, ki je v bližnjem sorodstvu*, ANT. *daljni sorodnik*

daljni sorodnik *sorodnik, ki ni v bližnjem sorodstvu*, ANT. *bližnji sorodnik*

civilna pravna oseba *npr. verska skupnost, društvo*, ANT. *družbena pravna oseba*
družbena pravna oseba *pravna oseba, ki razpolaga z družbenim premoženjem ali opravlja družbeno pomembno dejavnost, npr. zadruga, krajevna skupnost*, ANT. *civilna pravna oseba*

dedukcija *sodba, sklepanje iz splošnega na posamezno*, ANT. *indukcija*
indukcija *sodba, sklepanje iz posameznega na splošno*, ANT. *dedukcija*

deduktívni *ki temelji na dedukciji*, ANT. *induktívni*
induktívni *ki temelji na indukciji*, ANT. *deduktívni*

delitev oblasti *na zakonodajno, izvršilno, sodno*, SIN. *trojna delitev oblasti*,
 ANT. *enotnost oblasti*

enotnost oblasti ANT. *delitev oblasti*

trojna delitev oblasti *delitev oblasti na zakonodajno, izvršilno, sodno*, SIN.
delitev oblasti, ANT. *enotnost oblasti*

deljena oblast *ki je razdeljena na zakonodajno, izvršilno in sodno*, ANT.
enotna oblast

enotna oblast ANT. *deljena oblast*

deljeni delovni čas ANT. *nedeljeni delovni čas*

nedeljeni delovni čas ANT. *deljeni delovni čas*

dnevno delo ANT. *nočno delo*

nočno delo ANT. *dnevno delo*

denacionalizacija *vrnitev nacionaliziranega premoženja prejšnjim lastni-*
kom, ANT. *nacionalizacija*

nacionalizácija 1. *glagolnik od nacionalizirati*, SIN. *podržavljenje*, ANT. *de-*
nacionalizacija 2. *glagolnik od nacionalizirati*, SIN. *podružbljenje*, ANT. *de-*
nacionalizacija

podržavljenje *glagolnik od podržaviti*, SIN. *nacionalizacija*, ANT. *denacio-*
nalizacija

podružbljenje *glagolnik od podružbiti*, SIN. *nacionalizacija*

izvirna pridobitev pravice *ki ni odvisna od pravice pravnega prednika*,
npr. lastninske pravice s priposestvovanjem, SIN. *originarna pridobitev pravi-*
ce, ANT. *izvedena pridobitev pravice*

izvedena pridobitev pravice *od pravnega prednika*, SIN. *derivativna pridob-*
itev pravice, ANT. *izvirna pridobitev pravice*

derivativna pridobitev pravice SIN. *izvedena pridobitev pravice*, ANT. *origi-*
narna pridobitev pravice

originarna pridobitev pravice SIN. *izvirna pridobitev pravice*, ANT. *deriva-*
tivna pridobitev pravice

determiniranost *vnaprejšnja določenost človekovega delovanja, ki ni odvi-*
sno od njegove volje, ANT. *indeterminiranost*

indeterminiranost *vnaprejšnja nedoločenost človekovega delovanja, ki ni*
odvisno od njegove volje, ANT. *determiniranost*

determinizem *stališče, da je človekovo delovanje vnaprej določeno z okoliščinami, ki niso odvisne od njegove volje, ANT. indeterminizem*
indeterminizem *stališče, da človekovo delovanje ni vnaprej določeno z okoliščinami, ki niso odvisne od njegove volje, ANT. determinizem*

devalvirati denar *znižati v zlati ali tuji valuti izraženo vrednost domače valute, ANT. revalvirati denar*
revalvirati denar *zvišati v zlatu ali tuji valuti izraženo vrednost domače valute, ANT. devalvirati denar*

devalvacija denarja *znižanje v zlatu ali tuji valuti izražene vrednosti domače valute, ANT. revalvacija denarja*
revalvacija denarja *zvišanje v zlatu ali tuji valuti izražene vrednosti domače valute, ANT. devalvacija denarja*

dispozitivno pravo *pravo, ki velja, če se stranki v konkretnem primeru drugače ne sporazumeta, SIN. popustljivo pravo, ANT. kogentno pravo*
kogentno pravo *pravo, ki nalaga določeno vedenje in ravnanje kot brezpogojno obveznost, ANT. dispozitivno pravo*
popustljivo pravo *pravo, ki velja, če se stranki v konkretnem primeru drugače ne sporazumeta, SIN. dispozitivno pravo, ANT. kogentno pravo*

načelo dispozitivnosti *načelo, po katerem se postopek začne, teče in zaključi po volji strank, ANT. načelo oficialnosti*
načelo oficialnosti *po katerem se postopek začne, teče in zaključi po uradni dolžnosti, neglede na voljo strank, kar velja v nekaterih pravnih ali tudi nepravnih postopkih, ANT. načelo dispozitivnosti*

dobroverni posestnik *posestnik, ki ne ve ali ne more vedeti, da stvar, ki jo ima v posesti, ni njegova, ANT. nedobroverni posestnik*
nedobroverni posestnik *ki ve ali bi moral vedeti, da stvar, ki jo ima v posesti, ni njegova, ANT. dobroverni posestnik*

dolžnik *kdor ima dolg (nima protipomenke)*
upnik *m komur se mora vrniti dolg, poravnati obveznost, ANT. dolžnik*

lojalen *ki izpolnjuje državlanske obveznosti, dolžnosti: lojalen državljan*
 ANT. *nelojalen državljan*
nelojalen *ki ne izpolnjuje državljskih obveznosti: nelojalen državljan*
 ANT. *lojalen državljan*

eksemplifikativen *ki se navaja le kot zgled, ANT. taksativen: eksemplifikativno naštevanje*
taksativen *natančno določen, izčrpen, ANT. eksemplifikativen: taksativno naštevanje nalogov za obnovo postopka ipd.*

eksogamija *prepoved sklepanja zakonske zveze znotraj določene skupnosti,*
ANT. *endogamija*

endogamija *prepoved sklepanja zakonske zveze zunaj določene skupnosti,*
ANT. *eksogamija*

ekstabilacija *vknjižba izbrisa v zemljiški knjigi,* ANT. *intabilacija*
intabilacija *vpis v zemljiško knjigo na podlagi listin, ki ima za posledico brezpogojno pridobitev, prenos, omejitev ali prenehanje knjižne pravice,* SIN. *vknjižba,* ANT. *ekstabilacija*

vknjižba *vpis v zemljiško knjigo na podlagi listin, ki ima za posledico brezpogojno pridobitev, prenos, omejitev ali prenehanje knjižne pravice* SIN. *intabilacija*

ekstabilirati *vknjižiti izbris v zemljiški knjigi,* ANT. *intabilirati*
intabilirati *vpisati v zemljiško knjigo na podlagi listin,* SIN. *vknjižiti,* ANT. *ekstabilirati*

vknjižiti *vpisati v zemljiško knjigo na podlagi listin,* SIN. *intabilirati*

enostavno kaznivo dejanje *kaznivo dejanje, katerega zakonski dejanski stan ne obsega še drugih kaznivih dejanj,* ANT. *sestavljeno kaznivo dejanje;*
sestavljeno kaznivo dejanje *katerega zakonski dejanski stan obsega dvojno ali več kaznivih dejanj, npr. rop, ki ga sestavljata prisiljenje in tatvina,* ANT. *enostavno kaznivo dejanje*

genus *vrsta* ANT. *species*

species *stvar, ki je individualno določena,* SIN. *nenadomestna stvar,* ANT. *genus*

gibka ustava *ustava, ki jo je mogoče spreminjati z lahko dosegljivim odstotkom glasov v parlamentu,* ANT. *toga ustava*

toga ustava *ustava, ki jo je mogoče spreminjati s težko dosegljivo večino glasov v parlamentu,* ANT. *gibka ustava*

gibki predpis *ki ga je mogoče široko razlagati,* ANT. *togi predpis*

togi predpis *ki ga je treba dobesedno razlagati,* ANT. *gibki predpis*

gornji dom parlamenta *gornja zbornica parlamenta,* ANT. *spodnji dom parlamenta*

spodnji dom parlamenta *spodnja zbornica parlamenta,* ANT. *gornji dom parlamenta*

gospodujoča stvar *nepremičnina, v katere korist obstaja stvarna služnost na nepremičnini drugega lastnika, ANT. služéča stvar*
služéča stvar *nepremičnina, na kateri sme lastnik gospodujočega zemljišča izvrševati stvarno služnost, ANT. gospodujoča stvar*

gospodujoče zemljišče *ANT. služéče zemljišče*
služéče zemljišče *ANT. gospodujoče zemljišče*

imperativno navodilo *ki se mora upoštevati, ANT. instruktivno navodilo*
instruktivno navodilo *neobvezno navodilo za uporabo kakega predpisa, SIN. pojasnilno navodilo, ANT. imperativno navodilo*
pojasnilno navodilo *neobvezno navodilo za uporabo kakega predpisa, SIN. instruktivno navodilo, ANT. imperativno navodilo*

izbirna pristojnost sodišča *tožniku dana možnost izbire med splošno in posebno krajevno pristojnostjo sodišča ANT. izključna pristojnost sodišča*
izključna pristojnost sodišča *pristojnost sodišča, ki je po zakonu edino mogoča za določene spore, ANT. izbirna pristojnost sodišča*

izvršitveno kaznivo, škodno dejanje *ANT. opustitveno kaznivo, škodno dejanje*
opustitveno kaznivo, škodno dejanje *ANT. izvršitveno kaznivo, škodno dejanje*

klerik *posvečeni služabnik v cerkvi, ANT. laik*
laik *verniki, ki ni klerik, ANT. klerik*

kovinska vrednost *npr. kovancev; kovinska veljava, ANT. papirnata veljava*
papirnata veljava *dejstvo, da zakonito plačilno sredstvo, npr. bankovec ali državni denar, v notranji in zunanji trgovini ni zamenljivo, ANT. kovinska veljava*

kriti ček *ček, za katerega je zagotovljeno izplačilo, ANT. nekriti ček*
nekriti ček *za katerega ni zagotovljeno plačilo, izplačilo, ANT. kriti ček*
nepokriti ček *ANT. kriti ček*

napadalni prid. *ki se nanaša na napad: napadalni načrt; napadalna vojna*
ANT. obrambna vojna
obrambna vojna *ANT. napadalna vojna*

ozka razlaga predpisa *razlaga, ki oži vsebino predpisa, SIN. restriktivna razlaga predpisa, ANT. široka razlaga predpisa*

ekstenzivna razlaga predpisa *ki širi vsebino predpisa, SIN. široka razlaga predpisa, ANT. restriktivna razlaga predpisa*

restriktivna razlaga predpisa *ki oži vsebino predpisa, SIN. ozka razlaga predpisa, ANT. ekstenzivna razlaga predpisa*

široka razlaga predpisa *razlaga, ki širi vsebino predpisa, SIN. ekstenzivna razlaga predpisa, ANT. ozka razlaga predpisa*

proseče sodišče *sodišče, ki prosi drugo sodišče ali drug organ za pravno pomoč, ANT. zaproseno sodišče*

zaprošeno sodišče *sodišče, ki ga drugo sodišče prosi za pravno pomoč, ANT. proseče sodišče*

8.6.2.2 Slovaropisne pripombe

1. Protipomenke so večinoma navedene parno.
2. Pri enakovrednih sopomenkah (najpogosteje neprevzetih parih k prevzetim), ki sem jih v popisu protipomenk upoštevala, protipomenke pogosto niso izkazane, npr. *ekstabilirati* ima protipomenko *intabulirati* in sopomenko *vkujžiti*, ki pa nima navedene protipomenke.
3. Nekatere pridevniške iztočnice so v nedoločni obliki, ker gre za kakovostne pridevnike, npr. *lojalen* in *nelojalen* v zvezah *lojalen državljan* in *nelojalen državljan*.¹⁰³
4. Vse terminološke zveze nimajo razlag, npr. *gospodujoče zemljišče* in *služeče zemljišče*.

8.6.2.3 Protipomenski pari

V protipomenskem razmerju so: 59 parov terminov in dva para neterminov. Termini v protipomenskem razmerju:

alografna oporoka – holografna oporoka
anglo-ameriški pravni sistem – kontinentalni pravni sistem
antedatirati – postdatirati

¹⁰³ S tem problemom se je ukvarjala ena od pregledovalk. Slovar je zastavljen razmera široko. V njem so tudi splošni izrazi in z njimi kakovostni pridevniki, npr. *lojalen državljan*, *eksemplifikativen* ipd.

anticipativni – dekurzivni
ascendencija – descendencija
ascendent – descendent
asertorna prisega – promisorna prisega
avtonomija – heteronomija
avtonomna carinska tarifa – konvencijska carinska tarifa
avtonomni – heteronomni
bližnji sorodnik – daljni sorodnik
civilna pravna oseba – družbena pravna oseba
dedukcija – indukcija
deduktivni – induktivni (deduktivna metoda dokazovanja – induktivna metoda dokazovanja)
delitev oblasti – enotnost oblasti
deljena oblast – enotna oblast
deljeni delovni čas – nedeljeni delovni čas
delni akcept – polni akcept
denacionalizacija – nacionalizacija
*denacionalizacija – podružbljenje**
denacionalizacija – podržavljenje
derivativna pridobitev pravice – originalna pridobitev pravice
determiniranost – indeterminiranost
determinizem – indeterminizem
devalvacija denarja – revalvacija denarja
devalvirati denar – revalvirati denar
dispozitivno pravo – kongentno pravo
dnevno delo – nočno delo
dobroverni posestnik – nedobroverni posestnik
dolžnik – upnik*
eksogamija – endogamija
ekstabilizacija – intabilizacija
*ekstabilizacija – vknjižba**
ekstabilirati – intabilirati
*ekstabilirati – vknjižiti**
ekstenzivna razlaga predpisa – restriktivna razlaga predpisa
enostavno kaznivo dejanje – sestavljeno kaznivo dejanje
genus – species
gibka ustava – toga ustava
gibki predpis – togi predpis
gornji dom parlamenta – spodnji dom parlamenta
gospodujoča stvar – služéča stvar
gospodujoče zemljišče – služéče zemljišče
imperativno navodilo – instruktivno navodilo
imperativno navodilo – pojasnilno navodilo
izbirna pristojnost sodišča – izključna pristojnost sodišča

izršitveno kaznivo, škodno dejanje – opustitveno kaznivo, škodno dejanje
izvedena pridobitev pravice – izvirna pridobitev pravice
klerik – laik
kongentno pravo – popustljivo pravo
kovinska veljava – papirnata veljava
kriti ček – nekriti ček
kriti ček – nepokriti ček
načelo dispozitivnosti – načelo oficialnosti
napadalna vojna – obrambna vojna
ozka razlaga predpisa – široka razlaga predpisa
proseče sodišče – zaproseno sodišče
*teorija o akcesornosti udeležbe – teorija o samostojnosti udeležbe**
trojna delitev oblasti – enotnost oblasti

Neterminološki zvezi v protipomenskem odnosu:

eksemplifikativno naštevanje – taksativno naštevanje
lojalen državlján – nelojalen državlján

8.6.2.4 Zgradba, izvor, tvorjenost besede ali dela tvorjenke, ki je v protipomenskem odnosu oziroma nosilec protipomenskosti

V protipomenskem razmerju je 20 parov enobesednih protipomenk (3 glagolske, 15 samostalniških in 2 pridevniški) (*anticipativni – dekurzivni, avtonomni – heteronomni*), 26 dvobesednih (24 samostalniških besednih zvez iz samostalnika in levega pridevniškega pojasnila, 1 samostalniška besedna zveza z desnim prilastkom, 1 glagolska besedna zveza), 15 tro- ali večbesednih protipomenskih parov (12 samostalniških besednih zvez s pridevniškim pojasnilom (*civilna pravna oseba – družbena pravna oseba*), 1 samostalniška besedna zveza z desnim pojasnilom iz samostalniške besedne zveze z desnim predložnim pojasnilom (*teorija o akcesornosti udeležbe – teorija o samostojnosti udeležbe*) in 1 nesimetrični par: iz samostalniške besedne zveze z levim pridevniškim in desnim samostalniškim in iz samostalniške besedne zveze z desnim prilastkom (*trojna delitev oblasti – enotnost oblasti*)).

Dejansko protipomensko razmerje pa tvorijo naslednji leksemi oziroma nosilci protipomenskosti:

Samostalniški pari:

akcesornost – samostojnost
ascendenca – descendenca
ascendent – descendent
autonomija – heteronomija
dedukcija – indukcija
delitev – enotnost
denacionalizacija – nacionalizacija
denacionalizacija – podržavljenje
denacionalizacija – podružbljenje
determiniranost – indeterminiranost

determinizem – indeterminizem
devalvacija – reevalvacija
dispozitivnost – oficialnost
dolžnik – upnik
eksogamija – endogamija
ekstabilizacija – intabilizacija
ekstabilizacija – vknjižba
genus – species
klerik – laik
trojna delitev – enotnost

Pridevniški pari:

alografni – holografni
anglo-ameriški – kontinentalni
anticipativni – dekurzivni
asertorni – promisorni
autonomni – heteronomni
autonomni – konvencijski
bližnji – daljni
civilni – družbeni
deduktivni – induktivni
deljeni – enotni
deljeni – nedeljeni
delni – polni
derivativni – originarni
dispozitivni – kongentni
dnevni – nočni
dobroverni – nedobroverni
eksemplifikativen – taksativen
ekstenzivni – restriktivni

enostavni – sestavljeni
gibki – togi (2-krat)
gornji – spodnji
gospodujoči – služeci (2-krat)
imperativni – instruktivni
imperativni – pojasnilni
izbirni – izključni
izršitveni – opustitveni
izvirni – izvedeni
kongentni – popustljivi
kovinski – papirnati
kriti – nekriti
kriti – nepokriti
lojalen – nelojalen
napadalni – obrambni
ozki – široki
proseči – zaproseni

Glagolski pari:

antedatirati – postdatirati
devalvirati – reevalvirati

ekstabilirati – intabilirati
ekstabilirati – vknjižiti

Če upoštevamo še sopomenska razmerja, je v *Pravnem terminološkem slovarju* navedenih 61 parov nosilcev protipomenskosti: 20 parov samostalnikov, 37 parov pridevnikov in 4 glagolski pari. Nosilci protipomenskosti so najpogosteje pridevniki kot pojasnila samostalnikov, tem sledijo samostalniki brez pojasnil in glagoli brez pojasnil. Večina leksemov v protipomenskem odnosu ima simetrično zgradbo.

Protipomenski pari po izvoru:

- neprevzeti (24):

bližnji – daljni, delitev – enotnost, deljeni – enotni, deljeni – nedeljeni, delni – polni, dnevni – nočni, dobroverni – nedobroverni, dolžnik – upnik, enostavni – sestavljeni, gibki – togi (2-krat), gornji – spodnji, gospodujoči – služenci (2-krat), izbirni – izključni, izršitveni – opustitveni, izvorni – izvedeni, kovinski – papirnati, kriti – nepokriti, kriti – nekriti, napadalni – obrambni, ozki – široki, preseči – zaprošeni, trojna delitev – enotnost;

- prevzeti (27):

alografni – holografni, antedatirati – postdatirati, anticipativni – dekurzivni, ascendenca – descendenca, ascendent – descendent, asertorni – promisorni, avtonomija – heteronomija, avtonomni – konvencijski, avtonomni – heteronomni, dedukcija – indukcija, deduktivni – induktivni, denacionalizacija – nacionalizacija, determiniranost – indeterminiranost, determinizem – indeterminizem, devaluacija – revaluacija, devalvirati – revalvirati, dispozitivni – kongentni, dispozitivnost – oficialnost, eksemplifikativen – taksativen, eksogamija – endogamija, ekstabulacija – intabulacija, ekstabulirati – intabulirati, ekstenzivni – restriktivni, genus – species, imperativni – instruktivni, klerik – laik, originarni – derivativni;

- prevzeti z neprevzeto predpono (1):

lojalen – nelojalen;

- mešani (9):

akcesornost – samostojnost, anglo-ameriški – kontinentalni, civilni – družbeni, denacionalizacija – podružavljenje, denacionalizacija – podružbljenje, ekstabulacija – vknjižba, ekstabulirati – vknjižiti, imperativni – pojasnilni, kongentni – popustljivi.

Prevzetih protipomenskih parov je malo manj kot polovica – 27, neprevzetih – 24, mešanih – 9 in prevzeti par, v katerem ima ena prevzeta protipomenka neprevzeto predpono. Prevzete protipomenke so internacionalizmi latinskega ali grškega izvora. Glede na tvorbo so v protipomenskem razmerju:

- raznokorenski samostalniki (10 parov):

akcesornost – samostojnost, delitev – enotnost, denacionalizacija – podružavljenje, denacionalizacija – podružbljenje, dispozitivnost – oficialnost, dolžnik – upnik, ekstabulacija – vknjižba, genus – species, klerik – laik, trojna delitev – enotnost;

- enakokorenska sestavljena samostalnika s protipomenskima predponama (5 parov):

ascendenca – descendenca, ascendent – descendent, dedukcija – indukcija, devalvacija – reevalvacija, ekstabulacija – intabulacija;

- enakokorenska sestavljena samostalnika, od katerih ima eden protipomensko predpono (3 pari):

denacionalizacija – nacionalizacija, determiniranost – indeterminiranost, determinizem – indeterminizem;

- raznokorenski pridevniki (30 parov):

anglo-ameriški – kontinentalni, anticipativni – dekurzivni, asertorni – promisorni, avtonomni – konvencijski, bližnji – daljni, civilni – družbeni, deljeni – enotni, delni – polni, dispozitivni – kongentni, dnevni – nočni, eksemplifikativen – taksativen, ekstenzivni – restriktivni, enostavni – sestavljeni, gibki – togi (2-krat), gornji – spodnji, gospodujoči – služēči (2-krat), imperativni – instruktivni, imperativni – pojasnilni, izbirni – izključni, izršitveni – opustitveni, izvirni – izvedeni, kovinski – papirnati, kriti – nepokriti, napadalni – obrambni, originarni – derivativni, ozki – široki, popustljivi – kongentni, proseči – zaprošeni;

- enakokorenska sestavljena pridevnika s protipomenskima predponama (1 par):

deduktivni – induktivni;

- enakokorenska sestavljena pridevnika, od katerih ima eden protipomensko predpono (4 pari):

deljeni – nedeljeni, dobroverni – nedobroverni, kriti – nekriti, lojalen – nelojalen;

- enakokorenska sestavljena glagola s protipomenskima predponama (2 para):

devalvirati – reevalvirati, ekstabulirati – intabulirati;

- raznokorenska sestavljena glagola s protipomenskima predponama (1 par):

ekstabulirati – vknjižiti;

- samostalniški podredni zloženci z različnim prvim delom (2 para):

eksogamija – endogamija, avtonomija – heteronomija;

- pridevniški podredni zloženci z različnim prvim delom (2 para):
avtonomni – heteronomni, alografni – holografni;
- glagolski podredni zloženci z različnima prvima deloma (1 par):
antedatirati – postdatirati.

Preglednica 25: Predpone sestavljenk in prvih delov zloženkov po številu, izvoru, parnosti

Neparna neprevzeta predpona: 1, 5 primerov

ne...

nedeljeni – deljeni

nedobroverni – dobroverni

nepokriti – kriti

nekriti – kriti

nelojalen – lojalen

Neparna prevzeta predpona: 1, 1 primer

de... --

denacionalizacija – nacionalizacija

Parni predponi mešanega izvora: 2, 3 primeri

eks... – v...

ekstabilirati – vknjižiti

de... – po...

denacionalizacija – podružbljenje

denacionalizacija – podržavljenje

Parne prevzete predpone: 4 pari, 10 primerov

a... – de...

ascendenca – descendenca

ascendent – descendent

de... – in...

dedukcija – indukcija

deduktivni – induktivni

determiniranost – indeterminiranost

determinizem – indeterminizem

de... – re...

devalvacija – revalvacija

devalvirati – revalvirati

eks... – in...

ekstabilacija – intabilacija

ekstabilirati – intabilirati

Prevzeta prva dela zloženik: 4 pari, 5 primerov

ekso... – endo...
eksogamija – endogamija
alo... – holo...
alografni – holografni
avto... – hetero...
avtonomija – heteronomija
avtonomni – heteronomni
ante... – post...
antedatirati – postdatirati

V *Pravnem terminološkem slovarju* so predpone sestavljenk in prvi deli podrednih zloženik prevzeti internacionalizmi latinskega in grškega izvora, neprevzeta je samo predpona *ne...*, ki se večinoma dodaja neprevzetim koenom. Zanimivi so pari, ki jih sestavljajo prevzeta in neprevzeta predpona.

8.6.2.5 Vrste protipomenskosti glede na enobesedne protipomenke ali nosilce protipomenskosti pri večbesednih leksemih

1. Popolna protipomenskost

<i>deljeni – nedeljeni</i>	<i>kriti – nekriti</i>
<i>determiniranost – indeterminiranost</i>	<i>kriti – nepokriti</i>
<i>determinizem – indeterminizem</i>	<i>lojalen – nelojalen</i>
<i>dobroverni – nedobroverni</i>	

2. Nasprotnolastnostna protipomenskost

<i>akcesornost – samostojnost</i>	<i>gibki – togi (3-krat)</i>
<i>alografni – holografni</i>	<i>gospodujoči – služēči (2-krat)</i>
<i>anglo-ameriški – kontinentalni</i>	<i>imperativni – instruktivni</i>
<i>avtonomija – heteronomija</i>	<i>imperativni – pojasnilni</i>
<i>avtonomni – heteronomni</i>	<i>izbirni – izključni</i>
<i>avtonomni – konvencijski</i>	<i>izršitveni – opustitveni</i>
<i>civilni – družbeni</i>	<i>izvirni – izvedeni</i>
<i>delitev – enotnost</i>	<i>klerik – laik</i>
<i>deljeni – enotni</i>	<i>kovinski – papirnati</i>
<i>delni – polni</i>	<i>napadalni – obrambni</i>
<i>dispozitivni – kongentni</i>	<i>originarni – derivativni</i>
<i>dispozitivnost – oficialnost</i>	<i>ozki – široki</i>
<i>dnevni – nočni</i>	<i>popustljivi – kongentni</i>
<i>eksemplifikativni – taksativni</i>	<i>restriktivni – ekstenzivni</i>
<i>enostavni – sestavljeni</i>	<i>(trojna) delitev – enotnost</i>
<i>genus – species (= skupni – individualni)</i>	

3. Nasprotnodejanjska protipomenskost

ekstabilirati – vknjižiti
ekstabilacija – intabilacija

ekstabilacija – vknjižba
ekstabilirati – intabilirati

4. Nasprotnoprocena protipomenskost

dedukcija – indukcija
deduktivni – induktivni
denacionalizacija – nacionalizacija
denacionalizacija – podružbljenje

denacionalizacija – podržavljenje
devalvacija – revalvacija
devalvirati – revalvirati

5. Nasprotnosmerna protipomenskost

ascendenca – descendenca
ascendent – descendent

6. Nasprotnopoložajna protipomenskost

bližnji – daljni
eksogamija – endogamija
gornji – spodnji

7. Nasprotnočasna protipomenskost

antedatirati – postdatirati
anticipativni – dekurzivni
asertorni – promisorni

8. Nasprotnoosebna protipomenskost

dolžnik – upnik
proseči – zaprošeni

Več kot polovica protipomenskih razmerij (34) temelji na nasprotni lastnosti. V to kategorijo sodijo raznokorenski pridevniki in samostalniki. Prevladujejo pridevniki.

Določeni pari, ki so uvrščeni sem, so v protipomenskem razmerju samo v določenih besednih zvezah oziroma zaradi izrazite zavesti, da gre za različne, ne ravno nasprotno stvari. Ti pari so izrazito sobesedilni, v drugih besednih zvezah niso protipomenke, npr. *anglo-ameriški – kontinentalni (pravni sistem)*, *kovinski – papirnati*, *delni – polni*.

Par *kovinski – papirnati* je v protipomenskem razmerju samo, če se nanaša na denar, kjer sta ti dve možnosti. Če bi rekli *kovinski list – papirnati list*, ne gre za protipomenskost, saj so možnosti še druge. List, ki ni kovinski, ni nujno papirnati, tudi vsak nekovinski list ni papirnati. Lahko je iz sljude, furnirja ipd.

Vprašanje protipomenskosti se pojavlja tudi pri *trojna delitev – enotnost*. Če zanikamo *netrojna delitev*, je to lahko enotnost, lahko je na štiri vrste, na dve. Protipomenskost se lahko realizira samo v določenih zvezah in pravno določenem pomenu.

Pri nekaterih kot protipomenka označenih terminih je težko določiti vrsto protipomenskosti, ker v razlagah ni dovolj podatkov: *teorija o akcesornosti udeležbe – teorija o samostojnosti udeležbe*.

V popolnem protipomenskem razmerju je 7 parov. Sestavljajo jih brezpredpanski izrazi in izrazi s predpono, ki pomeni *ne*, zlasti pridevniki.

Razmeroma veliko (7) je nasprotnoprocenih protipomenk. Izražajo se s samostalniki, glagoli in pridevniki. Protipomenskost navadno temelji na razmerju predpon: *de- – in-, de... – re..., de... – po...* ali pa ima predpono samo en izraz protipomenskega para. Nasprotnoprocenisti termini izražajo zlasti naslednja nasprotja: spremeniti kaj – vzpostaviti staro stanje (*nacionalizacija – denacionalizacija*), spremeniti na določen način – spremeniti na nasproten način (*devalvacija – revalvacija*), uporabljati pri delu določen način – uporabljati nasproten način (*dedukcija – indukcija*).

Nasprotna dejanja izražajo štirje pari protipomenk. Nasprotnodejanskost se izraža z enakokorenskimi glagoli in glagolniki z nasprotnopomenskimi predponami: *eks... – v...* in *eks... – in...* Raznokorenskost se pojavlja takrat, ko sta v paru izvorno različna izraza (*ekstabilizacija – vknjižba*).

K nasprotnopoložajnim protipomenkam so uvrščeni trije raznokorenski pari: dva pridevniška in en samostalniški.

Nasprotnočasne so prav tako tri protipomenke: en par glagolov in dva para pridevnikov. To razmerje lahko tvorijo raznokorenski izrazi ali enakokorenske sestavljenke s predponami, ki izražajo nasprotni čas (*antedatirati – postdatirati*).

Nasprotnosmerno razmerje izražata dva para iz iste besedne družine: en par enakokorenskih pridevnikov in en par enakokorenskih samostalnikov. Protipomenskost izražata predpomska para: *a-* – *de-*.

V *Pravnem terminološkem slovarju* sta navedena tudi dva para nasprotnoosebnih (tradicionalno imenovane konverzivne) protipomenk. Sestavljata ju raznokorenska samostalnika (*dolžnik* – *upnik*) in dva enakokorenska pridevniška izraza (*proseči* – *zaprošeni*), tvorjena iz deležnikov na *-č* in *-n*.

8.6.2.6 Zaključek

Pravni terminološki slovar vsebuje raznovrstne protipomenke. Izhaja iz tradicije slovenskega slovaropisja, da se protipomenke izkazujejo, kot avtorji pa so sodelovali pravniki z znanjem klasičnih jezikov. Glede na to, da je pri njegovi končni obdelavi sodelovalo več leksikografov, bi pričakovali še večjo urejenost, ki pa je ni bilo mogoče v razmeroma kratkem času doseči, saj ni bilo računalniških programov za obdelavo gradiva.

8.6.3 Protipomenke v *Poskusnem snopiču Bibliotekarskega terminološkega slovarja* (1996) in v *Bibliotekarskem terminološkem slovarju* (2009)

Bibliotekarska stroka sodi med starejše na Slovenskem. Delo za bibliotekarski slovar se je začelo leta 1987, čez devet let je izšel *Poskusni snopič* in leta 2009 slovar. V *Poskusnem snopiču* je bilo objavljenih 587 oštevilčenih slovarskih sestavkov, v slovarju pa 6520. *Bibliotekarski terminološki slovar* je razlagalni, normativni in prevodni. Pri njegovi zasnovi je ob bibliotekarskih strokovnjakih sodeloval tudi leksikograf Stane Suhadolnik, glavni organizator dela za SSKJ, kasneje in do konca pa ena od sourednic SSKJ Zvonka Leder. *Poskusni snopič* je ocenila Polona Gantar (1997). V oceni je posebej pohvalila navajanje protipomenk in dodala (nerazumljivo) pojasnilo:

[...] medtem ko je pohvale vredna uvedba protipomenk (za oznako ant.), ki tudi same nastopajo kot samostojne iztočnice.

Navajanje protipomenk je slovenska slovaropisna tradicija, saj jih vsebujejo terminološki slovarji, ki so izšli pred poskusnim snopičem, SSKJ, Pleteršnikov slovar idr. Prikazovanje protipomenk pa mora biti parno. Veljavnejša je avtoričina trditev, da se

na ta način [...] uporabnik seznanil s konkretnimi pomenskimi odnosi, razvidnejša pa je tudi sistemskost terminoloških poimenovanj v stroki (Gantar 1997: 217–218).

Avtorica ni opravila kritičnega pretresa prikazovanja protipomenk. V *Poskusnem snopiču* je navedenih 40 protipomenk, v slovarju pa je po uvodu (str. 14) 208 povezav med protipomenkami. Večina protipomenk iz *Poskusnega snopiča* je upoštevana tudi v slovarju, včasih z deloma ali v celoti drugačno razlago.

amatérska knjižničarka -e -e ž ženska, ki nepoklicno dela v knjižnici; sin. knjižničarka amaterka; ant. poklicna knjižničarka; prim. volonterska knjižničarka
amatérski knjižničar -ega -ja m oseba, ki nepoklicno dela v knjižnici; sin. knjižničar amater; ant. poklicni knjižničar; prim. volonterski knjižničar

Slika 14: Primer prikaza protipomenk v *Bibliotekarskem terminološkem slovarju* (2009)

8.6.3.1 Slovarski sestavki s protipomenkami v Poskusnem snopiču

V *Poskusnem snopiču* so kot protipomenke prikazani naslednji pari: *amaterska knjižničarka* – *poklicna knjižničarka*, *amaterski knjižničar* – *poklicni knjižničar*, *centralizirana knjižnica* – *decentralizirana knjižnica*, *čitalniška izposoja* – *izposoja na dom*, *deskriptivni izvleček* – *kritični izvleček*, *fina abeceda* – *groba abeceda*, *notranja abeceda* – *groba abeceda*, *izbirna bibliografija* – *izčrpna bibliografija*, *javna knjižnica* – *zasebna knjižnica*, *kopija* – *izvirnik*, *kopija* – *original*, *objektivna osebna bibliografija* – *subjektivna osebna bibliografija*, *plagiat* – *izvirnik*, *plagiat* – *original*, *plagiat* – *izvirno besedilo*, *izposojevalna knjižnica* – *prezenčna knjižnica*, *primarna bibliografija* – *sekundarna bibliografija*, *prosti pristop* – *pultni sistem*, *specializirana knjižnica* – *splošna knjižnica*, *splošna knjižnica* – *specialna knjižnica*, *splošna knjižnica* – *strokovna knjižnica*, *splošna znanstvena knjižnica* – *specialna knjižnica*, *specialna čitalnica* – *splošna čitalnica*, *tekoča bibliografija* – *zaključena bibliografija*.

8.6.3.2 Slovaropisne pripombe

Slovarski sestavki v *Poskusnem snopiču* izkazujejo nekaj slovaropisnih nedoslednosti, tudi v zvezi s protipomenskostjo:

1. Nekatere iztočnice imajo po zgledu SSKJ t. i. sklicevalno razlago, ki pa ne izkazuje nasprotnega pomena in je zato neprimerna:

amaterska knjižničarka *ženska oblika od amaterski knjižničar*

poklicna knjižničarka *ženska oblika od poklicni knjižničar*

2. Razlage protipomenk niso simetrične:

finabeceda *abecedna razvrstitev po vseh črkah iztočnice in nato besed, ki sooblikujejo značnico, geslo, naslov*

groba abeceda *razvrstitev iztočnic po začetni črki*

3. Včasih je sistem zapleten in sopomenskost in protipomenskost ni sta ustrezno izkazani, npr. *splošna knjižnica*, *specialna knjižnica*, *strokovna knjižnica* in *splošna znanstvena knjižnica*. V sopomenskem odnosu sta: *specialna* in *strokovna knjižnica* (ki imata enaki definiciji), v protipomenskem pa: *splošna knjižnica s specialno knjižnico* in *strokovno knjižnico* (ki imata nasprotni definiciji). Pri *splošni znanstveni knjižnici*, ki ima svojo definicijo, se pojavi protipomenka *specialna knjižnica*, ki sistem podre.
4. Parno navajanje protipomenk ni dosledno, vendar so take napake razmeroma redke: *čitalniška izposoja* nima protipomenke *izposoja na dom*.

8.6.3.3 Protipomenski pari v Poskusnem snopiču

V *Poskusnem snopiču* so navedeni naslednji protipomenski pari:

amaterska knjižničarka – *poklicna knjižničarka*

amaterski knjižničar – *poklicni knjižničar*

centralizirana knjižnica – *decentralizirana knjižnica*

čitalniška izposoja – *izposoja na dom*

deskriptivni izvleček – *kritični izvleček*

finabeceda / S:¹⁰⁴ *notranja abeceda* – *groba abeceda*

izbirna bibliografija – *izčrpna bibliografija*

javna knjižnica – *zasebna knjižnica*

kopija – *izvirnik* / S: *original*

¹⁰⁴ Oznaka S pomeni enakovredno sopomenko.

objektivna osebna bibliografija – subjektivna osebna bibliografija
plagiat – izvirnik, original, izvorno besedilo (protipomenka ni navedena)
izvirnik / S: *original – kopija*
izposojevalna knjižnica – prezenčna knjižnica
primarna bibliografija – sekundarna bibliografija
prosti pristop – pultni sistem
specializirana knjižnica – splošna knjižnica
splošna knjižnica – specialna knjižnica / S: *strokovna knjižnica*
splošna znanstvena knjižnica – specialna knjižnica (nima protipomenke)
splošna znanstvena knjižnica
specialna čitalnica – splošna čitalnica
tekoča bibliografija – zaključena bibliografija

Ker je slovar bolj dodelan kot *Poskusni snopič*, bodo podrobneje analizirane protipomenke, navedene v slovarju.

8.6.3.4 Protipomenke v Bibliotekarskem terminološkem slovarju

V *Bibliotekarskem terminološkem slovarju* so v protipomenskem odnosu naslednji pari terminov:

analitična klasifikacija *klasifikacijski sistem, zasnovan na nespremenljivih odnosih med pojmi, razredi, ki prehaja od splošnega k posebnemu s pomočjo hierarhičnih odnosov*; ANT. sintetična klasifikacija

sintetična klasifikacija *klasifikacijski sistem, v katerem se formalni odnosi med klasifikacijskimi oznakami določajo pri klasificiranju in se klasifikacijska oznaka sintetizira s spajanjem posameznih klasifikacijskih oznak, npr. hierarhična klasifikacija*; ANT. analitična klasifikacija

avtomatizirani katalog *katalog, pri katerem so podatki vneseni in dostopni z računalnikom*; SIN. elektronski katalog, računalniški katalog; ANT. klasični katalog

elektronski katalog *katalog, pri katerem so podatki vneseni in dostopni z računalnikom*; SIN. avtomatizirani katalog, računalniški katalog; ANT. klasični katalog

računalniški katalog *katalog, pri katerem so podatki vneseni in dostopni z računalnikom*; SIN. avtomatizirani katalog, elektronski katalog; ANT. klasični katalog

klasični katalog *katalog, pri katerem so podatki vneseni in neposredno dostopni na kataložnih listkih, v knjigi*; ANT. avtomatizirani katalog (manjkata protipomenki *elektronski katalog* in *računalniški katalog*)

avtomatsko indeksiranje izbor ključnih besed iz besedila, dokumenta s pomočjo računalnika brez sodelovanja človeka; SIN. računalniško indeksiranje; ANT. intelektualno indeksiranje

računalniško indeksiranje izbor ključnih besed iz besedila, dokumenta s pomočjo računalnika brez sodelovanja človeka; SIN. avtomatsko indeksiranje; ANT. intelektualno indeksiranje

intelektualno indeksiranje indeksiranje, ki ga opravi človek s svojim intelektualnim delom; ANT. avtomatsko indeksiranje

avtorizirani objavljen z avtorjevim oziroma avtoričinim ali založnikovim dovoljenjem ali sodelovanjem, npr. avtorizirana izdaja, avtorizirani članek, avtorizirani prevod; ANT. neavtorizirani

neavtorizirani ki je objavljen brez avtorjevega oziroma avtoričinega ali založnikovega dovoljenja, npr. neavtorizirana izdaja, neavtorizirani prevod; ANT. avtorizirani

anonim 1. delo, pri katerem avtor ni znan ali ni ugotovljen ali je naveden s kriptonimom ali apelativom; SIN. anonimno delo (1); ANT. avtorsko delo (1) **2.** delo več kot treh primarnih avtorjev; SIN. anonimno delo (2); ANT. avtorsko delo (2)

anonimno delo 1. delo, pri katerem avtor ni znan ali ni ugotovljen ali je naveden s kriptonimom ali apelativom; SIN. anonim (1); ANT. avtorsko delo (1) **2.** delo več kot treh primarnih avtorjev; SIN. anonim (2); ANT. avtorsko delo (2);

avtorsko delo 1. delo enega ali več znanih avtorjev oziroma avtoric; ANT. anonimno delo (1) **2.** delo največ treh primarnih avtorjev oziroma avtoric; ANT. anonimno delo (2) **3.** delo, ki ga lahko avtor oziroma avtorica ali nosilec oziroma nosilka pravic zavaruje in uveljavlja pravice iz njega; ANT. delo brez avtorskih pravic

delo brez avtorskih pravic v pravo delo, ki postane splošno dobro in ga je mogoče uporabljati, izvajati, izdati brez dovoljenja; ANT. avtorsko delo (3)

amaterska knjižničarka ženska, ki nepoklicno dela v knjižnici; ANT. poklicna knjižničarka

poklicna knjižničarka ženska, ki je strokovno usposobljena za delo v knjižnici in je v njej redno zaposlena; ANT. amaterska knjižničarka

amaterski knjižničar oseba, ki nepoklicno dela v knjižnici; ANT. poklicni knjižničar

poklicni knjižničar oseba, ki je strokovno usposobljena za delo v knjižnici in je v njej redno zaposlena; ANT. amaterski knjižničar

bralec kdor v knjižnici uporablja knjižnične storitve in knjižnično gradivo; SIN. knjižnični uporabnik, uporabnik knjižnice, knjižnični obiskovalec, obiskovalec knjižnice, uporabnik; ANT. nebralec

nebralec oseba, ki v knjižnico ne zahaja; ANT. bralec

knjižnični uporabnik *kdor v knjižnici uporablja knjižnične storitve in knjižnično gradivo* (nima protipomenke)

uporabnik knjižnice *kdor v knjižnici uporablja knjižnične storitve in knjižnično gradivo* (nima protipomenke)

knjižnični obiskovalec *kdor v knjižnici uporablja knjižnične storitve in knjižnično gradivo* (nima protipomenke)

obiskovalec knjižnice *kdor v knjižnici uporablja knjižnične storitve in knjižnično gradivo* (nima protipomenke)

bralka je iztočnica, nima protipomenke, pa tudi iztočnice nebralka ni.

brezplačna storitev *knjižnična storitev, do katere imajo uporabniki knjižnice pravico brez plačila nadomestila, npr. uporaba čitalnice, izposoja; ANT. plačljiva storitev*

plačljiva storitev *knjižnična storitev, ki jo morajo uporabniki knjižnice plačati, npr. fotokopiranje; ANT. brezplačna storitev*

centralizirana knjižnica *več knjižnic s skupnim upravnim in strokovnim vodenjem; ANT. decentralizirana knjižnica*

decentralizirana knjižnica *knjižnica, katere delovne ali organizacijske enote poslujejo na več lokacijah; ANT. centralizirana knjižnica*

centralizirana obdelava *obdelava knjižničnega gradiva na enem mestu za več knjižnic; ANT. decentralizirana obdelava*

decentralizirana obdelava *obdelava knjižničnega gradiva, ki se dogovorno opravlja v več sodelujočih knjižnicah; ANT. centralizirana obdelava*

centralizirana podatkovna zbirka *podatkovna zbirka, organizirana tako, da jo na enem računalniku gradi več organizacij, knjižnic; ANT. distribuirana podatkovna zbirka*

distribuirana podatkovna zbirka *podatkovna zbirka, sestavljena iz več na različnih računalnikih shranjenih datotek, po katerih je mogoče sočasno poizvedovanje; ANT. centralizirana podatkovna zbirka*

centralizirana postavitve knjižničnega gradiva *postavitve knjižničnega gradiva ene knjižnice na eni lokaciji; ANT. decentralizirana postavitve knjižničnega gradiva*

decentralizirana postavitve knjižničnega gradiva *postavitve knjižničnega gradiva ene knjižnice na več lokacijah, v več skladiščih, zbirkah; ANT. centralizirana postavitve knjižničnega gradiva*

čitalniška izposoja *izposojanje knjižničnega gradiva za uporabo v čitalnici; ANT. izposoja na dom*

izposoja na dom *izposoja za uporabo zunaj knjižnice; ANT. čitalniška izposoja*

član knjižnice *kdor je včlanjen v knjižnico*; ANT. nečlan knjižnice
nečlan knjižnice *kdor ni včlanjen v knjižnico*; ANT. član knjižnice

damnatur *cenzorjeva prepoved natisa določenega dela*; ANT. imprimatur
imprimatur *cenzurna ali predstojnikova odobritev, da se delo lahko natisne*;
 ANT. damnatur

črkovni podatek *podatek, ki ga predstavljajo znaki abecede*; ANT. številski podatek (manjka protipomenka *numerični podatek*)

numerični podatek *podatek, ki ga predstavljajo številke*; SIN. številski podatek; ANT. črkovni podatek

številski podatek *podatek, ki ga predstavljajo številke*; SIN. numerični podatek; ANT. črkovni podatek

datirani *opremljen z datumom, navadno nastanka, npr. datirana listina*;
 ANT. nedatirani

nedatirani *ki je brez navedbe datuma, navadno nastanka, npr. nedatirana listina*; ANT. datirani

deskriptor *pri vsebinski obdelavi standardizirana predmetna oznaka za določen pojem v tezavru*; ANT. nedeskriptor

nedeskriptor *pri vsebinski obdelavi predmetna oznaka, ki jo tezaver ali slovar deskriptorjev označujeta kot neustrezno in napotujeta k deskriptorju*;
 ANT. deskriptor

dinamična podatkovna zbirka *podatkovna zbirka, v kateri se podatki spreminjajo, popravljajo, dopolnjujejo in/lali vanjo dodajajo novi zapisi, npr. računalniški katalog, telefonski imenik*; ANT. statična podatkovna zbirka

statična podatkovna zbirka *podatkovna zbirka, v kateri ostajajo podatki nespremenjeni in se vanjo novi zapisi ne vključujejo, npr. zbirka na cedero-mu*; ANT. dinamična podatkovna zbirka

dinamični podatek *podatek, ki se zaradi svoje narave in/lali vsebine pogosto spreminja, npr. borzni tečaji, vremenski podatki*; ANT. statični podatek

statični podatek *podatek, ki se zaradi svoje narave in/lali vsebine ne spreminja, npr. stvarni naslov*; ANT. dinamični podatek

domača knjiga *knjiga, ki je izšla v državi, v kateri je knjižnica, ki jo kupi, obdela*; ANT. tuja knjiga (manjka protipomenka *inozemski knjiga*)

tuja knjiga *knjiga, ki je izšla zunaj države, v kateri je knjižnica, ki jo kupi, obdela*; SIN. inozemska knjiga; ANT. domača knjiga

inozemski knjiga *knjiga, ki je izšla zunaj države, v kateri je knjižnica, ki jo kupi, obdela*; SIN. tuja knjiga; ANT. domača knjiga

domača literatura *publikacije, ki so izšle v državi, v kateri je knjižnica, ki jih kupuje, obdeluje*; ANT. tuja literatura (manjka protipomenka inozemska literatura)

tuja literatura *publikacije, ki so izšle zunaj države, v kateri je knjižnica, ki jih kupuje, obdeluje*; SIN. inozemska literatura; ANT. domača literatura

inozemska literatura *publikacije, ki so izšle zunaj države, v kateri je knjižnica, ki jih kupuje, obdeluje*; SIN. tuja literatura; ANT. domača literatura

domači uporabnik *uporabnik, ki pripada matični inštituciji knjižnice, navadno specialne, visokošolske*; ANT. zunanji uporabnik

zunanji uporabnik *uporabnik, ki ne pripada matični inštituciji knjižnice*; ANT. domači uporabnik

dvostranski tisk *tisk po obeh straneh lista*; ANT. enostranski tisk

enostranski tisk *tisk samo po eni strani lista*; ANT. dvostranski tisk

enostavna predmetna oznaka *predmetna oznaka, ki sestoji iz ene besede*; ANT. sestavljena predmetna oznaka

sestavljena predmetna oznaka *predmetna oznaka, ki sestoji iz dveh ali več besed, npr. zgodovina filozofije*; ANT. enostavna predmetna oznaka

enostavna značnica *predmetna značnica, ki sestoji iz ene besede*; ANT. sestavljena značnica

sestavljena značnica *predmetna značnica, ki sestoji iz več kot ene besede*; ANT. enostavna značnica

enostavni deskriptor *deskriptor, ki sestoji samo iz ene besede*; ANT. sestavljeni deskriptor

sestavljeni deskriptor *deskriptor, ki sestoji iz besedne zveze (nima navedene protipomenke)*

enostavni podatek *podatek, ki sestoji iz enega podatkovnega elementa*; ANT. sestavljeni podatek

sestavljeni podatek *podatek, ki sestoji iz dveh ali več podatkovnih elementov*; ANT. enostavni podatek

enostavni vrstilec *vrstilec, ki navadno sestoji samo iz glavnega in privesnega vrstilca*; ANT. sestavljeni vrstilec

sestavljeni vrstilec *vrstilec, sestavljen iz kombinacije glavnih vrstilcev, privesnih vrstilcev in oznak, ki niso iz klasifikacijskega sistema*; ANT. enostavni vrstilec

enostavno geslo *geslo, ki sestoji iz ene same besede, navadno samostalnika, npr. Nanos, katalog*; ANT. sestavljeno geslo, sestavljena predmetna oznaka (zadnja protipomenka ne sodi sem)

sestavljeno geslo *geslo, sestavljeno iz dveh ali več besed, npr. sociologija kulture*; SIN. večbesedno geslo; ANT. enostavna predmetna oznaka (ne sodi sem), enostavno geslo

večbesedno geslo *geslo, sestavljeno iz dveh ali več besed, npr. sociologija kulture*; SIN. sestavljeno geslo (manjka protipomenka *enostavno geslo*)

enostavna predmetna oznaka *predmetna oznaka, ki sestoji iz ene besede*; ANT. sestavljena predmetna oznaka

sestavljena predmetna oznaka *predmetna oznaka, ki sestoji iz dveh ali več besed, npr. zgodovina filozofije*; ANT. enostavna predmetna oznaka

enostavno iskanje *iskanje z uporabniškim vmesnikom, ki je namenjen manj večim uporabnikom in ki v iskalnem obrazcu ponuja le iskanje po nekaj pomembnejših poljih*; ANT. zahtevno iskanje

zahtevno iskanje *iskanje z uporabniškim vmesnikom, ki je namenjen bolj večim uporabnikom, v iskalnem obrazcu ponuja iskanje po vseh iskalnih poljih, in navadno omogoča tudi iskanje z ukaznim načinom*; prim. enostavno iskanje (protipomenka ni navedena)

enouporabniška namestitev *namestitev uporabniškega programa, ki omogoča delo enega samega uporabnika hkrati*; ANT. večuporabniška namestitev

večuporabniška namestitev *namestitev uporabniškega programa, ki omogoča delo večjega števila uporabnikov hkrati*; ANT. enouporabniška namestitev

fina abeceda *abecedna razvrstitev po vseh črkah iztočnice in nato besed, ki sooblikujejo značnico, geslo, naslov*; SIN. notranja abeceda; ANT. groba abeceda

notranja abeceda *abecedna razvrstitev po vseh črkah iztočnice in nato besed,*

ki sooblikujejo značnico, geslo, naslov; SIN. fina abeceda, stroga abeceda; ANT. groba abeceda (stroga abeceda nima enake definicije kot notranja abeceda)

stroga abeceda *razvrstitev značnic, gesel, naslovov tako, da je upoštevana abeceda vseh črk in zaporedje drugih dogovorjenih znakov*; SIN. notranja abeceda; ANT. groba abeceda (notranja abeceda nima enake definicije kot stroga abeceda)

groba abeceda *abecedna razvrstitev po začetni črki iztočnic, ki se uporabi v prvi fazi postopka abecediranja*; ANT. fina abeceda, stroga abeceda, notranja abeceda

fina klasifikacija *podrobno razvrščanje pojmov, publikacij, dokumentov navadno v najožje podrazrede v klasifikacijskem sistemu*; ANT. groba klasifikacija

groba klasifikacija *okvirno razvrščanje pojmov, publikacij, dokumentov navadno v hierarhično nadrejene razrede in obširnejše razrede v klasifikacijskem sistemu*; ANT. fina klasifikacija

generični naslov *naslov, ki je privzet po zvrsti publikacije, npr. Adresar, Bilten, Letopis, Statut*; SIN. vrstni naslov; ANT. izraziti naslov

vrstni naslov *naslov, ki je privzet po zvrsti publikacije, npr. Adresar, Bilten, Koledar, Letopis, Statut*; SIN. generični naslov; ANT. izraziti naslov

izraziti naslov *prepoznaven stvarni naslov*; ANT. generični naslov (manjka protipomenka *vrstni naslov*)

hierarhični odnos *razmerje nadrejenosti in podrejenosti med deskriptorji*; ANT. nehierarhični odnos

nehierarhični odnos *odnos med deskriptorji, ki temelji na semantičnih povezavah brez nadrejenosti in podrejenosti*; ANT. hierarhični odnos¹⁰⁵

interni katalog *katalog, namenjen knjižničnim delavcem in načeloma ni dostopen javnosti*; ANT. javni katalog

javni katalog *katalog, namenjen uporabnikom knjižnice*; ANT. interni katalog

irelevantni *neustrezen glede na informacijsko vprašanje, npr. nerelevanten dokument, podatek, zadetek*; SIN. nerelevantni; ANT. relevantni

nerelevantni *ki je neustrezen glede na informacijsko vprašanje, npr. nerelevanten dokument, podatek, zadetek*; SIN. irelevantni; ANT. relevantni

relevantni *ki je ustrezen glede na informacijsko vprašanje, npr. relevantni dokument, podatek, zadetek*; ANT. irelevantni (manjka protipomenka nerelevantni)

izbirna bibliografija *bibliografija, ki popisuje bibliografske enote, izbrane po dodatnem kriteriju, npr. glede na vsebino, pomembnost, aktualnost, namembnost, čas*; ANT. izčrpna bibliografija

izčrpna bibliografija *bibliografija, ki v okviru izbranega kriterija vključuje bibliografske enote kar se da popolno*; ANT. izbirna bibliografija

izkušeni uporabnik *uporabnik, ki ima izkušnje z uporabo sistemov za poizvedovanje, znanje o njihovi uporabi in zato uporablja zahtevno iskanje*; ANT. neizkušeni uporabnik

neizkušeni uporabnik *uporabnik, ki nima izkušenj s poizvedovanjem, zato uporablja enostavno iskanje*; ANT. izkušeni uporabnik

izposojevalna knjižnica *knjižnica, ki izposoja knjižnično gradivo za uporabo zunaj svojih prostorov*; ANT. prezenčna knjižnica

prezenčna knjižnica *knjižnica, katere knjižnično gradivo se uporablja samo v njenih prostorih*; ANT. izposojevalna knjižnica

¹⁰⁵ Hierarhični odnos in nehierarhični odnos bi morala imeti enako razlagalno besedo. Enako velja za relevantni, irelevantni in nerelevantni.

javna knjižnica *knjižnica, financirana iz javnih sredstev, ki opravlja javno službo*; ANT. zasebna knjižnica

zasebna knjižnica *knjižnica, ki je zasebna lastnina, navadno namenjena določeni skupini uporabnikov, npr. družinska, plemiška knjižnica*; ANT. javna knjižnica

knjižno gradivo *tiskani besedilni in slikovni zapisi intelektualne in/lali umetniške vsebine, navadno v obliki knjige*; ANT. neknjižno gradivo

neknjižno gradivo *gradivo, pri katerem glavni nosilec sporočila ni tiskano besedilo in/lali nima oblike knjige, npr. kartografsko, notno gradivo, elektronski vir*; ANT. knjižno gradivo

kontrolirani izraz *predmetna oznaka iz kontroliranega slovarja, npr. deskriptor*; ANT. nekontrolirani izraz

nekontrolirani izraz *predmetna oznaka, ki je izbrana poljubno in ni v kontroliranem slovarju, npr. ključna beseda*; ANT. kontrolirani izraz

kontrolirano indeksiranje *indeksiranje z uporabo predpisanega seznama indeksiranih izrazov, npr. tezavra, geslovnika, klasifikacijskega sistema*; ANT. prosto indeksiranje

prosto indeksiranje *indeksiranje s poljubno izbranimi besedami brez usklajevanja z nekim indeksirnim sistemom*; ANT. kontrolirano indeksiranje

konvencionalna publikacija *publikacija, pri kateri za uporabo niso potrebni posebni tehnični pripomočki, npr. knjiga, časopis, plakat*; ANT. nekonvencionalna publikacija

nekonvencionalna publikacija *publikacija v obliki in na nosilcu, ki zahteva za prikaz, branje uporabo posebnih tehničnih pripomočkov*; ANT. konvencionalna publikacija

konvencionalni dokument *dokument, zapisan v obliki in na nosilcu, ki omogoča njegovo uporabo brez posebnih tehničnih pripomočkov*; ANT. nekonvencionalni dokument

nekonvencionalni dokument *dokument, zapisan v obliki in na nosilcu, ki zahteva za prikaz, branje uporabo posebnih tehničnih pripomočkov*; ANT. konvencionalni dokument

konvencionalni vir *informacijski vir, pri katerem za uporabo niso potrebni tehnični pripomočki*; ANT. nekonvencionalni vir

nekonvencionalni vir *informacijski vir, pri katerem je za uporabo potreben poseben tehnični pripomoček*; ANT. konvencionalni vir

konvencionalno gradivo *knjižnično gradivo v obliki in na nosilcu, ki omogoča njegovo uporabo brez tehničnih pripomočkov*; ANT. nekonvencionalno gradivo

nekonvencionalno gradivo *gradivo v obliki in na nosilcu, ki zahteva za pri-kaz, branje uporabo posebnih tehničnih sredstev*; ANT. konvencionalno gradivo

konvencionalno iskanje *iskanje v informacijskih virih brez uporabe teh-ničnih pripomočkov*; ANT. nekonvencionalno iskanje

nekonvencionalno iskanje *iskanje v informacijskih virih z uporabo tehnič-nih pripomočkov*; ANT. konvencionalno iskanje

majuskula *velika črka*; SIN. verzalka; ANT. minuskula

verzalka *velika črka*; SIN. majuskula; ANT. minuskula

minuskula *mala črka*; ANT. majuskula (manjka protipomenka *verzalka*)

nadrejeni izraz *deskriptor, ki označuje pojem, ki je hierarhično nadrejen drugemu izrazu z bolj specifičnim pomenom, npr. naravoslovje – fizika*; SIN. širši izraz; ANT. podrejeni izraz (manjka protipomenka *ožji izraz*)

širši izraz *deskriptor, ki označuje pojem, ki je hierarhično nadrejen dru-gemu izrazu z bolj specifičnim pomenom, npr. naravoslovje – fizika*; SIN. nadrejeni izraz; ANT. ožji izraz (manjka protipomenka *podrejeni izraz*)

ožji izraz *deskriptor, ki označuje pojem, ki je hierarhično podrejen izrazu s širšim, bolj splošnim pomenom, npr. fizika – naravoslovje*; SIN. podrejeni izraz; ANT. širši izraz (manjka protipomenka *nadrejeni izraz*)

podrejeni izraz *deskriptor, ki označuje pojem, ki je hierarhično podrejen izrazu s širšim, bolj splošnim pomenom, npr. fizika – naravoslovje*; SIN. ožji izraz; ANT. nadrejeni izraz (manjka protipomenka *širši izraz*)

navpična lega *oznaka položaja sličic na mikrofilmu, diafilmu, pri katerem je daljša stranica okvira pravokotna na robove filma*; ANT. vodoravna lega

vodoravna lega *oznaka položaja sličic na mikrofilmu, diafilmu, pri kate-rem je daljša stranica okvira vzporedna z robovi filma*; ANT. navpična lega

negativ *posnetek, navadno na filmu, na katerem so obrnjene barvne vredno-sti, npr. zamenjani bela in črna barva*; ANT. pozitiv

pozitiv *posnetek, navadno na fotografskem papirju, ki ima enake barve kot izvornik*; ANT. negativ

negativ film *film, na katerem so posnetki z obrnjenimi barvnimi vrednost-mi, npr. bela in črna barva sta zamenjani*; ANT. pozitiv film

pozitiv film *film, na katerem posnetki ohranijo barvne vrednosti*; ANT. ne-gativ film

neobdelano gradivo *gradivo, ki je v postopku pridobivanja knjižničnega gra-diva prispelo v knjižnico, vendar še čaka na obdelavo*; ANT. obdelano gradivo

obdelano gradivo *knjižnično gradivo, ki je inventarizirano, katalogizira-no, vsebinsko opredeljeno, opremljeno in postavljeno v skladišče, prosti pri-stop*; ANT. neobdelano gradivo

neobjavljeni dokument *dokument, ki se v tiskani ali kako drugače razmnoženi obliki ne pojavi v javnosti*; ANT. objavljeni dokument

objavljeni dokument *dokument, ki je v tiskani, kako drugače razmnoženi ali elektronski obliki dostopen javnosti*; ANT. neobjavljeni dokument

neobvezni element bibliografskega opisa *element bibliografskega opisa, ki po določilih katalogizacijskih pravil v bibliografskem opisu lahko manjka*; ANT. obvezni element bibliografskega opisa

obvezni element bibliografskega opisa *element bibliografskega opisa, ki po določilih katalogizacijskih pravil v bibliografskem opisu ne sme manjkati*; ANT. neobvezni element bibliografskega opisa

neobvezno polje *polje, ki po določilih pravilnika za vnos, računalniško obdelavo podatkov lahko ostane neizpolnjeno*; ANT. obvezno polje

obvezno polje *polje, ki po določilih pravilnika za vnos, računalniško obdelavo podatkov ne sme ostati neizpolnjeno*; ANT. neobvezno polje

neštevilčene strani *strani, ki niso označene z zaporednimi številkami, črkami*; ANT. oštevilčene strani

oštevilčene strani *strani, ki so označene z zaporednimi številkami, črkami v enem ali več nizih*; ANT. neoštevilčene strani

neštevilčeni listi *listi, ki niso označeni z zaporednimi številkami, črkami*; ANT. oštevilčeni listi

oštevilčeni listi *listi, ki so označeni z zaporednimi številkami, črkami v enem ali več nizih*; ANT. neštevilčeni listi

nepaginirani *ki ni označen z zaporednimi številkami, črkami strani*; ANT. paginirani

paginirani *ki je označen z zaporednimi številkami, črkami strani*; ANT. nepaginirani

nepertinentni *ki je neustrezen glede na komunikacijsko potrebo*; ANT. pertinentni

pertinentni *ki je ustrezen glede na komunikacijsko potrebo*; ANT. nepertinentni

neposredna odgovornost *odgovornost za konkretno opisovano delo, ne pa za delo predhodnik, npr. odgovornost prevajalca*; ANT. posredna odgovornost

posredna odgovornost *odgovornost za delo, po katerem je nastalo neko novo delo, npr. odgovornost za roman, po katerem je nastala dramatizacija*; prim. neposredna odgovornost (protipomenka ni navedena, pač pa prim.)

nepovezani zapis *računalniška zapisa za isto bibliografsko enoto, ki sta istočasno v lokalnem katalogu in v vzajemni podatkovni zbirki, vendar logično nista povezana*; ANT. povezani zapis

povezani zapis 1. računalniški zapisi, ki so med seboj v hierarhičnem odnosu; **ant.** nepovezani zapis (ant. je napačno naveden pri tem pomenu, dejansko sodi k drugemu pomenu) **2.** računalniška zapisa za isto bibliografsko enoto, ki sta istočasno v lokalnem katalogu in v vzajemni podatkovni zbirki in sta logično povezana (manjka protipomenka)

nepremična policičnica policičnica, ki je postavljena na stalni višini in se je ne da premikati; **ANT.** premična policičnica

premična policičnica policičnica, ki se lahko zaradi varčevanja s prostorom v polici premakne navzgor ali navzdol glede na format nanjo postavljenega knjižničnega gradiva; **ANT.** nepremična policičnica

neredno izhajanje izhajanje serijske publikacije v časovnih intervalih, ki niso v skladu s predvidenimi; **ANT.** redno izhajanje

redno izhajanje izhajanje serijske publikacije v predvidenih časovnih intervalih; **ANT.** redno izhajanje

nerelevantnost neustreznost glede na informacijsko vprašanje; **ANT.** relevantnost
relevantnost ustreznost glede na informacijsko vprašanje, npr. stopnja relevantnosti; **ANT.** nerelevantnost

nesamostojna bibliografska enota vsak od delov matične publikacije, ki ga za potrebe bibliografskega opisa in/lali dosegljivosti identificira naslov publikacije, v kateri je objavljen, npr. članek v serijski publikaciji, prispevek v zborniku, skladba na zvočnem CD-ju; **SIN.** sestavni del; **ANT.** samostojna bibliografska enota (manjka protipomenka samostojna katalogizacijska enota)

sestavni del vsak od delov matične publikacije, ki ga za potrebe bibliografskega opisa in/lali dosegljivosti identificira naslov publikacije, v kateri je objavljen, npr. članek v serijski publikaciji, prispevek v zborniku, skladba na zvočnem CD-ju; **SIN.** nesamostojna bibliografska enota; **SIN.** nesamostojna bibliografska enota; **ANT.** samostojna bibliografska enota (manjka protipomenka samostojna katalogizacijska enota)

samostojna bibliografska enota publikacija, ki izide samostojno, navadno z lastnim impresumom; **SIN.** samostojna katalogizacijska enota; **ANT.** nesamostojna bibliografska enota (manjka protipomenka sestavni del)

samostojna katalogizacijska enota publikacija, ki izide samostojno, navadno z lastnim impresumom; **SIN.** samostojna bibliografska enota; **ANT.** nesamostojna bibliografska enota (manjka protipomenka sestavni del)

nesamostojna knjižnica knjižnica, ki deluje kot organizacijska in/lali delovna enota v okviru ustanove, zavoda, podjetja; **ANT.** samostojna knjižnica

samostojna knjižnica knjižnica, ki je organizirana kot ustanova, zavod; **ANT.** nesamostojna knjižnica

nesignirani *ki še ni opremljen s signaturo, npr. nesignirana knjiga*; ANT. signirani

signirani *ki je opremljen s signaturo, npr. signirana knjiga*; ANT. nesignirani

nesprejeti izraz *pojem, ki je v določenem indeksirnem sistemu označen kot neustrezen in se namesto njega uporablja sprejeti izraz, na katerega se napoti z rabi ali glej*; ANT. sprejeti izraz

sprejeti izraz *pojem, ki je v določenem indeksirnem sistemu dovoljen, predpisan*; ANT. nesprejeti izraz

neštevilčeni *ki je brez zaporednih številčk, črk, npr. neštevilčena knjižna zbirka*; ANT. številčeni

številčeni *označen z zaporednimi številčkami, črkami, npr. številčena zbirka*; SIN. oštevilčeni; ANT. neštevilčeni

oštevilčeni *označen z zaporednimi številčkami, črkami, npr. oštevilčena zbirka*; SIN. številčeni (protipomenka ni navedena)

nevezana knjiga *knjižni blok, ki ni obdan in povezan s platnicami in hrbotom*; ANT. vezana knjiga

vezana knjiga *knjižni blok, ki je obdan in povezan s platnicami in hrbotom*; ANT. nevezana knjiga

nezadovoljena informacijska zahteva *informacijsko vprašanje, na katero uporabnik knjižnice ni dobil zadostnega števila dovolj kakovostnih, relevantnih informacij*; ANT. zadovoljena informacijska zahteva

zadovoljena informacijska zahteva *informacijsko vprašanje, na katero je dobil uporabnik knjižnice zadostno število dovolj kakovostnih, relevantnih informacij*; ANT. nezadovoljena informacijska zahteva

nezaključeni integrirni vir *integrirni vir, pri katerem se spremembe, dopolnila stapljajo v novo celoto in se od prejšnjih vsebin jasno ne ločujejo, konec izhajanja pa ni predviden, npr. spletna stran, podatkovna zbirka, tiskana publikacija z nevezanimi listi*; ANT. zaključeni integrirani vir

zaključeni integrirni vir *integrirni vir, ki se spreminja in dopolnjuje v določenem časovnem obdobju s predvidenim koncem izhajanja, npr. spletna stran dogodka, ki se z njim tudi sklene*; ANT. nezaključeni integrirni vir

nezdružljivi *ki se logično in tehnično ne more povezovati, združevati z drugimi sistemi, napravami, npr. nezdružljivi podatki, nezdružljiva računalniška oprema*; ANT. združljivi

združljivi *ki se lahko logično in tehnično povezuje, združuje z drugimi sistemi, napravami, npr. združljivi podatki, združljiva računalniška oprema*; ANT. nezdružljivi

nezdružljivost podatkov *nezmožnost povezovanja, združevanja, prenosa podatkov v druge sisteme zaradi razlike v formatu računalniško čitljivega zapisa, v programski opremi, npr. nezdružljivost bibliografskih podatkov;* ANT. združljivost podatkov

združljivost podatkov *zmožnost povezovanja, združevanja, prenosa podatkov v druge sisteme, ker so usklajeni glede formata računalniško čitljivega zapisa, programske opreme, npr. združljivost bibliografskih podatkov;* ANT. nezdružljivost podatkov

odprto območje *območje v knjižnici, ki je dostopno vsem obiskovalcem, tudi nečlanom knjižnice;* ANT. zaprto območje

zaprto območje *območje v knjižnici, ki je dostopno samo članom knjižnice z izkaznico, navadno elektronsko, ali samo osebu knjižnice;* ANT. odprto območje

paradigmatski odnos *odnos med pojmom, razredoma, ki je vzpostavljen že v strukturi dokumentacijskega jezika;* ANT. sintagmatski odnos

sintagmatski odnos *odnos med pojmom, razredoma, ki se vzpostavi pri indeksiranju in pred tem ni natančno določen v strukturi dokumentacijskega jezika;* ANT. paradigmatski odnos

pisna informacija *pojasnilo, odgovor, obvestilo, sporočilo o določeni stvari, vprašanju v pisni obliki;* ANT. ustna informacija

ustna informacija *izrečeno, nenapisano pojasnilo, odgovor, obvestilo, sporočilo o določeni stvari, vprašanju;* ANT. pisna informacija

plagiat *kar je od drugod prevzeto in objavljeno, prikazano kot lastno;* ANT. original; prim. izvirnik, izvorno besedilo

original *delo v obliki in jeziku nastanka;* SIN. izvirnik, izvorno delo, ANT. plagiat

izvirnik *delo v obliki in jeziku nastanka;* SIN. original, izvorno delo (protipomenka ni navedena)

izvirno delo *delo v obliki in jeziku nastanka;* SIN. izvirnik, original (protipomenka ni navedena)

premična postavitev *spremenljivo mesto, na katerem je postavljen kak kos knjižničnega gradiva, npr. pri postavitvi v prostem dostopu;* ANT. stalna postavitev

stalna postavitev *stalno mesto, na katerem je postavljen kak kos knjižničnega gradiva, npr. v postavitvi po tekoči številki;* ANT. premična postavitev

izposojevalna knjižnica *knjižnica, ki izposoja knjižnično gradivo za uporabo zunaj svojih prostorov;* ANT. prezenčna knjižnica

prezenčna knjižnica *knjižnica, katere knjižnično gradivo se uporablja samo v njenih prostorih;* ANT. izposojevalna knjižnica

primarna bibliografija *bibliografija, v kateri so bibliografske enote popisane neposredno po gradivu*; ANT. sekundarna bibliografija

sekundarna bibliografija *bibliografija, v kateri so opisi bibliografskih enot prevzeti iz drugih virov, npr. bibliografij, knjižničnih katalogov*; ANT. primarna bibliografija

prosta signatura *signatura, ki še ni bila dodeljena in jo je zato enoti knjižničnega gradiva mogoče dodeliti*; ANT. zasedena signatura

zasedena signatura *signatura, ki je že bila dodeljena enoti knjižničnega gradiva in je zato ni mogoče ponovno dodeliti*; ANT. prosta signatura

prosti pristop *ureditev knjižnice, pri kateri ima uporabnik dostop do knjižničnega gradiva in si ga sam izbira*; ANT. pultni sistem

pultni sistem *ureditev knjižnice, pri kateri uporabnik nima dostopa do knjižničnega gradiva, ampak mu ga posreduje knjižničar pri izposojevalnem pultu*; ANT. prosti pristop

podatkovna zbirka z direktnim dosegom *podatkovna zbirka, pri kateri je dostop do vsakega posameznega zapisa mogoč neposredno*; ANT. sekvenčna podatkovna zbirka

sekvenčna podatkovna zbirka *podatkovna zbirka, pri kateri je dostop do vsakega posameznega zapisa mogoč le s predhodnim zaporednim branjem vseh zapisov pred njim*; ANT. podatkovna zbirka z direktnim dosegom

splošna knjižnica *knjižnica, ki razpolaga s knjižničnim gradivom različnih vrst in strok*; ANT. specialna knjižnica, strokovna knjižnica

specialna knjižnica *knjižnica, ki je omejena na knjižnično gradivo in informacije določene vrste ali specialno strokovno področje*; SIN. strokovna knjižnica; ANT. splošna knjižnica

strokovna knjižnica *knjižnica, ki je omejena na knjižnično gradivo in informacije določene vrste ali na specialno strokovno področje*; SIN. specialna knjižnica; ANT. splošna knjižnica

specialna čitalnica *čitalnica, v kateri je na razpolago knjižnično gradivo posebne zbirke, npr. glasbena, kartografska čitalnica*; ANT. splošna čitalnica

splošna čitalnica *čitalnica, v kateri je na razpolago po vrsti ali stroki različno knjižnično gradivo*; ANT. specialna čitalnica

ročni papir *papir v listih, izdelan z ročnim postopkom in sušen na zraku*; ANT. strojni papir

strojni papir *papir v listih, polah in zvitkih, izdelan s strojnim postopkom*; ANT. ročni papir

tekoča bibliografija *bibliografija, ki izhaja v določenih časovnih presledkih in popisuje zlasti nove dokumente, publikacije, npr. tedenska, mesečna, letna bibliografija*; ANT. zaključena bibliografija

zaključena bibliografija *bibliografija, katere izhajanje velja za končano*; ANT. tekoča bibliografija

umetni jezik 1. *sistem znakov, simbolov, številskih oznak ali besed, besednih zvez iz kontroliranega slovarja za označevanje vsebine* **2.** *take oznake, sintaktično združene v iskalni izraz*; ANT. naravni jezik

naravni jezik (protipomenka ni navedena, ampak prim. umetni jezik)

8.6.3.5 Slovaropisne pripombe

1. V *Bibliotekarskem terminološkem slovarju* bi bilo izkazanih več kot 200 protipomenskih razmerij, če bi bile navedene pri enakovrednih sopomenkah vse protipomenke. Večinoma je zapisana po ena protipomenka. Primer: *nesamostojna bibliografska enota* ima protipomenko *samostojna bibliografska enota*, ne pa protipomenke *samostojna katalogizacijska enota*, ki jo prinese druga sopomenka, tudi *sestavni del* bi imel po tej logiki ob protipomenki *samostojna bibliografska enota* še *samostojno katalogizacijsko enoto* ipd.
2. V nekaj primerih je protipomenka označena s *primerjaj*, ne pa z *ant.* (*plagiat – original*).
3. Enkrat sta pri obeh terminih od para navedeni napačni protipomenki (*enostavno geslo – sestavljeno geslo*).
4. Redko sopomenske definicije niso enake (*notranja abeceda* in *stroga abeceda*).
5. K slabostim slovarja bi lahko šteli, da so iztočnice tudi sami pridevniki, sicer v določni obliki, npr.: *avtorizirani, neavtorizirani*, kot zgledi pa so lahko tudi v nedoločni obliki.

8.6.3.6 Protipomenski pari

V protipomenskem odnosu so naslednji termini. Upoštevane so samo enakovredne sopomenke:

analitična klasifikacija – sintetična klasifikacija
 avtomatizirani katalog – klasični katalog
 elektronski katalog – klasični katalog
 računalniški katalog – klasični katalog
 avtomatsko indeksiranje – intelektualno indeksiranje
 računalniško indeksiranje – intelektualno indeksiranje
 avtorizirani – neavtorizirani
 anonim (1. in 2. pomen) – avtorsko delo (1. in 2. pomen)
 anonimno delo (1. in 2. pomen) – avtorsko delo (1. in 2. pomen)
 avtorsko delo (3. pomen) – delo brez avtorskih pravic
 amaterska knjižničarka – poklicna knjižničarka
 amaterski knjižničar – poklicni knjižničar
 bralec – nebralec
 brezplačna storitev – plačljiva storitev
 centralizirana knjižnica – decentralizirana knjižnica
 centralizirana obdelava – decentralizirana obdelava
 centralizirana podatkovna zbirka – distribuirana podatkovna zbirka
 centralizirana postavitve knjižničnega gradiva – decentralizirana postavitve knjižničnega gradiva
 čitalniška izposoja – izposoja na dom
 član knjižnice – nečlan knjižnice
 črkovni podatek – številski podatek
 črkovni podatek – numerični podatek
 damnatur – imprimatur
 datirani – nedatirani
 deskriptor – nedeskriptor
 dinamična podatkovna zbirka – statična podatkovna zbirka
 dinamični podatek – statični podatek
 domača knjiga – tuja knjiga
 domača knjiga – inozemska knjiga
 domača literatura – tuja literatura
 domača literatura – inozemska literatura
 domači uporabnik – zunanji uporabnik
 dvostranski tisk – enostranski tisk
 enostavna predmetna oznaka – sestavljena predmetna oznaka
 enostavna značnica – sestavljena značnica
 enostavni deskriptor – sestavljeni deskriptor*
 enostavni podatek – sestavljeni podatek
 enostavni vrstilec – sestavljeni vrstilec

enostavno geslo – sestavljeno geslo
*enostavno geslo – večbesedno geslo**
enostavna predmetna oznaka – sestavljena predmetna oznaka
*enostavno iskanje – zahtevno iskanje** (protipomenka navedena kot prim.)
enouporabniška namestitvev – večuporabniška namestitvev
fina abeceda – groba abeceda
notranja abeceda – groba abeceda
stroga abeceda – groba abeceda
fina klasifikacija – groba klasifikacija
generični naslov – izraziti naslov
vrstni naslov – izraziti naslov
hierarhični odnos – nehierarhični odnos
interni katalog – javni katalog
irelevantni – relevantni
*nerelevantni – relevantni**
izbirna bibliografija – izčrpna bibliografija
izkušeni uporabnik – neizkušeni uporabnik
izposojevalna knjižnica – prezenčna knjižnica
javna knjižnica – zasebna knjižnica
knjižno gradivo – neknjižno gradivo
kontrolirani izraz – nekontrolirani izraz
kontrolirano indeksiranje – prosto indeksiranje
konvencionalna publikacija – nekonvencionalna publikacija
konvencionalni dokument – nekonvencionalni dokument
konvencionalni vir – nekonvencionalni vir
konvencionalno gradivo – nekonvencionalno gradivo
konvencionalno iskanje – nekonvencionalno iskanje
majuskula – minuskula
verzalka – minuskula
nadrejeni izraz – podrejeni izraz
ožji izraz – širši izraz –
navpična lega – vodoravna lega
negativ – pozitiv
negativ film – pozitiv film
neobdelano gradivo – obdelano gradivo
neobjavljeni dokument – objavljeni dokument
neobvezni element bibliografskega opisa – obvezni element bibliografskega opisa
neobvezno polje – obvezno polje
neštevilčene strani – oštevilčene strani
neštevilčeni listi – oštevilčeni listi
nepaginirani – paginirani
nepertinentni – pertinentni
*neposredna odgovornost – posredna odgovornost**
nepovezani zapis – povezani zapis

nepremična poličnica – premična poličnica
neredno izhajanje – redno izhajanje
nerelevantnost – relevantnost
nesamostojna bibliografska enota – samostojna bibliografska enota
sestavni del – samostojna bibliografska enota
samostojna katalogizacijska enota – nesamostojna bibliografska enota
nesamostojna knjižnica – samostojna knjižnica
nesignirani – signirani
nesprejeti izraz – sprejeti izraz
neštevilčeni – številčeni
*neštevilčeni – oštevilčeni**
nevezana knjiga – vezana knjiga
nezadovoljena informacijska zahteva – zadovoljena informacijska zahteva
nezaključeni integrirni vir – zaključeni integrirni vir
nezdružljivi – združljivi
nezdružljivost podatkov – združljivost podatkov
odprto območje – zaprto območje
paradigmatski odnos – sintagmatski odnos
pisna informacija – ustna informacija
plagiat – original
premična postavitev – stalna postavitev
izposojevalna knjižnica – preženčna knjižnica
primarna bibliografija – sekundarna bibliografija
prosta signatura – zasedena signatura
prosti pristop – pultni sistem
podatkovna zbirka z direktnim dosegom – sekvenčna podatkovna zbirka
splošna knjižnica – specialna knjižnica
splošna knjižnica – strokovna knjižnica
specialna čitalnica – splošna čitalnica
ročni papir – strojni papir
tekoča bibliografija – zaključena bibliografija
*umetni jezik – naravni jezik**

8.6.3.7 Zgradba, izvor, tvorjenost besede ali dela tvorjenke, ki je v protipomenskem odnosu oziroma nosilec protipomenskosti

1. Protipomenski pari glede na število besed:

Prevladujejo dvo- ali večbesedni pari protipomenk. Enobesednih je 18 parov, in sicer 10 pridevnikov in 8 samostalniških terminov.

Enobesedne iztočnice (pridevniki in samostalniki):

<i>avtorizirani</i> – <i>neavtorizirani</i>	<i>nezdružljivi</i> – <i>združljivi</i>
<i>datirani</i> – <i>nedatirani</i>	<i>bralec</i> – <i>nebralec</i>
<i>irelevantni</i> – <i>relevantni</i>	<i>damnatur</i> – <i>imprimatur</i>
<i>nepaginirani</i> – <i>paginirani</i>	<i>deskriptor</i> – <i>nedeskriptor</i>
<i>nepertinentni</i> – <i>pertinentni</i>	<i>majuskula</i> – <i>minuskula</i>
<i>nerelevantni</i> – <i>relevantni</i>	<i>negativ</i> – <i>pozitiv</i>
<i>nesignirani</i> – <i>signirani</i>	<i>nerelevantnost</i> – <i>relevantnost</i>
<i>neštevilčeni</i> – <i>oštevilčeni</i>	<i>plagiat</i> – <i>original</i>
<i>neštevilčeni</i> – <i>številčeni</i>	<i>verzalka</i> – <i>minuskula</i>

Samostalniške besedne zveze:

amaterska knjižničarka – *poklicna knjižničarka*
amaterski knjižničar – *poklicni knjižničar*
analitična klasifikacija – *sintetična klasifikacija*
anonimno delo – *avtorsko delo* (1. pomen)
anonimno delo – *avtorsko delo* (2. pomen)
avtomatizirani katalog – *klasični katalog*
avtomatsko indeksiranje – *intelektualno indeksiranje*
brezplačna storitev – *plačljiva storitev*
centralizirana knjižnica – *decentralizirana knjižnica*
centralizirana obdelava – *decentralizirana obdelava*
centralizirana podatkovna zbirka – *distribuirana podatkovna zbirka*
centralizirana postavitev knjižničnega gradiva – *decentralizirana postavitve knjižničnega gradiva*
član knjižnice – *nečlan knjižnice*
črkovni podatek – *numerični podatek*
črkovni podatek – *številski podatek*
dinamična podatkovna zbirka – *statična podatkovna zbirka*
dinamični podatek – *statični podatek*
domača knjiga – *inozemskaja knjiga*
domača knjiga – *tuja knjiga*
domača literatura – *inozemskaja literatura*
domača literatura – *tuja literatura*
domači uporabnik – *zunanji uporabnik*
dvostranski tisk – *enostranski tisk*
elektronski katalog – *klasični katalog*
enostavna predmetna oznaka – *sestavljena predmetna oznaka*
enostavna značnica – *sestavljena značnica*
enostavni deskriptor – *sestavljene deskriptor*
enostavni podatek – *sestavljene podatek*

enostavni vrstilec – sestavljeni vrstilec
 enostavno geslo – sestavljeno geslo
 enostavno geslo – večbesedno geslo
 enostavno iskanje – zahtevno iskanje
 enouporabniška namestitvev – večuporabniška namestitvev
 fina abeceda – groba abeceda
 fina klasifikacija – groba klasifikacija
 generični naslov – izraziti naslov
 hierarhični odnos – nehierarhični odnos
 interni katalog – javni katalog
 izbirna bibliografija – izčrpna bibliografija
 izkušeni uporabnik – neizkušeni uporabnik
 izposojevalna knjižnica – prezenčna knjižnica
 javna knjižnica – zasebna knjižnica
 knjižnični obiskovalec – nebralec
 knjižnični uporabnik – nebralec
 knjižno gradivo – neknjižno gradivo
 kontrolirani izraz – nekontrolirani izraz
 kontrolirano indeksiranje – prosto indeksiranje
 konvencionalna publikacija – nekonvencionalna publikacija
 konvencionalni dokument – nekonvencionalni dokument
 konvencionalni vir – nekonvencionalni vir
 konvencionalno gradivo – nekonvencionalno gradivo
 konvencionalno iskanje – nekonvencionalno iskanje
 nadrejeni izraz – podrejeni izraz
 navpična lega – vodoravna lega
 negativ film – pozitiv film
 neobdelano gradivo – obdelano gradivo
 neobjavljeni dokument – objavljeni dokument
 neobvezni element bibliografskega opisa – obvezni element bibliografskega opisa
 neobvezno polje – obvezno polje
 neoštevilčene strani – oštevilčene strani
 neoštevilčeni listi – oštevilčeni listi
 neposredna odgovornost – posredna odgovornost
 nepovezani zapis – povezani zapis
 nepremična policičnica – premična policičnica
 neredno izhajanje – redno izhajanje
 nerelevantnost – relevantnost
 nesamostojna bibliografska enota – samostojna bibliografska enota
 nesamostojna knjižnica – samostojna knjižnica
 nesprejeti izraz – sprejeti izraz
 nevezana knjiga – vezana knjiga

nezadovoljena informacijska zahteva – zadovoljena informacijska zahteva
nezaključeni integrirni vir – zaključeni integrirni vir
nezdružljivost podatkov – združljivost podatkov
notranja abeceda – groba abeceda
obiskovalec knjižnice – nebralec
odprto območje – zaprto območje
paradigmatski odnos – sintagmatski odnos
pisna informacija – ustna informacija
povezani zapis – nepovezani zapis
premična postavitve – stalna postavitve
primarna bibliografija – sekundarna bibliografija
prosta signatura – zasedena signatura
prosti pristop – pultni sistem
računalniški katalog – avtomatizirani katalog
računalniško indeksiranje – intelektualno indeksiranje
ročni papir – strojni papir
sestavljeno geslo – večbesedno geslo
sestavni del – samostojna bibliografska enota
specialna čitalnica – splošna čitalnica
splošna knjižnica – specialna knjižnica
splošna knjižnica – strokovna knjižnica
stroga abeceda – groba abeceda
širši izraz – ožji izraz
tekoča bibliografija – zaključena bibliografija
umetni jezik – naravni jezik
uporabnik knjižnice – nebralec
vrstni naslov – izraziti naslov

Nekaj parov je tudi nesimetričnih:

anonim (1. pomen) – avtorsko delo (1. pomen)
anonim (2. pomen) – avtorsko delo (2. pomen)
avtorsko delo (3. pomen) – delo brez avtorskih pravic
čitalniška izposoja – izposoja na dom
knjižnični obiskovalec – nebralec
knjižnični uporabnik – nebralec
obiskovalec knjižnice – nebralec
podatkovna zbirka z direktnim dosegom – sekvenčna podatkovna zbirka
uporabnik knjižnice – nebralec

2. Dejansko protipomensko razmerje pa tvorijo oziroma nosilci protipomenskosti so naslednji leksemi ali deli leksemov:

Samostalniški pari (15):

bralec – nebralec

član – nečlan

damnatur – imprimatur

deskriptor – nedeskriptor

majuskula – minuskula

negativ – pozitiv (2-krat)

nerelevantnost – relevantnost

nezdružljivost – združljivost

plagiat – original

uporabnik – nebralec (2-krat)

obiskovalec – nebralec (2-krat)

verzalka – minuskula

Pridevniški pari (100):

amaterski – poklicni (2-krat)

analitični – sintetični

anonimni – avtorski (2-krat)

avtomatizirani – klasični

avtomatski – intelektualni

avtorizirani – neavtorizirani

brezplačni – plačljiv

centralizirani – decentralizirani

centralizirani – distribuirani

črkovni – numerični

črkovni – številski

datirani – nedatirani

dinamični – statični (2-krat)

domači – inozemski (2-krat)

domači – tuji (2-krat)

domači – zunanji

dvostranski – enostranski

elektronski – klasični

enostavni – sestavljeni (8-krat)

enostavni – večbesedni

enostavni – zahtevni

enouporabniški – večuporabniški

fini – grobi (2-krat)

generični – izraziti

hierarhični – nehierarhični

interni – javni

irelevantni – relevantni

izbirni – izčrpani

izkušeni – neizkušeni

izposojevalni – preženčni

javni – zasebni

knjižni – neknjižni

kontrolirani – nekontrolirani

kontrolirani – prosti

konvencionalni – nekonvencionalni

majuskula – minuskula

nadrejeni – podrejeni

navpični – vodoravni

neobdelani – obdelani

neobjavljeni – objavljeni

neobvezni – obvezni (2-krat)

neoštevilčeni – oštevilčeni (2-krat)

nepaginirani – paginirani

nepertinentni – pertinentni

neposredni – posredni

nepremični – premični

neredni – redni

nerelevantni – relevantni

nesamostojni – samostojni (2-krat)

nesignirani – signirani

nesprejeti – sprejeti

neštevilčeni – številčeni

neštevilčeni – oštevilčeni

nevezani – vezani

nezadovoljeni – zadovoljeni

nezaključeni – zaključeni

nezdružljivi – združljivi

notranji – grobi

odprti – zaprti

paradigmatski – sintagmatski

pisni – ustni
povezani – nepovezani
premični – stalni
primarni – sekundarni
prosti – pultni
prosti – zasedeni
računalniški – intelektualni
računalniški – klasični
ročni – strojni

sestavljani – večbesedni
sestavni – samostojni
specialni – splošni (2-krat)
splošni – strokovni
strogi – grobi
širši – ožji
tekoči – zaključeni
umetni – naravni
vrstni – izraziti

Mešani pari:

avtorski – brez avtorskih pravic
čitalniški – na dom
z direktnim dosegom – sekvenčni
anonim – avtorski (2-krat)

V dejanskem protipomenskem razmerju je več kot 100 pridevniških parov, 15 samostalniških, 5 parov je sestavljenih mešano: eden od samostalnikov ima levi pridevniški prilastek, drugi desni prilastek iz predloga in samostalnika. 1 par, ki se ponovi 2-krat, je nesimetričen, saj ga sestavljata samostalnik in samostalnik z levim prilastkom (*anonim – avtorsko delo*). 3 nesimetrični protipomenski leksemi so sestavljeni iz pridevnika in samostalniške besedne zveze iz samostalnika, pridevnika in predloga.

3. Pari nosilcev protipomenskosti po izvoru:

- neprevzeti (64):

bralec – nebralec, brezplačni – plačljiv, čitalniški – na dom (domski), član – nečlan, črkovni – številski, domači – tuji (2-krat), domači – zunanji, dvostranski – enostranski, enostavni – sestavljeni (8-krat), enostavni – večbesedni, enostavni – zahtevni, enouporabniški – večuporabniški, izbirni – izčrpani, izkušeni – nezkušeni, javni – zasebni, knjižni – neknjižni, nadrejeni – podrejeni, navpični – vodoravni, neobdelani – obdelani, neobjavljeni – objavljeni, neobvezni – obvezni (2-krat), neoštevilčeni – oštevilčeni (2-krat), neposredni – posredni, nepremični – premični, neredni – redni, nesamostojni – samostojni (2-krat), nesprejeti – sprejeti, neštevilčeni – številčeni, neštevilčeni – oštevilčeni, nevezani – vezani, nezadovoljeni – zadovoljeni, nezaključeni – zaključeni, nezdržljivi – združljivi, nezdržljivost – združljivost, notranji – grobi, obiskovalec – nebralec (2-krat), odprti – zaprti, pisni – ustni, povezani – nepovezani, premični – stalni, prosti – pultni,

prosti – zasedeni, ročni – strojni, sestavni – samostojni, splošni – strokovni, strogi – grobi, širši – ožji, tekoči – zaključeni, umetni – naravni, uporabnik – nebralec (2-krat), vrstni – izraziti;

- prevzeti (23):

analitični – sintetični, anonim – avtorski (2-krat), anonimni – avtorski (2-krat), avtomatizirani – klasični, avtomatski – intelektualni, centralizirani – decentralizirani (3-krat), centralizirani – distribuirani, damnatur – imprimatur, dinamični – statični (2-krat), elektronski – klasični, irelevantni – relevantni, majuskula – minuskula, negativ – pozitiv (2-krat), paradigmatški – sintagmatški, plagiat – original, primarni – sekundarni, verzalka – minuskula;

- prevzeti z neprevzeto predpono (16):

avtorizirani – neavtorizirani, avtorski – brezavtorski, datirani – nedatirani, deskriptor – nedeskriptor, hierarhični – nehierarhični, kontrolirani – nekontrolirani, konvencionalni – nekonvencionalni (5-krat), nepaginirani – paginirani, nepertinentni – pertinentni, nerelevantni – relevantni, nerelevantnost – relevantnost, nesignirani – signirani;

- mešani (17):

amaterski – poklicni (2-krat), avtorski – brez avtorskih pravic, črkovni – numerični, domači – inozemski (2-krat), fini – grobi (2-krat), generični – izraziti, interni – javni, izposojevalni – prezenčni, kontrolirani – prosti, računalniški – intelektualni, računalniški – klasični, specialni – splošni (2-krat), z direktnim dosegom – sekvenčni.

Neprevzeti protipomenski pari (64) prevladujejo nad prevzetimi in mešanimi pari (56). Prevzete protipomenke in njihovi deli so internacionalizmi latinskega ali grškega izvora.

4. Glede na tvorbo so v protipomenskem razmerju ali nosilci protipomenskosti:

- raznokorenski samostalniki (8 parov):

damnatur – imprimatur, majuskula – minuskula, verzalka – minuskula, negativ – pozitiv (2-krat), plagiat – original, uporabnik – nebralec, obiskovalec – nebralec;

- enakokorenska samostalnika, od katerih ima eden protipomensko predpono (5 parov):

bralec – nebralec, član – nečlan, deskriptor – nedeskriptor, nerelevantnost – relevantnost, nezdružljivost – združljivost;

- raznokorenski pridevniki (62 parov):

amaterski – poklicni, analitični – sintetični, anonimni – avtorski (2-krat), avtomatizirani – klasični, avtomatski – intelektualni, brezplačni – plačljiv, črkovni – numerični, črkovni – številski, dinamični – statični (2-krat), centralizirani – distribuirani, domači – inozemski (2-krat), domači – tuji (2-krat), domači – zunanji, elektronski – klasični, enostavni – sestavljeni (8-krat), enostavni – večbesedni, enostavni – zahtevni, fini – grobi (2-krat), generični – izraziti, interni – javni, izbirni – izčrpní, izposojevalni – prezenčni, javni – zasebni, kontrolirani – prosti, navpični – vodoravni, notranji – grobi, odprti – zaprti, paradigmatški – sintagmatški, pisni – ustni, premični – stalni, primarni – sekundarni, prosti – pultni, prosti – zasedeni, računalniški – intelektualni, računalniški – klasični, ročni – strojni, sestavljeni – večbesedni, sestavni – samostojni, specialni – splošni (2-krat), strogi – grobi, širši – ožji, tekoči – zaključeni, umetni – naravni, vrstni – izraziti;

- raznokorenska pridevnika, od katerih ima eden predpono:

brezplačni – plačljiv;

- enakokorenska sestavljena pridevnika s protipomenskima predponama (2 para):

nadrejeni – podrejeni, neštevilčeni – oštevilčeni;

- enakokorenska sestavljena pridevnika, od katerih ima eden protipomensko predpono (44 parov):

avtorizirani – neavtorizirani, centralizirani – decentralizirani (3-krat), datirani – nedatirani, hierarhični – nehierarhični, irelevantni – relevantni, nerelevantni – relevantni, izkušeni – neizkušeni, knjižni – neknjižni, kontrolirani – nekontrolirani, konvencionalni – nekonvencionalni (5-krat), neobdelani – obdelani, neobjavljeni – objavljeni, neobvezni – obvezni (2-krat), neoštevilčeni – oštevilčeni (2-krat), nepaginirani – paginirani, nepertinentni – pertinentni, neposredni – posredni, povezani – nepovezani, nepremični – premični, neredni – redni, nerelevantni – relevantni, irelevantni – relevantni, nesamostojni – samostojni (2-krat), nesignirani – signirani, nesprejeti – sprejeti, neštevilčeni – številčeni, nevezani – vezani, nezadovoljeni – zadovoljeni, nezaključeni – zaključeni, nezdružljivi – združljivi;

- enakokorenski podredni pridevniški zloženci (2 para):

dvostranski – enostranski, enouporabniški – večuporabniški;

- raznokorenski mešani (5 pari):

z direktnim dosegom – sekvenčni, anonim – avtorski (delo) (2-krat), avtorski – brez avtorskih pravic, čitalniški – na dom.

Preglednica 26: Predpone sestavljenk in prvi deli podrednih zloženek po številu, izvoru, parnosti

Neparni neprevzeti predponi (2) *ne...* in *brez...*

ne...: 42 primerov (7 predponjenih samostalnikov in 35 predponjenih pridevnikov):

nebralec – bralec

neavtorizirani – avtorizirani

brez...: 1 primer (2 predponjena pridevnika):

brezplačni – plačljiv

brezavtorski – avtorski

Neparna prevzeta predpona (1) *de...* (1 predponjeni pridevnik):

decentralizirani – centralizirani

Neprevzeta prva dela podrednih zloženek:

2 para, 2 primera (2 pridevnika):

dvo... – eno...

dvostranski – enostranski

eno... – več...

enouporabniški – večuporabniški

V *Bibliotekarskem terminološkem slovarju* se za izražanje protipomenskosti oziroma kot nosilke protipomenskosti najpogosteje uporabljajo neprevzete predpone sestavljenk (*ne...* (42-krat), *brez...* (1-krat), pogojno tudi *brezavtorski*) in neprevzeti prvi deli podrednih zloženek (*dvo...* – *eno...*, *eno...* – *več...*, vsaka enkrat, ki pa se, odvisno od razlage, večinoma štejejo k nepravim protipomenkam). Prevzeta je samo ena predpona (*de...*), ki je latinskega izvora in je uporabljena enkrat.

8.6.3.8 Vrste protipomenskosti glede na enobesedne protipomenke ali nosilce protipomenskosti pri večbesednih leksemih

1. Popolna protipomenskost

avtorizirani – neavtorizirani

avtorski – brez avtorskih pravic

bralec – nebralec

brezplačni – plačljiv

centralizirani – decentralizirani

(3-krat)

član – nečlan

datirani – nedatirani

deskriptor – nedeskriptor

hierarhični – nehierarhični

irelevantni – relevantni

izkušeni – neizkušeni

knjižni – neknjižni

kontrolirani – nekontrolirani

konvencionalni – nekonvencionalni
 (5-krat)
neobdelani – obdelani
neobjavljeni – objavljeni
neobvezni – obvezni (2-krat)
neštevilčeni – oštevilčeni (2-krat)
nepaginirani – paginirani
nepertinentni – pertinentni
neposredni – posredni
nepremični – premični
neredni – redni
nerlevantni – relevantni
nerlevantnost – relevantnost

nesamostojni – samostojni (2-krat)
nesignirani – signirani
nesprejeti – sprejeti
neštevilčeni – številčeni
neštevilčeni – oštevilčeni
nevezani – vezani
nezadovoljeni – zadovoljeni
nezaključeni – zaključeni
nezdružljivi – združljivi
nezdružljivost – združljivost
povezani – nepovezani
uporabnik – nebralec (2-krat)

2. Nasprotnolastnostna protipomenskost

amaterski – poklicni (2-krat)
anonimni – avtorski (2-krat)
avtomatizirani – klasični
avtomatski – intelektualni
centralizirani – distribuirani
čitalniški – na dom (je domski)
črkovni – numerični
črkovni – številski
damnatur – imprimatur
dinamični – statični (2-krat)
distribuirani – centralizirani
domači – inozemski (2-krat)
domači – tuji (2-krat)
domači – zunanji
elektronski – klasični
enostavni – zahtevni
fini – grobi (= podrobno : okvirno)
generični – izraziti
interni – javni
izbirni – izčrpn
izposojevalni – prezenčni
javni – zasebni
kontrolirani – prosti
majuskula – minuskula

nadrejeni – podrejeni
negativ – pozitiv (2-krat)
obiskovalec – nebralec (2-krat)
odprti – zaprti
paradigmatski – sintagmatski
pisni – ustni
plagiat – original
premični – stalni
primarni – sekundarni
prosti – pultni
prosti – zasedeni
računalniški – intelektualni
računalniški – klasični
ročni – strojni
sestavni – samostojni
specialni – splošni (2-krat)
splošni – strokovni
širši – ožji
tekoči – zaključeni
umetni – naravni
verzalka – minuskula
vrstni – izraziti
z direktnim dosegom – sekvenčni

3. Nasprotnopoložajna protipomenskost

navpični – vodoravni

4. Nasprotnoprocena protipomenskost

analitični – sintetični

5. Neprava protipomenskost

dvostranski – enostranski

anonim (2. pomen) – avtorsko delo (2. pomen) (2-krat)

enostavni – sestavljeni (8-krat)

enostavni – večbesedni

enouporabniški – večuporabniški

fini – grobi

notranji – grobi

strogi – grobi

8.6.3.9 Zaključek

Bibliotekarski terminološki slovar sodi med terminografsko kar urejene terminološke slovarje. V njem je 43 popolnih in 59 nasprotnolastnostnih protipomenk, nasprotnopoložajna je ena, ena sama je tudi nasprotnoprocena.

Vprašljivih je kar nekaj protipomenskih oznak, zlasti kadar gre za t. i. protipomenke, ki se nanašajo na števila. Apresjan jih šteje med kvaziantonime, ki jih lahko imenujemo tudi neprave protipomenke.

Pri parih *dvostranski – enostranski (tisk po obeh straneh lista – tisk samo po eni strani lista)* naj bi bilo protipomensko razmerje med *obe – ena*. Za neprave protipomenke gre, ker zanikanje prvega ne da drugega, npr.: ki ni tiskan po obeh straneh – ta list je lahko potiskan po eni strani ali pa sploh ne). Podoben tip je *anonim (2. pomen) – avtorsko delo (2. pomen)*, kjer naj bi bila v protipomenskem razmerju: *več kot treh – največ treh* (avtorjev). Pri *fini – grobi* s sopomenskima paroma *notranji – grobi* in *strogi – grobi* naj bi bila v protipomenskem odnosu *začetna črka – vse črke (ena – vse)*, pri *enostavni – sestavljeni* pa *ena – dve ali več*.

8.7 PROTIPOMENKE V SLOVARJIH HUMANISTIČNIH VED

8.7.1 Protipomenke v *Enciklopediji slovenskega jezika* (1992)

Enciklopedija slovenskega jezika je avtorsko delo Jožeta Toporišiča. Kot v uvodu pravi avtor, je nastala na podlagi »izrazja (terminologije), izpisane iz slovenističnega jezikoslovja 20. stoletja«. Delo vsebuje okoli pet tisoč slovarskih sestavkov. Proti koncu slovarskih sestavkov so različna opozorila, med drugim tudi na »protipomenke«, ki imajo sopomenko antonim in so označene s *protipom.* ali *nasprotja*.

Protipomenka je, kot sem že napisala, opisana kot *beseda (besedna zveza) nasprotnega pomena*. Temu opisu sledijo zgledi. Nasprotje pa je opisano takole:

T. i. opozicija, tj. razlika med vsaj dvema jezikovnima prvinama, ki se rabi za pomensko (ali stilistično) razločevanje ali razliko v pomenu (tonu). Imamo ga na vseh ravniinah jezikovne zgradbe: v izrazni pisni (*kovač – Kovač*), glasovni (*péti – pēti*), naglasni (*dān/dnēva – dān/dāti*), oblikoslovni (*lipa -e, jēzik -ika*), skladenjski (*Sosed je kovač – prvi samostalnik je osebek, drugi povedkovo določilo*) ravnini, pomensko tudi pri isti izrazni podobi (*kód samostalnik – kód prislov*) besede.

glásno bránje -ega -a s Branje, pri katerem izrazno stran jezika uresničujemo slušno. Rado je enolično in se po tem loči od prostega govorjenja. – *Protipom. tího bránje.*

Slika 15: Primer prikaza protipomenk v Enciklopediji slovenskega jezika (1992)

8.7.1.1 Slovarski sestavki s protipomenkami

Protipomenke so navedene v naslednjih slovarskih sestavkih:

domače Jezikovno sredstvo, ki je: 1. podedovano iz praslovanščine (npr. *mati, dober, delati*), 2. razvito v slovenščini (npr. *seveda, ampak*). V tem smislu so domače tudi tvorjenke iz prevzetih podstav, npr. *socialističen*, glede na nedomači del morfemov take besede lahko imenujemo napol domače ali napol prevzete. – **Protipom.** prevzeto; prim. še podomáčeno.

Ni iztočnice *prevzeto*, pač pa *prevzeta beseda*, *prevzeto v besedotvorju*. Nikjer ni navedena protipomenka.

dvojni narekovaj Narekovaj, katerega uklepalni in zaklepalni del sestoji iz dveh črtic. – **Protipom.** enojni narekovaj.

enojni narekovaj narekovaj iz ene uklepalne in ene zaklepalne črtice. *Enojni narekovaj* je iztočnica, ki pa nima protipomenke.

glasno branje -ega -a s Branje, pri katerem izrazno stran jezika uresničujemo slušno. Rado je enolično in se po tem loči od prostega govorenja. – **Protipom.** tiho branje.

tiho branje Branje brez udeležbe govornih organov, torej brez tvarne slušne podobe besedila [...].

Tiho branje je iztočnica, ki pa nima protipomenke.

glavni stavčni člen / člen 1. Osebek in povedek. **2.** Povedek in členi, ki izražajo t. i. udeležence pomenske podstave stavka, tj. osebek, predmet, prislovno določilo. – **Protipom.** stranski stavčni člen

stranski stavčni člen / člen 1. Vsi členi razen osebka in povedka. **2.** Prilastek (pristavek), povedkovo določilo in povedkov prilastek v nasprotju s štirimi glavnimi stavčnimi členi: osebkom, povedkom, predmetom, prislovnim določilom: *Sosedov Andrej je čevljar, ves dan vesel dela*. Stranski stavčni člen je zmeraj lahko le del drugega stavčnega člena. Med seboj so zelo različni.

Stranski stavčni člen je iztočnica, ki z *v nasprotju* opozarja na protipomenskost

glavni stavek Neodvisni stavek podredja, npr. *Pomlad že prišla bo, (ko te več na svet' ne bo)*. – **Protipom.** odvisni stavek.

odvisni stavek Stavek, ki opravlja vlogo stavčnega člena glavnega (oz. nadrednega) stavka. [...]

Odvisni stavek je iztočnica, nima pa protipomenke.

istočasje Krajše obdobje v razvoju kakega jezika ali katere njegovih zvrsti z relativno enotnimi jezikovnimi značilnostmi. – **Sopom.** sinhronija, **protipom.** raznočasje.

raznočasje Obstajanje česa v zaporednih obdobjih, v jeziku npr. glasov kakega morfema (ali besede), npr. samoglasnika v besedi *lep*.

Raznočasje je iztočnica, nima pa protipomenke.

istostni zaimek Zaimek, ki izraža nerazličnost v vrsti (*isti*), lastnosti (*enak, enakšen*), okolnosti (*enako, istotam*). Pomensko se da razložiti kot 'ravno tisti/tak/tolikšen/tam/tako'. – **Protipom.** drugostni zaimek.

drugostni zaimek Lastnostni zaimek *drugačen*, vrstni *drug*, svojilni

sprevržni *drugega druge drugega*, povedkovni *drugo* (prim. *Drugo je, če ...*), prislovni *drugače*. – **Protipom.** istostni z. Izraža se tudi z zanikanjem: *ne tak /ta/ tako* (starinsko: *inače*).

Drugostni zaimek je iztočnica in ima tudi protipomenko.

izdišni glas Zvočna podoba fonemov (in jezika sploh), ki jo dosežemo s členitvijo zraka iz pljuč (velja tudi za tleske). – **Protipom.** vdišni glas.

vdišni glas Glas, ki nastane pri vdihu. [...]

Vdišni glas je iztočnica, ki pa nima protipomenke.

nepoudarjeno težišče Navadno težišče jakostnega ali intonacijskega člena. V navadnem pripovednem stavku povedi je na zadnji prvini pomenske podstave (na zadnjem glavnem stavčnem členu): če je ta zložen, večinoma na njegovem jedru, kolikor ni aktualizirano njegovo določilo, npr. s števnikom (*Včeraj popoldne je deževalo, Poročena sta bila pet mesecev*); v vprašalnih stavkih z zaimensko začetnico je na le-tej (*Kam greste tako zgodaj*). Med drugim se *kaže v tem, da* naglašeni zlog *težišča ne spreminja* tonske smeri, ki jo nakazujejo *preostali naglašeni zlogi* (t. i. intonacijsko ogrođje) tistega intonacijskega člena. – **Protipom.** poudarjeno težišče.

poudarjeno težišče Težišče intonacije / intonacijskega člena (segmenta), zlog, ki dobiva izjemno izrazitost zaradi povečane jakosti izgovora [...].

Poudarjeno težišče je iztočnica, ki pa nima protipomenke.

nezaokrožen Tak, ki ni izgovorjen z zaokroženimi ustnicami [...]. – **Protipom.** labializiran.

labializiran je kazalka na zaokrožen.

zaokrožen 1. V glasoslovju izgovorjen z okroglasto ustnično odprtino in delno naštuljenostjo. Tak izgovor je zlasti značilen za zadnjejezične samoglasnike [...]. **2.** V besediloslovju tvarinsko v celoti zajeto.

Zaokrožen nima protipomenke.

personalnost Lastnost besedila (pripovedovanja), posledica takega pripovednega položaja, ki tvorcu besedila omogoča ubesedovanje predmetnosti tako, da se sam pripovednik v besedilu v ničemer ne razodeva. – Sopom. sceničnost; **protipom.** avktorialnost.

avktorialnost Komentatorsko, ocenjevalno, ogovorno poseganje tvorca besedila v pripovedno besedilo, npr.: »*Náš junak iz prejšnjega poglavja se nam je med tem izgubil neznano kam. Gotovo si je mislil ...*«.

Avktorialnost nima protipomenke.

pisni prenosnik Tvarina (papir, površina kakega drugega telesa, vrv v indijanskih pisavah), na kateri (s pomočjo katere) se uteleša izrazna stran jezika, njegovo glasovje, prozodija, besednost, stavčnofonetična dejstva. – **Protipom.** slušni prenosnik.

slušni prenosnik Tvar, v kateri se jezik utvarja, je večinoma izdišni zrak od grla navzven in nato zunaj govorčeve ustne in nosne votline, v posebnih okoliščinah tudi voda, v nekem smislu tudi kosti na glavi. Ta prenosnik ima pred vidnim to prednost, da se ne širi samo prémieho in da zanj optične okoliščine niso pomembne. Za zaznavanje pa je težji, kar zlasti opažamo pri ne dovolj dobrem znanju tujih jezikov. Za marsikoga je tudi stavčnofonetično razčlembeno manj razviden kakor vidni prenosnik.

Slušni prenosnik je iztočnica, nima pa protipomenke.

podimenka Beseda, ki izraža podvrsto česa, npr. *sokol, krava, pingvin, kača, polž* k občnemu imenu *žival*; ali *siv, roza, vijoličast, bež* k občnoimenskemu pridevniku *barven*. S pomenskega stališča jo imenujemo podpomenka. – **Protipom.** hiper(o)nim.

hiper(o)nim – Gl. nadimenka, nadpomenka.

nadimenka Beseda višjega pomenskega razreda, npr. *drevo* nasproti *hrast, lipa, sliva* – ali *pes* nasproti *brt, jazbečar, buldog* – ali *barven* nasproti *siv, rjav, bel*. – Sopom. hiper(o)nim.

nadpomenka Pomen (ali beseda) višjega pomenskega razreda, npr. 'lesnata rastlina z deblom in vejami', tj. *drevo* nasproti 'veliko listnato drevo z navadno hrapavim deblom in trdim lesom', tj. *hrast*, in ta proti 'hrast z zelo hrapavo skorjo in bodičasto želodovo skledico', tj. *cer*. – Sopom. hiper(o)nim.

Hiper(o)nim je iztočnica kazalka in nima protipomenke. Tudi sopomenki nadimenka in nadpomenka nimata protipomenke.

prosta zveza Zveza dveh ali več besed, ki jo v govoru delamo po skladenjskih vzorcih, ne pa da bi jo jemali gotovo iz pomnilnika (spomina), npr. *oblačno nebo* na vzorec pridevnik + samostalnik. [...] – **Protipom.** stalna (besedna) zveza ali frazeologem.

stalna besedna zveza Zveza dveh ali več besed, ki jo, kakor navadno besedo pri besedovanju, jemljemo iz pomnilnika, npr. *črna kronika, dekle za vse, brez krivde krivi, ponižani in razžaljeni, človek zvezr – kot bi mignil, da je veselje; tudi jaz sem le človek*. [...] – Sopom. frazeologem.

frazeologem – Gl. stalna besedna zveza.

Stalna besedna zveza in *frazeologem* nimata protipomenke.

Pri nekaterih terminih avtor opozarja na **nasprotje, nasprotno, nasproten**, vendar zelo različno. Nasprotja so navedena v naslednjih primerih:

absolutna raba stopnje Raba pridevniških (in iz njih izpeljanih prislovnih) stopenj (primerika, presežnika, pridvignjene /relativne/ stopnje) v nesorazmernem pomenu: *starejši* človek 'človek srednjih let', *najnovější* hit 'zelo nov hit', *prelepa* knjiga 'zelo lepa k.'; **nasprotje**: relativna r. s.

Relativna raba stopnje ni iztočnica.

absolutni čas Časovno obdobje glede na trenutek govorjenja: sedanost, preteklost, prihodnost. **Nasprotje:** relativni č.

Relativni čas je iztočnica, nima pa navedenega nasprotja.

glasovna končnica Končnica, ki se izraža z glasom (glasovi), ne s prazno množico, npr. *delam -va*, *lipa -e* proti *dela--* (3. os.), *lip--* (rod. mn.). – **Nasprotje:** ničta končnica.

Ničta končnica je iztočnica, nima pa navedenega nasprotja.

glasovni veznik Veznik, ki ni izpuščen; **nasprotje:** ničti veznik: *mati in sin* proti (*Otroci so mi*) *goli, bosí*.

Ničti veznik je iztočnica, vendar nima nasprotja.

kentumski jeziki Indoevropski jeziki, ki praindoevropske trdonebne k' g' h' prvotno odražajo s *k g gb*, npr. lat. *centum* [ke]. Mednje spadajo grški, germanski, italo-keltski z latinščino, luvi-hetitski in toharski. Nasprotni so jim satemski j.

Satemski jeziki nimajo opozorila na nasprotnost.

knjižna tujka Prevzeta in slovenski jezikovni strukturi ne povsem prilagojena beseda, rabeča se le v zbornih besedilih, in je neopazno ne moremo rabiti v sporazumevalnih besedilih. **Nasprotje** ima v t. i. ljudski tujki, ki večinoma ni primerna za knjižno rabo.

Ljudska tujka nima nasprotja, je pa iztočnica.

lento... Prvi del zloženke (prim. *lentogovor*); pomeni 'počasni'; **nasprotje** *alegro...* *Alegro...* nima navedenega nasprotja.

odsrednji slovar Navadni slovar, slovar sploh, z abecedno od leve strani proti desni razvrščenimi enotami. Večbesedna geselska glava pri tem ne upošteva meje besed, npr. *adijo – ad* infinitum – *adiranje*. **Nasprotje** od odzadnji/obrnjeni slovar.

Pri *odzadnjem, obrnjenem* ali *retrogradnem slovarju* nasprotje ni navedeno.

osrednji knjižni jezik Slovenski knjižni jezik, ki ga je začel Trubar z oporo v predknjižni govorici Ljubljane (pridigarski jezik) in se je nato dalje razvijal z uvedbo dolgih naglašanih samoglasnikov gorenjskega tipa, v 50. letih 19. stol. oblikoglasno premenjen z novimi oblikami, v glavnem tako, da so bili odpravljeni odrazi modernega samoglasniškega upada, besedno z močnim prevzemanjem iz slovanskih jezikov. V 2. polovici 19. stol. je postajal vse bolj vseslovenski in razvil polno funkcijsko zvrstnost ter v vseh zvrsteh vrhunska besedila. Je narodotvoren in narodnopredstavno pomemben. Nasprotje ima v pokrajinskih knjižnih jezikih obrobja.

Pokrajinski knjižni jezik nima opozorila na nasprotje.

ostra jezikovna meja Jezikovna meja je lahko jasno začrtana, tj. da se lahko reče, do tod sega/se govori en jezik (narečje), od tod naprej pa drug (drugo). [...] **Nasprotje** je zabrisana jezikovna meja.

Zabrisana jezikovna meja je iztočnica, nasprotje ni navedeno.

ostrost Zvonkostna (sonornostna) lastnost, pri nas netrajnika (zlitnika) c nasproti zaporniku t. – Sopom. stridentnost; *nasprotje* blagost.

Blagost je iztočnica, nima pa navedenega nasprotja:

prosta oblika Oblika, ki ni vezana na kake posebne pogoje pojavljanja, npr. za 3. os. mn. (*nesejo, začnejo*) v **nasprotju** z vezano obliko, npr. *pletó, dajó, hvala bogú, dan žená* (naglas), *na vse kriplje* (beseda).

Vezana oblika je iztočnica, nima pa navedenega nasprotja.

prosta stava Zaporedje stavčnih členov, ki ni zmeraj enako, ampak se, kar se tiče glavnih stavčnih členov (osebek, povedek, predmet, prislovno določilo, tudi povedkovo določilo deloma), ravna po členitvi po aktualnosti. **Nasprotna** od te je stalna stava, pri nas pri delih besedne zveze same po sebi: *lepa hiša, kovač mazač, delati greh, biti tiho, dati komu kaj* ipd.

Stalna stava je iztočnica, nasprotje ni navedeno.

prosta varianta Druga oblika istega: uporaba ene ali druge variante v tem primeru ni z ničimer omejena. Taka varianta je lahko s katere koli ravnine jezikovnega ustroja [...] Med takimi variantami so stilne razlike v smislu pogostnosti, časovne obarvanosti, večje ali manjše knjižnosti ipd. **Nasprotje** je dopolnjevalna varianta.

Dopolnjevalna varianta je iztočnica, nasprotje ni navedeno.

razpršenost V glasoslovju lastnost glasov, temelječa na neizraziti, šibki moči harmoničnih tonov (ali šumov) na določenem širšem pasu slušnega telesa glasov, kolikor se uporablja za identifikacijo fonemov. [...] **Nasprotje** razpršenosti je strnjenost. – Sopom. difuznost.

Strnjenost je iztočnica, kjer pa nasprotje ni navedeno.

temperamenten Besedovanje, govor, v katerem se kaže življenjska sila, volja, samozavest tvorca ali obnavljavca (patvorca) besedila. – **Nasprotje** mrtev.

Iztočnica ni *mrtev*, ampak *mrtvo*, nasprotje ni navedeno.

tipkopis S pisalnim strojem ali preprostejšim tiskalnikom napisano besedilo. **Nasprotno** od rokopis.

Rokopis je iztočnica, ki pa ne navaja nasprotja.

trdi l [...] Glas *l*, izgovorjen s hkratnim pridvigom zadnjejezične ploskve proti mehjemu nebu. [...]

Nasprotje mehki in srednji *l*.

Mehki l ni iztočnica, opisan je pri *mehki soglasnik* (izgovarja se s pridvigom prednje jezične ploskve k prednjemu trdemu nebu). *Srednji l* je iztočnica, ki pa ne navaja nasprotja.

ušesna fonetika Opisovanje slušne narave jezika na podlagi vtisov, ki jih daje človeško uho (kot **nasprotje** eksperimentalni slušni fonetiki).

Pri *eksperimentalni fonetiki*, ki je iztočnica, nasprotje ni navedeno.

Kot *nasprotje*, *nasproten od ...*, *nasprotno od* so v enciklopediji prikazani naslednji pari:

*absolutna raba stopnje – relativna raba stopnje***

*absolutni čas – relativni čas**

*glasovna končnica – ničta končnica**

*glasovni veznik – ničti veznik**

*kentumski jeziki – satemski jeziki**

*knjižna tujka – ljudska tujka**

*lento... – alegro...**

*odsprednji slovar – odzadnji slovar**

*osrednji knjižni jezik – pokrajinski knjižni jezik**

*ostra jezikovna meja – zabrisana jezikovna meja**

*ostrost – blagost**

*prosta oblika – vezana oblika**

*prosta stava – stalna stava**

*prosta varianta – dopolnjevalna varianta**

*razpršenost – strnjenost**

*temperamenten – mrtev***

*tipkopis – rokopis**

trdi l – mehki l in srednji l**

*ušesna fonetika – eksperimentalna fonetika**

Verjetno bi katerega od kot nasprotje označenih primerov lahko uvrstili med protipomenke, npr. *odsprednji slovar – odzadnji slovar*, *ostra jezikovna meja – zabrisana jezikovna meja*.

Pri nadaljnji analizi bom upoštevala samo pare, ki jih je avtor označil kot protipomenke.

8.7.1.2 Slovaropisne pripombe

1. Definicije so enciklopedične in izrazito avtorske.
2. Iztočnice so tudi pridevniki v nedoločni obliki, čeprav gre za dele terminov, npr.: *nezaokrožen*, *labiliziran*, *zaokrožen*.
3. Prikazovanje protipomenskosti je parno samo v enem primeru: *istostni zaimek – drugostni zaimek*.
4. Kot protipomenka je lahko naveden tudi podrejeni termin: *labiliziran* je izkazan kot kazalka na *zaokrožen*, je pa naveden kot protipomenka pri *nezaokrožen*. Podobni primeri so še: *podimenka – hiperonim / nadpomenka / nadimenka*, *prosta zveza – stalna besedna zveza / frazeologem*.

8.7.1.3 Protipomenski pari

V protipomenskem razmerju so naslednji pari, označeni kot protipomenke (upoštevana so samo enakovredna poimenovanja)¹⁰⁶:

*domače – prevzeto***
*dvojni narekovaj – enojni narekovaj**
*glasno branje – tiho branje**
*glavni stavčni člen – stranski stavčni člen**
*glavni stavek – odvisni stavek**
*istočasje – raznočasje**
istostni zaimek – drugostni zaimek
*izdišni glas – vdišni glas**
*nepoudarjeno težišče – poudarjeno težišče**
*nezaokrožen – zaokrožen**
*personalnost – avktorialnost**
*pisni prenosnik – slušni prenosnik**
podimenka – nadimenka / nadpomenka**
*prosta zveza – stalna (besedna) zveza**

¹⁰⁶ Z zvezdico so označeni leksemi, kjer ni oznake **protipom.**, z dvema zvezdicama pa tisti, ki niso iztočnice ali zveze v ustreznem slovarskem sestavku.

8.7.1.4 Zgradba, izvor, tvorjenost besede ali dela tvorjenke, ki je v protipomenskem odnosu oziroma nosilka protipomenskosti

Protipomenski pari so, kar zadeva število besed, besedno vrsto in število, simetrični. V protipomenskem razmerju je 6 parov enobesednih, 8 parov dvobesednih in 1 trobesedni par. K dvobesednim parom štejem tudi par *prosta zveza – stalna (besedna) zveza*, kjer je pri enem terminu pojasnilo v oklepaju. Od enobesednih parov je 5 samostalniških in 1 pridevniški. Dvo- in trobesedni pari so samostalniške besedne zveze z levim prilastkom.

Dejansko so v protipomenskem razmerju oziroma nosilci protipomenskosti naslednji termini ali deli terminov:

domače – prevzeto
dvojni – enojni
glasni – tihi
glavni – odvisni
glavni – stranski
istočasje – raznočasje
istostni – drugostni
izdišni – vdišni
nepoudarjeni – poudarjeni
nezaokrožen – zaokrožen
personalnost – avktorialnost
pisni – slušni
podimenka – nadimenka
podimenka – nadpomenka
prosti – stalni

Glede na besedno vrsto so dejansko v protipomenskem razmerju:

- samostalniki brez pojasnil (4 pari): *istočasje – raznočasje*, *personalnost – avktorialnost*, *podimenka – nadimenka*, *podimenka – nadpomenka*;
- posamostaljena pridevnika (1 par): *domače – prevzeto*,
- samostojna pridevnika (1 par): *nezaokrožen – zaokrožen*;
- pridevniki kot levi prilastki (9 parov): *dvojni – enojni*, *glasni – tihi*, *glavni – odvisni*, *glavni – stranski*, *istostni – drugostni*, *izdišni – vdišni*, *nepoudarjeni – poudarjeni*, *pisni – slušni*, *prosti – stalni*.

Najpogosteje so nosilci protipomenskosti pridevniki, navadno kot levi prilastki samostalniškega jedra.

V *Enciklopediji slovenskega jezika* je samo en par protipomenk prevzet *personalnost – avktorialnost*. Glede na tvorbo so v protipomenskem razmerju:

- raznokorenska samostalnika (2 para): *domače – prevzeto, personalnost – avktorialnost*;
- enakokorenska samostalnika, podredni zloženk z različnima prvima deloma (1 par): *istočasje – raznočasje*;
- enakokorenska samostalnika, sestavljenki z različnima predponama (2 para): *podimenka – nadimenka, podimenka – nadpomenka*;
- raznokorenska pridevnika (7 parov): *dvojni – enojni, glasni – tihi, glavni – odvisni, glavni – stranski, istostni – drugostni, pisni – slušni, prosti – stalni*;
- enakokorenska sestavljena pridevnika z različnima predponama (1 par): *izdišni – vdišni*;
- enakokorenska pridevnika, od katerih ima eden predpono *ne-* (2 para) : *nepoudarjeni – poudarjeni, nezaokrožen – zaokrožen*.

Najpogosteje tvorita protipomensko razmerje raznokorenska pridevnika in samostalnika (9 parov).

Preglednica 27: Predpone sestavljenk in prvi deli podrednih zloženk po številu, izvoru, parnosti

Neparna neprevzeta predpona (1): *ne...* (1 primer)

ne...: 2 primera predponjenih pridevnikov:

nepoudarjeni – poudarjeni
nezaokrožen – zaokrožen

Parni neprevzeti predponi (2 primera):

iz... – *v...*

1 primer predponjenih pridevnikov:

izdišni – vdišni
pod... – *nad...*

2 primera predponjenih pridevnikov:

podimenka – nadimenka
podimenka – nadpomenka

Neprevzeta prva dela podrednih zloženk:

1 par, 1 primer (2 samostalnika):

isto... – *razno...*
istočasje – raznočasje

Vse predpone in prvi deli zloženk so neprevzeti.

8.9.1.5 Vrste protipomenskosti glede na enobesedne protipomenke ali nosilce protipomenskosti pri večbesednih leksemih

V *Enciklopediji slovenskega jezika* so izkazane naslednje vrste protipomenk:

1. Popolna protipomenskost

nepoudarjeni – poudarjeni
nezaokroženi – zaokroženi

2. Nasprotnolastnostna protipomenskost

<i>domače – prevzeto</i>	<i>personalnost – avktorialnost</i>
<i>glasni – tihi</i>	<i>pisni – slušni</i>
<i>glavni – odvisni</i>	<i>podimenka – nadimenka</i>
<i>glavni – stranski</i>	<i>podimenka – nadpomenka</i>
<i>istočasje – raznočasje</i>	<i>prosti – stalni</i>
<i>istostni – drugostni</i>	

3. Nasprotnoprocena protipomenskost

izdišni – vdišni

4. Neprava protipomenskost

dvojni – enojni

V *Enciklopediji slovenskega jezika* prevladujejo nasprotnolastnostne protipomenke. V popolnem protipomenskem odnosu sta dva para, k nasprotnoprocenim protipomenkam pa lahko štejemo 1 par.

Par *dvojni – enojni* sem uvrstila med nepravne protipomenke, ker gre za razmerje med številoma 1 in 2, kar pa ni pravo protipomensko razmerje.

8.9.1.6 Zaključek

Enciklopedija slovenskega jezika je edino delo v slovenščini z jezikoslovno terminologijo, vendar izrazito avtorsko. To kaže tudi obravnava protipomenk.

SKLEPNE UGOTOVITVE

V prvem delu monografije je prikazan zgodovinskorazvojni pogled na pojmovanje pomenskih nasprotij, nato so predstavljene teorije o protipomenkah v delih tujih in slovenskih jezikoslovcev s poudarkom na definicijah in vrstah protipomenk. Ta del se zaključi s predlogom delitve terminoloških protipomenk, ki temelji na obravnavi protipomenk, zlasti v novejših slovenskih terminoloških slovarjih.

Drugi del prikazuje tradicijo obravnave protipomenk od obdobja neknižnih slovarjev v protestantskih delih, Cigaletove *Znanstvene terminologije*, Pleteršnikovega slovarja in SSKJ do terminoloških slovarjev novejšega časa. Zadnji terminološki slovar, ki navaja protipomenke, je *Bibliotekarski terminološki slovar* (2010).

Terminološke protipomenke delim na **absolutne** ali **popolne**, **nasprotnolastnostne**, **nasprotnodejanske**, **nasprotnoprocenčne**, **nasprotnosmerne**, **nasprotnopoložajne**, **nasprotnočasne**, **nasprotnoosebne**, pogojno uvrščam k protipomenkam še **količinske**, ki ne izražajo nasprotnega pomena, ampak različnost količin, števila ipd. Veliko besednih dvojic, sicer označenih v slovenskih terminoloških slovarjih kot protipomenke, pa ne izraža protipomenskosti. V teoriji so pogosto imenovane **kvaziprotipomenke** (**kvaziantonimi**), lahko jim preprosto rečemo **neprave protipomenke**.

Pomen terminov je/naj bi bil predstavljen z definicijo, tj. z natančnim opisom pomena, ne z razlago, ki je manj natančna in značilna za

slovarje splošnega izrazja. Res pa je, da pri marsikaterem slovenskem terminološkem slovarju zaradi preprostosti ali vpliva SSKJ ne moremo govoriti o definicijah. Pri pregledu pomenskih opisov se izkažeta dve dejstvi: znotraj definicije je lahko več RPS, ki so v protipomenskem razmerju. Tako lahko govorimo o dvojni ali večkratni protipomenskosti. Ta notranja protipomenska razmerja pa so lahko tudi različnih vrst. Na to, vsaj po mojem poznavanju, doslej v teoriji ni bilo opozorjeno.

V delu sem podrobneje analizirala protipomenke v desetih slovenskih terminoloških slovarjih in eni enciklopediji, ki so izšli od 1975 do 2010. V zaključku bom poskušala strniti ugotovitve in odgovoriti na zastavljena vprašanja, ali se protipomenke v posameznih strokah razlikujejo med seboj. Opozorila bom na slovaropisne probleme, splošne in tiste, ki so vidni pri navajanju protipomenk.

Glede na to, da je v slovarjih razmeroma malo protipomenk, ne morem podati širših zaključkov. Nekatera slovaropisna dejstva pa so jasno vidna.

9.1 SPLOŠNE ZNAČILNOSTI OBRAVNAVANIH TERMINOLOŠKIH SLOVARJEV

Obravnani slovarji so večinoma razlagalni (*Meteorološki, Statistični, Medicinski, Vinogradništvo, Urbanistični, Bibliotekarski, Pravni, Enciklopedija slovenskega jezika, Psihiatrično izrazje, Splošni tehniški* (deloma) in *Tehniški metalurški* (deloma)), enojezični (angleške ustrezničke navaja *Statistični slovar*, nedosledno tudi *Urbanistični, Tehniški metalurški* je sploh prevodni: slovensko-angleško-nemški) in normativni (vsaj tako je napisano v uvodih). Nastajali in izhajali so sočasno s SSKJ, ki je vplival tudi na navajanje protipomenk. Večinoma so nastajali zunanji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša. Pri njih je sodelovalo več strokovnjakov in leksikograf ali jezikovni svetovalec, navadno eden, več pri obsežnejših slovarjih (*Slovenski medicinski slovar*). Leksikografski ali jezikovni sodelavci so bili v glavnem sodelavci SSKJ. Nekateri od obravnavanih slovarjev so izrazito enoavtorsko delo. Taka sta gotovo *Psihiatrično izrazje* in *Enciklopedija slovenskega jezika*, deloma tudi *Vinogradništvo*, pri katerem pa je ob agronomskem strokovnjaku sodelovala tudi leksikografinja.

9.2 NEKATERI SLOVAROPISNI PROBLEMI, VIDNI PRI NAVAJANJU PROTIPOMENK V SLOVENSКИH TERMINOLOŠKIH SLOVARJIH

V nekaterih od analiziranih slovarjev je veliko slovaropisnih nedoslednosti ali napak, pa naj so pri njih sodelovali slovaropisni strokovnjaki ali ne. Najpogostejši splošni napaki sta naslednji:

- Termini naj bi bili poimenovani z vrstnimi pridevniki, vendar so kar pogoste nedoločne pridevniške oblike (*Psihiatrično izrazje, Splošni tehniški slovar, Tehniški metalurški slovar*), pri protipomenskih parih sta pridevnika glede na obliko lahko tudi različna: *zaprt gozd – odprti gozd* (*Splošni tehniški slovar*).
- Iztočnice so tudi pridevniki, ki so deli terminov, ne pa termini v celoti.

Napake in nedoslednosti pri navajanju protipomenk:

- Protipomenke v uvodnih pojasnilih niso deležne pozornosti.
- Slovarji upoštevajo zelo malo protipomenk. Navajajo jih po tradiciji slovenskega slovaropisja, izbirajo pa po nekem občutku ali asociaciji, ne pa po kakšni teoriji ali temeljitešem premisleku.
- Pričakovali bi, da bodo kot protipomenski pari navedeni vsaj tisti, pri katerih ima eden od para predpono *ne-* (popolne protipomenke), *a-* ipd., saj so ti najbolj razvidni.
- Večina slovarjev je nastala v »predračunalniškem« času, brez specialnih kartotek, kot so bile uvedene in vodene za SSKJ,¹⁰⁷ zato avtorji niso imeli pregleda nad tem, kaj je v slovarju, in protipomenke pogosto niso navedene parno.
- Protipomenski odnos je binarni odnos – obstaja med dvema leksemoma. To naj bi izkazovali tudi slovarji. Ena večjih pomanjkljivosti slovenskih terminoloških slovarjev je, da protipomenki nista navedeni križno oziroma da eden od terminov, ki tvori protipomenski par, sploh ni iztočnica. Zelo veliko neparnih protipomenk je v *Splošnem tehniškem slovarju*. V *Slovenskem medicinskem slovarju* je npr. tak primer *kranialen*, ki ima protipomenko *spodnji*, tu pa *kranialen* ni naveden niti z vodilko *prim*.

¹⁰⁷ Pri izdelavi kartotek za SSKJ, ki jih je predvidel in organiziral Stane Suhadolnik, je sodelovala cela množica zunanjih izpisovalcev in urejevalcev.

- S slovaropisnega stališča so neustrezni protipomenski pari v različnih številih:

Primeri:

psihik – somatiki (Psihiatrično izrazje), lokalni veter – splošni vetrovi (Meteorološki terminološki slovar), visoka gradnja – nizke gradnje (Splošni tehniški slovar).

- Problematični so protipomenski pari, sestavljeni iz strukturno različnih elementov. V *Statističnem terminološkem slovarju* npr. tvori ta par: *pojasnjena varianca – varianca ostanka*.
- Še manj ustrezni so dvo- ali večbesedni pari, ki nimajo nič skupnega. Pri paru *raven zaupanja – stopnja tveganja*, zapisanem v *Statističnem terminološkem slovarju*, je težko ugotoviti, kaj je v protipomenskem razmerju.
- Protipomenskost, kot pove poimenovanje, temelji na nasprotnosti pomenov. Slovarske razlage bi morale biti oblikovane tako, da bi bilo to nasprotje razvidno. Slabo je, če imajo protipomenke v terminoloških slovarjih tako neuskklajene razlage, da nestrokovnjak ne more spoznati, ali gre za protipomenskost ali ne.

Primer iz Vinogradništva:

dominantnost *lastnost očitnega prevladovanja določenih lastnosti pri potomcih; ant. recisivnost;*

recisivnost *lastnost, da se v paru z različnim ne izrazi; ant. dominantnost.*

Primer iz Medicinskega slovarja:

labilen *nestalen, omahljiv, nestanoviten; ant. stabilen;*

stabilen *stalen, nespremenljiv; ant. labilen, nestabilen;*

nestabilen *ki ni stabilen, je spremenljiv oziroma premakljiv; ant. stabilen.*

Primer iz Meteorološkega slovarja:

subjektivna metoda *metoda, ki sloni na izkušnjah posameznika; ant. objektivna metoda,*

objektivna metoda *metoda, ki sloni na vnaprej določenih postopkih in kriterijih; ant. subjektivna metoda.*

- Za izkazovanje protipomenskosti in pomena nasploh so neustrezne po SSKJ prevzete sklicevalne razlage, ki jih še navaja *Poskusni snopeč Bibliotekarskega slovarja* (npr. *ženska oblika od ...*).
- Problematične so razlage, ki nimajo besednovrstno ustrezne nosilne razlagalne besede.

Primer iz Meteorološkega terminološkega slovarja:

lepo vreme *ko je pretežno jasno* – **slabo vreme** *vreme, ki ga spremljajo pogoste padavine* (v obeh primerih bi morala biti razlagalna beseda *vreme*; *Meteorološki terminološki slovar*).

- Prav tako niso ustrezne razlage protipomenk, ki niso simetrične:

laminarni tok *tok, ki ima urejene in gladke tokovnice* – **turbulentni tok** *tok, ki je neurejen in v katerem je gibanje dokaj vrtinčno*.

- Pari protipomenskih izrazov imajo pogosto različne oznake.

Primeri iz Slovenskega medicinskega slovarja:

dekstroverzija je protipomenka za *sinistroverzija*, pri **sinistroverzija** pa je *dekstroverzija* navedena samo kot prim. (primerjaj): **sinistroverzija** prim. *dekstroverzija*, enako je pri **delomorfen**, ki ima protipomenko *adelomorfen*, tu pa je *delomorfen* prikazan kot prim. (primerjaj).

- Če se navajajo protipomenke na koncu splošne razlage, ki ji sledijo posamezne terminološke zveze, bi morale biti v uvodu napisano, ali so v protipomenskem razmerju vse zveze v t. i. gnezdu.

Primeri iz Medicinskega terminološkega slovarja:

majhen *ki dosega nizko stopnjo glede na razsežnost, število sestavnih enot, dolžino*; **SIN.** mali, parvus; ant. *velik*: hoja z -imi koraki, lipoprotein -e gostote, lipoprotein zelo -e gostote, -e nebne odprtine, novorojenček z -o porodno težo

velik *ki dosega visoko stopnjo glede na razsežnost, število sestavnih enot, dolžino*; **SIN.** magnus, veliki; ant. *majhen*: lipoprotein -e gostote, premotorična skorja -ih možganov, primarna motorična skorja -ih možganov, skorja -ih možganov, transpozicija -ih žil, -a adduktorna mišica, -i avrikularni živec, -a cerebralna vena, -a depresija, -e dihalne poti, -a dvanajstnikova papila, -i epileptični napad, -a fontanela, -a glutealna mišica, -i ishiadični foramen, -a ishiadična incizura, -i krvni obtok, -a kurvatura želodca ...

Zveza *veliki krvni obtok* npr. nima protipomenke *mali krvni obtok* ipd. Pri obeh iztočnicah bi morale biti naštete zveze, ki so v protipomenskem odnosu. Če so pri *velik* zveze: *veliki epileptični napad*, *veliki krvni obtok*, *velika depresija*, bi pri *majhen* morali navesti *mali epileptični napad*, *mali krvni obtok*, *mala depresija*, kar pa najbrž ne obstaja. Tako protipomenka *majhen* ne velja za vse v slovarskem sestavku *velik* navedene zveze.

9.3 PREGLED ZNAČILNOSTI PROTIPOMENK V ANALIZIRANIH TERMINOLOŠKIH SLOVARJIH

Preglednica 28: Terminološke protipomenke s stališča strukture terminov

Slovar	Enobesedni pari	Besednozvezni pari
<i>Meteorološki</i>	6	14
<i>Statistični</i>	2	15
Naravoslovno-matematične vede	8	29
<i>Splošni tehniški</i>	ok. 200	manj kot enobesednih
<i>Metalurški</i>	11	
Tehniške vede	ok. 220	manj kot 200
<i>Psihiatrični</i>	8	1
<i>Medicinski</i>	17	
Medicinske vede	25	1
<i>Vinogradništvo</i>	4	1
Biotehniške vede	4	1
<i>Urbanistični</i>	7	12
<i>Pravni</i>	20	43
<i>Bibliotekarski</i>	20	100 (od tega nekaj mešanih)
Družboslovne vede	47	155
<i>Enc. sl. j.</i>	6	9
Humanistične vede	6	9
Skupaj (ok.)	300	390

Če gledamo statistično, je v analiziranih slovarjih nekoliko več dvo- ali večbesednih kot enobesednih protipomenskih parov. Besednozvezni pari prevladujejo zlasti v družboslovnih vedah, npr. v *Bibliotekarskem slovarju*. Samo enobesedni pa so v *Medicinskem* in *Tehniškem metalurškem slovarju*. Podatki za *Splošni tehniški slovar* so samo približni, ker niso upoštevani svi protipomenski pari.

Preglednica 29: Pari protipomenk s stališča besednovrstne pripadnosti

Slovar	Sam. ali sam. besedne zveze	Pridevniški	Glagolski ali gl. besedne zveze	Prislovni + predložni + predponski
<i>Meteorološki</i>	20			
<i>Statistični</i>	17			
Naravoslovno-matematične vede	37			

Slovar	Sam. ali sam. besedne zveze	Pridevniški	Glagolski ali gl. besedne zveze	Prislovni + predložni + predponski
<i>Splošni tehniški</i>	120	240	27	6 (prislovni) + 2 (predložna)
<i>Metalurški</i>	5	6		
Tehniške vede	125	246	27	7
<i>Psihiatrični</i>	5	4		
<i>Medicinski</i>	6	10		1 (predponski)
Medicinske vede	11	14		1
<i>Vinogradništvo</i>	3	2		
Biotehniške vede	3	2		
<i>Urbanistični</i>	16	3		
<i>Pravni</i>	51	6	4	
<i>Bibliotekarski</i>	110	10		
Družboslovne vede	177	19	4	
<i>Enc. sl. j.</i>	14	1		
Humanistične vede	14	1		
Skupaj (ok.)	367	282	31	7+2

V analiziranih slovarjih je največ protipomenskih parov iz samostalnikov ali samostalniških besednih zvez, tem po številu sledijo pridevniški, glagolski in iz drugih besednih vrst pa je veliko manj. Pridevniški pari so pogosti v *Splošnem tehniškem slovarju*.

V *Bibliotekarskem slovarju* ima pet parov besedovrstno nesimetrično zgradbo, npr. *avtorski – brez avtorskih pravic*.

Preglednica 30: Protipomenski pari glede na besedno vrsto nosilcev protipomenskosti

Slovar	Samostalniški	Pridevniški	Glagolski	Predložni + prislovni
<i>Meteorološki</i>	6	14 najpogosteje raznokorenski		
<i>Statistični</i>	3	7		1
Naravoslovno-matematične vede	9	21		1
<i>Splošni tehniški</i>	104	235	25	9
<i>Metalurški</i>	5	6		
Tehniške vede	109	241	25	9

Slovar	Samostalniški	Pridevniški	Glagolski	Predložni + prislovni
<i>Psihiatrični</i>	4	5		
<i>Medicinski</i>	6	10		1 (predposki)
Medicinske vede	10	15		1
<i>Vinogradništvo</i>	2	3		
Biotehniške vede	2	3		
<i>Urbanistični</i>	5	13		
<i>Pravni</i>	20	37	4	
<i>Bibliotekarski</i>	15	100		
Družboslovne vede	40	150	4	
<i>Enc. sl. j.</i>	5	10		
Humanistične vede	5	10		
Skupaj (ok.)	175	440	29	11

Najpogosteje so nosilci protipomenskosti pridevniki, še več kot pol manj je samostalnikov, razmeroma redko pa so to glagoli ali druge besedne vrste. Glagoli so največkrat v protipomenskem razmerju v *Splošnem tehniškem slovarju*.

Preglednica 31: Protipomenski pari glede na izvor nosilcev protipomenskosti

Slovar	Neprevzeti	Prevzeti	Mešani	Opomba
<i>Meteorološki</i>	8	9	3	vsi prevzeti lat. in grš. izvora
<i>Statistični</i>	13	2	1	vsi prevzeti lat. in grš. izvora
Naravoslovno-matematične vede	21	11	4	
<i>Splošni tehniški</i>	373	117	33	razen enega angl. para (<i>input</i> – <i>output</i>) vsi prevzeti lat. in grš. izvora
<i>Metalurški</i>	3	7	1	vsi prevzeti iz lat. in grš.
Tehniške vede	376	124	34	
<i>Psihiatrični</i>		9		vsi prevzeti iz lat. in grš.
<i>Medicinski</i>	4	12	1	vsi prevzeti iz lat. in grš.
Medicinske vede	4	21	1	

Slovar	Neprevzeti	Prevzeti	Mešani	Opomba
<i>Vinogradništvo</i>	3	2		vsi prevzeti iz lat. in grš.
Biotehniške vede	3	2		
<i>Urbanistični</i>	4	12	3	vsi prevzeti iz lat. in grš.
<i>Pravni</i>	24	28	9	vsi prevzeti iz lat. in grš.
<i>Bibliotekarski</i>	64	39	17	vsi prevzeti iz lat. in grš.
Družboslovne vede	92	79	29	
<i>Enc. sl. j.</i>	14	1		iz lat.
Humanistične vede	14	1		
Skupaj (ok.)	510	238	68	

V protipomenskem razmerju so najpogosteje neprevzeti leksemi, tem sledijo iz latinščine in grščine prevzeti pari, ki jih je več kot pol manj, in mešani po izvoru, prav tako iz latinščine in grščine.

Preglednica 32: Protipomenski pari glede na tvorjenost nosilcev protipomenskosti

Slovar	Razno-korenski	Raznokorenski sestavljenki z enakima predponama	Enakokorenski, ena sestavljenka	Enakokorenski sestavljenki z različnima predponama
<i>Meteorološki</i>	11		7	2
<i>Statistični</i>	5		9	
Naravoslovno-matematične vede	16		16	2
<i>Splošni tehniški</i>	ok. 211		ok. 50	ok. 53
<i>Metalurški</i>	7		1	2
Tehniške vede	ok. 220		ok. 51	ok. 55
<i>Psihiatrični</i>	5		1	2
<i>Medicinski</i>	8		3	3
Medicinske vede	13		4	5
<i>Vinogradništvo</i>	3			
Biotehniške vede	3			

Slovar	Razno- korenski	Raznokorenski sestavljenci z enakima predponama	Enakokorenski, ena sestavljenka	Enakokorenski sestavljenci z različnima predponama
<i>Urbanistični</i>	12		3	
<i>Pravni</i>	41		7	8
<i>Bibliotekarski</i>	70		50	2
Družboslovne vede	123		60	10
<i>Enc. sl. j.</i>	9		2	3
Humanistične vede	9		2	3
Skupaj (ok.)	384	0	133	75

V protipomenskem razmerju sta najpogosteje raznokorenska nosilca protipomenskosti, tem sledijo enakokorenske sestavljenke, od katerih ima ena predpono, in enakokorenske sestavljenke z različnima predponama.

V *Tehniškem metalurškem slovarju* sta v protipomenskem odnosu raznokorenski zloženci z enakim prvim delom, v *Psihiatričnem* en par enakokorenskih zloženk z različnima prvima deloma, v *Medicinskem* tri podredne zloženske z enakim drugim delom in en par prvih delov zloženk, v *Vinogradništvu* sta dve enakokorenski podredni zloženci, v *Urbanističnem* pa tri enakokorenske zloženske z različnima prvima deloma, v *Pravnem* je pet samostalniških, pridevniških in glagolskih enakokorenskih zloženk. V *Bibliotekarskem terminološkem slovarju* sta dve enakokorenski pridevniški zloženci in pet parov z različno strukturo, v *Enciklopediji slovenskega jezika* pa je en par enakokorenskih samostalniških podrednih zloženk.

Preglednica 33: Predpone sestavljenk po številu, izvoru in parnosti

Slovar	Neparne neprevzete	Neparne prevzete	Parne neprevzete	Parne prevzete
<i>Meteorološki</i>	ne... (4)	a... (1) anti... (2)		di... – kon... (2)
<i>Statistični</i>	ne... (9)			
Naravoslovno- matematične vede	2	2		1

Slovar	Neparne neprevzete	Neparne prevzete	Parne neprevzete	Parne prevzete
<i>Splošni tehniški</i>	<i>ne...</i> (34) <i>raz...</i> (2) <i>brez...</i> (1) <i>izven...</i> (2)	<i>i/in/im...</i> (7) <i>de(z)...</i> (5) <i>alan...</i> (3) <i>anti ...</i> (1) <i>dis...</i> (1) <i>eks...</i> (1)	<i>v/u... - (i)z...</i> (13) <i>od... - za...</i> (4) <i>nad... - pod...</i> (3) <i>pri... - od</i> (3) <i>raz... - na...</i> (3) <i>raz... - s(e)...</i> (3) <i>od... - za...</i> (2) <i>od... - do...</i> (2) <i>proti - so...</i> (2) <i>raz... - za...</i> (2) <i>iz... - s...</i> (1) <i>na... - od...</i> (1) <i>od... - po...</i> (1) <i>o... - pri...</i> (1) <i>pre... - ne...</i> (1) <i>raz... - v...</i> (1) <i>s(e)...</i> - <i>od...</i> (1)	<i>in... - eks...</i> (3) <i>sin... - anti...</i> (1) <i>re... - pro...</i> (1) <i>kon... - di...</i> (1) <i>in... - out...</i> (1) <i>im... - eks...</i> (1) <i>alo... - avto...</i> (1)
<i>Metalurški</i>		<i>an...</i> (1)		<i>de... - in...</i> (1) <i>de... - ad...</i> (1)
Tehniške vede	4	7	17	9
<i>Psihiatrični</i>		<i>a...</i> (1)		<i>ekstra... - intro...</i> (2)
<i>Medicinski</i>		<i>in... -</i> (2) <i>a... -</i> (1)		<i>de... - in...</i> (1) <i>hiper... - hipo...</i> (1)
Medicinske vede		3		3
<i>Vinogradniški</i>				
Biotehniške vede				
<i>Urbanistični</i>		<i>de(z)...</i> (3)		
<i>Pravni</i>	<i>ne...</i> (5)	<i>de...</i> (1)		<i>a... - de...</i> (2) <i>de... - in...</i> (4) <i>de... - re...</i> (2) <i>eks... - in...</i> (2)
<i>Bibliotekarski</i>	<i>ne...</i> (42) <i>brez...</i> (2)	<i>de...</i> (1)		
Družboslovne vede	3	3		4
<i>Enc. sl. j.</i>	<i>ne...</i> (2)		<i>iz... - v...</i> (1) <i>pod... - nad...</i> (2)	
Humanistične vede	1		2	
Skupaj (ok.)	10	15	19	17

Sestavljenke imajo najpogosteje parne neprevzete predpone (19 različnih parov), tem sledijo parne prevzete (17 različnih parov), neparne prevzete (15 različnih parov) in neparne neprevzete (10 različnih parov). Sestavljenke so najbolj značilne za *Splošni tehniški slovar*. Glede na analize predpon, ki jih je opravil Jakob Müller (Müller 2011), pa je število parov ali posameznih predpon v protipomenski rabi razmeroma skromno. V *Pravnem slovarju* se pojavita tudi izvorno mešana para predpon: *eks... – v...* (1), *de... – po...* (2). V *Splošnem tehniškem slovarju* pa je tudi par predpon iz angleščine *in... – out...*¹⁰⁸

Preglednica 34: Prvi deli zloženek po številu, izvoru in parnosti

Slovar	Neparni neprevzeti	Neparni prevzeti	Parni neprevzeti	Parni prevzeti
<i>Meteorološki</i>				
<i>Statistični</i>				<i>homo... – hetero...</i> (1)
Naravoslovno-matematične vede				1
<i>Splošni tehniški</i>	<i>di...</i> (1)	<i>tanko... – debelo...</i> (1) <i>ozko... – široko...</i> (1) <i>nizko... – visoko...</i> (1) <i>levo... – desno...</i> (1) <i>krivo... – premo...</i> (1) <i>isto... – razno...</i> (1) <i>eno... – dvo...</i> (1) <i>dolgo... – kratko...</i> (1)	<i>makro... – mikro...</i> (4) <i>ekso... – endo...</i> (1) <i>izo... – hetero...</i> (1) <i>kata... – ana...</i> (1) <i>mono... – kvadro...</i> (1) <i>mono... – stereo...</i> (1) <i>mono... – kvadro...</i> (1) <i>mono... – sim...</i> (1) <i>plasto... – elasto...</i> (1)	
<i>Metallurški</i>	1	8		9
Tehniške vede	1	8		10
<i>Psihiatrični</i>				<i>ergo... – trofo...</i> (1)
<i>Medicinski</i>			<i>desno... – levo...</i> (1)	<i>brahi... – tele...</i> (1) <i>dekstro... – sinistro...</i> (1) <i>ekto... – end...</i> (1)
Medicinske vede			1	4
<i>Vinogradniški</i>			<i>eno... – dvo...</i> (2)	
Biotehniške vede			1	
<i>Urbanistični</i>				<i>makro... – mikro...</i> (1) <i>auto... – alo...</i> (1) <i>ev... – oligo...</i> (1)

¹⁰⁸ Ljudmila Bokal (2004: 45–56) predvideva, da bo na terminologijo v času globalnega sveta najbolj vplivala angleščina, vendar iz analiziranega gradiva to še ni vidno. Ti slovarji so še jezikovno tradicionalni. Strokovnjaki, ki sodelujejo pri izdelavi slovarja, dajejo prednost slovenskemu izrazu.

Slovar	Neparni neprevzeti	Neparni prevzeti	Parni neprevzeti	Parni prevzeti
<i>Pravni</i>				<i>ekso... – endo... (1)</i> <i>alo... – holo... (1)</i> <i>avo... – hetero... (2)</i> <i>ante... – post... (1)</i>
<i>Bibliotekarski</i>			<i>dvo... – eno... (1)</i> <i>eno... – več... (1)</i>	
Družboslovne vede			2	7
<i>Enc. sl. j.</i>			<i>isto... – razno... (1)</i>	
Humanistične vede			1	
Skupaj (ok.)	0	1	13	22

Najpogosteje so v protipomenskem razmerju iz latinščine in grščine prevzeti prvi deli podrednih zložen, tem sledijo parni neprevzeti. Kot sredstvo protipomenskosti so razmeroma pogosto izkazane v *Splošnem tehniškem slovarju*, v *Medicinskem*, *Pravnem* in *Urbanističnem slovarju*.

Preglednica 35: Drugi deli zložen po številu, izvoru in parnosti

Slovar	Neparne neprevzete	Neparne prevzete	Parne neprevzete	Parne prevzete
<i>Meteorološki</i>				
<i>Statistični</i>				
Naravoslovno-matematične vede				
<i>Splošni tehniški</i>				<i>...filen – ...foben (2)</i>
<i>Metalurški</i>				<i>...filen – ...foben (1)</i>
Tehniške vede				1
<i>Psihiatrični</i>				
<i>Medicinski</i>				
Medicinske vede				
<i>Vinogradniški</i>				
Biotehniške vede				
<i>Urbanistični</i>				
<i>Pravni</i>				
<i>Bibliotekarski</i>				
Družboslovne vede				
<i>Enc. sl. j.</i>				
Humanistične vede				
Skupaj				1

Zelo redko (samo enkrat) sta v protipomenskem razmerju druga dela podrednih zloženok, ki pa sta v obeh primerih prevzeta iz klasičnih jezikov.

Preglednica 36: Protipomenke glede na vrsto protipomenskosti

Slovar	Popolne	Nasprotnolastnostne	Nasprotnopoložajne	Nasprotnosmerne	Nasprotnoprocenčne	Nasprotnodejanjske	Nasprotnoosebne	Nasprotnočasne
<i>Meteorološki*</i>	5	6		1	3			1
<i>Statistični**</i>	11	4						
Naravoslovno-matematične vede	16	10		1	3			1
<i>Splošni tehniški***</i>	45	120	19	17	25	40		3
<i>Metalurški</i>	1	7		1	2			
Tehniške vede	46	127	19	18	27	40		3
<i>Psihiatrični</i>	1	5			2			
<i>Medicinski</i>	3	5	6	2	1			
Medicinske vede	4	10	6	2	3			
<i>Vinogradniški</i>	1	3						
Biotehniške vede	1	3						
<i>Urbanistični</i>		15		1	3			
<i>Pravni</i>	7	34	3	2	7	4	2	3
<i>Bibliotekarski</i>	47	55	1		1			
Družboslovne vede	54	104	4	3	11	4	2	3
<i>Enc. sl. j.</i>	2	11			1			
Humanistične vede	2	11			1			
Skupaj (ok.)	123	265	29	22	45	44	2	7

* Upoštevana tudi protipomenskost po podrejeni RPS.

** Upoštevana tudi protipomenskost po podrejeni RPS. Pogosto je vrsto protipomenskosti glede na razlage težko določiti.

*** Število pojavitev je zaradi velike količine približno, ne natančno.

Protipomenskost najpogosteje temelji na nasprotnih lastnostih (265 primerov), tem sledijo popolne protipomenke, ki jih je skoraj dve tretjini manj, nekaj je nasprotnodejanjskih in nasprotnoprocenčnih, nasprotnopoložajnih in nasprotnosmernih, malo je nasprotnočasnih, samo dve pa sta nasprotnoosebni. Kot protipomenke so označeni tudi pri-

meri, ki jih v literaturi štejejo med kvaziantonime. Te lahko imenujemo nepravde protipomenke in so pogoste v *Splošnem tehniškem slovarju*, v *Bibliotekarskem slovarju* jih je 16, po 1 par pa je v *Vinogradništvu* in v *Enciklopediji slovenskega jezika*.

Analiza protipomenk v sodobnih slovenskih terminoloških slovarjih glede na razmeroma redko izkazovanje protipomenskosti ne more dati natančnih statističnih odgovorov, kaže pa na to, da so slovarniki navajali protipomenke po jezikovnem občutku, pri čemer se pogosto niso zavedali dejstva, da so protipomenke parne. Tako je pogosto iztočnica samo ena od para, velikokrat so razlage izrazov v protipomenskem razmerju zelo pomanjkljive oziroma ne izražajo protipomenskosti. Treba pa je poudariti eno dejstvo: ti slovarji so jezikovno tradicionalni. Prevladuje neprevzeto izrazje. Protipomenke ali njihovi deli nedomačega izvora so prevzeti iz klasičnih jezikov, torej internacionalizmi, iz angleščine je prevzet samo en par.

9.4 NADALJEVANJE SLOVENSKE SLOVAROPISNE TRADICIJE Z NAVAJANJEM PROTIPOMENK

Raziskave so pokazale, da govorec, ki je vprašan, na kaj se spomni ob določeni besedi, pogosto najprej navede protipomenke. Te uvršča med pomembne informacije tudi slovaropisna teorija. Zato bi jih bilo smiselno in potrebno navajati tudi v slovenskih slovarjih: splošnih in terminoloških. Za začetek pa bi bilo treba izdelati slovar protipomenk v splošnem jeziku.

Za izkazovanje protipomenk v splošnih in terminoloških slovarjih bo treba bolj upoštevati teorijo in močno izboljšati način njihovega prikazovanja, pri čemer mislim zlasti na križno navajanje in zrcalnost definicij.

To pa je mogoče izpeljati samo v terminoloških slovarjih, pri katerih sodelujejo strokovnjaki, ki imajo ob strokovnem znanju tudi visoko jezikovno znanje.

ANTONYMY IN STANDARD SLOVENIAN ON THE EXAMPLE OF TERMINOLOGICAL DICTIONARIES

*Summary*¹⁰⁹

Antonymy as a language phenomenon is based on a specific manner of how one sees the world; as established by psychology, the world consists of opposites, and the principle of the opposite is characteristic of various philosophical currents as a feature of logic and is also an important part of rhetoric and literary expression.

The basic element of antonymy is the antonym. The simplest definition of an antonym is 'a word or a phrase expressing the opposite meaning'. Antonymy relates to the relation between words and falls under the field of semantics, which began studying this phenomenon in more detail in the 1960s. Most prominent work in this regard was done by Russian (Apresyan, Novikov, Kobozeva), Czech (Filipec), Slovakian (Mistrík, Dolník), French (Guilbert), English (Lyons), Bulgarian (Gočev) and other linguists. On the territory of ex-Yugoslavia this field was most researched by the Serbs (Gortan-Premk, Dragičević) and the Croatians (Šarić, Mihaljević, Hudeček). In Slovenian grammar books, the first mention of antonymy dates back to Toporišič's grammar from 1998. This field is presented in more detail in the works of Marija Golden and Ada Vidovič Muha.

Fundamental differences expressed in the way antonyms are divided exist in the very notion of antonymy. The most controversial is the so-called 'conversiveness', which some do not consider as forming part of antonymy (particularly those who follow Lyons), but rank it among oppositions. Since the 1980s, there have been studies dealing with in-

¹⁰⁹ Povzetek je prevedel Matija Pavlič, prof.

dividual elements of antonymy such as binarity, word-formational characteristics of antonyms (Stramljič Breznik), the middle article and the semantic fields characteristic of antonyms.

The lexicographic theory, as shown by this review, holds that antonyms should be listed in general dictionaries. Antonymy is more rarely stressed in terminological lexicographic manuals, though they do stress that the antonymic relation is always established between two antonyms in the same professional field and that antonyms should be listed in pairs. The terminological antonymy was primarily researched by the Croats (Mihaljević, Hudeček), who have established certain weaknesses in listing antonyms in terminological dictionaries, referring particularly to the improperly and nonuniformly structured definitions. They made an invaluable contribution to establishing the types of terminological antonyms (Mihaljević, Šarić), ranking them into qualitative, vector, complementary, coordinative and converseive.

The essential difference between the antonyms in general language and those in terminology is that there are no gradation or comparative antonyms since the meaning of terms is precisely defined.

The analysis of antonyms in Slovenian terminological dictionaries revealed certain facets that have up to now not been in the focus of linguistic theory. The agents of antonymy are the so-called 'differential semantic components', which according to definition can be many, which means that in the framework of one explanation several identical or various antonymic relations may be established. The work done so far on dividing terminological antonyms into various types has, based on Slovenian terminological dictionaries, proved inadequate. It is for this reason that I would like to introduce the following distinction among various types of antonyms: absolute, contrary-characteristic, contrary-acting, contrary-processing, contrary-directional, contrary-positional, contrary-temporal, contrary-personal and quantitative.

The presentation of antonyms in Slovenian dictionaries goes a long way back, starting already in the so-called non-standard dictionaries pertaining to the language works of Slovenian Protestants and continuing with Cigale's *Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča* (Scientific Terminology with Special Focus on Secondary Schools, 1880), where antonyms were marked for the first time in the form of notes, the mark which relates to the Czech dictionary *Němec-*

ko-český *Slovník vědeckého názvosloví pro gymnasia a reálné školy* (1853) and Šulek's *Terminologija* (Terminology, 1874). The same mark was used also by Pleteršnik in *Slovensko-nemški slovar* (Slovenian-German Dictionary, 1894). In all three of these dictionaries, there is a relatively low number of recorded antonyms, and the biggest problem lies in a non-paired display.

In the Dictionary of Standard Slovenian (*Slovar slovenskega knjižnega jezika*), the mark *ant.* became established, which along with the mark 'the opposite', is most frequently used in modern Slovenian terminological dictionaries. The Dictionary of Standard Slovenian, however, presents very few antonyms, of which all are native and with different roots.

Antonyms are listed in modern Slovenian terminological dictionaries of the following sciences:

- Natural-mathematical sciences: *Meteorološki terminološki slovar* (Meteorological Terminology Dictionary, 1990), *Statistični terminološki slovar* (Statistical Terminology Dictionary, 1993);
- Technical sciences: *Splošni tehniški slovar* (General Technical Dictionary, 2nd edition, 1st and 2nd volumes, 1978 and 1981), *Tehniški metalurški slovar* (Technical Metallurgical Dictionary, 1995), *Tehniški metalurški slovar. Dodatek* (Technical Metallurgical Dictionary. Supplement, 2006);
- Medical sciences: *Psihiatrično izrazje* (Psychiatric Terms, 1993), *Medicinski terminološki slovar* (Medical Terminological Dictionary, 2002);
- Biotechnical sciences: *Vinogradništvo* (Wine Growing, 1994);
- Social sciences: *Urbanistični terminološki slovar* (Urbanistic Terminology Dictionary, 1975), *Poskusni snopič Bibliotekarskega terminološkega slovarja* (Experimental Fascicle of Library Science Terminology Dictionary, 1996), *Pravni terminološki slovar. Do 1991 – gradivo* (Legal Terminology Dictionary. Until 1991 – Material, *Bibliotekarski terminološki slovar* (Library Science Terminology Dictionary, 2010);
- Humanities: *Enciklopedija slovenskega jezika* (Encyclopaedia of the Slovenian Language, 1992).

The highest number of antonyms is listed in the General Technical Dictionary, the Slovenian Medical Dictionary and the Library Science Terminological Dictionary. The following mistakes are most frequently made when presenting the antonyms: non-paired and unsystematic display, non-mirror explanations, listing words that are not in an antonymic relation, etc.

The statistical results of the analysis of antonyms in Slovenian terminological dictionaries show:

- A somewhat higher number of two- or multi-word than single-word antonymic pairs. Phrasal pairs predominate particularly in social studies, e.g. in the Library Science Terminological Dictionary, and only single-word pairs exist in the Medical Terminological Dictionary and the Technical Metallurgical Dictionary.
- The most common antonymic pairs are nouns or nominal phrases, followed by adjectival pairs; verbal pairs and pairs from other parts of speech are rare. Adjectival pairs are common in the General Technical Dictionary.
- Most commonly the carriers of antonymy are adjectives; less than half the number relates to nouns, and rarely this position is held by verbs or other parts of speech. Verbs in an antonymic relation are most commonly found in the General Technical Dictionary.
- The antonymic relation most commonly features native lexemes, followed by borrowed pairs from Latin and Greek – less than half their number, and those of mixed origin also originating from Latin and Greek.
- The antonymic relation most commonly features two carriers of antonymy of various stems, followed by single-root prefixed words with one prefix and multi-root prefixed words with different prefixes.
- Prefixed words most frequently consist of paired native prefixes (21 different pairs), followed by paired borrowed prefixes (17 different pairs), non-paired borrowed prefixes (16 different pairs) and non-paired native prefixes (10 different pairs). Prefixed words are most characteristic of the General Technical Dictionary. The number of pairs or individual prefixes in antonymic use is relatively modest.

- Most commonly the antonymic relation features the first parts of subordinate compounds borrowed from Latin and Greek, followed by paired native parts.
- There are only two instances when the antonymic relation features the second part of subordinate compounds borrowed from the classical languages.
- Antonymy is most commonly based on opposite characteristics (338 examples), followed by absolute antonyms that are fewer in number by nearly two thirds; there are some which are contrary-acting and contrary-processing, contrary-positional and contrary-directional, only a few are contrary-temporal, and only two pairs are contrary-personal. The examples normally labelled in literature as quasi-antonyms or false antonyms have also been marked as antonyms.

VIRI IN LITERATURA

Literatura

- ADAMIČ, France, 1998: Razvoj terminoloških dejavnosti s pregledom dosežkov in bibliografije. Ob 50-letnici organizirane ustvarjalnosti v naravoslovni in tehniški terminologiji. V: *Slovensko naravoslovno-tehnično izrazje*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Založba ZRC SAZU. 13–17.
- AHAČIČ, Kozma, 2007: *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: protestantizem*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- AHMANOVA, Ol'ga Sergeevna, 1957: *Očerki po obščeji i ruskoj leksikologii*. Moskva: Učpedgiz.
- APRESJAN, Jurij Derenikovič, 1974: *Leksičeskaja semantika. Sinonimičeskie sredstva jazyka*. Moskva: Nauka.
- – 1997, ²2000: Lingvističeskaja terminologija slovarja sinonimov. V: J. D. Apresjan idr.: *Novyj ob'jasnitel'nyj slovar' sinonimov russkogo jazyka*. Moskva: Jazyki ruskoj kul'tury. VIII–XVII.
- ATKINS, B. T. Sue in RUNDEL, Michael, 2008: *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. Oxford: University Press.
- BALTOVA-ILIEVA, Penka idr., 2003: *Bälgarski asociativen rečnik*. Sofija: Univerzitetno izdatelstvo »Sv. Kliment Ohridski«.
- BLATNÁ, Renata idr., 1995: *Manuál lexikografie*. Praha: Nakladatelství H & H.
- BLAŽIČ, Milena, 2002: *Zgodovinski oris prostega spisja na Slovenskem (1850–2000)*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- BOKAL, Ljudmila, 2004: Znamenja angleščine kot globalnega jezika v slovenščini, še posebej s stališča terminologije / Signs of English Language Globalization in Slovenian, with Special Reference to Terminology. V: *Terminologija v času globalizacije / Terminology at the Time of Globalization*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Založba ZRC. 45–56.

- BRLOBAŠ, Željka, 2007: Struktura i značenje hrvatskih antonima: od analize do sinteze. Ljiljana Šarić: Antonimija u hrvatskome jeziku: Semantički, tvorbeni i sintaktički opis. *Fluminensia* 19, 2. 97–129.
- BREZNIK, Anton, 1921, 1924: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Prevalje: Družba sv. Mohorja.
- Anton, 1934: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Celje: Družba sv. Mohorja.
- BREZNIK, Anton, BAJEC, Anton, KOLARIČ, Rudolf, RUPEL, Mirko, SOVRE, Anton, ŠOLAR, Jakob, 1941: *Slovenska slovnica za tretji in četrti razred srednjih in sorodnih šol*. Ljubljana: Slavistično društvo.
- BUČAR, Mirjana, 2007: Ljiljana Šarić, 2007. Antonimija u hrvatskome jeziku: Semantički, tvorbeni i sintaktički opis. *Jezikoslovlje* 8, 1. 77–113.
- BUTENKO, Nina Petrovna, 1979: *Slovnýk asociatyvnyh norm ukrajins'koji movy*. L'viv: Vyšča škola.
- CABRÉ, Maria Teresa, 1999: *Terminology. Theory, methods and applications*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- CRUSE, Alan D., 1980: Antonyms and Gradable Complementaries. V: *Perspektiven der Lexikalischen Semantik*. Bonn: Bouvier.
- DANILENKO, Valerija Petrovna, 1977: *Russkaja terminologija. Opyt lingvističeskogo opisanija*. Moskva: Nauka.
- DOLNÍK, Juraj, 1990: *Lexikálna sémantika*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- DRAGIČEVIĆ, Rajna, 2005: Verbalne asociacije u semantičkim istraživanjima. V: Piper, Predrag idr.: *Asocijativni rečnik srpskoga jezika*. Beograd: Beogradska knjiga, Službeni list SCR, Filološki fakultet u Beogradu. 56–77.
- 2007: *Leksikologija srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- DUCHÁČEK, Otto, 1965: Sur quelques problèmes de l'antonymie. *Cahiers de lexicologie* 6.
- FAGANEL, Jože, 1996: Retorika. *Enciklopedija Slovenije* 10. Ljubljana: Mladinska knjiga. 184–185.
- FILIPEC, Josef, 1985: Lexikologie. V: Filipec, Josef, Čermák, František: *Česká lexikologie*. Praha: Československá akademie věd.
- GANTAR, Polona, 1997: Kritični pretres poskusnega snopiča Bibliotekarskega terminološkega slovarja. *Jezikoslovni zapiski* 3. 207–219.
- GEERAERTS, Dirk, 2003: Meaning and definition. V: *A Practical Guide to Lexicography*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- GJURIN, Velimir, 1987: *Slovensko slovarstvo do prvega knjižnega slovarja*. Magistrska naloga. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.
- GOČEV, Gočo, 1989: *Antonimite v bálgarskija ezik*. Sofija: Džržavno izdatelstvo Narodna prosveta.

- GOLDEN, Marija, 1997: *O jeziku in jezikoslovju*. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za primerjalno in splošno jezikoslovje.
- 2001: *O jeziku in jezikoslovju*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno in splošno jezikoslovje.
- GORTAN-PREMK, Darinka, 1997: *Polisemija i organizacija leksičkog sistema u srpskome jeziku*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU.
- GRICKAT, Irena, 1961/62: O antonimiji. *Zbornik za filologiju i lingvistiku Matice srpske*. Novi Sad. 87–90.
- GUILBERT, Louis, 1964: Les antonymes. Y-a-t'il un système morpho-lexical des antonymes? *Cahiers de lexicologie* 4. 29–36.
- HELCL, Miloš idr., 1971: První výkladový slovník spisovné slovinštiny. *Slavia* 3. 440–447.
- HUDEČEK, Lana, MIHALJEVIĆ, Milica (u suradnji s Brunom NAHOĐOM), 2009: *Hrvatski terminološki priručnik*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovje.
- HUMAR, Marjeta, 2005: Protipomenskost v slovenski jezikoslovni literaturi. V: *Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika*. Maribor: Slavistično društvo. 319–333.
- 2007: Protipomenskost v sodobnih slovenskih terminoloških slovarjih. V: *Razvoj slovenskega strokovnega jezika* (Obdobja 24, Metode in zvrsti). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 561–582 (<http://www.centerslo.net/files/file/simpozij/sim24/Humar.pdf>, dostop 15. 6. 2014).
- 2008: Slovaropisno izrazje v slovenskih terminoloških slovarjih. *Jezikoslovni zapiski* 14, 1. 103–122.
- 2009: Protipomenskost v jezikoslovnih delih slovenskih protestantov. *Slavistična revija* 56/57, Trubarjeva številka. 269–278.
- HURFORD, James R. in HEASLEY, Brendan, 1985: *Semantics: a Coursebook*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ILSON, Robert, 2002: Lexikology. V: *The Linguistics Encyclopedia* (ur. Kirsten Malmkjaer). London; New York: Routledge.
- IVANOVA, Vera Andreevna, 1982: *Antonimija v sisteme jazyka*. Kišinev: Ministerstvo viššego i srednego specialnogo obrazovanija Moldavskoj SSR.
- JANŽEKovič, Janez, 1957: *Filozofija*. Ljubljana: Cirilsko društvo slovenskih bogoslovcev.
- JEDLIČKA, Alois, MACHAČ, Jaroslav, 1971: Nové výkladové slovníky slovanské. *Náše řeč* 54, 2. 102–111. (<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5555>, dostop 15. 1. 2014).
- KALDIEVA-ZAHARIEVA, Stefana, 1980: Slovoobrazovane i antonimija. V: *Go-dišnik na Sofijskija universitet »Kliment Ohridski«* 74, 3. 261–269.

- KENNEDY, George A., 2001: *Klasična retorika ter njena krščanska in posvetna tradicija od antike do sodobnosti*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- KNEZOCI, Manuela, 2001: *Antonimija in antonimi v SSKJ*. Diplomsko naloga. Pedagoška fakulteta Maribor. Mentorica: Irena Stramljič Breznik.
- KOBOZEVA, Irina Mihajlovna, 2000: *Lingvističeskaja semantika*. Moskva: Editorial URSS.
- Koncept novega slovarja slovenskega knjižnega jezika*. El. knjiga. <http://www.fran.si/novi-sskj>, dostop 20. 10. 2015.
- KOŠMRLJ - LEVAČIČ, Borislava, 2006: O terminološkem slovarju in njegovi izdelavi z vidika terminografske ravnine. *Jezikoslovni zapiski* 12, 1. 71–87.
- KOVAČEVIĆ, Miloš, 1993: Od antonimije do gradacije posredstvom negacije. V: *Rječnik i društvo. Zbornik radova sa znanstvenog skupa o leksikografiji i leksikologiji održanog 11–13. X. 1989 u Zagrebu*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Razred za filološke znanosti. 189–200.
- KOLESIKOV, Nikolaj Pavlovič, 1972: *Slovar' antonimov ruskogo jazyka*. Tbilisi: Izdatel'stvo Tbilisskogo universiteta.
- KOŠMRLJ, Maja, MÜLLER, Jakob, 1972/73: Pregled tujih kritičnih mnenj in pripomb o Slovarju slovenskega knjižnega jezika. *Jezik in slovstvo* 18, 3. 109–112.
- KRAŠOVEC, Jože, 1977: *Der Merismus im Biblisch-Hebräischen und Nordwestsemitischen*. Rome: Biblical Institut Press.
- KRONGAUS, Maksim Anisimovič, 2005: *Semantika*. Moskva: Izdatel'skij centr Akademija.
- LEECH, Geoffrey, 1981: *Semantics: The study of Meaning*. Harmondsworth: Penguin.
- L'VOV, Mihail Rostislavovič, 1978: *Slovar' antonimov ruskogo jazyka*. Moskva: Russkij jazyk.
- LYONS, John, 1968, 1991: *Introduction to theoretical linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- – 1978: *Semantics I–II*. Oxford: Oxford University Press.
- – 1995: *Linguistic Semantics. An introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MASÁR, Ivan, 1991: *Priručka slovenske terminologije*. Bratislava: Veda.
- MENAC, Antica, 1953: O upotrebi dvostruke negacije s glagolskim pridjevom trpnim. *Jezik* 2, 1. 18–22.
- – 1988: »Srednji član« među pridjevskim antonimima u ruskom i hrvatskom književnom jeziku. *Filologija* 16. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. 115–121.

- 1993: Iz problematike pridjevskih antonima: pridjevi s prefiksom *ne-* u ruskom i hrvatskom književnom jeziku. *Riječ i društvo. Zbornik radova sa znanstvenog skupa o leksikografiji i leksikologiji održanog 11–13. X. 1989. u Zagrebu*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Razred za filološke znanosti. 221–226.
- MIČANOVIĆ, Krešimir, 2009: Ljiljana Šarić. Antonimija u hrvatskome jeziku: Semantički, tvorbeni i sintaktički opis. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2007. V: *Zbornik referatov s Četrtega slovensko-hrvaškega slavističnega srečanja, ki je bilo v Jeruzalemu v Slovenskih goricah, 13.–14. junija 2008. Četrto slovensko-hrvaško slavistično srečanje*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 152–153.
- МИХАЙЛОВА, Олга Alekseevna, 2006: *Slovar' antonimov ruskogo jazyka*. Moskva: Eksmo.
- MIHALJEVIĆ, Milica, 1998: *Terminološki priručnik*. Zagreb: Hrvatska vseučilišna naklada.
- MIHALJEVIĆ, Milica, ŠARIĆ, Ljiljana, 1994: Terminološka antonimija. *Raspriprave ZHJ* 20. Zagreb. 213–243.
- MISTRÍK, Jozef, 1985: *Štylistika*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- MÜLLER, Barbara, 1971: Slovar slovenskega knjižnega jezika, Bd. I (A–H). *Zeitschrift für Slawistik* 16, 5. 760–765.
- MUSEK, Janek, 1990: *Simboli, kultura, ljudje*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- NARAT, Jožica, 1998: Sopomenke v Pleteršnikovem slovarju. *Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar. Zbornik s simpozija '96 v Pišecah*. Pišecce: Komisija Maks Pleteršnik; Novo mesto: Tiskarna Novo mesto. 55–77.
- NIDA, Eugene A., 1975: *Componential Analysis of Meaning*. Cambridge: Cambridge University Press.
- NOVAK, France, 2004: *Samostalniška večpomenskost v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- NOVIKOV, Lev Alekseevič, 1966: Logičeskaja protivopoložnost' i leksičeskaja antonimija. *Russkij jazyk v nacional'noj škole* 4. 79–87.
- 1973: *Antonimija v ruskom jazyke*. Moskva: Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta.
- 1982: *Semantika ruskogo jazyka*. Moskva: Vysšaja škola.
- 1988: Russkaja antonimija i ee leksikografičeskoe opisanie. V: M. R. L'vov: *Slovar' antonimov ruskogo jazyka*. Moskva: Russkij jazyk.
- O'GRADY, William, DOBROVOLSKY, Michael (ur.), 1997: *Contemporary Linguistics*. New York: St. Martin's Press.
- OREL, Irena, 2008: Protipomenskost v Trubarjevem *Katehizmu z dvejma izlagama* iz leta 1575. *Slavia Centralis* 1, 2. 15–29. <https://www.google>.

- si/?gws_rd=ssl#q=Protipomenskost+v+Trubarjevem+Katehizmu+z+dve
ma+izlagama+iz+leta+1575+, dostop 12. 3. 2015.
- PAULIN, Andrej, 1998: Idejni pristop k pripravi tretje izdaje Splošnega tehniškega slovarja. V: *Slovensko naravoslovno-tehnično izrazje*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Založba ZRC SAZU. 19–32.
- – 2009: Tipologija slovenske tehniške terminologije. *Terminologija in sodobna terminografija*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Založba ZRC SAZU. 195–201.
- PITTANO, Giuseppe, 1987: *Sinonimi e contrari. Dizionario fraseologico delle parole equivalenti, analoghe e contrarie*. Bologna: Zanichelli.
- POŠTOLKOVÁ, Běla, ROUDNÝ, Miroslav, TEJNOR, Antonín, 1983: *O české terminologii*. Praha: Československá akademie věd.
- PREMK, Francka, 1996: Globina korenin. *Revija SRP* 15, 16. 109–131.
- RODIČEVA, E. I., 1968: Semantičeskij aspekt antonimi (v svete dannyh afazii). *Issledovanija po rečevoj informacii*. Moskva: Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta. 190–206.
- SAPIR, Edward, 1921: *Language. An Introduction to the Study of Speech*. York: Harcourt, Brace.
- SCHIPPAN, Thea, 1984: *Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache*. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut.
- SILVESTER, Marta, 1974/75: Prikaz rastlinskih imen v SSKJ I. *JiS* 20, 7. 225–227.
- – 1980: Posredne ali sklicevalne razlage v Slovarju slovenskega knjižnega jezika III. *Naši razgledi* 29, 7. 205.
- STERKENBURG, Piet van (ur.), 2003: *A Practical Guide to Lexicography*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- STRAMLJIČ BREZNIK, Irena, 2004: *Besednodružinski slovar slovenskega jezika. Poskusni zvezek za iztočnice na B*. Maribor: Slavistično društvo.
- – 2009: Tvorjenke in antonimija v slovenščini. *Slovoobrazovanje i leksikologija*. Sofija: Universitetsko izdatelstvo Sv. Kliment Ohridski. 167–177.
- – 2010: *Tvorjenke slovenskega jezika med slovarjem in besedilom*. Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti.
- Strokovni posvet o novem slovarju slovenskega jezika 23. in 24. oktober 2008*, 2009. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- ŠANSKIJ, Nikolaj Maksimovič, 1964: *Leksikologija sovremennogo rusko-go jazyka. Učebnoje posobije dlja studentov pedagogičeskich institutov po special'nosti Russkij jazyk i literatura*. Moskva: Prosvješčenje.
- ŠARIČ, Ljiljana, 1992: Antonimija: neke značenjske i tvorbene odrednice. *Ra-sprave Zavoda za hrvatski jezik XVIII*. 177–191.

- 1994: Antonimija u strukturi jednojezičnih rječnika. *Filologija* 22–23. 269–274.
- 1994a: *Antonimija u hrvatskome jeziku*. Magistarski rad. Zagreb.
- 2007: *Antonimija u hrvatskome jeziku: Semantički, tvorbeni i sintaktični opis*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- ŠIPKA, Danko, 1990: Tvorbena sredstva antonimizacije. *Jezik* 37, 5. 139–145.
- ŠMALC, Andrej, MÜLLER, Jakob, 2011: *Slovensko tehniško izrazje. Jezikovni priročnik*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- ŠMELEV, Dmitrij Nikolaevič, 1964: *Očerki po semasiologiji ruskogo jazyka*. Moskva: Prosveščenie.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1965, 1966, 1967 in 1971: *Slovenski knjižni jezik* 1–4. Maribor: Založba Obzorja.
- 1976, 1984, 1991, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.
- 1982: *Nova slovenska skladnja*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- 1997: Pleteršnikov slovensko-nemški slovar. *Zbornik Slavističnega društva Slovenije* 5. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. 17–26.
- 1998: *Slovenski jezik in sporočanje* 2. Maribor: Založba Obzorja.
- TRDINA, Silva, 1970: *Besedna umetnost. II. del: literarna teorija*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- TURK, Marija, 2002: Međučlanovi u antonimiji. *Riječki filološki dani. Zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog skupa Riječki filološki dani održanog u Rijeci od 9. do 11. studenoga 2000*. Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta. 519–528.
- 2005: Neka odstupanja u antonimskoj simetriji u hrvatskom jeziku. *Fluminensia* 16, 1–2. 87–94.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 1997: Razmerja med leksemi in homonimija. V: Júlia Bálint: *Slovar slovenskih homonimov. Na podlagi gesel Slovarja slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 7–16.
- 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje. Govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- 2005: Medleksemski pomenski razmerji – sopomenskost in protipomenskost. *Knjižno in narečno besedoslovje*. Maribor: Slavistično društvo. 206–221.
- VVEDENSKAJA, Ljudmila Alekseevna, 1971: *Slovar' antonimov ruskogo jazyka*. Rostov na Donu: Feniks.
- WEISS, Peter, 1993/94: Katere slovarje smemo pričakovati po izidu Slovarja slovenskega knjižnega jezika. *Jezik in slovstvo* 39, 7–8. 346–350.
- ZORMAN, Marina, 2000: *O sinonimiji*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

- ŽAGAR, France, 1987: *Pouk slovenske slovnice in pravopisa v višjih razredih osnovne šole*. Maribor: Založba Obzorja.
- ŽAGAR KARER, Mojca, 2011: *Terminologija med slovarjem in besedilom*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- ŽELE, Andreja, 2001/02: O slovenskem leksikalnem pomenoslovju. *Jezik in slovnstvo* 47, 1–2. 53–57.

Viri

- AHLIN, Martin idr., 2003: *Slovar sinonimov slovenskega jezika. Splošna določila in opis zgradbe slovarskih sestavkov z vzorčno predstavitvijo*. Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC.
- ALASIA da Sommaripa, Gregorio, 1607: *Vocabolario Italiano, e Schiauo*. Vdine: appresso Gio. Battista Natolini.
- BAJEC, Anton idr., 1947: *Slovenska slovnica*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- BAJEC, Anton idr., 1964: *Slovar slovenskega knjižnega jezika. Poskusni snopič*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- — 1968, 1973: *Slovenska slovnica*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- BERAN, Jaromir idr., 1999: *Pravni terminološki slovar. Do 1991– gradivo*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- BERČIČ, Branko idr., 1996: *Bibliotekarski terminološki slovar. Poskusni snopič*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
- BOHORIČ, Adam, 1584: *Arcticae horulae succifivae*. Faksimile. Ljubljana: Mladinska knjiga; München: R. Trofenik; 1970.
- BUFON, Milan idr., 2005: *Geografski terminološki slovar*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- CIGALE, Matej, 1853: *Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Österreichs*. Klagenfurt: J. Sigmund.
- — 1860: *Deutsch-slovenisches Wörterbuch* 1, 2. Laibach: Josef Blasnik.
- — 1880: *Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča*. Ljubljana: Matica slovenska.
- DALMATIN, Jurij, 1578: *Biblia, tu ie, vsiga Svetiga pisma pervi deil*. Ljubljana. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-VXED39QC>.
- — 1584: *Biblia, tu ie, vse Svetu pismu, Stariga inu Noviga testamenta*. Faksimile. Ljubljana: Mladinska knjiga; München: R. Trofenik; 1968.
- DEBENJAK, Doris, DEBENJAK, Božidar, DEBENJAK Primož, 1992: *Veliki nemško-slovenski slovar. Grosses deutsch-slovenisches Wörterbuch*. Ljubljana: DZS.

- HRČEK, Lojze, 1994: *Kmetijski tehniški slovar. Zvezek 7. Vinogradništvo*. Ljubljana: Agronomski oddelek Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani.
- HUMAR, Marjeta idr., 2007: *Gledališki terminološki slovar*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- 2011: *Farmaceutski terminološki slovar*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- JANEŽIČ, Anton, 1850: *Vollständiges Taschen-Wörterbuch der slovenischen und deutschen Sprache. Deutsch-slovenischer Theil*. Klagenfurt: J. Sigmund.
- 1867: *Deutsch-slovenisches Taschen-Wörterbuch für Schule und Haus*. Klagenfurt: Liegel; Laibach: J. Blasnik).
- 1889: *Deutsch-slovenisches Hand-Wörterbuch*. Klagenfurt: St. Hermagoras-Bruderschaft.
- KALIŠNIK, Miroslav idr., 2002: *Slovenski medicinski terminološki slovar*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Medicinska fakulteta.
- 2004: *Slovenski medicinski e-slovar* (CD-ROM). Ljubljana: Medicinska fakulteta, Lek.
- 2007: *Slovenski medicinski terminološki slovar*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Medicinska fakulteta.
- KANIČ, Ivan idr., 2009: *Bibliotekarski terminološki slovar*. Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije, Narodna in univerzitetna knjižnica. <http://revija-knjiznica.zbds-zveza.si/Izvodi/K0934/BTS-2009.pdf>, dostop 12. 12. 2009.
- KEBER, Janez, 2003: *Frazeološki slovar slovenskega jezika. Poskusni zvezek*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- KOMISSAROV, Vilen Naumovič, 1964: *Slovar' antonimov sovremennogo anglijskogo jazyka*. Moskva: Izdatel'stvo Meždunarodnye otnošenija.
- KOŠMELJ, Blaženka idr., 1993: *Statistični terminološki slovar*. Ljubljana: Statistično društvo Slovenije, Društvo matematikov, fizikov in astronomov Slovenije.
- 1994: *Statistični terminološki slovar*. Ljubljana: Statistično društvo Slovenije, Društvo matematikov, fizikov in astronomov Slovenije.
- 2001: *Statistični terminološki slovar*. Razširjena izdaja z dodanim slovarjem ustreznikov v angleščini, francoščini, nemščini in italijanščini. Ljubljana: Statistično društvo Slovenije, Statistični urad Republike Slovenije.
- 2002: *Statistični terminološki slovar*. Ljubljana: Statistično društvo Slovenije, Študentska založba.
- 2014: *Statistični terminološki slovar*. Kamnik: Amebis (elektronski vir, zbirka Termania).
- KRELJ, Sebastijan, 1566: *Otrozhia biblia*. Faksimile. Ljubljana: Mladinska knjiga; 1987.

- LEBEN - PIVK, Terezija idr., 1995: *Gumarski slovar. Trijezični razlagalni slovar gumarskega izrazja*. Kranj: Sava Kranj.
- MALAVAŠIČ, Franc, 1849: *Slovenska slovnica za prve slovenske šole v mestih in na deželi*. Ljubljana: J. Giontini.
- MEGISER, Hieronymus, 1592: *Dictionarium quatuor linguarum*. <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-RL06CTA6>.
- MERŠE, Majda idr., 2001: *Slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*. Poskusni snopič. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- MILČINSKI, Lev, 1984: *Slovar psihiatričnih izrazov*. Ljubljana: Univerzitetna psihiatrična klinika.
- 1987: *Slovar psihiatričnih izrazov*. Ljubljana: Univerzitetna psihiatrična klinika.
- 1993: *Psihiatrično izrazje*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- MURKO, Anton Janez, 1833: *Deutsch-Slowenisches und Slowenisch-Deutsches Handwörterbuch*. Grätz: Franz Ferstl.
- MURŠEC, Jožef, 1847: *Kratka slovenska slovnica za pervence*. Gradec: Lajkamovi nasledniki.
- PAULIN, Andrej, 1995: *Tehniški metalurški slovar*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- 1997: *Mala slovenska enciklopedija metalurgije in materialov*. Ljubljana: Naravoslovnotehniška fakulteta, Inštitut za rudarstvo, geotehnologijo in okolje.
- 2006: *Tehniški metalurški slovar. Dodatek*. Ljubljana: Naravoslovnotehniška fakulteta, Oddelek za materiale in metalurgijo.
- 2007: *Tehniški metalurški slovar [Elektronski vir] : slovensko-angleško-nemški*. Ljubljana: Naravoslovnotehniška fakulteta, Oddelek za materiale in metalurgijo.
- 2011: Poskusni angleško-slovenski slovarček izrazov s področja ulivanja v testastem stanju. *Livarski vestnik* 58, 1. 46–47.
- PAULIN, Andrej idr., 2007: *Slovenski tehniški slovar A–B*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- PAVŠIČ, Jernej idr., 1999: *Geološki terminološki slovar. Delovno gradivo 1992–1999*. Arhiv Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.
- PETKOVŠEK, Zdravko idr., 1990: *Meteorološki terminološki slovar*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Društvo meteorologov Slovenije.
- PLENIČAR, Mario idr., 2006: *Geološki terminološki slovar*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- PLETERŠNIK, Maks, 1894–1895: *Slovensko-nemški slovar*. Ljubljana: Knezoškofijstvo.

- 2006: *Slovensko-nemški slovar (1894–1895)*. Transliterirana izdaja. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Pravopis medicinskih izrazov*. 1996, 1997. Ljubljana: Medicinska fakulteta.
- Seje UO SSKJ, Komisija za pravorečje in intonacijo, kopije splošnih sejnih zapisnikov, registrator II. Arhiv Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.
- SIMEON, Rikard, 1969: *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva na 8 jezika: hrvatsko-srpski, latinski, ruski, njemački, engleski, talijanski, španjolski, I–II*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Slovar knjižnega jezika. Zapisniki sej 1–150. 9. 7. 1962–20. 12. 1963. Arhiv Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.
- Slovar novejšega besedja slovenskega jezika*. 2013. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*. 1970–1991. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika. Druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja*. 2014. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Slovar tujk*. 2006. Tržič: Učila International.
- Slovenski pravopis*. 1950, 1962. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Slovenski pravopis*. 2001. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Slovenski veliki leksikon*. 2003–2005. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. 1978. Praha: Československá akademie věd. Ústav pro jazyk český.
- Slovník spisovného jazyka českého I, A–M*. 1960. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- SMOLEJ, Igor idr., 1990: *Gozdarski slovar. Poskusni snopič*. Ljubljana: Gozdarska terminološka komisija pri Zvezi društev inženirjev in tehnikov gozdarstva in lesarstva Slovenije.
- Splošni tehniški slovar*, 1. in 2. del. 1978–1981. Ljubljana: Zveza inženirjev in tehnikov SR Slovenije, Tehniška sekcija Terminološke komisije Slovenske akademije znanosti in umetnosti.
- ŠAFÁRIK, Pavel Jozef idr., 1853: *Německo-český Slovník vědeckého názvosloví pro gymnasia a reálné školy*. Praha: Nákladem kalvešského knihkupectví.
- ŠULEK, Bogoslav, 1874: *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja, osobito za srednja učilišta*. Zagreb: Narodna tiskara dr. Ljudevita Gaja.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Veliki slovar tujk*. 2002. Ljubljana: Cankarjeva založba.

- Veliki splošni leksikon v osmih knjigah.* 1997–1998. Ljubljana: DZS.
- VERBINC, France, 1968: *Slovar tujk.* Ljubljana: Cankarjeva založba.
- ŽELEZNIKAR, Iva idr., 1971: *Urbanistični terminološki slovar: gradivo za javno razpravo.* Ljubljana: Urbanistični inštitut SRS.
- – 1975: *Urbanistični terminološki slovar.* Ljubljana: Urbanistični inštitut SR Slovenije.
- ŽAGAR, France, 1985: *Slovenska slovnica in jezikovna vadnica.* Maribor: Založba Obzorja.

IMENSKO KAZALO

A

Adamič, France 166
Ahačič, Kozma 97, 99, 100
Ahlin, Martin 10
Ahmanova, Ol'ga Sergeevna 46
Alasia da Sommaripa, Gregorio 102
Apresjan, Jurij Derenikovič 22, 26,
27, 28, 29, 32, 34, 45, 46, 57, 62,
66, 68, 69, 79, 232, 308
Arh, Franc 157
Aristotel 10, 16
Atkins, B. T. Sue 55

B

Bajec, Anton 59, 121, 122
Bálint, Júlia 63
Bally, Charles 24
Baltova-Ilieva, Penka 14
Bartel, Anton 106
Basar, Jernej 19
Blatná, Renata 78
Bohorič, Adam 95, 97, 99, 102
Borko, Miran 148
Breznik, Anton 58
Brlobaš, Željka 45

Bučar, Mirjana 45
Bufon, Milan 84
Butenko, Nina Petrovna 14

C

Cabré, Maria Teresa 81
Cigale, Matej 9, 91, 103, 104, 105,
106, 107, 108, 112, 113, 114, 116,
118, 142, 143, 261, 321
Cruse, Alan D. 46

Č

Černelič, Ivanka 122

D

Dalmatin, Jurij 19, 97, 102
Danilenko, Valerija Petrovna 22, 79
Djurovič, Marija 148
Doberšek - Urbanc, Alojzija 157
Dobrovoljc, Helena 8
Dolenc, Matija 261
Dolník, Juraj 22, 42, 43, 44,
67, 69
Dragičević, Rajna 15, 52, 53, 69
Ducháček, Otto 22, 46

- E**
 Engels, Friedrich 16
 Erjavec, Fran 103, 104
- F**
 Faganel, Jože 10, 18
 Ferligoj, Anuška 157
 Filipec, Josef 22, 38, 40, 42, 43,
 62, 67, 68
- G**
 Gantar, Polona 262, 278, 279
 Geeraerts, Dirk 78
 Gjurin, Velimir 10, 97, 98, 99, 101
 Gložančev, Alenka 123
 Gočev, Gočo 14, 22, 40, 41, 42,
 67, 68
 Golden, Marija 10, 22, 57, 58, 62,
 67, 69, 124
 Gorgias 18
 Gortan-Premk, Darinka 22, 49, 51
 Grickat, Irena 22, 23, 24, 50, 53,
 68, 73
 Guilbert, Louis 24, 25
- H**
 Hajnšek, Milena 122
 Heasley, Brendan 46
 Hegel 10
 Helcl, Miloš 124
 Heraklit iz Efeza 16
 Hočevar, Andrej 148
 Hudeček, Lana 56, 82, 92
 Humar, Marjeta 10, 23, 95, 262
 Hurford, James R. 46
 Husu, Blanka 242
- J**
 Jakopin, Franc 122
 Jakopin, Primož 148
 Janežič, Anton 105, 106
 Janežič, Marija 122
 Janžekovič, Janez 16, 17, 18
 Jedlička, Alois 123
 Jurčič, Josip 58
 Juričič, Jurij 19
- K**
 Kaldieva-Zaharieva, Stefana 22, 70
 Kalin, Marjeta 148
 Kališnik, Miroslav 242
 Kennedy, George A. 18
 Kiefer, Ferenc 79
 Klopčič, Mile 121
 Knezoci, Manuela 23, 57, 124, 125
 Kobozeva, Irina Mihajlovna 22, 51,
 52, 69
 Kolarič, Rudolf 59
 Kolesnikov, Nikolaj Pavlovič 29
 Komissarov, Vilen Naumovič 29
 Koren, Alenka 148
 Košir, Alija 242
 Košmelj, Blaženka 157
 Košmrlj - Levačič, Borislava 92,
 123, 262
 Košmrlj - Levačič, Maja gl.
 Košmrlj - Levačič, Borislava
 Kovačević, Miloš 73, 74
 Krašovec, Jože 95
 Krelj, Sebastijan 19, 97, 98
 Krizmanić, Mirjana 15
 Kroupová, Libuše 124
 Kržišnik, Ciril 261, 262
- L**
 Lazar, Branka 10
 Leben - Pivk, Terezija 141
 Leder Mancini, Zvonka gl.
 Leder, Zvonka
 Leder, Zvonka 122, 148, 157, 250,
 253, 278
 Legiša, Lino 121, 242

Logar, Tine 122
 L'vov, Mihail Rostislavovič 29, 32
 Lyons, John 22, 25, 26, 29, 35, 36,
 38, 45, 46, 57, 58, 62, 66, 68, 69

M

Machač, Jaroslav 124
 Malavašič, Franc 19
 Marx, Karl 16
 Masár, Ivan 81
 Menac, Antica 22, 46, 70
 Merše, Majda 10
 Meze, Joža 122, 166
 Mičanovič, Krešimir 45
 Mihajlova, Ol'ga Alekseevna 52
 Mihaljevič, Milica 56, 82, 83, 86
 Miklošič, Fran 104, 261
 Milčinski, Lev 237
 Mistrík, Jozef 21, 36, 37, 42, 66, 68,
 81, 96
 Müller, Barbara 124
 Müller, Jakob 8, 122, 123, 332
 Murko, Anton Janez 105
 Muršec, Jožef 158
 Musek, Janek 9, 13, 14

N

Nahod, Bruno 56, 82
 Narat, Jožica 8
 Nartnik, Vlado 122, 148
 Nemeč, Karmen 8, 167
 Nida, Eugene A. 46
 Novak, France 62, 64, 65, 96
 Novikov, Lev Alekseevič 22, 27, 29,
 32, 34, 35, 38, 42, 46, 51, 53, 57,
 66, 68, 79

O

O'Grady, William 21, 51
 Omladič, Matjaž 157
 Orel, Irena 10, 96

P

Paulin, Andrej 166, 167, 233
 Petkovšek, Zdravko 84, 148
 Platon 10, 16
 Pleteršnik, Maks 113, 114, 116, 117,
 118, 143, 279, 321
 Porenta, Alenka 8
 Poštolková, Běla 81, 124
 Praznik, Zvonka 10
 Premk, Francka 10, 96

R

Rakovec, Jože 148
 Rigler, Jakob 122
 Rodičeva, E. I. 27
 Rogerij Ljubljanski 19
 Roudný, Miroslav 81
 Rundel, Michael 55
 Rupel, Mirko 59

S

Sapir, Edward 45
 Schippan, Thea 35, 66, 68, 69
 Silvester, Marta 122, 123
 Simeon, Rikard 55
 Snoj, Jerica 10, 123
 Snoj, Marko 8
 Sochová, Zdeňka 124
 Spinoza, Baruch 10
 Sterkenburg, Piet van 21, 79
 Stramljič Breznik, Irena 7, 10, 23,
 57, 72, 124
 Struna, Albert 166
 Suhadolnik, Stane 121, 122, 141,
 278, 323
 Svetokriški, Janez 19

Š

Šafárik, Pavel Jozef 103, 106, 107
 Šanskij, Nikolaj Maksimovič 27, 46
 Šarič, Ljiljana 16, 22, 44, 45, 46,
 48, 57, 58, 67, 69, 71, 78, 80, 83,
 86, 105, 124

Šipka, Danko 22, 72
 Šircelj - Žnidaršič, Ivanka 262
 Šmelev, Dmitrij Nikolaevič 27
 Šolar, Jakob 59
 Šulek, Bogoslav 103, 104, 106, 107,
 114, 116

T

Tavzes, Cvetana 148, 167, 242
 Tejnor, Antonín 81
 Tominec, Ivan 121
 Tomšič, France 121, 122, 166
 Toporišič, Jože 10, 21, 22, 23, 57,
 59, 60, 61, 122, 144, 309
 Torkar, Silvo 8, 262
 Trdina, Janez 103
 Trdina, Silva 19
 Trojar, Mitja 8, 78
 Trubar, Felicijan 19
 Trubar, Primož 19, 96, 313
 Turk, Marija 22, 74, 75
 Tušek, Ivan 103

U

Urbančič, Jelko 148

V

Verbinc, France 59
 Vida, Majda 148
 Vidmar, Josip 121
 Vidovič Muha, Ada 10, 23, 57, 62,
 63, 64, 67, 69, 124
 Vvedenskaja, Ljudmila Alekseevna 29

W

Weiss, Peter 11, 148
 Wierzbicka, Ana 77

Z

Zorman, Marina 23

Ž

Žagar, France 60
 Žagar Karer, Mojca 92
 Žele, Andreja 8, 77

Iz recenzij:

Obravnava odpira vprašanje, ki ga bi bilo vredno natančneje obdelati: je smiselno oz. zakaj je v terminologiji smiselno govoriti o protipomenskosti. Tako je vsaj posredno opozorjeno na problematičnost protipomenskosti v terminologiji oziroma vsaj nekatere tipe, značilne za terminologijo, bi lahko označili kot kvaziprotipomenske. Delo je koristen prispevek za slovensko leksikografijo, saj še z vidika protipomenskosti problemsko opisuje slovarsko predstavitev določenih jezikovnih pojavov.

Andreja Žele

Pomemben in aktualen vsebinski dosežek monografije, dobljen na podlagi študija in analize gradiva slovenskih terminoloških slovarjev, je podrobnejša tipologija terminoloških protipomenk, podprta s primeri terminov iz različnih ved, in predlogi za slovenska poimenovanja skupin protipomenk znotraj posamezne mednarodno prepoznane protipomenske kategorije (npr. vektorske protipomenke se na podlagi njihovih lastnosti skupinijo v nasprotnodejanske, nasprotnoprocen in nasprotnosmerne). To pa predstavlja pomemben prispevek k terminološki rasti slovenskega znanstvenega jezika.

Irena Stramljič Breznik

19 €